

Received
13.11.55

భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

నవంబరు 1955

సంపుటము 32 :

: సంచిక 11

డాల్డా నాకు మంచిది

అందరికీ మంచిది
ఎందుకంటే అది శుద్ధమైనది
డాల్డా తయారుచేయబడునపుడు
నేతిలో తాళబడదు మరియు దానిని
శుద్ధముగాను, తాజాగాను ఉంచుటకు
గారిచొరని నీలు డబ్బాలలో నింపబడును.

అందరికీ మంచిది
ఎందుకంటే అది పుష్టికరమైనది

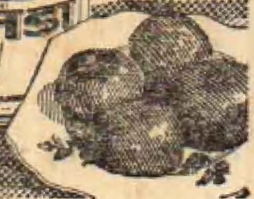
అతి శ్రేష్ఠమైన భారతీయాల మానెలే డాల్డాను
తయారుచేయుటకు ఉపయోగించబడుతవి — అది
అలోగ్యాన్ని కలిగించు విటమినులు 'ఎ' మరియు
'డి'లను కూడా కలిగియున్నది.

డాల్డా వనస్పతి దిక్షలకు ఎదుగుటకు, శక్తికి అపై
సరమగు తాజా క్రొవ్వెవదార్థాలను యిస్తుంది.
పంటనుగూర్చి ఉచిత సలహాకోరకు, దీ డాల్డా
అడ్ వై నరీ సర్వీస్, ఇండియా హౌస్ (జి.పి.ఓ.కి
ఎదురుగా), కొంబాయి 13 వ్రాయండి.

భారతదేశంలో అన్నిచోట్లా 1 పౌను; 1 పౌను; 2 పౌను; 5 పౌను మరియు
10 పౌను డబ్బాలలో దొరుకును.

డాల్డా వనస్పతి

పంటకు దివ్యమైనది—
ఖర్చు తక్కువ

విషయము - సరే వాచక ఉన్నది.

విషయానుక్రమణిక

నవంబరు 1955

సుప్రభాతము	దాశరథి	...	1
రాజశేఖరకవి	శ్రీ బొమ్మకంటి శ్రీనివాసాచార్యులు	...	5
రాష్ట్రాల పునర్విభజన	శ్రీ పి. శ్రీరాములు	...	11
శిల్పాలలో కల్పన	'ధనిష్ఠ'	...	19
ధాన్యకటకము	శ్రీ పి. యన్. అవధాని	...	33
సంగనాచి	"కావ్యశ్రీ"	...	36
ద్రావిడి మాతృవృద్ధయము:			
భారత భాగవతావిష్కరణములు	శ్రీ యస్వీ. జోగారావు	...	48
వానరహస్తం	శ్రీ కొండముది శ్రీరామచంద్రమూర్తి	...	52
కోహలుని నాట్యశాస్త్రము	శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి	...	65
జ్వలితజ్వాల	'ఉషశ్రీ'	...	69
దీర్ఘరాత్రం	'ఆరుద్ర'	...	87
కలగూరగంప		...	91
గ్రంథ విమర్శనము		...	97

త్రివర్ణ చిత్రము: అభిమానిని—చిత్రకారిణి: శ్రీమతి సరళా రామన్

ద్విశక్తిగల.....

మోబిల్ గ్యాస్

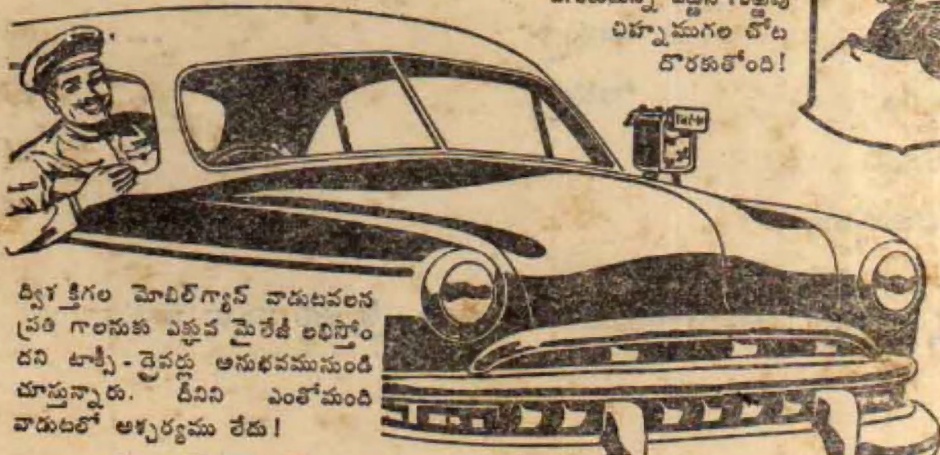
వాడి మీ డబ్బుకి అధిక ఇంజను శక్తిని పొందండి!

మీ కారు ఇంజను కనీసము ఐదు ముఖ్య కారణాల ద్వారా శక్తిని పోగొట్టుకోవచ్చునని ఇంజనీర్లు చెబుతారు. ప్రత్యక్షముగా, పెట్రోలులో ఒకటే అడిటివ్ చేరుట వలన యీ దాదలన్నిటిని సరిచేయలేదు.

ఇప్పుడే ద్విశక్తిగల మోబిల్ గ్యాస్ వారుట ప్రారంభించండి. మోబిల్ సవర్ కాంపౌండ్ గల పెట్రోలు ఇది ఒక్కటే. ఈ సవర్ కాంపౌండును అల్లరి చిల్లర అడిటివ్ అనుకోకండి. ఇది అనేక అడిటివ్ ల అత్యధిక శక్తిగల మిశ్రమము. ఇంత శక్తిగల మిశ్రమము ఏ పెట్రోలులోనూ ఇప్పటివరకు చేర్చబడలేదు.

ద్విశక్తిగల మోబిల్ గ్యాస్ ఏ యితర రకపు పెట్రోలుకన్న ఎక్కువ ఇంజను కారలను సరిచేయును. ఇంజను హెచ్చు శక్తిని యిస్తుంది. మోబిల్ గ్యాస్ మీ డబ్బుకి అధిక విలువ నిచ్చును. కనుక దీనిని వారుట ప్రారంభించడము మీకు లాభదాయకము.

ఎగురుడున్న ఎజ్జని గుట్టుపు చిహ్నముగల చోట దొరకుతోంది!

ద్విశక్తిగల మోబిల్ గ్యాస్ వారుటవలన ప్రతి గాలనుకు ఎక్కువ మైలేజీ లభిస్తుంది చిహ్న - తైలర్లు అనుభవమునుండి చూస్తున్నారు. దీనిని ఎంతోమంది వారుటలో ఆశ్చర్యము లేదు!

స్టాండర్డ్ - వాక్యూమ్ ఆయిల్ కంపెనీ (కంపెనీ సభ్యుల ద్వారాక పరిమితము)

సు ప్ర భా త ము

దా శ ర థి

తెలుగు ఇట్టైకులలో తొలిరాజు శాంతమూలుడు తన
ప్రియాంగనయగు కుసుమలతను ఒకనాటి ఉదయమున
నిద్ర లేపి ఆమెకు గల లక్షహాలదాన సంకల్పము నెరుగుట :

*

*

ఉదయాది బుజమెక్కి ఒకడు నవ్వెను చూడు
భూ దివమ్ములు వెల్లు పూలు పూయ,
ఉచిత తామరబుగ్గ నెవడో ముద్దిడె చూడు
మనసులో నలపు చందనము రాయ,
చిమ్మచీకటి రైక చించె నెవ్వడో చూడు
కాంతి గోళాలు బంగారు పోయ,
కనురెప్ప దుప్పటీ కప్పలాగె నెవడో
వెలుగు లోకాలు తల్పులను పీయ,
నేయి చేతుల ధరణిని పిలిచి పిలిచి
కొగిలించె నెవడో శృంగారి చూడు,
కానబడరాని దివ్యలోకాలు చూపి
తాను కనుమూయు లోక బాంధవుడు చూడు.

వీడలో నిద్రాణ పృథివి కన్నులమీది
చీకటి బరువు పో జమ్మువాడు,
ఈతడేనా తమో భూతమ్ము సిగలోన
మందారమాలిక మలచువాడు,
ఈతడేనట వె జీమూతమ్ములను పెంచి
జగతిపై ముత్యాలు చల్లువాడు,
ఈతడేనా జగద్ధితమ్ముకై గగనాన
కాలికి బలపమ్ము కట్టి తిరుగు,

ఈత డీతడె కావచ్చు ఇంద్ర దిశకు
పశ్చిమాశకు నడుమ రే బవలు నడచి
ఒకరి వృత్తాంత మొక్కరి కొప్పజెప్పి
స్నిగ్ధ బంధము కూర్చెడి స్నేహితుండు.

ఇతడు లేకున్నచో ఏది పద్మాంగనా
ఫాలాన గోరోచనా లవమ్ము?

ఇతడు రాకున్నచో ఏది భూభామినీ
గల్ల భాగాన బంగారు వన్నె ?

ఇతడు లేకున్నచో ఏది దిక్కామినీ
తనువువై పట్టు పీతాంబరంబు ?

ఇతడు పోకున్నచో ఏది సీలాకాశ
కచపాశమున చంద్రఖండశోభ ?

ఈతడే కాదె మన హృదయేప్పితమ్ము ;
ఇతడు లేకున్న జగమెల్ల ఇరులె సుమ్ము,
సుప్రభాతమ్ము లెమ్ము కంచుకము తొలగ
నర్దుకొమ్ము నిద్దురవీడి సాగి రమ్ము.

దైహికారోగ్యమునె గాక తన కరాల
హృదయమందలి రుజనెల్ల ఎత్తి వైచి
ఆత్మ కానందమును కూర్చునట్టి వైద్యు
డతని కభివాద మొనరింతు సంజలింతు.

వైవై బ్రాహ్మి నభో మహాభవన శుంభద్గోపురాగ్రానకుక్
దాపై ఆపయి క్రిందుక్రిందులయి తా సంభోధి సంతర్పితుం
డై పూర్వాశకు నశ్వముల్ నడపి ఘోరాంధ్యమ్ము మాయించువా
డపద్మాంధపు డేగుదెంచె నదె లేమ్మా! సుప్రభాతమ్మునక.

చంద్రనిష్ఠుల పెనుగోల సాచి యెత్తి
గిరగిరకడ్డిప్పినట్లు రాతిరియు బవలు
దళదిశా భిత్తిభాగాలు తాకి తాకి
తరలి వచ్చెడు చండ మూర్తాండు గనుము.

సు ప్రభా త ము

చేతనమ్ములకల్ల సంప్రీతిగూర్చి
 బీజములనుండి మొక్కలు వెలికి తీసి
 తీవెలందున పుష్పాలు ప్రోవుబోసి
 జగతికి విలాసమును గూర్చె సారమూర్తి.

కులుకుం దామరకన్న నె న్నొనటిపై గోరాడు గోరోచనా
 తిలకం బెంతటి కాంతి చిమ్మెడినో దిద్దేశమ్ములక రత్నరా
 శులు భాసించెను కోటి దీపములు సంశోభించుచందాన ; క
 న్మొలకుల్ కాంతిలలెమ్ము భాస్కరుని చక్షుః పక్షపాతమ్మునక.

ఎన్నడో ఇల్లెక్కి ఎల్లెత్తి కూసెను
 కొమరయ్య బంగారు కోడిపుంజు
 ఎన్నడో ఆకాశ మెక్కి జండాలెత్తి
 వెడలిపోయెను పెద్ద వేగుజుక్క
 ఎంతకాలం బాయనేమొ చందురు డేగి
 పడమటింటను ప్రక్కపరచి పండి,
 ఎంతసేపాయెనో ఇరుల నీలాంబరం
 బుతికి మాలిన్యమ్ము నూడ్చివేసి
 ఇంక నిద్దరపోయెదవేమె, సుదతి !
 ఇరులె కురులయి పడి మొగమెత్తనీక
 బరువుగా నిన్ను నిద్రతో బాధపెట్టు;
 తొలగద్రోచితి లెమ్ము, మత్తువిడి రమ్ము.

కృష్ణ వేణీపాద కింకిణీ నినదంబు
 మనసులో సూత్ర నిన్వనము రేప,
 ఉదయ మందానిలమ్మొలసి నిస్తబ్ధతా
 భారమ్ము తొలగించి పరువులెత్త,
 సింహ కేతనపంక్తి చిట్టు బుట్టాడుచు
 కోట గోడలపైన కున్నరింప
 రత్నత్రయాలాప రమ్య విహారమ్ము
 లాత్మకారోగ్యమ్ము నందజేయ,

చేతనములు విలాసింప చేతులెత్తి
అందమైన ఉషస్సు నే డరుగుదెంచె
కుసుమలత వీవు నా మనః కుంజమందు
పూలు పూయగలెమ్ము హస్తాలు సాది.

దూరాన కృష్ణ వేణిక
పారెడి చప్పుడులు చెవుల పర్వెను, ప్రత్యా
పారుణ పాదసహస్రము
దారుణముగ తన్నె సంధతమనము తలపై.

అని శాంతమూల నరపతి
తన కాంతామణిని లేపుతరి మేలుకొనె
కనుతెరపుల మెయి విరుపుల
ఇనుమిక్కిలి వచ్చు ఆవులింతలతోడన్.

గిరిశృంగంబుల జారు శ్వేత జలదైకిభూత చేలాంచలం
బురు వక్షోజయుగమ్ము జారి ప్రభుపాదోపాంతమం దాడగా
కురులల్లాడగ అర్థమాలిత దృశా కోణమ్ములన్ జూచుచున్
తరుణీరత్నము సొంపు గూర్చినది నిద్రాసుందరీత్వమ్మునన్.

సెజ్జనిండ పూలు చిమ్మి జీరాడగా
జాట్టు దులిపి కొప్పు పెట్టుకొనియె,
కుచ్చిభులను పోసి కొంగు గిట్టున తిప్పి
ఇట్టె తాను కోక చుట్టుకొనియె.

కురులు పైకి ద్రోచి గోరోచనా తిల
కమ్ము చిట్టివేల కలిపి పెట్టి
అద్దమవల వైచి అందె ఘల్లున మ్రోయ
ప్రభువు పాదములకు పడతి మ్రొక్కె

మరుని చాప మటుల తరుణి వంగినయంత
బాహువులనుబట్టి ప్రభువు లేపె,
లేచి నిలచినంత లికుచ వక్షోజాత
మదను పూలబాణమై స్ఫురించె.

స శేషము

రాజశేఖరకవి

శ్రీ బొమ్మకంటి శ్రీనివాసాచార్యులు

కావ్యంలోని సౌందర్యంశలను కొలిచి, ఉత్తమ మధ్య మాధమ కావ్యాలను గుర్తించేందుకు కొన్ని ప్రమాణాలను నిర్ణయించే అలంకారశాస్త్రం భారతీయుల విలక్షణమైన ఆస్తి. భిన్నప్రాంతాల్లో, భిన్నకాలాల్లో పుట్టినవారైనప్పటికీ, ఈ శాస్త్రరీతల లంఘనం ఒకే పరిభాషనీ, ఒకే సంప్రదాయాన్నీ అవరించి, కలిసికట్టుగా కృషిచేసి, అన్యదేశీయులకు ఈశ్వరీస్థానమైన ఈ అలంకారశాస్త్ర నిధిని భారతీయులకు నేకరించిపెట్టారు.

భరతముని మొదలు పండితరాజువరకు వచ్చిన అలంకారికల మణిహారంలో రాజశేఖరుడు కొలికి పూసి అవలెముగాని, ఒక మహోజ్వలమైన మణి అని మూతం నిస్సంశేపంగా చెప్పవచ్చును ఈయన వ్రాసిన కావ్యమీమాంస ధ్వన్యాలోకాదుల వలె కావ్యశిల్పవిమర్శలకై యత్నించి, ఒక ప్రత్యేక సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించకపోయినా, కవులకూ, సహృదయులకూ ఉపకారకములైన బహువిషయాలను చర్చించి, అమూల్యనిధియాలను ప్రకటించి ఒక చిన్న కవిజనవిజ్ఞానసర్వస్వం. రాజశేఖరునికంటే ఆర్యాచీమలైన హేమచంద్రుడూ, వాగ్భటుడూ, శ్రీమేంద్రుడూ మొదలైన ప్రసిద్ధాలంకారికులే యెందరో గ్రంథచార్యుడోపానికీహడా వెనుకొచ్చి, కావ్యమీమాంసలోని కొన్ని భాగాలను తమగ్రంథాలలో చేర్చుకొనడమే ఈగ్రంథ ఆకర్షణకు ప్రబల తార్కాణం.

కాలము; కులగోత్రాదులు

తొమ్మిదవ, పదవతాల్లాల సంధికాలంనాటివాడు రాజశేఖరుడు. కన్యాకుబ్జాన్ని పాలించిన మహేంద్ర పాలుని ఆస్థానంలో రాజగురువుగా ఈయన వున్నాడు. ఈయన బ్రాహ్మణుడో, శూద్రుడో — ఇదిమిథ్యమని తెలియదు. రాజగురువు కనుక బ్రాహ్మణుడేఅని కొందరూ, ఈయనభార్య అవంతిసుందరి శూద్రీయం

గనగా కనిపిస్తున్నందువల్ల శూద్రీయుడని కొందరూ అంటున్నారు.

“దాహం ఆణకుల మాలి మాలి ఆ రా అసేహరక ఇన్ద శహినీ”

అని తనభార్యమగూర్చి ఆమె శూద్రీయమటమైన ‘దాహంవాణ’ బాణానికి మాలిమాలిక అని యీయన చెప్పుకున్నాడు.

రాజశేఖరుడు యాయావర వంశీకుడు. కొందరీయనను అసలు పేరు విడిచి యాయావరనామంలోనే నిర్దేశించారు. “యాయావర కవే ర్వాహో మనీనా మివ వృత్తియః” అన్నాడు—గనపాలమహాకవి. ఈయన కుటుంబం విద్యక్కుటుంబం. ఈయనకిండ్రీకి ముత్రాత అయిన అకౌల జలదుడు మహాకవి.

“అకౌలజలనేందో స్సా హృద్యా వదనచంద్రికా నిత్యం కవివకోదై ర్యా పీయతే సచ హీయతే॥”

ఆకవిచంద్రుని వాక్కులనే వెన్నెలలను నిత్యం కవివకోరాలు త్రగివేస్తున్నా, అవి తిరగవట! అయిన శ్లోకాలను కొన్నిటిని కావంబరీరాముడనేకవి తన నాటకంలో వాడుకున్నందువల్ల ఈశ్లోకం పుట్టించిని ప్రసిద్ధి. అకౌలజలదుడే కాక, సురానంబుడూ, తిరగుడూ, కవిరాజూ—మొదలైన యెందరో ప్రసిద్ధ సంస్కృతకవులు రాజశేఖరుని యాయావర వంశంలోనివారే! ఈయన కిండ్రి దుహికుడనే ఆమాత్య శేఖరుడు. తల్లి చైలవతి. భార్య అవంతిసుందరి; స్వయంగా ఒక అలంకారగ్రంథాన్ని రచించిన గొప్ప విదుషి. ఆమెరచిన యిప్పుడు మనకు ఉపలభ్యం కావడంలేదు. కాని ఆ నేకస్థలాలలో కావ్యమీమాంసలో రాజశేఖరుడు “ఇత్యంతి సుందరీ” అంటూ ఆమె మతాన్ని ఉదాహరించాడు.

కా వ్య మీ మాం స

మొత్తం 18 అధికరణాలతో కూడిన గ్రంథం కావ్యమీమాంస. అయితే, మొదటిరెైన కవి రహస్యాధికరణం మాత్రమే మనకు లభించినది. మిగిలిన 17 అధికరణాల గ్రంథాన్ని కూడా రాజశేఖరుడు వ్రాసేటంటాడని ఊహించటానికి కొన్ని ఉపపత్తులు మాత్రం ఉన్నవి. సీమలను గూర్చి చెబుతూ "రీతయస్తు తిప్రః తాస్తు పురస్తాత్" (రీతులు మూడు. వాటినిగూర్చి ముందు చెబుతాను) అన్నాడు. ఇలాగే-ఆరోద్యబుద్ధి అయిన వానికి కలికే సారస్వతానుభవాన్ని గూర్చి "త మాపనిషదికే వత్సయః"-(ఆ విషయం బోధనిషదికాధికరణంలో చెప్పాలను) అన్నాడు. ఉభయాలంకారికాధికరణంలోని అని ఊహించడమే ఉపమాంకారాన్ని విరూపించే రంకు ఆమఘృత్యులు రాజశేఖరునిగా అలంకారశేఖరం ఏకాదశి మరీచిలో ఉదాహృతములైనవి. మరో శ్లోకం కూడా-అది ప్రాయఃః వైవోధికాధికరణంలోది అయి ఉండవచ్చు. ఆ గ్రంథంలోనే ఏకోనవింశతి మరీచిలో ఉదాహృతమైంది. వీటినివట్టి రాజశేఖరుడు మిగిలిన 17 అధికరణాలను కూడా వ్రాశాడేమో, ఏవాటికైనా అని కూడా బయటపడే అవ్వద్దం భారతీయులకు ఉండేమో అనే ఆశ కలుగుతున్నది.

మనకు లభించిన ఈ కవి రహస్యాధికరణం 18 అధ్యాయాల గ్రంథం. కొటిల్య, వాత్సర్యయనాదుల గ్రంథాలవలె మాత్రప్రాయమైన శైలిలో ఇది వడిచింది. కావ్య పురుషోత్పత్తి, కారయిత్రీ, భావయిత్రీ కత్తిశేదాలూ, కావ్యపాకం, పదవాక్య వివేకం, కావ్యపు, కవిచర్య-రాజ చర్య, గ్రంథ చార్యం, కవి ప్రశేదాలూ, దేశ విభాగం, కాల విభాగం మొదలైన ఆకర్షకములైన విషయాల వెన్నిటిలో గూర్చి రాజశేఖరుడీ కవి రహస్యాధికరణంలో చర్చించాడు.

కావ్యమీమాంసా కాస్త్రాన్ని మొదట శ్రీకంఠుడు పరమేష్ఠి, వైకుంఠ ప్రభుగలైన తన పశువృద్ధి శిష్యులకు బోధించాడట! పరమేష్ఠి తన పుత్రులకా కాస్త్రాన్ని బోధించాడు. అందులో సారస్వతీయుడైన కావ్యపురుషునికి అయిన కావ్యవిద్యాప్రసన్నుడైన బాధ్యతను అప్పజెప్పాడు. ఆ కావ్య పురుషుడు

సహస్రాక్షునికి కవి రహస్యాధికరణం, ఉక్తిగర్భునికి బోత్తికాధికరణం ఇలా దివ్యులలో ఒక్కొక్కరికి ఒక్కొక్క అధికరణం బోధించాడు. సహస్రాక్షుడును ఆయా అధికరణాలను గ్రంథస్థం చేశాడు. గ్రంథస్థం అయిన ఆ కావ్య విద్య ప్రకీర్తన కావడం వల్ల కొంత భాగం ఉచ్చిన్నమైవదినీ, అందుచేత అష్టాదిగాధికరణ అయిన ఈ కావ్యమీమాంసని తాను వ్రాయ సంకల్పించినావనీ రాజశేఖరుడు మొదటి అధ్యాయంలో చెప్పబున్నాడు.

కా వ్య పు రు షు ని క థ

రాజశేఖరుడు వర్ణించిన కావ్యపురుషుని కథ హృదయంగమమైనది. పుత్రార్థిని అయి సరస్వతీదేవి ఒకప్పుడు హిమాలయంవూడ తిపస్సుచేసింది. బ్రహ్మ ప్రీతుడై కావ్యపురుషుడనే కొడుకును ఆమెకు ప్రసాదించాడు. ఒకసారి బ్రహ్మర్షి, బృందారకుల వివాదములో నిర్ణేతగా ఉండేందుకు సరస్వతీదేవి బ్రహ్మలోకానికి పయనమైంది. కావ్యపురుషుడు "నేనూ వస్తా" నని తల్లివంట పడ్డాడు. ఆమె "పరమేష్ఠి అనుమతి లేదు - నీవు బ్రహ్మలోకానికి రాకూడదు నాయనా!" అనిచెప్పి వెళ్ళిపోయింది. కోపంకో నెనుదిరిగి పోనున్న కావ్యపురుషుని చూచి పార్యతీదేవి బారినపడింది. అతనిని ఆపందపరచడానికి సాహిత్య విద్యావధుడనే ముందరిని సృజించి భార్యగా అతనికి ఇచ్చింది. ఆ ఇద్దరూ దిక్కు దిక్కులా సంచారం చేశారు. కావ్యపురుషుని మునుస్సును ఆకర్షించడానికి ఆ సాహిత్య విద్యావధువు దుస్తులలోను, కరదంతాది విన్యాసాలలోను వివిధ పద్ధతులను ప్రదర్శించింది. చివరకు యాత్రాంతంలో కావ్యపురుషు డామెచెపు ఆకృష్టుడై వత్సగుల్మం అనే వివిరృక్షేశద్ధమైన నగరములో గాంధర్వరీధిని ఆమెను వివాహమాడాడు. భర్తృమనోరంజనకై సాహిత్యవిద్యావధువు వివిధ ప్రాంతాలలో ధరించిన దుస్తులు, ప్రదర్శించిన విన్యాసాలు ఆక్కడి ప్రజల కనుకార్యములైనవి. ఆ వివిరృ వృక్షులూ, రీతులే - పాంచాలీ, సాత్వతీ, గాడి - ఇత్యాదిగా తత్తజ్జే వామాదులతో ప్రసిద్ధములైనవట!

గ్రంథ చార్యము

గ్రంథచార్యుని సూర్యి దర్శించే కావ్య
మీమాంసలోని 11 వ అధ్యాయం ఈ గ్రంథానికి
మకుటాయమానమైనది.

“వాస్త్యచారః కవిజతో
వాస్త్యచారో వశీష్ఠః |
స వస్తతి వినా వాచ్యం
యో వానాతి నిగూహితుమ్ ||”

అని రాజశేఖరుని నిర్ణయం. కవులలోను, వర్తకుల
లోను చార్య మెరుగనివాడెంటూ ఉండవలె!
అయితే చేసిన చార్యుని కప్పపుచ్చుకోగల నిపుణుడే
ధన్యుడెంటాడు.

“సంవాదో హ్యవస్థి సాదృశ్యం
తత్త్వః ప్రతిబింబత్ |
అలేఖ్యాకారం క్షుల్ప
దహివద్వి శరీరీణామ్ ||”

అని మూడు విధాలైన గ్రంథ సాదృశ్యాలను స్వరీకర్త
ఉపసంహరించుకు పేర్కొన్నాడు. దింబ ప్రతిబింబ
ముల వంటి సాదృశ్యమూ, అలేఖ్య అకారములవంటి
సాదృశ్యమూ, సమానరూపులైన మనుష్యుల మధ్య
ఉండే సాదృశ్యమూ. ఈ మూడింటిలోను మొదటి
రెండూ తుచ్ఛములనీ, మిగిలినవిలోన మిగిలినవి ఉండే
గ్రంథసాదృశ్యం మాత్రమే స్వీకార్యమనీ ఆయన
అన్నాడు. రాజశేఖరు డీ గ్రంథసాదృశ్యాలను
మరింత మాత్ముంగా వివేచనచేసి పద, పాద, అర్థా
వృత్తి, ప్రబంధ భేదాలలో విగు విధాలైన సాదృశ్య
ాలను సోదాహరణంగా నిరూపించాడు. సంస్కృత
సాహిత్యాన్ని తరచి తీసినట్లనిపించే అర్థ్యర్థము
గ్లోకాలను లక్ష్యముగా ఈయన యిస్తాడు. గ్రంథ
చార్యంలోని స్వీకార్య, పరిత్యాజ్య భేదాలను తల
పుర్తిగా విచారించి చివరకు ఈయన అంటాడు :

“పుంసః కాలాతి పాలేష
చార్యమస్య ద్విశీర్షతి |
అపి పుత్రేషు పాలేషు
వాక్ చార్యం చ న శీర్షతి ||”

ఇతర విషయమైన చార్యం కాలంగడిస్తే మాసిపోతుం
డట! కాని, గ్రంథచార్యం మాత్రం విప్లవిస్తే
వెన్నంటి పిలిచుందట!

కవిచర్య - రాజచర్య

కవిచర్యనీ, రాజచర్యనీ పర్చించిన పదో
అధ్యాయంకూడా హృదయంగమమైనది. కవియొక్క
అహం విహారాదులనూ, దినచర్యలనూ రాజశేఖరుడు
పర్చించిన విధం చూస్తే ఆ వాడీ జీవంలో కవుల కట్టి
ఆదరణ, భోగభాగాలలో జీవించగల అవకాశమూ
ఉండేవో అర్థమవుతుంది. వాటి రాజులు జరిపే విద్య
గ్లోభూటా, కావ్యపరీక్షలూ ఎలాజరిగేవో కళ్ళకు
కట్టినట్లు ఈ అధ్యాయం విస్తరించింది. ఉత్తమ కావ్యా
లనూ, శాస్త్రాలనూ నిర్ణయించేందుకు రాజులు విద్య
ర్థులలో పరీక్షలు జరిపి, వాటిలో గలుపించిన
మహాకవులనూ, పండితులనూ బ్రహ్మరథం పట్టించే
వారట! కావ్యపరీక్షార్థమైన అట్టివిధాలు పూర్వం
ఉజ్జయినిలో జరిగేవట! కాళిదాసుకు, మేఘుడు,
అమరుడు మొదలైన కవుల సభలలో పరీక్షితులయిన
వారే!—విద్యార్థులలో పెద్దకు, పాణిని, వ్యాకర్ణి,
వరకుచి మొదలైనవారెంతో ఆ పరీక్షలలో గలిచి
ప్రతిస్టి పొందారు.

రాజశేఖరుని కాలంనాడు భారతదేశంలోని
జాన్నిప్రాంతాలలో సంస్కృతం పర్యవస వ్యవహార
భాషగా ఉండేదనడానికి కావ్యమీమాంస నిప్తహ
ధ్యాయం చక్కని నిదర్శనం.

“ఏకంతి సంస్కృతం సుఖ్య
కుంఠాః ప్రాకృతివాచితే |
వారాగసీతః పూర్వేణ
యే కేచిద్విగ్రహాయః”

కాణి మూర్ఖులను మాగనలు మొదలైన
వారు సంస్కృతభాష సుఖ్యగా ఉచ్చరించేవారట!
ఈ సందర్భంలోనే గౌడబ్రాహ్మణుల ఉచ్చారణ
స్వప్తంగా ఉండవనీ, గ్రామీకులు గద్దెమైసానరే
పద్యమైనా సరే రాగంతోనే దనువుతారనీ, సురాద్య
త్రవణదేశాలలో అపభ్రంశశైలీలలో మిశ్రితమైన
సంస్కృతభాష మాట్లాడుతారనీ — ఇలా భారత
దేశంలోని వివిధప్రాంతాలలో నాడు గల భాషలనూ,

ఉచ్చారణకు సంబంధించిన ఎన్నో కమత్కారక విషయాలను ఈ అధ్యాయంలో రాజశేఖరుడు చెప్పాడు. మంగరాజు శిష్యులగుచు య, శ, ష, హలు తిప్ప మిగిలిన మూర్త్యులు ఉచ్చరించరాదని తన అంతఃపురస్త్రీల వాల్టాపించాడట. మంత్రాధిపతి కాలినామానుడు ప్రాకృతిభాష వాడటావదనీ, ఉజ్జయిని పాలకుడు సాహసాంకుడు సంస్కృతిభాష మాట్లాడటావదనీ కాపించారట!

భారతదేశ మంతటా రాజశేఖరుడు సంచారం చేసినట్లు కనిపిస్తున్నది. అవాటి భారత భాగోగిరితిని ఏకాదశాధ్యాయంలో వర్ణించాడు. పూర్వదేశం, దక్షిణదేశం, పశ్చిమదేశం, ఉత్తరాపథం, మధ్య దేశం అని అయిదు ప్రధానవిభాగాలుగా మనదేశం అనాడు ఉండేది. ఏయే విభాగంలో ఏయేప్రాంతాలు చేరిఉండేవో వివరంగా వర్ణించి చివరకు “మస్తు జగీష త్యధికం పశ్యేమ మన్యువశో శ మసా” అన్నాడు. ఇంకా వివరంగా తెలుసుకోవలసినవారు వాఙ్మవశో శం చూడండి అని, దీనినిబట్టి ‘భువనశో శ’ మనే మరో భాగోగిగ్రంథంకూడా రాజశేఖరుడు వ్రాసి నట్టూ అది వివక్ష మైవట్టూ స్పష్టమౌతున్నది.

అలంకారశాస్త్ర ప్రాశస్త్యం

ఒకప్పుడు బహుళప్రచారంలో ఉండి నేడు వివక్ష మైపోయిన ఆ నేక సంస్కృతిగ్రంథాలనుగూర్చి తెలుసుకోదానికి రాజశేఖరుని రచనలు ఉపకరిస్తున్నవి. పాణిని కేరలం నైయాసరణుడే కాక, బాంబ వశిపరిణయ మనే ఒక కావ్యంకూడా వ్రాసినవాడనీ, భాసుని వాటకాలను పరిష్కారం అగ్నిలో పడివేయగా ఒక్క స్వప్నవాసవది తిక్రాత్రిమే ఆ పరిక్షకు నిలచినదనీ — సంస్కృతి వాద్యులు చరిత్రకు సంబంధించిన ఇటువంటి ముఖ్యరిశేషులెన్నో ఈయన రచనలవల్ల నే మన కివ్వకు తెలుస్తున్నవి. వస్తువు లోను, రచనావిధానంలోనుకూడా అత్యుత్సాహం, అమూల్యమూ అయిన శాస్త్రగ్రంథం కావ్య విమర్శన.

అలంకారశాస్త్రప్రాముఖ్యాన్ని, ప్రాశస్త్యాన్ని రాజశేఖరు డంత స్పష్టంగా చాటిన అలంకారికుడు మరొకడు లేడు. వేదానికి ఏదేవ అంగంగా అలం

కారకాస్త్రాన్ని ఆయన వర్ణించాడు. “శబ్ద, కల్ప, వ్యాకరణం, నిరుక్తం, భంజోదివిధిః శ్లోతిమంచ మపంగాని ఇత్యాచార్యాః. ఉపకారకత్యా చలంకారః సప్తమ మంగమితి యాయావరీయః” అన్నాడు. వేదమున కిది ఉపకారకం గమక ఏదో అంగ మని. ఏరింగా ఉపకారకమంటే.. “ఋతే చరిత్ స్వరూప పరిజ్ఞానా జ్యేష్ఠార్వాణవగతిః” అన్నాడు. అలంకార స్వరూపపరిజ్ఞానంలేకుండా వేదార్థం అవగతంకాదు అని. ఇందుకు ముందోపవిషత్తుమంచి ఒక ఉదాహరణ కూడా ఇచ్చాడు.

“ద్యా మపర్వా సయూభా

సఖానా సమానం వృక్షం పరిచక్షమాత్ |

తియో రవ్యః పిశ్చలం స్వావ్యర్తి

అనశ్చిన్నోన్మోఽభిచాకశిలి |

రెండుపక్షాలు ఒకేచెట్టుని ఆశ్రయించి వున్నవి. అందులో ఒకటి కర్మఫల్యాన్ని ఆస్వాదిస్తున్నది. రెండోది నిరాహారీ అయి ప్రకౌళి వున్నది. ఈ మాటలలోనుంచి తీసాత్మిక పరమాత్మలు నేమాము వాక్రియించుకొనివున్న వృత్తంతం అలంకారశాస్త్ర పరిజ్ఞానం రినా ఎలా అవగతమవుతుంది అని రాజశేఖరుని ప్రశ్న. కావ్యవిద్య చతుర్వేదివ్యవహార అతిశయించిన సర్వరికాగ్రహమైన పంచవిధిమవిద్య అనికూడా ఈయన ప్రశంసించాడు.

క వి గా రా జ శే ఖ రు డు

రాజశేఖరుడు అలంకారికుడుగా యెంత ప్రసిద్ధుడో, కవిగా కూడా అంత ప్రసిద్ధుడు. ఆయన కవి రాజా. ‘భాగవతి’ ‘కవిరాజ’ వివిధములు తనకున్నట్లు ఆయన వ్రాసుకొన్నాడు. ‘కవిరాజ’ ‘మహాకవి’ కంటేకూడా అధికుడట! కావ్యవిమర్శనలో ఇచ్చిన కావ్యరికాగ్రహాన్ని తిమకు, మృదియకవి, అన్యతదేశ, నేరిత మొదలైన దిశవిధాలైన కవులలోను కవిరాజే సర్వోత్తముడు. “యోఽవ్యక్తిర ప్రబంధే ప్రవీణ స్స మహాకవిః” — ఏనో ఒకరిగమైన ప్రబంధ రచనలో మాత్రమే ప్రవీణుడు మహాకవి; “మస్తు తిత్రి తిత్రి భాష విశేషేషు ప్రబంధేషు తస్మిం ప్రస్థితం శ్చరసే స్వతింత్ర స్స కవిరాజః” — వివిధ భాషలలో వివిధ ప్రబంధమార్గాలలో యథేచ్ఛావిహారం చేయగలవాడే

కవిరాజు. 'రాజశేఖర కవిపయో'—అట్టివాడు ప్రపంచంలోనే అతి విరళంగా వుంటాడు.

'విద్వి నః చట్ట్రీ బంధావ్' అన్న బాలరామాయణ ప్రస్తావనలోని వాక్యంవల్ల ఆరుద్రబంధాలు రాజశేఖరుడు వ్రాసిపట్టుకొనివున్నాడు. కర్పూర మంజరి, విద్వసాలభంజిక, బాలరామాయణం, బాలభారతి. ఈ నాలుగు గ్రంథకౌటి మనకు లభించినవి. బాలరామాయణం, బాల భారతియు వ్రాసివంచవల్ల ఈయనకు బాలకవి బిరుదు సిద్ధించినట్లు ప్రతీతి. కర్పూర మంజరి ఒక ప్రాకృత పట్టికం. ప్రవేశిక, విద్యుంభాలు లేకుండా, అంకాలకు బదులు నాలుగు జవనికాంతరాలు ఉండే గ్రంథకాన్ని పట్టికం అంటారు. ప్రాకృతిలో రచితమైన గ్రంథకాలలో మనకు లభించినంతలో ఈ కర్పూరమంజరే మొదటిది. బాల రామాయణం రామాయణ కథనం తనూ సంగ్రహంగా వర్ణించిన 10 అంకాల మహానాటికం. బాలభారతి కూడా అలాగే 10 అంకాల నాటక మేమో! ఇంకంకాల గ్రంథమే మనకు దొరికింది. విద్వసాలభంజిక నాలుగు అంకాల నాటిక. హేమచంద్రుడు తన కవ్యానుకాశనంలో రాజశేఖరుని మరణిణానం

లోనివని చెంకు స్తోత్రాలు ఉదాహరించాడు. ఆ మర విలాసం ఇంతవరకూ చొరక లేదు. 'కవి విమర్శ' అనే మరో గ్రంథాన్ని కూడా ఈయన వ్రాశాడనడానికి కొన్ని నిదర్శనాలు కనిపిస్తున్నవి. ఉజ్జ్వల వస్తువు శివసర్వాన్ని పదాలతో కూడిన "చంద్రికాంతో ధిగా లీడ, లేలిహానో వృషస్వజః" అనే స్తోకార్థ భాగాన్ని రాజశేఖరునిదిగా ఉదాహరించడాన్ని బట్టి రాజశేఖరకవిమైన ఒక విఘంటువు కూడా ఉన్నట్లు తోస్తున్నది.

రాజశేఖరుని కవిత్వం అత్యంత రసవంతము; సుధాస్యందివి. ఆయన మాటలలోనే చెప్పవలసిందే.

"శ్రోతుం శ్రోత్ర రసాయనం, రచయితుం

వాచ స్పృతం సమ్యక్తాః

వృత్తిర్పత్రిం పరమా మహాపు మనధిం

లబ్ధుం రస ప్రోతనః |

భోక్తం స్వాదు ధలంద జీవిత తతో

రిగ్విద్యైతే కాతుఃస్

తద్భాగీతః! కృణు రాజశేఖర కవే

స్సూక్తి సుధాస్యందినీ ||"

విజ్ఞప్తి

1956 జనవరిలో భారతి 32 సంవత్సరాల ఆంధ్రపాంస్కృతిక పేజీలో ప్రచురితమై 33 వ యేట ఆదాగిడుతుంది. జనవరి జన్మదిన సంచికకుగాను పంచే రచనలు రచయితలు దేశంబకు రిక వేడి వాటికే మా కార్యాలయమునకు అందజేయ ప్రార్థన.

గత జనవరి సంచిక ప్రారంభంగా భారతి రూపురేఖలలో కొన్ని మార్పులు తీసుకు వచ్చాం. ఇందుకు అభినందనలు తెలుపుతూ వలపును లేఖలు వ్రాశారు. వా రందరికీ ప్రత్యేక ప్రత్యేకంగా కృతజ్ఞత తెలుపటం సాధ్యం కాలేదు. ఇందుకు తుంతప్రయత్నం.

రూపురేఖలతోపాటు విషయ సముచ్చయమందు కూడా కొన్ని మార్పులు తీసుకురావ టానికి ప్రయత్నించాం. కాని వెన్నకోవడి అవధికి కృతకృత్యులం కాలేకపోయాం. అధునాతన కాశ్మీరీయవిజ్ఞానం అనుక్షణం ప్రవర్తనాసమాధి మానవ జీవితాన్ని వివరించే సత్వరతో సత్వరతో ముఖంగా మార్పుకొచ్చేస్తోంది. ఈ విజ్ఞానవికాసాలను అవారం చేసుకో లేకపోలే—కాని ప్రాచీనోజ్వల చరిత్ర యొక్క యొక్క— ఏకాంతిగాని భవిష్యత్తు లేదు. అలాంటి కాశ్మీరీయ విజ్ఞాన విషయములైన వ్యాసములను సంపాదించి ఆంధ్రప్రజలకు అంద జేయాలంటే విశ్వవిద్యాలయాలలోనూ ఇతర పాఠశాల కళాశాల కేంద్రాలలోనూ ఆచార్య పీఠములలో నున్న ప్రముఖుల సహకారం వుంటేనేగాని భారతి ఈ రంగంలో తిరిగివేద చేయ గల పాతకాళం లేదు. ఇట్టి సహకారం విస్తృతవిధిని లభించగలదని ఆశించుతున్నాం. అట్టి వ్యాపా లకు భారతి అత్యంతమైన ఆవరణ మాపగలదు.

భారతిలో జనవరినుండి “లేఖలు” క్రింది ప్రారంభించనున్నాం. లేఖలు ఆయా వైజ్ఞానిక కారంగాలలోని ప్రధాన సమస్యలకు సంబంధించినవి ఉదాత్తమైనవిధిలో సంతృప్తిగా వుండాలి.

ఆంధ్రజాతీయ పాంస్కృతికరంగంలో భారతి నిర్వహించుతున్న పాత్ర యెట్టిదో సర్వులకు విదితమే. ఆంధ్ర విజ్ఞాన పురోగమన చరిత్రసర్వములైన భారతి పుటలతో పరిచయంలేని యే ఆంధ్రవిద్యార్థి విజ్ఞానము సమగ్రం కాలేదు. అచిరకాలంలో మహోజ్వల వికలాంధ్ర నిర్మాణ బాధ్యతలను నిర్వహించుతున్న కళాకాల విద్యార్థులు ముఖ్యంగా గమనించదగిన విషయం.

భారతి పాఠసంచికలకొరకు ఎవరైనా ఉత్తరాలు వ్రాస్తూవుంటారు. భారతి ముద్రణకు అయ్యే విశేషమైన ఉత్పత్తి ఖర్చులవృద్ధి అనుసంకా కాపీలు అమృతేషి వుంచటం అసంభవకార్యం.

క్రమం తప్పకుండా భారతి ప్రతిసంచికా మీకు చేరాలంటే చందాదాతలుగా చేరటం ఉత్తమం.

రాష్ట్రాల పునర్విభజన

శ్రీ పి. శ్రీరాములు

దేశం స్వతంత్రమైన తర్వాత భారత ప్రభుత్వం నియమించిన విచారణ సంఘాన్ని టి.టి.కే. ఫజల్ అలీ సంఘం అతి ప్రధానమైన, అతిపరుతిరమైన భాష్యకలను నిర్వహించవలసి వచ్చింది. వీరు ప్రతిపాదించిన సిఫార్సులపై నవభారత స్వరూపస్వభావాలు ఆధారపడి పుంజుకుంటున్న ఇందుకు కారణం. భిన్న భాషావర్గాలకు చెందిన ప్రజలు తమ తమ ప్రాదేశిక వాంఛలు, అభియాలు నిర్దేశించడానికి కమిషన్ సిఫార్సులు సహాయపడతినో, లేదానో వరి ఎంతో ఆదుర్దాతో వాటికోసం నిరీక్షించారు.

బ్రిటిష్ వారు పరిపాలించిన తోటలలోనూ, దేశం స్వతంత్రమైన తర్వాత కూడా వాదాపు నలభై సంవత్సరాలపాటు తీవ్ర ఆందోళన సాగిస్తే వేగాని, చివరకు ఒక ఆంగ్లా తపస్వి కళోర ప్రాయోప పేజీం సాగించి అత్యుబధిదానం చేస్తే వేగాని ఆంగ్లరాష్ట్రం ఏర్పడలేదు. జిలేం పారలంత్ర్యంలో పక్షిపున్న పును బ్రిటిష్ పాలకులకు, సంస్థానాధిపతులకు పున్న అతి సన్నిహిత సంబంధాలవల్ల, అనివాధావంవల్ల, ఆంగ్లంలు వికలాంగధ విషయమై కలలో నైనా అమళో దావికి పిల్లేకపోయింది. అప్పటి పరిస్థితులు అరి. వ్యాతింత్ర్యం తరగతో మొత్తం అరువంవల స్వదేశి సంస్థానాలను "అభివనిష్ఠాక్" పర్వార్ పటేల్ మహాశయుకు తన రాజనీతి ప్రకృత ప్రాధికాలచేత దేశంలో సరివనం చేసివేయడంతో, సర్వరమే గాక బోయింపుటికి ఏకో ఒక తోటకు రాజప్రముఖుల వ్యతిరేక రద్దు గాక తప్పదనీ, వికలాంగధ వైరం ఏర్పడక బోదనీ ఆశాభావం ఆంగ్లంలలో అంకురించింది.

అందుచేతనే, దేశానికి సజ్జగ్ధుడైన పున్న హైదరాబాద్ రాష్ట్రాన్ని విచ్ఛిన్నం చేయాలని ఫజల్ అలీ కమిషన్ అసలు సిఫార్సు చేస్తుందా, ఆ విచ్ఛిత్తి ఫలితంగా ఏర్పడే మూడు భాషాప్రాంతా ము పరిసర రాష్ట్రాలలో చేర్చివేయాలని మూడి

స్తుందా, వికలాంగధ, సంయుక్త కర్ణాటక, బృహత్ పృథ్వీరాష్ట్ర రాష్ట్రాల ఏర్పాటుకు ఏమైనా దోహదం ఇస్తుందా అని పలువురు భాషా రాష్ట్ర వాదులు పరిసరి విధాల ప్రశ్నించడం జరిగింది. భారత ప్రజానీకం ఇందు వల్లనే అత్యంత బాగమూకతతో కమిషన్ సిఫార్సులు ఏవిధం గా పుండతోతున్న వోనని ఎదురు చూసింది. చివరకు గతమాసం 10 వ తేదీన భారత ప్రభుత్వం సిఫార్సుల పూర్తి వివరాలను ప్రకటించి, ప్రజల ఆదుర్దాను చల్లార్చింది. ఆదుర్దా చల్లారి నా కొన్ని ప్రాంతాల ప్రజలకు ఈ సిఫార్సులు అసంతృప్తి కూడా కలిగించినవి.

ఈ విధమైన అసంతృప్తి ఒకటి ఏర్పడగలదని ముందుగా ఊహించిన కారణంచేతినో ఏమో కమిషన్ సభ్యులు రాష్ట్రాల పునర్వ్యవస్థీకరణకు తాము చేసిన సిఫార్సులను సహృదయతతో స్వీకరించాలనీ, ప్రాజ్ఞలైవి భారత పౌరులు తమ ప్రాదేశిక వాంఛలను వికల బాతి క్షేమభిలాషతో సమన్వయపరచుకోవాలనీ హితోపదేశం చేశారు : "స్వతంత్ర భారతదేశం ముందనుకు వేస్తున్నది. ఇప్పటివరకూ మనదేశం సాధించిన విజయాలు చెప్పకోని గర్వించదగినవే గాని, అందుకు భిన్నమైంది కావు. దేశ విధిజనానంతర విషయ పరిస్థితులలో క్లిష్టత క్లిష్టంగా పరిణమించిన స్వదేశి సంస్థానాల సమన్వయ మనం పరిష్కరించుకున్న విధానం భారత ప్రజల రాజకీయ విజ్ఞతకు, ధైర్య శైలికలకు, వారి సంకల్పానికి శాశ్వత నిదర్శనంగా నిలచి తీరుతుంద", అనే వాక్యంతో కమిషన్ తన నివేదికను ముగించింది.

కమిషన్ నియోమకం జరిగి రేపు డిసెంబరు ఆఖరుకు రెండు సంవత్సరాలు పూర్తి అవుతవి. భారత సమాఖ్యలోని రాష్ట్రాల పునర్వ్యవస్థీకరణ సమన్వయ వాస్తవికమైతే, నిష్పక్షికంగా సమగ్రంగా పరిశీలించి, వివిధ అంతర్భాగాలలో వివసించే, ప్రజల యోగక్షేమాన్నే గాక, భారత బాతి మొత్తం యోగ

జేహన్ని దృష్టిలో పెట్టుకుని, యోగ్యమైన ప్రతి పాదము చేయడానికి కేంద్రప్రభుత్వం ఒక ప్రత్యేక కమిషన్ ను నియమించవలసివస్తుంది ప్రధాని నెహ్రూ 1958 డిసెంబరు 22న పార్లమెంటులో ప్రకటించాడు. ఈ ప్రకటన జరిగిన వారంలోజూలై, జరిస్సా గవర్నర్ గా పనిచేస్తున్న ఫిజల్ అలీ అగ్రికల్చరల్, క్రి ఫీల్డ్ కో, పండిట్ హృదయనాథ కుంజ్రావ, సభ్యులుగా కమిషన్ ను భారత్ ప్రభుత్వం నియమించింది. ఈయనకు సభ్యులు విశిష్టంగానూ, అందిరూ కలసి చేకరించుకొంటూ పర్యటించేసి, ప్రజాసంప్రదన, వాడుకలనది, అభిప్రాయాలను సేకరించారు. స్వయంగా కలసుకోలేనివాడు విజ్ఞాపనపత్రాలను మ్యూజిక్ తో సహా ఢిల్లీ లోని తమ కార్యాలయానికి పంపవచ్చునన్నారు. ఈ విధంగా దాదాపు లక్షమీటర్ విజ్ఞాపనలు వారికి అందినవి.

చేకేంగో ఇప్పుడున్న బహుభాషా ప్రాంతాలైన బొంబాయి, మద్రాసు మొదలైన పెద్దరాష్ట్రాలు పరిపాలనా పరిధిలో దృష్ట్యాగాని, ప్రజల ఆవసరాల దృష్ట్యాగాని ఏర్పడినవికావు. బ్రిటిష్ ప్రాబల్యం హెచ్చించినట్లే ఒక్కొక్క రాష్ట్రంలోనే ఒక్కొక్క కొత్తప్రాంతం చేరడంతో ఇది విలీన చాలాశేకండా అడ్డదిడ్డంగా పెరిగి స్థిరపడిపోయింది. బ్రిటిష్ వారి ఆక్రమణ, విస్తరణల చరిత్రే ఈ రాష్ట్రాల చరిత్ర. బాల్కానీ నాయకత్వం జాతీయోద్యమం కొభోపకాలుగా విస్తరించడంతో, ప్రజలలో స్వాతంత్ర్యవాంఛ జలీయమై జాతీయభావాలు విజృంభించినట్లే ప్రత్యేక రాష్ట్ర ప్రతిపత్తివాంఛ కూడా ప్రకృతం కావగింది. అస్సాం, బీహారు, జరిస్సా, వాయవ్య సరిహద్దు రాష్ట్రాలను బ్రిటిష్ వారు రాజకీయ, వైదిక పూర్వప్రాధాన్యంవృద్ధి ఏర్పాటు చేసినప్పటికీ, వారు కొంతవరకు కాలప్రభావాన్ని, ప్రజాభిమతాన్ని కూడా పాటించక తప్పలేదు.

లార్డ్ కర్జన్ 1905 లో సంకల్పించిన వంగ రాష్ట్ర విభజనను ప్రతిఘటించి రద్దుచేయించడంతోనే భాషారాష్ట్ర సిద్ధాంతాన్ని జాతీయ కాంగ్రెసు ప్రత్యక్షంగానూ, పరోక్షంగానూ బలపర్చడం ప్రారంభమైంది. 1908 లో ప్రత్యేక బీహారు రాష్ట్ర కాంగ్రెసును, 1917 లో ప్రత్యేక ఆంధ్ర రాష్ట్ర కాంగ్రెసును, సింధు కాంగ్రెసును ఏర్పాటు చేశారు.

భాషారాష్ట్ర ప్రాతిపదికను జాతీయ కాంగ్రెసు ఈ విధంగా ముందు మాత్రప్రాయంగా ఆమోదించి పప్పుటికే, 1920 లో గాని దాన్ని ఒక రాజకీయ విధానంగా నిర్వచించడం జరిగలేదు. ఆ సంవత్సరం వాగత్రాసు కాంగ్రెసులో ఈ ఆమోదముద్ర లభిస్తమైంది. మునుపటి సంవత్సరమే ఆ సిద్ధాంతాన్ని పూర్తిగా అమలు జరిపి, మరొకటి కాంగ్రెసు-రాష్ట్రాలను ఏర్పాటు చేశారు. నీలాన్ని భాషాప్రయుక్త రాష్ట్రాలగా అవశ్యం విధించాలనీ, ఆంధ్ర, ఉత్తర, కర్నాటక, రాష్ట్రాల స్థాపనతో పునర్విభజన కార్యక్రమం ప్రారంభం కావాలని కాంగ్రెసు 1917 లో తీర్మానించింది.

1928 లో సర్వపక్ష సమావేశం తిర్రువల్ మోతీ లాల్ నెహ్రూ నాయకత్వం ఏర్పడిన ప్రత్యేక పరిశీలక సంఘం భాషారాష్ట్రాల అవశ్యకతపై ఈక్రింది అభిప్రాయాలను వ్యక్తీకరించి — “ఏ రాష్ట్రమైనా మార్పుభావనా విద్యార్థిభావాన్నీ, నిత్యపరిపాలనా విధానాన్నీ నిర్వహించుకోవాలంటే, ఆ రాష్ట్రం ఆభాషా ప్రాంతానికి పరిమితమైవుండాలి. బహుభాషారాష్ట్రాలలో నిరంతరం అనేక చిక్కులను యెదుర్కొనవలసి వస్తుంది. ప్రతిభాషకూ ప్రత్యేక సంస్కృతీ, సంప్రదాయాలు, పారంపర్యం వుండి తీరుతవి. ఆ రాష్ట్ర అభ్యుదయానికి ఇది యెంతైనా సహాయపడగలవు.” — భాషారాష్ట్ర వాదానికి బలం నమకూర్చింది.

తర్వాత 1928-47 సంవత్సరాలమధ్య భాషారాష్ట్ర సిద్ధాంతంలో తనవిశ్వాసాన్ని పునరుద్ధరిస్తూ, అఖిల భారత కాంగ్రెసు సంస్థ అనేకసార్లు తీర్మానించడం, 1945 ఎన్నికల ప్రణాళికలో కూడా ఇదే ప్రస్తావనచేసి ప్రజలకు హామీ ఇవ్వడం జరిగింది. ఆంధ్ర, కేరళ, మహారాష్ట్ర, కర్నాటక రాష్ట్రాల నిర్వహణాంగం ఎంతవరకు సాధ్యమో ఎంతవరకు అసాధ్యమో పరిశీలించడానికి శ్రీ ధర్ (రికైర్డ్ వ్యాజుమూర్తి) అగ్రికల్చరల్ ఒక ప్రత్యేక సంఘాన్ని రాజ్యాంగరచనాసంఘంవారి సిఫార్సు ప్రకారం, కేంద్ర ప్రభుత్వం 1948 జూన్ లో నియమించింది. (ఇటీవల్ కమిషన్; శ్రీ ధర్ అగ్రికల్చరు; శ్రీ పన్నాలల్, జగ్జీత్ వారాయణలల్ సభ్యులు) జీవవిభజనఫలితంగా భారత్ ప్రభుత్వం అనేక క్లిష్ట సమస్యలను ఎదుర్కొంటున్న అప్పటి పరిస్థితులలో

రాష్ట్రాల పునర్వ్యవస్థీకరణకు ఉపక్రమించడం ఏమాత్రం వాంఛనీయం కాదని స్పష్టీకరించడమేగాక, రాష్ట్రాల పునర్విభజనకు కేవలం భాష నిర్ణాంతమే ప్రాతిపదిక కాదని పరిపాలనా సౌష్ఠవానికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వాలని భారత కమిషన్ నిర్దేశించింది. ప్రజలలో జాతీయ సమైక్యభావాన్ని ప్రదీపింపజేసే ప్రతి కార్యక్రమాన్నీ ముందుకు పాగేల్లు ప్రోత్సహించాలనీ, జాతీయ సమైక్యతకు ప్రతిబంధకంగా పరిగణించే ప్రతి పనినీ నిర్హాక్షిణ్యంగా తిరస్కరించాలనీ నిర్దేశించబడింది.

భారత కమిషన్ నివేదిక ప్రభుత్వానికి అందిన కొద్ది రోజులకే, అఖిలభారత కాంగ్రెసు జయ పూర్వంలో సమావేశం కావడమూ భాషరాష్ట్ర సమస్య పునః పరిశీలనకు నైఋత్య-పక్షేత-పట్టాభి పథ్యం లుగా ప్రత్యేక వాణిజ్యత్రయ సంఘాన్ని నియమించడమూ జరిగింది. వాడుకను నివేదికలో భాషరాష్ట్ర నిర్ణాంతాన్ని అటువలె జరపడంలో ఎన్నడూ తీరేం చని చిక్కులు, ఉపద్రవాలు వున్నవని చెప్పడమే గాక, భాష ప్రజలను ముసంఘటితం చేయడానికి అనేకానేక సమాధానాలతో, జాతి సమైక్యతను విచ్ఛిన్నం చేయడానికి కూడా అంతే వోహదకారి కౌగలవని హెచ్చరిక చేశారు. జాతీయ కాంగ్రెసు అప్పటికి సుభయ సంవత్సరాలవంటి సమర్థిత్వ వచ్చిన భాషరాష్ట్ర నిర్ణాంతాన్ని బహు బాగ్రతగా ఆలోచించిన పిమ్మటగాని అటువలె జరపడానికి సిద్ధంనీ, నిర్దిష్టమైన, నిర్వివాదమైన ప్రాంతాలను మాత్రమే కొత్త రాష్ట్రాలుగా ఏర్పాటు చేయడానికి నియంతులనీ చెప్పడం, అందుకు ఆంగ్లం సమ్మతించి మదరాసు నగరంమీద తమకున్న హక్కులను పూర్తిగా వదులుకుంటే నిర్వివాదమైన తెలుగుజిల్లాలలో ప్రత్యేక ఆంగ్లరాష్ట్రం ఏర్పాటు చేయడానికి ఇవ్వవలసిన జరిగింది.

అనేక మరుతులు విధించిన వాణిజ్యత్రయ నివేదికపై బోలెడన్ని నిర్ణాంత నిర్ణాంతాలు పాగడం, 1952 అక్టోబరు 19 మొదలు డిసెంబరు 15 వరకు ప్రాయోగపక్ష దీక్షతో పొట్టి శ్రీరాములు పూర్ణాచలం కావడం, అయిన మరణించిన ఏడాదికి ఆంగ్లరాష్ట్ర స్థాపన జరిగడం తెలిసిన విషయాలే. వ్యాయమాని పాంధూ రాక, బొప్పరి తాలూకా భవిష్యత్తుపై

వ్యాయమాని మిక్రా తీర్మానా దా ఇటీవలి సంఘటనలే ఇది భాషరాష్ట్ర మూత్రానికి క్రమక్రమంగా ఏర్పడు తూవచ్చిన భంగపాట్ల స్థూలచరిత్ర.

ఆంగ్లరాష్ట్ర నిర్మాణం జరిగి సరిగా రెండు నెలలైనా తిరగకముందే భారత ప్రభుత్వం ఫజల్ ఆలీ కమిషన్ ను నియమించింది. ఈ కొత్త సంఘం చేతులలో భాషరాష్ట్ర నిర్ణాంతం ఏ స్వరూపాన్ని ధరిస్తుందోనని ఆంగ్లకేవలసినవారు కూడా లేకపోలేదు.

నిఘాంతులు

ఫజల్ ఆలీ కమిషన్ చేసిన నిఘాంతుల స్వరూప స్వభావాలు ఎలాంటివి? సంగ్రహంగా తెలుసుకుందాం:

- (1) భారత సమాఖ్యలో ప్రస్తుతం వున్న 27 "ఏ", "బి", "సి" తరగతి రాష్ట్రాల సరిహద్దులను మార్చివేసి, 16 ఒకే తరగతి రాష్ట్రాలను ఏర్పాటు చేయాలి. (2) రాజప్రముఖుల క్లిష్టస్థితి రద్దుచేయాలి. (3) హైదరాబాద్ రాష్ట్రాన్ని మూడు భాష ప్రాంతాలుగా విడదీసి బహుభాషప్రాంతమైన దీర్ఘ జిల్లాను కూడా చేర్చి హైదరాబాద్ రాజధానిగా ప్రత్యేక తెలంగాణ రాష్ట్రాన్ని ఏర్పరచాలి. (దీర్ఘ జిల్లా హైదరాబాద్ రాష్ట్రమే) (4) 1951లో నశి వ్యాప్తంగా జరిగే ఎన్నికలలో నూతన హైదరాబాద్ రాష్ట్రరాజసభకు ఎన్నుకునే సభ్యుల మొత్తంలో మూడింట రెండువంతుల మంది కోరి పక్షంలో తెలంగాణ రాష్ట్రాన్ని ఆంగ్లరాష్ట్రంలో చేర్చివేసి, వికలాంగ్రా ఏర్పాటు చేయవచ్చు. (5) హైదరాబాద్ సంస్థానం నుంచి విడదీసే రాయచూర్, నల్లగొండ జిల్లాలను సంయుక్త కర్నూటకంలో చేర్చి వేయాలి. (6) హైదరాబాద్ సంస్థానం నుంచి చీల్చి వేసే మరాఠ్వాడా జిల్లాలను వికాల బొంబాయి రాష్ట్రంలో చేర్పాలి. (7) విశ్వకేరకను ఏర్పాటు చేయాలి (8) విశ్వకర్నూటక రాష్ట్రాన్ని నిర్మించాలి. (9) బొప్పరి, నెలిగప్ప, హాస్పేట తాలూకాలను, మల్లా పురం సబ్ తాలూకాను తిరిగి ఆంగ్రకు అప్పగించాలి. (10) ముగ్ధప్రదేశ్ లోని 8 మహారాష్ట్ర జిల్లాలను విడదీసి "విదర్భ" అనే కొత్త రాష్ట్రాన్ని సృష్టించాలి.

కమిషన్ చేసిన సిఫార్సులు అమలు జరిగితే బాధిత సమాఖ్యలో ఏర్పడే రాష్ట్రాలు ఇవి:

(1) మద్రాసు (2) కేరళ (3) కర్ణాటక (4) హైదరాబాద్ (5) ఆంధ్ర (6) బొంబాయి (7) విజయ్ (8) మిశ్రప్రదేశ్ (9) రాజస్థాన్ (10) పంజాబ్ (11) ఉత్తరప్రదేశ్ (12) బీహార్ (13) పశ్చిమ బెంగాల్ (14) ఆస్సాం (15) ఒరిస్సా (16) జమ్ము—కాశ్మీర్. ఇవిగాక, ఢిల్లీ, మణిల్లా, అంధ మాన్, వెస్ట్ బాం దీవులు, మూడు కేంద్రపాలిత ప్రాంతాలుగా వుండవలెవు.

తిరుకోచ్చిరాష్ట్రంలో అత్యధిక భాగమే నూరిం ఐక్యకేరళ రాష్ట్రమామంది. కొత్తికర్ణాటక రాష్ట్రంలో మైసూరు, కూర్గులు నీరి పోలింది. పొరాష్ట్ర, కచ్ రాష్ట్రాలు బొంబాయిలో లీనమవుతుంది. వివిధ రాష్ట్రం ఏర్పడగా మిగిలిపోయే మిశ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రంలో భోపాల్, వింధ్యప్రదేశ్ లు కలిసిపోయి చెల్లా, హిమాచల్ ప్రదేశ్ లను పంజాబు రాష్ట్రంలో చేర్చివేస్తారు. బొంబాయిలోని అబోహాడ్ తాలూకాను, అజ్మీర్ ను రాజస్థాన్ లో చేర్చివేస్తారు. త్రిపుర సంస్థానం ఆస్సాంలో చేరిపోతుంది. తిరుకోచ్చిలోని ఐదు తిమిళ్ తాలూకాలను మద్రాసులో చేర్చుస్తారు. మద్రాసులోని మలబార్ జిల్లా కేరళలో చేరిపోతుంది; ఇదే రాష్ట్రంలోని దక్షిణ కేరళ జిల్లా కర్నాటకంలో కలుస్తుంది. ప్రస్తుతం వున్న ఒరిస్సా పరిపాలనను మార్చివలసిన అవకాశంలేదని కమిషన్ అభిప్రాయ పడింది. ఇది స్థూలంగా ఫలాల్ ఆరీ సంఘం చేసిన సిఫార్సులు.

ప రా మ ర్శ

రాష్ట్రాల పునర్వ్యవస్థీకరణలో హైదరాబాద్ సంస్థానం యధావిధంగా వుండడానికి ఏర్పడిన ఫలాల్ ఆరీ సంఘం ఘంటసాలంగా పెప్పినందుకు ఆంధ్ర, మహారాష్ట్ర, కన్నడ ప్రజలు తిప్పక హర్షిస్తారు. ఇందుకు ఆ సంఘాన్ని హృదయపూర్వకంగా అధిం దిస్తారు కూడా. హైదరాబాద్ సంస్థానాన్ని విభజించడమే జరగకపోతే, దక్షిణాపథంలో రాష్ట్రాల పునర్వ్యవస్థీకరణ కార్యక్రమాన్ని తలపెట్టవలసిన పనే లేదని కూడా కమిషన్ సభ్యులు ఖండితంగా చెప్పి వేరారు. ఇంతేగాక, సంస్థాన విభజనలో ఏనుగుల బాధ్యం జరిగినా, అక్కడ నివసిస్తున్న మూడు భాషా ప్రాంతాల అభివృద్ధికి తీరని విఘాతం ఏర్పడుతుందని కమిషన్ హెచ్చరిక చేయడం గమనించదగిన విషయం.

ఈ విభజన ఫలితంగా, కన్నడ జిల్లాలైన రాయచూరు, నల్గొండలను (గద్యాన, అలంపూర్ మొదలైన తెలుగు తాలూకాలతో సహా) ఏక్యకర్నాటక రాష్ట్రం లోనూ, ఉప్పావాబాద్, ఢిల్, బొంబాయి, పర్బణి, నాంపేరు అనే ఐదు మహారాష్ట్ర జిల్లాలను బొంబాయి రాష్ట్రంలోనూ చేర్చువామని గానీ, మిగతా తెలుగు జిల్లాలను త్రిభాషా ప్రాంతమైన బీహార్ జిల్లాను చేర్చి హైదరాబాద్ నగరం రాజధానిగా కొత్త హైదరాబాద్ రాష్ట్రం ఏర్పడాలని చెప్పడంతో ఫలాల్ ఆరీ కమిషన్ సిఫార్సుల పని లేని పోయింది. కొత్త హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో వుండే జిల్లాలు: (1) మహబూబ్ నగర్ (2) నల్గొండ (3) వరంగల్లు (4) ఖమ్మం (5) కరీంనగర్ (6) ఆదిలాబాద్ (7) నిజామాబాద్ (8) మెదక్ (9) హైదరాబాద్ (10) బీదర్. ఇవిగాక, నల్గొండజిల్లా మధ్యగా వున్న మునగాల పరరాజానకూడా ఇదే రాష్ట్రంలో కలిపివేయాలి.

ఈ విధంగా ఐక్యకేరళ, సంయుక్త కర్ణాటక రాష్ట్రాల తీర్మాన విర్యాణాన్ని సిఫార్సు చేసిన కమిషన్ నకు సత్కర వికాలాంధ్ర నిర్వహణాన్ని సిఫార్సు చేసే వైర్యం లేకపోయింది.

వికాలాంధ్ర నిర్మాణం ఆసలే పనికిరాదని చెప్పడానికి కమిషన్ సాహసించలేకపోయింది. బలమైన వాదన ఏదీ కనబడకపోవడమే ఇందుకు కారణం. ఒక వైపు రెండు తెలుగురాష్ట్రాల నిర్మాణాన్ని ప్రతిపాదిస్తూ, వికాలాంధ్ర అవశ్యకతనుగూడా ఇలా సమర్థించింది. "వికాలాంధ్ర వాదన చాలా సబలైనదే. తెలంగాణాను ఆంధ్రలో కలిపివేయడంవల్ల చాలా లాభాలు ఉన్నవి. చిరాకెల్లీవున్న ఆంధ్ర రాజధాని సమన్వయ పరిష్కారానికి ఆంధ్ర, తెలంగాణాల కలయిక ఎంతయినా అవసరం. అయితే జనుకవిత్తిన్న తెలంగాణా ప్రజల అనుమానాలను, భయాలనుబట్టి, తదితర పరిస్థితులనుబట్టి ఐదేళ్ళపరమా ఈ కలయిక అంతి వాంఛనీయం కాదు. 1931 లో జరిగే ఎన్నికల ఆనంతరం కొత్త హైదరాబాదు రాష్ట్రం తానిసభ్యులలో మూడింట రెండువంతులమంది కోరేపక్షంలో ఆంధ్ర, హైదరాబాద్ రాష్ట్రాలు రెండూ కలిసిపోవచ్చు" ఈవిధానంలోనూ ఆంధ్ర, హైదరాబాద్ ప్రభుత్వాలు తమతమ పరిపాలనా వ్యవస్థలను గుస్థిరం చేసుకోవచ్చునని.

భూమికిస్తురిధానాన్నీ, విద్యార్థిధానాన్నీ ఏకస్థాయికి తెచ్చుకోవచ్చుననీ, తెలంగాణా ప్రజల ధ్యేయాలను అపోహలను పోగొట్టి, ఉభయరాష్ట్రాల హృదయ పూర్వక విలీనానికి ఆవసరమైన ప్రకృతిప్రాయాన్ని కూడగట్టుకురావడానికి ఈవిధాన్ని వ్యవధి బాగా తోడ్పడుతుందనీ, కమిషను తన వాదనను సమర్థించు కున్నది.

హైదరాబాద్ రాష్ట్రం ఆర్థికంగా స్వయం పోషకమేనని కమిషన్ అభిప్రాయపడుతున్నది. పాలనరీ రాబడి 17 కోట్లు వుంటుందని అంచనా. మద్య నిషేధ పరిశీలకసంఘంవారి సిఫార్సులు ఆమలు జరిగితే 1958 నాటి అన్ని రాష్ట్రాలకూ అబ్కారీ ఆదాయం పోతుంది. త్రిశాపా ప్రాంతమైన చీవర్ జిల్లాను, అబ్కారీ ఆదాయాన్ని మిశ్రమయించిచూస్తే, హైదరాబాద్ రాష్ట్రం ఆర్థికంగా స్వయంపోషకం గాక పోవచ్చు. ముఖ్యమంత్రి బూగ్గల రామకృష్ణారావుగారి అభిప్రాయంకూడా ఇదే. ఇంకే గాక, ఆహారధాన్యాల విషయంలో తెలంగాణా లోటురాష్ట్రం. ఆంధ్ర మిగులురాష్ట్రం. కాబట్టి పరిపాలనా పోలభ్యసంబృష్ట్యా చూసినా, ఆర్థిక పోషకసంబృష్ట్యా చూసినా, విశాలాంధ్ర విరూపాక్షం అత్యంత అభిలషణీయమైవట్టిదని స్పష్టపడక మానదు.

హైదరాబాద్ రాష్ట్రం అనేది లోయప్రాంతాలను త్వరితంగా విర్జించుకుంటే నేగాని తెలంగాణాగాని, ఆంధ్రరాష్ట్రంగాని అభివృద్ధిచెందలేవు. ఏకరాష్ట్ర పరిపాలనావ్యవస్థలేదే వీటి సర్వరాభివృద్ధి సాధ్యమగు తుంది. కృష్ణాగోదావరి పరిత్ర సవితీరాలలో ఒకప్పుడు వర్షివీర ఆంధ్రసంస్కృతి తిరిగి ప్రాచీన శాస్త్రశాస్త్రానికి రావాలంటే విశాలాంధ్రద్వారా ముక్కుటే ఆంధ్రులకు ఏకపరిపాలనావ్యవస్థ ఏర్పడాలి. ఆంధ్ర తెలంగాణా వాయువులు పరస్పర అనుమానాలను, అపోహలను సగ్గుబాటుచేసుకొని ఏకీభావాన్ని ప్రదర్శించగలిగి పట్లయితే, ఐక్యకేరళ, ఐక్యకర్నాటక రాష్ట్రాలతో పాటు విశాలాంధ్రకూడా వచ్చే అక్షోభరహితానికి ఏర్పడే అవకాశం లేకపోలేదనిపిస్తున్నది.

హైదరాబాద్ విభజనతోపాటు మరొక ఏమం జరిగిమొదలయ్యాన్నికూడా ఘటలేటికేమిషన్ చేయ గలిగింది. ఆంధ్రరాష్ట్రానికిరెడద సందర్భాన బహిరికల్లా లోని తాలూకాల కేటాయింపు విషయంలో ఆంధ్రులకు జరిగిన అన్యాయాన్ని ఈసంఘం సర్దుబాటు చేసింది. ఇది కర్ణాటకులకు నిర్దేశుకంగా కంటకప్రాయంగా పరిణమించివచ్చితే, ఆంధ్రులకు సంపూర్ణమైన సంతోషాన్ని కలిగించింది ఈ సిఫార్సులు వున్నవివున్నట్లు అమలుజరిగితే, బహిరిపట్టణం, తుంగభద్రప్రాజెక్టు ప్రాంతం, హంపిశిఖలాల ప్రాంతం మార్చిరాష్ట్రమైన ఆంధ్రలో తిరిగి చేరవది.

రాష్ట్రాల కొత్త పాత విస్తీర్ణాలు; జనాభా

కొత్తరాష్ట్రం:	పాతవిస్తీర్ణం [చ. మైళ్లు]	కొత్తవిస్తీర్ణం [చ. మైళ్లు]	పాతజనాభా [లక్షలు]	కొత్తజనాభా [లక్షలు]
1. ఆంధ్ర ...	64,950	64,950	209	209
2. హైదరాబాద్ ...	82,168	45,300	187	113
3. మదరాసు ...	62,840	50,170	881	300
4. కేరళ (తిరుకోచ్చి) ...	9,144	14,980	93	136
5. కర్నాటక (మైసూరు) ...	29,489	72,730	91	190
6. బొంబాయి ...	1,11,434	151,360	360	402
7. విదర్భ ...	—	36,880	—	76
8. మద్యప్రదేశ్ ...	1,30,272	1,71,200	218	261
9. రాజస్థాన్ ...	1,30,307	1,32,300	153	160
10. పంజాబు ...	37,878	58,140	126	172
11. ఉత్తరప్రదేశ్ ...	1,18,409	1,18,409	632	632
12. బీహారు ...	70,830	66,520	402	385
13. పశ్చిమబెంగాలు ...	30,775	34,590	248	265
14. అస్సామ్ ...	85,012	89,040	90	97
15. ఒరిస్సా ...	60,186	60,186	146	146
16. జమ్ము - కాశ్మీర్ ...	92,780	92,780	44	44

ప్రస్తుతం అమలులోవున్న రాష్ట్రాలు

ఫజ్లాల్ కమిషన్ నిఫారనులను అనుసరించితే యేర్పడే రాష్ట్రాలు

ఫలాల్ అలీకమిషన్ ఏ ఒక విప్లవ సిద్ధాంతానికి కట్టుబడి సిఫార్సులను రూపొందించని కారణంచేతనే, అవి కొంతమందికి సంశ్లేషిస్తే, అంతకంటే ఎక్కువమందికి అసంతృప్తికలిగించినవేమోనని భావించవలసివస్తున్నది. భాషామూత్రాన్నే ప్రాతిపదికగా పెట్టుకున్నట్లయితే, నూటికి 54 వంతులమంది తెలుగు ప్రజలన్న కోలాట జిల్లా నూటికి 70 వంతులకంటే ఎక్కువగావున్న పర్లాకమిడి తాలూకా, రాయచూరులోని గద్వాల, ఆలంపురం మొదలైనతాలూకాలు మధ్యప్రదేశ్ లోని చాందాప్రాంతం ఆంగ్లలో చేరాలని సిఫార్సుచేసి వుండేవాడు. పరిపాలనా పౌలభ్యం, రాకపోకల సౌకర్యాలదృష్ట్యా కోలార్ మైసూరులోనే వుండాలన్నాడు. చాందా, బస్తర్ ప్రాంతాలను ఆంగ్లలో చేర్చవలసిన అగత్యమే లేదు పొమ్మన్నాడు.

ఈ సిఫార్సులలో ఆంగ్లభాష ఆవ్యాయం జరిగిన మరికొన్ని ఉదాహరణలు కూడా లేకపోలేదు. తమ ప్రతిపాదనలకు కేవలం ఒకటిల్లానే ప్రాతిపదికగా భావించిపట్టు చెబుతూ, కమిషన్ సభ్యులు ఇతిర రాష్ట్రాలకు సంబంధించిన కొన్ని సందర్భాలలో తాలూకా మార్పులనుకూడా సిఫార్సు చేశారు. తిరుకొచ్చి రాష్ట్రంలోని ఐదు తమిళ తాలూకాల విషయంలోనూ, దక్షిణ కెనరా జిల్లాలోని కావర్ గడ్డ తాలూకాను కేర

ళలో చేర్చాలనడంలోనూ కమిషన్ సభ్యులు తమ నిర్ణయవానికి తామే భిన్నంగా ప్రవర్తించారు.

ఆంగ్ల ఉత్కల సరిహద్దుల విషయాన్ని కూడా కమిషన్ వాస్తవిక దృష్టితో పరిశీలించలేకపోయింది. ఆంగ్ల ఒరిస్సా సరిహద్దుల నిర్ణయం ఎప్పుడో ఇరవై ఏళ్లక్రితమే జరిగిపోయింది. కాబట్టి ఇప్పుడు దాన్ని తిరిగి ఎత్తుకోవలసిన అగత్యం లేదన్నాడు. ఈ నిర్ణయం వల్ల బరంపురం, ధర్మపురం, పర్లాకమిడి, జయపురం పట్టణాలతోపాటు 80 గ్రామాలు అంటే 10 లక్షల జనాభా 18 వేల చదరపు మైల్ వీలీర్తం కల ప్రదేశం ఆంగ్లలో చేరడానికి వీలేకపోయింది. దేశంలో అభివృద్ధి కార్యక్రమాలనిర్వీతమైన ప్రజాభివృద్ధిలో కొనసాగాలంటే, రాష్ట్రాల వ్యవస్థీకరణ ఇప్పటిలాగా అశాస్త్రమైనదిగానూ, అస్థిమితమైనదిగానూ వుండకూడదని ఒక వైపుఅంటూనే, ఆంగ్ల రాష్ట్ర సరిహద్దులకు సంబంధించి పరివరకు కమిషన్ అస్థిమిత పరిస్థితులనే కలిపించింది. రాష్ట్రాల పునర్వ్యవస్థీకరణకు సమగ్ర విచారణ పాగించిన ఫలాల్ అలీ కమిషన్ అయినా తమకు వ్యాయం చేశార్యకపోయిందా అని కొండంత ఆశ పెట్టుకున్న ఒరిస్సా ఆంగ్లభాషకు ఈ సిఫార్సులు తీవ్ర ఆకాశం గాన్ని కలిగించినవి. కమిషన్ ప్రతిపాదనలను అమలు జరపడంలో భారత ప్రభుత్వం వాటిలో అనేక స్వల్ప సవరణలనుచేసి ఆయా ప్రాంతాల ప్రజలకు వ్యాయం కలిగించవలసి వుంటుంది.

శిల్పాలలో కల్పన

‘ధనిష్ఠ’

రెండేళ్ళకేరం సంగతి. బుద్ధిపుటింది మాత్రాగా మహాబలిపురం వెవవాసురి. ఆలయానికి దగ్గర దైవానికి దూరం అన్న సామెతగా యాత్రాల్లో యిన్నాళ్ళరించి ఉంటున్న ఒక్కసారైనా మహాబలిపురం వెళ్ళలేదు. యాత్రలపేరుతో ఎక్కడెక్కడివాళ్లు మాసి వస్తుంటారు. ఇల్లాంటి విషయాలలో మానవప్రకృతి చాలా ఆశ్చర్యకరంగా గోచరిస్తుంది వాకు. పైత్రాళ్ళరించి వచ్చినవాళ్లు మైదానంతో కలయికాస్తారా, వాలుగేళ్ళరించి ఉంటూ ఒక్కసారి గూడ పూర్తిగా చూడలేదు నేను. అక్కడలో ఉన్నాడు గదా అని కోళ్ళా తాజ్ మహల్ చూస్తారా? చాడ్రానికి వెళ్ళినవాళ్ళు మాత్రం ఉన్నాళ్ళు కోళ్ళా తాజ్ సారైనా చూస్తారు.

నలుగురు శిల్పాలని కేలనినరించి తమకిమ ఆసుధివాలమగూర్చి ముచ్చటించుకుంటూంటే చూట్టాడదాని కేంద్రక్క చూస్తూ ఉండిపోయేవాడిని నేను. అల్లా గడిచిపోయినా మాటాగే. కాని ఎవడో మిగ్గుడు “మహాబలిపురం శిల్పాలెల్లా ఉంటాయిరా?” అనేవాడు అక్కడికి నేను వాటినిగరించి సాంగో పొంగంగా తెలుసుకునిఉన్నట్టు, విధిగా తెలుసుకుని ఉండవలసివట్టాను. చూడలేదని చెప్పలేక చెప్పలేక చెప్పేవాణ్ణి. “మప్పైమేళ్ళపూరంలో ఉండి ఒక్కసారి వెళ్ళలేదురా?” అనేవాడు నన్నొ జంతువులా చూస్తూ. ఈ అవకాశాలనించి తప్పకుండా కైనా ఒకసారి వెళ్ళితీరాలని నిశ్చయించుకున్నాను మనస్సులో. ఇంకో చిట్కంది. నేను వెళ్ళివా వెళ్ళిపోయినా దానికి పెద్ద విలువేమీ ఉండదు. కారణం ఏమిటంటే నేను కవినికాను. చిత్రకావ్యం కాదు, కవీంద్రం కవిరాధికుడైనా కాదు. అలంకారం లోను, సమాసాలలోను నేను చూసినవాటిని వర్ణించలేను. వివిధరంగులయిల్లలో ఆ ముందుదృశ్యాల్ని కొవ్వొత్తమీదకు గాని, కాగితంమీదకు గాని తీసుకు

రానేను. కాని వెళ్ళలేదని చెప్పడానికి, వెళ్ళివా దాన్ని గురించి విపులంగా చెప్పలేకపోవడానికి తేడా ఉందిగా. అదీకాక అనుభవించడానికి స్వరయం ఉండిగా వర్ణించి చెప్పడానికి నోరులేకపోయినా. అంచేత ఒకసారి వెళ్ళా వనినించుకుంటే యీ అవకాశాలనించినా తప్పించుకోవచ్చని వెళ్ళడానికి నిశ్చయించాను. వాకు ఉపగ్రహం నుడుగా దొకడు. వాణ్ణి కడిపాను. ‘ఎలే’ నన్నాడు.

ఒక కవివారం పాయంత్రం అలోచించి ప్రాగం నిశ్చయించి రోడ్డుపైలో, కాదు పండించునీ మొన్నాడు పొద్దున్నే అరుగంటలకి వా గదిదగ్గర ఉండాలని పురమాయించాను.

రాత్రంతో శిల్పాలనిగరించిన కలలే; ఉబిళ్ళే మొదటి శిల్పాలు కనబడడం తిర్వాత వాటికి ప్రాణం వచ్చి చరించడం విమలమిటో యంకా చిత్రించి త్రాలుగా కలలావ్వాయి. కలతనిద్రేగాని సంశ్లేషగా కంటికి కూర్చలేదు. తెల్లరింజీతివవుగా టిప్ బాట్ గా తియ్యలే కూర్చున్నాను. అరింటికి కాదు ఇంటికి తీసుకువచ్చాడు టర్కీ షాట్ డ్రైవర్. వాడికోయాపాయి పారసి పొమ్మని మధుకోసం వాడింటి కెళ్ళాను.

కాదుగా కూర్చుని హాంస్ వేగాను. అపొటికే తయారై హాంస్ కోసం చెల్లులు దోర్తెట్టేటవి కూర్చుని వివరంగానే పరుగెత్తుకోస్తూ దినుకున్నాను. కాని ఆ జాడలేం కనబడలేదు. పైకెళ్ళియాస్తే ఏద్ర మంచం మీదనించే తలలేదని తెలిసింది. వాకు నిజవువా కొలుకోచి్చింది. ఎన్నంతో చెప్పి యివా పిడుచేసేసరి! యామలో కల్లి తట్టి లేపాను. మూలిగాను. వల్లు చెచ్చగాఉంది. వాకోపం దిగజారిపోయింది.

“మధూ! అల్లా ఉన్నా వేళ్ళా!” అన్నాను నిదానంగా.

“రాత్రి కొంచెం తులకరం తగిలించిరా. ఇవాళ పెడదా మని అన్నీ అనుకున్నాను యిట్లా జరిగింది.” అన్నాడు.

“ఛా! దానికేమిటిరా! ఇంకోకోణాన వెళ్లియ్య. డాక్టర్ దగ్గర కెడదాం రా.” అన్నాడు.

“ఈ మాత్రం దానికి డాక్టర్ చెనుకోయ్! ‘లంఖణం పరమామృతం’ అని ఒక్క పూట పడుంటే బోతాయి ఎక్కడికక్కడ అన్నీ కోగాయి. దానికేం గాని మెప్పెళ్లు అనుకున్నది కాస్త పడకపోతే మళ్ళీ రుళ్ళి అడ్డంకులు వస్తూనే ఉంటాయి.”

“ఏద్యార్ లే. మత్స్య రాంజే నేను మాత్రం ఎట్లా పెడతాను. ఈ మాటెప్పుడైనా పెడదాంలే!”

“ఏవవలేకపోయావ్! అన్నీ ఏర్పాటు చేసుకుని మానుకోవడం మొదలు. ఇవాళ వాకోసం మానేస్తే యింకోకోణా యింకో అపాంతరం, రావోయ్య. పెడదామనుకున్నావ్. అన్నీ సిద్ధం చేసుకున్నావ్. మళ్ళీ యీ అవకాశం పోగొట్టుకుంటే బోలెడు కాల యాపనిపోతుంది. అంచేత నామాట విని మెప్పెళ్లు.”

“అవకాశాల కంటే ఇవాళ కాకపోతే యింకో సారి పెడతాం. అందుకని మత్స్య లేకుండా వెళ్లనా?”

“ఒరేయి! మెట్టచేనాంతం కట్టిపెట్టు. నేను లేకుండా పెడితే కొంచెం మునిగిపోతేను. నేను కూడా ఉంటే ఆశ్వినిలైధికం ద్వీచుడ్యేతం కాదు. అదీ కాకుండా నేను చూడజేయానాను, మత్స్య లేకుండా నే. అంచేత అబ్బాయ్! సుబ్బారాయ్లా బొబ్బలెట్టకుండా యిబ్బందివడ విబ్బరంగా పోయిరా.” అన్నాడు నవ్వుతూ.

“మహా కష్టపడిపోవడం వృత్తి. ఆ మాత్రానికి పోవక్కర్లే తోమాడిన నవ్వొకటి. కాని చూ! నేను వెళ్లిను.”

“నేనేం వృత్తిని ప్రాసలో మాట్లాడా నని నవ్వుకోవటంలేదు. నిన్ను సుబ్బారాయ్ దిన్నానుగా వాడు జ్ఞాపకం వచ్చి వచ్చిందివత్స్య. మళ్ళీ కో కవిత్వం ఏమిటా గాబట్టి, అందులో పద గాంభీర్యం కోసం అర్థంపర్థం లేని మాటలలో గాడి చేయాలనుకుంటావు గనకా నీకూ ఆభాధ. వాకేం! దానికేం గాని మొండిపట్టుపట్టి, అంతా సిద్ధం చేసుకుని కూడ అధ్యాత్మం కానీకు. కానీరిస్తే యింకోమాట యిద్దరం

కలిసి పెడదాంలే.” అంటూ బలవంత పెట్టి వచ్చి చూడు.

అప్పుడు వెళ్లడమే నయమైంది. వాటినుంచి నేటివరకు నేనూ మధు గాడు కలిసి అధ్యయనం పదిపాక్షేనా ప్రయత్నించాం పెడదామని. పడలేదు. కాని ఇప్పుడు చీలెం గా ఒక పోహవన్నా ఉంటుంది. ఆనాడు మొండిగా వెళ్ళడం మానేస్తే వాటినితగ్రహంయొక్క పగం యింకోలా ఉండేదేమో. మానవజీవితంలో పరాకాష్ఠకు తీవ్ర ప్రభావాలు బడిగుతుకుల నుడి నుండానికి కేవలం ఒక్క సంఘటనే ఆధారం కావడం. చాలా రోట్లు సంధిస్తుంది. ఒక్కక్క సంఘటన అక్షణంలో అట్లా జరగకపోతే జీవితక్షయ్యో ఎట్లాటి పరిణామాలుంటాయో ఎనిపిస్తుంది. ఆ సంఘటన అట్లా జరగకపోయినా యిదే ఫలితం పొందడం చేరుతుంటే ద్వారా సంధించడానికి అవకాశాలున్నాయి అని వాదనకోసం అనవచ్చు చేమోకాని వాస్తవంగా జరగదేమో ఎని వా అనుమానం ఏమైతే నేం అవాళ మధు గాడి బలవంతంవల్ల వెళ్లిక తిప్పిందికాదు.

బంకుకు వెళ్లి పెట్రోల్ పోయింది మధుని ఒక్కడే బయలుదేరాను. హాల్ బల్బ్ స్వీట్స్ పోక చేయింది ఫ్లాస్కానిండా కాఫీ పోయించాడు.

ఒక్కడే బయలుదేరానన్న అసంఖ్య ప్రతిష్ఠించి అంతా బాగానే ఉంది. అప్పుడు అయిదారుంటలు యీ పట్టణపు గడిచిన, పరిసరాలనీ వదిలిపెట్టి ప్రకాంతమైన ప్రదేశంలో ప్రకృతిహిత ఒకిలో గడవ వచ్చుననే ఆకలి కలిగి ఉత్సాహం మృదయంలోనిండి ఆనందా వ్వాపించింది.

అదేయారు వాటి మహా విభురంగం కోర్కెమీద పోతున్నాను. ఒక్కడే గాబట్టి తక్కువ స్పీడ్ లో ప్రకృతి సౌందర్యం తిలకిస్తూ పోతున్నాను. ఆ ప్రకాంతంగా ఉన్న ప్రకృతిని చూస్తూంటే మనోహితలో ఏదో భావాలు పరిగెట్టాయి. కవిత్వం వచ్చేస్తుందేమో నని అనుమానం కూడా వేసింది. పద్య సాహిత్యంమీద వివిధమైన ఆసక్తి లేనివాణ్ణి పద్యం రాసేస్తానేమో నని భయం కూడా వేసింది. కారణం వెలికితే పరిసరాల ప్రభావం అనిపించింది. “నీరము తీరలో హేమన నిల్చి అనామకమై నడిచు.....” అన్న పద్యం జ్ఞాపకం వచ్చింది మాటాత్తుగా. వాలో వాకే నవ్వు వచ్చింది

ఎన్నో విధికి పూర్వం దురువును పద్యం. ఎన్నో
గుర్తిపోయాను. ఇదిమాత్రం జ్ఞాపకం ఉండిపోయింది.
జీవితంలో చాలా సంఘటనలకి ఉపమానంగా నిలు
స్తుంది అంటే ఇదే నేమా.

మాద్యమ మెల్లిగా కంఠం మాద్యమంబు
వ్వాడు. నా ఆలోచనా ప్రపంచంలో నే నీరులాడు
కున్నాను. పాఠ్యం! - చాళాత్తుగా మ్రోగిన హారన్ లో
ఉలిగి పడ్డాను. ఆ ఉలిగి పాటునించి లేచుకునే
లోగానే మళ్ళా మాకు మార్పు మ్రోగింది ఎల్క్విక్
హారన్. అద్దంలోకి తొంగి చూసాను. బ్యూక్-8.
క్లీరింగ్ ముందు కుందరాంగి. మహాస్పీడ్ లో వచ్చి
ఎట్టొంది. కాని అద్దం సహించలేక దారికోసం హారన్
మ్రోగింది.

ఆమె ఆశుతి సహనరాహిత్యం మానీవరకు
వారు చిన్న చిరిగికోరిక ఒకటి ఉత్పన్నమైంది
ఆమెను ఏకీకరించాలి. అంత ఆశుతా యితర్ల
విభావాన్ని గుర్తించలేనంత తలదీరుకురితం లేకపోలే
నిశ్చయంగా దారియిచ్చేసి ఉండేవాడిని. కాని సహనం
లేని ఆమెకోరికే ఎన్నుకొత్తున్న చేసింది. కాని
వేగం మార్చించాను. వెళ్ళు ఒక్కసారి
చూసాను గానూర్ కనబడ్డాయి. సరే పుట్టిక
వెళ్ళోరిక ఎల్లామా పుట్టిందికదా కొనపాగిందనం
ఎల్లాగా అని రెండురెండులు ఆలోచించాను. నేను
స్పీడ్ మార్చించికోట్టి ఆమెకు మార్చిస్తోంది.
దారికోసం నిరాశులుగా హారన్ మ్రోగిస్తూనే ఉంది.
నాలుగైదు కాలవారలో ఎదురున్నాయి కాల్లు.

సడెన్ గా వేగం అరవైకి మార్చించి కార్లమధ్య
దూరం దరివాపు పాతికకాలు చేసి సడెన్ గా బ్రేక్స్
అపై చేసాను. యింకేమంది! దూరం ఎక్కువ
కావడంలో ఉక్రోశం ఎక్కువై ఆ ఆమ్మాయికుడ
వేగం ఎక్కించేసేలోపున క్రింద క్రిందలో నాకొరగి
పోవడం యిలావున కార్లమధ్య దూరం నాలుగు
కాలుకావడం ఆ ఆమ్మాయి బ్రేక్స్ వెయ్యడానికి
ఘోషావస్థనడం జరిగాయి. యింకొక్కక్షణంలో
కార్లు గుడ్డుకుంటాయి. కాని యిలాగానే నేను
బ్రేక్స్ లోకి చేసి మరో పదికాలు పోనిచ్చాను.
ఇంతలో భగీరథ ప్రయత్నం జరిపి ఆ ఆమ్మాయికారు
అనేసరికి అది సరిగ్గా నాకొరగి రెండుకాలలో అగ
డంలో నాకొరగి యింజనస్టాప్ చేసేసాను. ఇంకా

వెప్పడాని కొంతసేపు పట్టిందిగాని చిటికలయిన జరిగి
పోయింది.

ఆవారివాడే నేను, కార్లల్లోంచి దిగాం ఒక్క
సారి. ఆకోమలాంగి అరికోసంలోను, ఏ ప్రమాదం
లేకుండా అనుకున్నది అనుకున్నట్లు జరిగిన సంతో
షంలో నేనాను. అది మాయవైచేష్టలలోను బహి
ర్గతం అయ్యాయి. కాబట్టిగానే ఆమె అతివిస్మయ
టంగా కాని తలపులేసేసి పద్ద కెట్టం చేసింది.
గానూర్ సెట్టిసి మాస్తాలంకారంగా చేతిలో పట్టు
కుంది. అత్యధికమైన నిదానంలో కాదులుపు బాగ్
రీగా వేసాను నేను.

మొట్టమొదటిసారిగా ఆమెను పూర్తిగా వీక్షిం
చాను సన్నగా పొడుగ్గా ఉంది. కోలమొహం
పసుపుపచ్చని కిరిచ్చాను. కన్నుల రయాక్రమం
యినో ముఖచంద్రున్ అన్నంత పెద్దకళ్లు ఎఱిసజను
వంతో క్లిణ. ముప్పైవేలు చేపేముక్కు. చిరుకం
మరి అంత కొనబీరి ఉండకపోలే యింకా బాగుండు
ననిపించింది. గుండ్రనిమొదె, పరిపూర్ణంగా విక
సించిన అవకువాలు. నీనిహస్తార్ల ఛావన్ లో గిరి
జాలుగా వంచి వేయబడ్డ తలకట్టు. ఆకుపచ్చ కిల్కు
రుమాలు రిలవిదావించి తీసుకువచ్చి గడ్డంకింద విగిం
చింది, చెల్లెలకు గారితగిలడం యిద్దంలేక గాబోలు.
కుచ్చిదగ్గర అందుల అద్దకంల తెల్లవాయల్ చీరా
దానికెసరిగ్గా వ్యతిరేకమైన కొటుకనలుపు కిల్కు
వోలి; తట్టు కట్టుకునే నల్ల మోహిల్త కాంబోస్.
ఒక్కముక్కలో చెప్పాలంటే ఇరవైయ్యో శతాబ్దో
త్తరభాగ నాగరికత పూర్తిగా తీర్చించేసుకున్న
మహిళల ప్రతినిధి ఆమె. ఆపాదమస్తకం పటిష్టగా
నేను మాడ్చిందల్ల కోసం కలిగిందిగాబోలు మొహం
జీరురురం దాల్చింది. ధ్రువజి ముడిపడింది.

తీవ్రమైన దృష్టి నామీదికి ఒకసారి ప్రసరిం
చింది. ఆయాపుల ప్రభావానికి, పురాణకాలమే
అయిఉంటే యిసుకర్మరాజుగారి అతిథిగా పయనం
కట్టి ఉండేవాడిని. కలికాలం కావట్టి గడిచిపోయింది
కష్టం :

“వారికడంగా సడెన్ గా స్టాప్ చేసారే ఏక్వి
డెంట్ అయితే ఏంచేసేవారు.” అంది మహా అయ
ర్యాదగా.

ఆమెమాడిన అమర్యాద నా కోపవిస్తరణకు
మరొక సమీక ఇంకా ఏడిపించాలనిపించింది. దాని

కోక్కలే మార్గం. ఆమె ఎంత విరుగుగా మట్లాడుతోందో అంతకంత మనం అతివినయం ప్రకటించడమే. ఆమె అవలంబించాను.

“రెండుగజాలగేదాలో తరుగు తిరుముకుని రావడం ఎందుకు చెప్పింది. మైగా కారు నవనవం బాగా చాతికాకపోయే.” అన్నాను మహామర్యాదగా.

కారు నవనవం చాతికావడంతో ఆమెకోపం తోరాఫథా న్నొందుకుంది. ఉడికిపోయింది. గొంతుకు చించుకుందామంటే కొద్దిక్షణాలముందే కారాపదానికి నానాతంటాలుపడడం ప్రత్యేకసాక్ష్యం కల్గేదులే ఉంది. ఆ ఉక్రోశం అంత మాటలలో నిలిచి అక్కడ్ను తీర్చుకుందా మనుకుంది. ఎల్లాగైతా అదివాళ్ళకి ఆ అవకాశం ఉంది. ఎన్ని అన్నా నోరు మూసుకోవడం తప్పించి చెయిచేసుకోలేం గా!

“మేవర్ లెట్ గా అడ్డం పడుతున్నా యింకా అల్లా మట్లాడతారేం? దారి యివ్వకపోవడమేం? అంతేకాకుండా తోడ్డు ముగ్గులో పడెన్ లేక్ చేస్తారా?” అంటూ శుద్ధురిమింది. పిన్నకే కంటే బుగ్గలు రక్తం చియుతయూ అన్నట్లయ్యాయి.

“మీరు చాలా అమర్యాద ప్రకటిస్తున్నాను. నేను గాబట్టి నిలిచిపోయింది. దారి యివ్వకపోవడానికి అన్నివిధాల అధికారం వాకుంది. ట్రాఫిక్ రూల్స్ నాకు తెలుసు. ఇంకోటి ఏమిటంటే పారపాలుగా నన్నాడిపోసుకోవడం. మీ నా అవ్యుహాలు బాగుండు బట్టి ఏక్సిడెంట్ కాకుండా తప్పింది. ప్లాట్ ఫామ్ కావడంవల్ల కారాగిపోవలసి వచ్చింది. అదీకాక మీరంత కేర్ లెస్ గా కారంపిసికే ఎల్లాగండి” అన్నాను మెత్తరి చెప్పతో.

ఆమె ఏకోవిధంగా యింకా గిల్లి కట్టా పెట్టుకోనాలని మానింది కాని ప్రమాదం జరిగిఉంటే ఉంటే పరిస్థితిని ఉహించుకునే సరికి నుండెనీ గై ముఖం వివర్ణమయి పోయింది.

“అల్!” అంటూ మహాశ్మ్యంతో తేలవడం ప్రకటించింది.

కాని ఊగుంలో సంభాళించుకుంది. యధాస్థితికి వచ్చేసింది. ముందు కర్తవ్యమేమిటన్నట్టు చూసింది. పగిలిన మైగు మాడడాని కామె ఉత్సహించక పోవడం కేవలం నా అవ్యుహ మనే చెప్పాలి. ఆ

మాడావిడిలో ఆమె కావడయం స్ఫురించకపోవడం వల్ల నా మన సెంతో లేచిపడింది.

“అయితే యిప్పుడేం చెప్తానంటారు? దారి కడ్డంగా యిట్లా పడేసి పెడతానంటారా?”

“మీ దూరికే నామీద విరుచుకుపడితే లాభం లేదు. నేనేం కావా లని చెయ్యలేదు...” అంటూంటే నా పెదవులమీది కలసిన చిరునవ్వు ఆమె మురిసో ధ్యానంలో ఉండి మాడలేదు కాని మానిఉంటే అతి కాలిమంట పెత్తిక్క ఉండేది.

“సరే అల్లాగే వప్పకుండా. ఇంకితే ముందు కర్తవ్యం ఏమిటి అని నేను అడిగింది.” అంది వినుగా.

అంతరితలదేరుగుతినంగల అమ్మాయి చిత్రచిత్ర మైన అనుభూతుల్ని పొందుతూ ముఖం రంగులు మారుస్తుంటే అతి ముఖంగా నాపథకం పొరిసందకు నాంతోడం అవసరమవాలింది.

కాని మానవతవితంమీద కాలంయొక్క ప్రభావం చాలా ఎక్కువ. అది తెలిసీ ఉంటే ముంటాం. ఒకక్షణంలో నిర్ద్వంద్వమన్న ఆరా సాధాలు మరుక్షణంలో నే భూపరమం కావడం సాధారణంగా తలపడేదే. కాని అంతమాత్రం చేత ఆశిలు పెంచుకోనూడనిగాని, అదిభూరాపరాధం అనికాని నాఉద్దేశ్యం కాదు. కాని నేననేమిటంటే మన చేతులలో లేకు మనభవిష్యత్తు అని.

“చూపండి. మిస్...” అని వివరముగా ఆమె చేరు తెలుసుకుని కథపడిపిద్దామనుకున్నాను.

“సారీ! మిస్ లెస్ వారావ్.” అమె పెదవుల మీద అదివరకటి విమలచ్ఛాయలు లన్నీ గుడిచివేస్తూ ఆక్రమించిన చిరునవ్వు ప్రస్ఫుటంగా ఉంది.

ఈమాటు ఉపరవల్లి నైదిదీ చేను. వా అవస్థ వర్తనాతీతం. నవనామలు క్రుంగిపోయాయి. ఇలా నిశ్చలమిది యిదంతా మీముండు ఏకరువు పెడుతున్నా సరి మీరు నవ్వవచ్చు. కాని నిజంమాత్రం నిజమిస్తున్నాను. అంతిమేత్రా ఉన్న ఉత్సాహం అంతరించి పోయింది. ఆమె ‘మిస్’ అయితే నాకోరికే లాభమేమిటో ‘మిస్ లెస్’ అయినందువల్ల నాపుట్టి ఏంకూని గింకో అన్న ప్రశ్న నాచేరితాలించి వచ్చే శేషప్రశ్న. ఏమిటో యిట్లాంటి చాలా ప్రశ్నలు అపమాదాపమైనవి గానే ఉండిపోతాయి నాకు. నా హృదయంలోని

కల్లోలాన్ని కవనంవ్వడా ప్రకటితంకాకుండా చెక్కులని నేదేనిన ప్రజల్నిమంతా వ్యతిరేకించే పోయింది.

వాభావాలు వాలో కలిగించిన పరిణామాన్ని పనిగట్టిన ఆమె (యోగినిని కల్పన అనే వ్యక్తహారి ప్రాసు.) తృప్తిగా వ్యక్తమంది.

“అది ఏదో చెప్పబోయారు!” అంది అనియ కున్నా ఆమె చిరువత్స వ్యక్తం చేస్తూ. వాళ్ళ చెక్కలో ముఖ్యదానికీ విశేషంలేదా నవలించే నోరు యిరువైపులకీ సాగి కపోలాలయిన చిన్ని పాటలు పడ్డాయి.

అప్రతిలో వాభావప్రపంచాన్ని విడిచి నన్ను నేను సంభాషించుకునేసరికి కొన్నిక్షణాలు పట్టింది. ఇప్పుడు ట్రైల్ ఫెంట్ ఇన్ఫ్యూరి. దారియిస్తే ఆమె వల్లిపోతుంది. ఓటలు పూర్తిగా నాడారుంది. అంతు కని యింకో ఉపాయం పన్నాను.

“నింటూల్ బాక్స్ కొంటెం ఓపెన్ చెప్తే బా! తీసుకుని ట్రైల్ మారుస్తాను; మా కార్లోకి తీసుకు” అన్నాను.

“అవకాశం! దానికేం”

తక్కిన కార్లకి అడ్డంకంకాకుండా రెండు కార్లు తోడు పక్కకు వచ్చింది.

బాకీలో ఎవరూపక్క ముందుభాగం చిట్టచేసి టైల్ తీసుకుని వీల్ డిజిటిసి ప్లైర్ ట్రైల్ వెంకనించి మోసుకొచ్చి దిగించేసరికి ఒక అరగంట పట్టింది. వాళ్ళంతా చెటట. తేలిపోని తిడ్డిం కొనితెచ్చు కున్నానే అనిపించింది. చాలా విచారించాను. చేతుల మని అంతా ట్రైల్ కు చుట్టబెట్టబడి ఉన్న కాన్వాస్ గుడ్డి ఫ్రెమి చేతులు విడిచిండుకునేసరికి కాలు నాను కుని యిటే మాస్తా బొమ్మలా నుండుకుండా కల్పన.

తనగరి నాకు పట్టవెంపల్ల కాబోలు ఆమెకోపం కల్లారిపోయిందా? ఆటలో మనలో ఓకీపోయిన వాళ్ళ మీద, మనకన్న పరిశీలలో తక్కిన వచ్చిన వాళ్ళ మీద సాధారణంగా కోపం ఉండకు మును. కించిత్తు సానుభూతి కూడా ఉంటుంది. ఎంచేసినంటే మనమే వాళ్ళలో యార్ద్యుని కేకలించుతాం గాని వాళ్ళమీద యార్ద్యుపవేతలనిన అవసరం మన కుండకు గనుక. ఆమె కోపం పోయిందిగాని నా ముఖం మాత్రం రిప్పేలా లాగ రియాలైంది.

ఆమె బాకీ ఆమెకి అప్పగించి సభ్యత పాటించాలంటే కృతజ్ఞత తెల్పుడం విధి గనుక “దాల్తాగాంస్” అన్నాను ముక్తసరిగా ముఖంకా.

“నోమెన్స్” అంటూ సరియింది మళ్ళీ.

సరే ఆమెతో నా రెండు కని ఉండకున్నాను. కాని ఆమె వత్సవ న్నుడికింది. కాని నిస్సహాయత అవలించడంలేదే మిన్నకున్నాను.

ఇంక ఆమెకారికి ఆమెని కదిలివేసే నిమిత్తం కాకుండా దారియిచ్చేసాను. నెనకాల మెల్లిగానే బయటచేరాను. ఆమెకూడ, యిదివరకటి చిన్నాటం తిగిపోవడంలేదేనే నమకుంటా కారు ‘ప్లా’ గానే పోనిస్తోంది.

మెలు వెంక మెలు గడిచిపోతోంది. పక్కన వత్సమీ ప్రకృతి నమకకు పయనితుతోంది చెట్ల చాటునించి ఎత్తగా బుంగమాది పెట్టుకుని ఉదయం చిన మూత్రం అకారెంట్లోకి వై ఎక్కువగా తెల్ల బడి దీగ్గిలుగా ఉష్టాన్ని అధికం చేస్తున్నాను. శీత కాలం గనుక ఎండ అవధించింది ఎక్కడిగానే ఉంది. ఎన్నో కారు నెనకాల వస్తాన్నవి తిప్పుకు పోతున్నాయి ముందుకు. మా రెండే వీళ్ళ అవలించిట్లు మెల్లిగా వెళుతున్నాయి.

మెక్కు గడిచి గయ్యసానం చేయకున్నాం. విచారం వచ్చిన జనం తాలూకు కాన్స్టంకా ఉన్నా యెక్కడ రంగు రంగుల సీతకోక చీరకలు వారివంట చిన్నా పెట్టా మొగవాన్ని కోలాహలం బాగానేఉంది.

కారు దిగి ఆడుతగా యిరర కార్లకేసి దృష్టి మళ్ళించింది కల్పన. గైడ్స్ చుట్టవేలా రామెని. ఎవరి కోసమో నిరీక్షిస్తూ నిరాశి పొందినట్లు తోచింది.

నలుగురు గైడ్స్ మధ్య ఎదురుమానిన ఎవరో రాకపోగా నిరాశలో నిల్చున్న ఆమెను చూస్తే బాదేసింది. స్థానాన్ని బట్టి, కాలాన్ని బట్టి దృక్పథంగా చూస్తుంటుం దనిపించింది. కార్ల గుడ్డుకునే పరిస్థితులవ్వకు గడ్డింపులవల్ల కందిగడ్డయిపోయి అగ్ని మురిసిస్తున్న ముఖం కా దామె దిప్పకు. ఆమెలో సరే తత్వం చాలా ఉంది ఆమె యిందాకచేసిన హంగామా అంతా స్వభావానికి రియల్తమైన ప్రకటనే నవి అర్థమైంది.

పోట్లాడుకుంటే పోట్లాడుకున్నాం యీ కానీత్రా యిద్దరికీ తోడులేదు గనుక మాట్లాడుకుంటూ

యిందాకటికి కుర్చిపోవడం యిరువదలకే శ్రేయస్కరమని అనిపించి అమెంగ్లర క్యాసు కౌంటి వాక్యం ప్రేమ చేసి.

“ఎరిరైవా ఎస్పెక్టే చేస్తున్నారా?” అన్నాను.

పరిశీలన ప్రభావం యింకోపారి ఋజువైంది. ఇద్దం ఉండో లేనో కాని మాట్లాడక తప్పలేదు అమెను.

“క్రెండ్స్ వస్తా మనీ దగా చేపారండీ.” అంది నిరుత్సాహంగా. అందులో వాలో మాట్లాడడంలో అమెను అయిదుతరేదరి తెలియడం వాకు ఆనందాన్ని చేపూర్చింది.

“అయితే యిద్దరం ఒకతాడుమీదే వకుస్తున్నా మన్నుమాట. మానాడు ఒకడు కూడ వస్తా వని సమయానికి మోపుచ్చాడు. సరే కానివ్వండి. ఇంత వరకు వచ్చి మాడకుండా వెళ్ళుకోదా! పదండి మాని వద్దాం.” అన్నాను.

“మిళ్ళని వదిలే ఉపాయం చూడండి.” అంది క్రెడ్లని చూపిం.

ఒక్కణ్ణి తప్పించి మిగతా అందరినీ పంపించి వాణ్ణి తీసుకుని బయలుదేరాం.

ఇందుమించు మా కా ర్హానివ్వలానికి దిగ్గరగా వే ఒక చిన్న కొండ, గోడలా మలంబకిఉంది. ప్రభాగావ వీనో యుద్ధాలు అవీ చేస్తున్నట్లు చెక్కబడి ఉన్నాయి. కింద రాతిలో చిహ్నా చేయబడిన కుండీ లాంటిది ఒకటి ఉంది. అందులోకి దిగడానికి మెట్లున్నాయి. ఆ కిందినించి ప్రైదాక ఆ గోడమీద మలదబడి ఉన్నాయి కొల్పాలు. అక్కడినా బ్లన్నిటి లోను దృష్టి వాకర్నించేట్లున్నది ఒక పెద్ద ఏనుగు చెక్కడం. సగభాగం ప్రైకి కవబడి మిగతా సగం రాతిలో ఉన్నట్టుంటుంది. దూరంనించిచూస్తే ఏనుగు విలబడిఉన్న ప్రాంతం కల్పిస్తుంది. అక్కడినించి కదిలి యింకా ముందుకు తీసికెళ్ళాడు క్రెడ్.

ఇంతకుముందు చూసిన గోడలా చెక్కబడిఉన్న కొండే ముందుకి ఉంది. దానినించే అకుమలు లేపండా నాలుగుగురులుగా తొలిచి ఉన్నాయి. ముందరభాగం చెబ్బుతీసే పురాతత్వకాఖనారు ప్రంభాలు అవీ కట్టి ముందుకి ఎస్పెక్టేండ్ చేసాను.

ఈ ప్రాంతభాగంలో తప్పిస్తే పాతిభాగంలో అకు క నేది కవబడిదు. అందులో మానుగుమాట పొంకు తవయలలో ముగ్గురివనీ నాలుగోది ప్రాపదీదేని వనీ నలదిచ్చాడు క్రెడ్. పన్నెంజేండ్ల అరణ్యవాసంలోను యిక్కడ ఎప్పుడో ఉన్నారట. తమ స్వయంగా చూసినట్టు యిక్కడ ప్రాపదీదేని బట్టలు అరగట్టు కు వేదనీ యిక్కడ వంటచేసేవరి వాటికి ప్రమాణాలు కూడా ఉన్నాయని చూపించాడు. వివిధస్థలాలు ఆ గుహలో వే.

అక్కడినించి బయలుదేరి మళ్ళీ కవకుచ్చి మొదటితోటు దిగ్గరమండి యానూటు కుడిచైపును తిసుకుని వెళ్ళాడు. అక్కడ రెండు గుట్టలమధ్య ఒక చీలికలాగ కిందనించి ప్రైకి సన్నవాయా చాలోంది. కాగా 25,80 అడుగుల ఎత్తుంటుంది ప్రైకిగుట్ట. ఆరెండు గుట్టలమీదికి ఆనేట్టు పాత్రలుంచి క్రిందనుంచి మంటపెట్టి భీముకు వంటకంజేసావట. దానికి పానీయం ఆప్రక్కనే ఉన్న యింకోగుట్ట. అది ఆయన భోజనప్రదేశాలు పది పది పామ అడుగుల దూరంపాటు పాధ్యమైంతి వరుసుగా ఉంది గుట్ట. ఆగుట్టమధ్యగా వేలు వెళ్ళుగాడి ఒకటిఉంది 7, 8 అడుగుల పొడుగు పాటిది. అక్కడినించి మట్టు ఒక సన్నవిగీతలాఉండి అరిటాకుపోలికలు తెప్పించేలా నుంది. అది భీముకు భోజనంచేసిన అరిటాకుట. ఆప్రక్కనే భౌతికకాస్త్రాన్ని స్థాలవృష్టికి పోశన చేస్తూన్నట్టు కవబడేవృద్ధి మొకటుంది. ఆగుట్టే ఆకులా పున్న భాగం ప్రక్కనుంచి ఏటవాలుగా ధూమట్టానికి దిగిపోయింది. ఆ వాలుగా ఉన్న అందుమీద ఎంత బాగ్రత్రగా నిలుచున్నా పడ తామేమో ననిపించేటట్టుంది. ఆ ఏటవాలు భాగం మీద రమారమి పది, పదిపానడుగుల సుంద్రాయి ఒకటి చాలా తక్కువభాగం కింద ఆనుకూ ఉంది. ముట్టుకుంటే పడిపోతుండేమో నన్నట్టుంది. ఆకాస్త ఆధారంతో అంత పెద్దరాయి అఏటవాలు గట్టుమీద ఎల్లా నిలిచిందో అశ్వర్యం చేసింది. భౌతికకాస్త్ర రీత్యా గరిమవాభిమండి ధూమికి గీసిన లంబరేఖ, లేన లైన్మీదనే పడుకూ ఉండిఉండవచ్చునుగాని ప్రైకి మాత్రం చాలాచిత్తంగా కవబకుతుంది. ముట్టుకుంటే పడిపోతుండేమో నన్నంత గున్నితంగా కవబకుకూ

ఎన్నివందల సంవత్సరాలుగానో అదేరీతిగా ఉంది! అది భిముడు భోజనంలోకి ఉపయోగించిన వస్తువు ముద్దట!

అక్కడినుంచి వైశ్యభోజనంపై చిక్కపరామలంబిడి జరిగింది. కల్పనాదేవిగారు గుట్టతెక్కడం మొదలు పెట్టినప్పటినుంచి వారి చూపీల్లో భాగస్వామిగా భాగపడుతున్నావని అన్నాడు. తీవ్రభావంపై వారి కలికిలోపం. ఇది వాగ్వికలతగిరించిన కృష్ణభావం. వాటివల్ల లభించిన భాగ మనవుకు అనాగరికతకి చెల్లించే ముంకం అన్నారెవరో. ఆమె వాగ్వికలత బంబాటంలో ఎంత అత్యంత పెరిచియో అంటుంది. ఈ అంశంపై అన్ని లేకపోలే, యీ లోకాల్లో సంఘంలో సభ్యుల, గణనకాకలసినవాళ్ళికి కాలానాగు. వారి క్రేవసోల్లో మూలకావసరంవల్ల వాకు భాగలేకపోయింది. అలా వైశ్యభోజనంపై ఒకచోట చిన్న యిరుగుదారంటి వ్యాపకం వచ్చింది. ఒక పక్క ఎత్తుగా పట్టుకుంటే మరొకటి పుంకం అధారం లేదు. కింద లోతుగా రాట్లు ముట్టు. అక్కడ వదులుండగా ఎంతజాగ్రత్తపడ్డా అమ్మగారిపని తలకొనినది. కాలువారి కెవ్వరుంది. కిందపడేలోపు నీ గెంతు జబ్బులు పట్టుకుంటే నీమ పడేలోయేమని యంలా నైడే వన్నాపాడు కాని లేకపోలే యిద్దరం కూడ మాపోట్లాటలు మిర్చిపోయి వరలోకంలోగాని ఇహలోకంలో వరకంబంటి హాస్పిటల్లోగాని తిల్పాలింద న్యూతితిప్పి పరిశీలించేవల్లం.

కొంచెం పైకి వచ్చిందనవాలి నున్న కొంచెం దిగునైన ప్రదేశం వచ్చింది. అక్కడి కొద్దాక "మీకు భోజనం రాకుండా ఉంటే ఒక్కమాట" అన్నాడు.

"ఏమిటది?"
"ఆ జోళ్లు ఉండదనీ మీ హాండ్ బాగ్ లో పడేసి చేతపుచ్చుకోండి. ఇంకోమాట పడేపోయారంటే మీకోసం నా ప్రాణంకూడ 'రిస్క్' చెయ్యలేను. ఇప్పటికే చావుతప్పి కన్ను లాట్టోయినంత వస్తోంది."

మూడు పాదాన్ని తీక్షణమైన వీక్షణం ఒకటి నామిడికి వివరించేసింది పే కార్యక్రమంలో నిమగ్నం అయింది కల్పన. కానీ, యీ దిగువు వన్న ప్రేమికి చెప్పికోదగ్గ నుంచుం ఒకటైంది. వాళ్ళ అవసరాలైనా కనిపించ వాళ్ళకి తెలుస్తాయే కాగా. జోళ్లు తీసేయ్య

మన్నా నే కాని ఆ మృగులైన పాదాలు ఆ కలిపి శిలా ప్రదేశ స్వర్ణపోకి కండిపోతాయే ఎల్లాగా అని భాగ పడ్డాడు. నా భాగ నివారణచేస్తూ ఆ సందర్భించే రబ్బర్ వీపుర్న తీసి తోడిగింది.

"ఎల్లానైనా శ్రద్ధ విషయంలో మొగళ్ళకంటే మీరే నయం" అని అభివందించకుండా ఉండలేక పోయాడు.

"ఏం?" అంది ఆల్పర్యం గా మామూ.
తలకి చుట్టుకున్న శిల్ప రుమాలు తీసేసి ముఖం మీది చిరుచెమట తుడుచుకుంది.

"మామంకి! ఏ పరిస్థితులలోనైనా యీ జోళ్లు తీసేయ్యవలసినది నీ కాళ్లు బద్దలుచేసుకుంటూ నడవాలి నేను. కానీ మీరు? కనీసం మీ విషయాలలోనైనా శ్రద్ధగా ఉంటారు మీరు. నాకు విజంగా సంతోషం చేసింది మీ జాగ్రత్త మానీ."

"అంటే పేం స్వార్థం మా దీర్ఘనించిన వాళ్ళ మమ్మమాట, అంటే నా మీ ఉద్దేశ్యం?" అంది గోంక తిరుగుకుగా.

"ఆ మాటల్లేదు నేను. మీ కంటిగా యిష్టమైతే అండ్ టైమ్ లో ప్రస్తావిస్తాం ఆ సంగతి" అంటూ ఆవేశాను యిక ముందుకు సాగనివ్వకుండా.

ఇక్కడ ఒక్కమాట చెప్పారీ యథార్థమైన స్నేహం కలవడానికి చాలాకాలం కావాలని అబద్ధం అన్నాడు శిరత్. ఆ మాటలు అక్షరాల నిజమని నా అనుభవంలో చాలాసార్లు ఋజువైంది. ప్రాణ స్నేహంగా యిష్టకు కలిసి తిరిగే మధుమా నామా నైలో మొదటి పరిణయం సరే పోనివ్వండి ఆ విషయం ఇప్పుడు అప్రస్తుతం.

మా మాటలు ఆర్థంకాని నైడే వెర్రిమొహం పెట్టి నిలబడ్డాడు మాకోసం. అక్కడినుంచి కదిలి యింకా గోపురాల్లాంటివి చాలా మాహం. అన్నింటి లోను ఒక ప్రత్యేకత ఏమిటంటే అన్నీ కూడ ఏక శిలా శిల్పాలు. వాకు విప్రొంతి కల్పించిన విషయం మేమిటంటే; పెర్మిలు రబ్బరు పుయ్యకు కాగితం మీద వందసార్లు చెబుతుంటూ గీస్తూ నావారంటాలు పడి కూడ ఒక్కమాదిరి బొమ్మ చెయ్యలేమే! అల్లాంటిది చెక్కడం, అందులోను ఒక పెద్ద బంపెరానిది తీసుకుని వినిపింపగా నా కాళ్ళి మల్లపుకురావానే! ఆ నిర్మాణ విధాన మంతో ముందరి ముదకులో

చిత్రించుకోవారి, అక్కడినుంచి మలదడం ప్రారంభించారి. ఎంతో కాకిలంతోనూ జాగ్రత్తగాను చెక్కారీ. పోపాటున ఒక చిన్న ముక్క ఎక్కువ ఉడిగిన అరికే సావంతేకే; అల్లాంటిది గోవురాల! గోవురాలు, దేవాలయాలు ఒక్కక్కరాతిని చిత్రంగా మరిచిపోయిలు ఎంత గొప్పవారా అని. శిల్పనినురించి మనకేం తెలియకపోయినా ఆ పనితీరిం, ఆ చాతుర్యం, ఆ ఓగ్గులనునురించి ఆలోచిస్తే దిగ్భాగించిత్రులం కావడం తెప్పడు. చిన్నబొమ్మకాదు, ఒక విగ్రహం కాదు! అహంతం బండిరాళ్ళను చుట్టే, గోవురాలు, మందిరాలగాను మార్చిపోయి.

అక్కడే మరో గుట్టమీది సగంవరకు కట్టి వదిలి వేయబడిన ప్రాసాదం ఒకటి ఉంది. రికాలమైన గదులు పెద్ద సింహద్వారం సగంవరకు కట్టబడి అగిపోయాయి. ఆ అసంపూర్ణ ప్రాసాదం తాలూకు సింహద్వారంవద్ద నిలబడినూ ఉన్న ఒక చైత్రపు రమారమి యిరవై మైళ్ళలోఉన్న పక్షిత్తీర్థం కొండమీది ఆలయ గోపురం, వెనుకపక్కకునూ ఉన్న నూమల్లపురం ఆలయం కనబడతాయి. పల్లవరాజులకాలంలో ఎవరో మహానుభావుడైన ఒకరాజు ఎదురుగానూ ఉన్న పక్షిత్తీర్థ జీవళం గోపురం కనబడేట్టు నిర్మించుకుందామని ఒక ప్రాసాదం ప్రారంభించాడు. సగంతరువాతి అది ఎందుకనో పూర్తి చెయ్యబడలేదు. ఆ మొండి గోడలవైభవం అల్లాగే ఉండిపోయింది.

ఆ శిల్పాలు చాలాభాగం పల్లవరాజులకాలం నాటివి. ప్రతికళాఖండంవద్ద దానినిచూచిన గ్రంథం అంతా బోధల మీద వ్రాయించి అట్టిపెట్టారు పురాతిత్వకళాఖాదు. కాని అవి చదివేటేకే లేకపోయింది నాకు. మాకేకాదు చాలామంది యీ విషయంలో అంతేనంటే అరికేయోక్తి కాదనుకుంటా.

గుట్టలు ఎక్కిదిగి, గోవురాలాంటివి చాలా చూసాం. వాట్లనినురించిన చరిత్రంతా గైడ్ తంబాకు నోటిమీదుగా విన్నాం. అది వాడికృత్తి. వాడికి వాళ్ళనాయన అన్నీ చూపించిచెప్పి కంతా పట్టించి ఉంటాడు. వాడికి వాళ్ళనాయనా యిట్లా తరతరాలుగా విని నేర్చుకున్న చరిత్ర వాడిది. వాడి కదలేవనాధారం. కోజా వచ్చేపోయేవాళ్ళిందరికీ పాటం

వచ్చునంది నాళ్ళిచ్చే తృణం పగంతోటి జీవిస్తారు. నాటిదిగి గవక అంతా అప్పగించాడు. అంతా మేం అర్థం చేసుకున్నామా అనేది ప్రశ్న అయితే నిరూపణం మున్న. వాట్లవైభవం చూసి సంతోషించడంలోనే సంతృప్తులయ్యాము. చూసినవన్నీ చూసినట్లు నిలుచుకొని చెప్పాలన్న వివరాలంకాని, సామర్థ్యంకాని, ఒక కథలోకి ఎక్కించాలని అభిలాషగాని నాకు లేవాయి. అల్లాంటిప్పు డా పల్లవ రాజుల చరిత్రంతా విని కంతస్తం చెయ్యవలసిన అవసరం వాకేముంది? అందుం బానీ నేను చరిత్ర వివరార్థినైవా కాదు, గైడ్ తో సమావం గా ఆ నిర్మల శిర్మల చరిత్రంతా ఏకరువు పెట్టినందుకు ధరితం పొందడానికి.

చూసి జ్ఞాపకం పెట్టుకోవలసిన రింకా కొన్ని ఉన్నాయి. ఇంకా చుట్టమీది లైట్ హౌసుకు వెళ్ళే దారిలో నాలుగైదు బండ్లరాళ్లున్నాయి అవి కనుకా కృత్తిలోను, మండూకాకృత్తిలోను చెక్కబడి ఉన్నాయి. వాటినిందర్శనం వన్ను రిస్కీకుట్టి చేసింది. కూర్మం కన్ను తిలా లోపలకు ముకుమరుని ఉన్న ఆకారంగా ఉందారాయి. వదులుమీది ఎత్తుగాఉండి కుడి ఎడమకు విలవాలుగా దిగుతూ ముందువెనుక చిగురు మాత్రం కిందకుదిగి, ఆద్యుతా వేలు ఆకృతి వచ్చేట్టు చెక్కబడిఉంది. ఇక మండూకాకృత్తిలో ఉన్నది యింకా చిత్రంగాను ఆశ్చర్యప్రసంగాను ఉంది. కప్పవెనక రెండు కాళ్ళమీది ఆధారపడి ముట్టే పైకిపెట్టి కూర్చున్నట్టుంది. రెండుకాళ్ళు అనివంతే భాగానికి మాత్రమే ఆధారం ఉంది. మిగతాడంతా గాలిలో, ఉంది. రాత్రికిందిభాగం కప్పకి పొట్టికింద దదుసుగా కనబడే విధంగాను పైభాగాన మూపుఎత్తుగా ఉండి ముట్టే భాగం పల్చగాదిగి ఒక కొనగా కిందిపైభాగాలు కలుస్తాయి. భేకం వెనుకకాళ్ళమీది కూర్చున్నట్టు భ్రాంతి కల్పిస్తుంది ఆరాయి. యీ ఆకృతులు ఆ పోల్చదగిన జంతువుల పరిమాణాలకి విందలరెట్టు ఎక్కువ పరిమాణం కలరి.

ఉన్న గుట్టలలోకల్లా ఎత్తైన దానిమీద పాతది, కొత్తది రెండురైల్వేమాన్ లున్నాయి. పాతదంటే ఏమోలేరు నిలువదరవు ఎత్తైన ఒకరుందిరంలా ఉండి పైన దాదా. అది ఎక్కడానికి పక్కనించి మెట్లు

అటు ఉన్నాయి. పూర్వం దానిమీదే దీపాల్లాంటిది పెట్టి నావికులకు సుదృఢ తేలిచేమాట కావాలి. దానిమీద కెక్కితే చుట్టుపక్కల ప్రదేశాలు, సముద్రం కనబడతాయి. అసలు మాడవలసింది కోర్కె లెక్కచూసా. దానికేదో టెక్నాల్ మాడ ఉంది. కల్పన యివ్వడం చేత ఎంతో నాకు తెలియలేదు. పానలూకి దగ్గరలో ఉంది మొలై నీకి. మూడు మాటయిరవై అడుగుల స్తంభంలో పల విధిగా బల్లగానే ఉంటుందిను కోంది. క్రిందివ్యాంంంచి లోపలికెళ్లగానే విసవ క్రై అకారం గా తిరుగుతూ పైకివెళ్లేమెట్టు. పైకెళ్లే వరకూ పైనించి కిందివరకు కనబడుతూనే ఉంటుంది. వెలుగురుకోసం అగోదూగోనే వివిధవస్తువులలో కిటికీలు గాజులెలుపులు ఉన్నాయి. వైద దీపపు టేర్పాట్లకు పరికరాలు. చూచుట గ్యూస్ లైట్ వల్ల ఉంటుంది. దానిమీద వేడిచేసేంతిరువారి కిరసనాయిల్ వేచిచేసే విగ్నాటు చూచుట పెట్రోమాక్స్ లైట్ కు లాగే ఉంటుంది. కాని యీవల్ల కిందంచి పైకి గాలి లోకి ఉంటుంది. యీ మొత్తం దీపసాగన మంత ఒక రంజికి తగిలించి అరాడ్ ఫ్రీజ్ క్ (ఒరిజిడి) లేవండా ఒక దానిలో ఒకటి తిరిగే రెండుకప్పులలో ఒకదానికి తగిలించి ఉంటుంది. ఈసాగనమంత తిరగడానికి క్లాక్ వర్క్ మెకానిజం ఉంది. ఆ వల్లించి వచ్చే కొద్ది వెలుతురిని గాజుపట్లకములలోనించి పంపించి కెలోధిక పరిమాణంగాల కాంతి పుంజం వెలువరిస్తారు. ఈ కాంతి పుంజం తిరుగుతూ ఉంటుంది. ఒక కిటికీ తెరవబడి తక్కిన వైపు అన్నీ మూసి ఉండవలసేతె అకిటికి దగ్గరకు రాగానే మాత్రం కనబడి మళ్ళీ చూచుకూతూ ఉంటుంది. ఆవిధాన మంత చాలా దక్కగా ఉంటుంది. మూడు మారు అడుగుల ఎత్తున ఉంటుందీ దీపసాగనం. అక్కడే స్తంభానికి చుట్టూ బైట దాబాలాగా ప్రాజెక్టర్ ఉంది. దాని చుట్టూ యివవ గొట్టాలు అష్టం పెట్టారు పడిపోకుండా. దానిమీదకు వచ్చి చుట్టూపక్కలు పరికింవడానికి గిలుగా ఉంటుంది.

అక్కడ నిలబడినూస్తే వివిధ వైధికంగా ఉంది దృశ్యం కిందకునూస్తే కట్టు తిరిగియి. అక్కడి నించి కిందపడితే అనమలైనా వదిలిపెట్టకుండా యమగర్భరాజు గారి దున్నుపోతుమీద విహారించారం బయలుదేరవచ్చు. అదీ కలిగిన మొదటి అనుభూతి. మానవప్రకృతి చాలా చిత్రంగా కనబడుతుంది దిల్లాంటి

విషయాలలో. ఒక చక్కని హర్షణంనూస్తే ఆ వైధికం తెలికించి తిర్యక్ ఎంతైనా అనందించనీ మొదలు అందనాకి వచ్చేది దాని ఖరీదు. ఎత్తైన ప్రదేశం ఎక్కితే అక్కడినించి పడితే ఏమా తుందినే ప్రశ్న; ఉగ్గరిమైన వరదమీద ఉన్న నది మీద ప్రయాణం చేస్తూంటే చుట్టూ ఉన్న హృదయం గమమైన దృశ్యం చూడడం కన్న ముందు వచ్చేది పవన తిరగబడినే ఎంచెయ్యాలి అని. అంటే అవి పరిహారం చెయ్యతగిన విషయాలని నే నెంతమాత్రం అనటంలేదు. కాని చిత్రమైన తోహలని ముత్రం అంటున్నాను. పడినా లెక్కచెయ్యనివాడే కొండ ఎక్కుతాడు. మునిగిపోతడానికి ఒప్పుకున్నాడే వర దిలలో సవమీద ప్రయాణం చేస్తాడు. కాని యీ తోహలు మాత్రం తిప్పవు. అల్లాగే నాకు కలిగిన మొదటి అనుభూతి అది. చుట్టూ నుందిరమైన దృశ్యం కమ్మకి కనబడినంతమీద చుట్టూ పచ్చని చెట్లూ దూరాన కొండలూ చూడువైపుల; నాలుగోవైపున అనంత జలరాశి. నదీమధ్యాహ్నపు టెంపెలో నల్లని నీలపురంగు సముద్రం, ముదురు నీలపు నీటిమధ్య కర టాలు విరగడంవల్ల కలిగిన తెల్లని ముదురు, అంతులేని పొగరం. సముద్రంలో నల్లని మట్టుల నీలం అక్క డక్కడ ఆ తోగాలలో నీటిరంగు నల్లగా కనబడు తుంది. సముద్రపు నీళ్ళతీరు చిత్రంగా ఉంటుంది. చేతిలోకి తీసుకుంటే విరంగు ఉండకు ఒక గం గాళం నీళ్ళు లేత ఆకుపచ్చరంగుగా కనబడతాయి అంతు లేని పొగరంలో నీటిరంగు నీరు. సముద్రపు నీరు నీలంగా ఉండడానికి కారణాలు వెతికడం, అకౌశపు నీటిరంగు నీళ్ళలో ప్రతిబింబించడం చేత అల్లా కనబడు తోందనే వాదన, ప్రతిబింబంయొక్క రంగు దట్టం వస్తువుయొక్క రంగు దట్టంకంటే తక్కువ ఉండాలి. కాని అకౌశపు నీటిరంగుకంటే కపిరి నీటిరంగు దృఢంగా ఉందని ఆ ప్రతిపాదన ఖండినా దానినించి యితర కారణాలు వెతికడం, కాంతిప్రసరణ, రాయల్ ఎగ్జెక్టు, అన్నీ ఒక్కసారి మురించాయి. ఈ ఆలోచనల భారంతో ఒక స్తబ్ధత ఆవరించింది నన్ను.

“కిందపోదినదామా?” అంది కల్పన.

ఆ ప్రశ్నలో హృదయంలో ఏమో ఆలోచిస్తూ తోహజగుల్లో కొట్టుకుపోతూ ఉన్న నేను తిరిక్కి

పడి కల్పవృక్షపు నిరర్థకమైన మాపు ఒకటి విసిరాను. ఆ ప్రదేశం కొత్తదిని కాని, విహారం మాత్రం వచ్చామని కాని, బంటునే కాకబోయినా మనోబాధినివి మాలకైవా దిగిపోక తప్పదనికాని అన్నీ మర్చి పోయాను.

“ధీరీ! సమాధిలోంచి ఉడిపడ్డ ట్టులిక్కి పడ్డారే?” అంది నవ్వుతూ.

“దానికి సమాధివం తరువాత చెప్తాను కాని ముంగు దిగండి.” అని గబగబ దిగడం ప్రారంభించాను. నాతో నే ఆమె కూడా దిగిపోయింది.

అప్పటికి ఒంటిగంట కావచ్చింది. ఎంత శీతాకాలమైనా ఎంత తీక్షణంగా ఉండడం చేతా ఎక్కి దిగడాల అయాసంవల్లా చముటపట్టింది. చిరాకుగా ఉంది. ఎక్కువ భాగం చూసేలాం. ఇంక ఏమరథాలు, మామల్లతైరం నేవాలయం, సముద్రం దృశ్యం మాత్రం మిగిలాయి. ఎప్పుడో పొద్దున్న తిన్న తిండేమో అకలికూడ కరకద చేస్తోంది.

“కాస్త నాలిక తగుతుకుని మర్చి ప్రారంభిద్దాం కార్యక్రమం.” అన్నాను కిందకు వచ్చి తరువాత.

“తిప్పకుండాను. ఆమాటే మీతో చెప్తామనుకుంటున్నాను. మీరు కూడా ఏమైనా తిసుకు వచ్చారా?” అంది కల్పన.

“ఏమో కాఫీ, కాఫీని స్వీట్స్. అన్నీ హాటల్ నే.”

“ఏం తెగపడకండి. నలుగురు ఫ్రెండ్స్ వస్తామనడం చేతి బోలెడు మోగుకొచ్చాను యింటిద్వార చేయించి. అది భారీ చెయ్యడంలో పాయపడింది చాలు.” అంది నవ్వుతూ.

ప్రాధుటి ప్రోధస్వరూపం తెచ్చిపెట్టుకున్న చేపని దృఢపడింది ఆమె యీ తరువాతి ప్రరర్థన వల్ల. లేకపోతే యింత సౌమ్యంగాను, సరళంగాను స్నేహపూర్వకంగాను ఎల్లా సంచరించగలదు ఆమె స్వభావమే అంత అయితే. ఉన్నతవిద్య నభ్యసించిన మహిళలయి ఉండాలి. అనవసరపు భేషవాలు, సిగ్గులు, సంకోచాలు ఏమీ లేవు. ఈ కొత్త పరిచయానికి చాలా కలవుగోరుతనంతో ప్రవర్తించింది సంకోచాన్ని దూరంచేసి.

కార్లద్వారకల్లాం యిద్దరం. వా సామాను కొంచెమే. వాలుగుపొట్టలు ప్లాస్టు బైటకు తీశాను. ఇంక ఆమె ఒక పాకేజీపై పైనిండా వివిధవస్తువులు పట్టుకుని తయారైంది. అది మోసుకుపోవడం లేలి కైవస సేవీరా కాదు.

“మీరు మెయ్యలేవంత బరువు మోసు కొచ్చారే?”

“అంతా విని మొటికిస్తారు? ఇంక నాలుగు గ్రహాలు రావలసికూట. తిండివిషయం అంతా వా నెత్తిన పెట్టారు. దచ్చి చెకి వస్తే క్రియకి ఒక్క చిలకా కనబడిదు. లేపు కాలేజిలో చెప్తాను పిళ్ళసని” అంది కిందిపెదిను ఎడమకొన మునిపళ్ళమధ్య కిగించి తలదాగిస్తూ చిన్నపిల్లలా. అదిచూసిన నాకు నవ్వా గిందికాదు. అతిచిత్రిమైన దీ ఆమాయై — మొగుడెంత అప్పద్దవంతుడో! అనిపించింది.

అక్కడ ఎవడినో పిలిచి సామాను వాడినెత్తిన పెట్టాము. విలువైనకార్పెట్ ఒకటికూడ మోసు కొచ్చింది. ఎల్లాగయినా యీ ఆనవాళ్లు మహా ఘటికులు. నాకు ఏమరాత్రిళ్ళు ఏడుపగళ్ళు కూర్చుని దీర్ఘంగా ఆలోచించినా ఒక చాపగాని కార్పెట్ గాని ఆకసరమని తోచదు. అలాంటి దామెకు అది చాలా సహజంగా గోచరించింది.

ఆమెరు చాలా చిన్నది. ఒకపిథి యింకో చిన్న అడ్డపిథి. ఆ చిన్న అడ్డపిథిలో రెండుమూడు కిళ్ళి దుకాణాలు రెండు హోటళ్ళు ఉన్నాయి. ఒక నేవాలయం ఎదురుగా ఉంది. నేవాలయానికి యింకో పక్క కొల్లాల మూడవయం ఒకటి ఉంది ఒక అవరణలో. ఇంక ఉన్నయిళ్ళన్నీ ఆ నిలువుపిథిలోనే ఉన్నాయి. ఒక చిన్న పోస్టాఫీసు, పోస్ట్ స్టేషన్. ఒక ప్రాకారంలోపల లైట్ హౌస్ స్టాఫ్ కి యిట్లున్నాయి. ఆ ప్రాంగణం అంతా చెట్లు చేమలతో ఒకపొద్దులాగ ఉంది. చాలా ఆహ్లాదకరంగా ఉంది. మలాగే దర్శనార్థం వచ్చినవా రంతా ఎవరికి పిలవెవోట నారు చాపలు బంపభావాలు పరిచి భోజనాలు కానిస్తున్నారు. అది అయినవాళ్ళి విక్రాంతి తిసుకుంటున్నారు. ఆ అవరణలోనే నయ్యొకటి ఉండిన యీ యాత్రికుల ఉపయోగార్థమేమో. కాళ్ళు చేతులు కడుక్కుని ఒక గుక్కెడు నీళ్ళు నోట్లో పోసుకున్నాను. అప్పుతలం దుచి ఎరగను

గాని అదిహాడ యంత దుచిగా ఉంటుందంటే నమ్మును. పచ్చి పానకంలాగున్నాయి నీళ్లు. స్థల ప్రభావం అన్నీ అట్లా సమకూడాయి మరచెంబుతో నీళ్లు పట్టుకెళ్లాను.

అప్పటికే ఆమె ఒక దర్బారు వృక్షచ్ఛాయలో తివాసీపరిచి గండు పిం గాణీష్టల్లోకి భాద్యవస్తువులు సద్దుతోంది. ఆమె అప్పటి ఆ ముగ్ధరూపం నా హృదయంమీద అంకితిమైంది. ఆమె వాగ్యహిణి అయిఉంటే? అనుకున్నాను. ఇన్ స్టింక్ట్ అంటారే అది అట్లా అనిపించింది.

“రండి! ఇవాళ మీరు వాకు అతిథిగా లభించటం అదృష్టం. మర్యాదగా ఆహ్వానించింది.

తివాసీమీద కూర్చుని జోష్టువిప్పి అవతల గడ్డిలో ఉంచాను.

“మన పరిచయం బోట్లాటతో ప్రారంభం కావడం చేత మీ పేరు తెలుసుకోవడం పవిత్రమే చెప్పడానికేమైనా అధ్యంతరం ఉందా?” అంది స్వచ్ఛంగా నవ్వుతూ. అట్లా నవ్వుగలిగినవాళ్లని చాలా కొద్ది మందిని చూశాను నా అనుభవంలో. అనుభవించ దగ్గదిగా ఉంటుంది కరద్రాగ్రిలో వెన్నెల కోభలాగ.

“ఎంతమాత్రం అధ్యంతరంలేదు.” అని చేరు చెప్పాను.

“మన పరిచయం కొద్దిగంటలనించే అయినా మిమ్మల్ని ఎప్పటినించో ఎరుగున్నా ననిపిస్తోంది. ‘మేమేం సాప్తపదీనం’ అంటారే అది నిజమే ననిపిస్తుంది యిల్లాంటి ఋజువులు దొరికినప్పుడు. ఇట్లా అంటున్నానని మరోలా అనుకోకండి. కాని బోట్లాటే నాంది అయినా మీపరిచయం అయినందుకు చాలా సంతోషంగా ఉంది.” అన్నాను నేనే మళ్ళీ

“ఏం? ఏమిటి నాలో ప్రత్యేకత?” అంది కృత్రిమహాసంతో. కేంత్ కమల కనుపించింది ఆమె యీమాటలో.

“ప్రత్యేకత ఏమిటని మూటిగా ప్రశ్నిస్తే చెప్పలేను బహుశా మీరు సంతోషంలేకుండా కలిసి మెలిసి ఉండాలనిమే ననుకుంటాను. దూషించి! ఇదంతా చిత్రంగాలేదు? కొద్ది గంటలక్రితమే ఘోరంగా బోట్లాడుకున్నాం. కానిమీకు మిత్రభావం నాకు మానుడు రంకపాపం చేత, బోట్లాటకూ పేడా అయినా పరిచయం ల మంటూ ఉన్నది నువ్వుదికి

ఒకళ్లకి ఒకళ్లమే గవక కలిసి తిరిగిం. ఈకొద్దిగంటల్లోనే చాలా సన్నిహితత్వం వచ్చింది. కేరత్ నవలలోని విలుకకి యిల్లాంటివ్వడే నిదర్శనాలు చూడుకుతాయి.”

“మీకు సాహిత్యంఅంటే చాలా యిష్టం లాగుందే దూస్తే. ఇంకికి మీఉద్యోగం? చేసేది ఉద్యోగమైతే.” అంది కల్పన.

“ఏదో సామాన్యమే. ఆటో డ్రైవర్ ఎంజనీర్ గా ఉంటున్నాను.”

“సామాన్యమేం? పెద్ద ఉద్యోగస్తులే నన్ను చూట. ఇవాళే కాకపోయినా ధిర్యుత్తులోనైనా.”

“ఏదో పెట్టోచిన్నో. వీటికి అంతెక్కడ చెప్పండి. సంతృప్తికావాలిగానీ. ఇల్లాంటి దాని మీదే పట్టకథలాంటి దొకటి దదివాను ఎక్కడో. బ్రిటిష్ వాళ్లు చాలా కాయకర్షణం చేస్తారు. సోయిరి తనం నహించరు. అటువంటి పెద్ద బ్రిటిష్ వ్యాపారస్తుడు ఒకడు ప్రపంచంలో కల్లా మందర ప్రాంతమైన నేపీల్స్ వెళ్లాడట. అక్కడ ఒకవాడు పొద్దున్నే చూచి రంకపాదానికి బయలుదేరి దారిలో ఒకచోట కొలనులో చేపలుపట్టే వాడిని ఒకటి చూశాడు. తిరిగితిరిగి సాయంత్రం వచ్చేవరకే ఆ బాలరి యింకా అట్లాగే కూర్చున్నాడు. పట్టిన చేపలా పట్టెడు కన్న ఎక్కువలేవు. ఈ వ్యర్థుణ్ణి చూసేసరికి ఆ బ్రిటిష్ వాడికి ఒళ్లుసికిపోయింది. వాడి దగ్గరకెళ్ళి “పొద్దున్నుంచి యివేనా పడ్డాయో?” అన్నాడు. “ఆ,” అన్నాడు బాలరి. “నేనైతే ఏం చేసేవాడినో తెలుసా?” అన్నాడు బ్రిటిష్ వ్యక్తి. “ఏంచేసి ఉండేవాడిని?” ప్రశ్ని. “పవనకు చేపలు పట్టిఉండేవాడిని.” “పట్టి?” “అలాగ రోజు రోజుకీ వ్యాపారం అభివృద్ధి చేసేవాడిని.” “చేసి?” “భాగ్య భోగాలతో ముఖంగా ఉండేవాడిని.” “అట్లాగా భాషం! ఆ ముఖమేదో నే నివ్వడే అనుభవిస్తున్నాను. దానికి నువ్వు చెప్పిన కష్టం అంతా పడడం ఎందుకు.” అన్నాడట నేపీల్స్ నివాసి. బ్రిటిష్ వాడు నిశ్చేష్టుడయ్యాడు. వాడి కది తృప్తి. వీడికిది తృప్తి. అనవసరంగా ఏదో వాగేస్తున్నాను. ఇంకికి మీరేం చేస్తున్నారో. మీవారేం చేస్తున్నారో చెప్పారు కాదు.” అన్నాను.

“నేను డ్రైవరియర్ ఫీలాసఫీ అనిర్స్. చూచారు బొంబాయిలో రివెర్సి చేస్తున్నాను.” ఆమె పెదవుల

మీది పరిహాస పూర్వకమైన దివహాసం మళ్ళీ నన్ను కొంచెం బాధించింది.

“మీరు చదువుకున్నందుకు పాఠ్యకఠిన సంపాదించారు. నిజంగా నన్ను విస్మయకొదంగా మర్యాద చెయ్యగల శత్రుణ మీ రెక్కడ పొందినా చాలా గొప్పదే నంటాను. చదువుకున్నవాళ్ళ సెందగ్నో చూశానుగాని మీ శత్రుణ ఎక్కడా కనబడలేదు.”

“ఏదో అవసరంగా పోగివేస్తున్నారు. కాని మీరుమాత్రం తిట్టవా. ఇది పరస్పరమైవది. అందుకు ఎవరం ఎవర్నీ అభివందించుకో నక్కరలేదు. అయినా యామాత్రపు మర్యాద తెలియకపోతే నే నించారించాలి. ఇక సంకోచం చూడంటారా; తీవ్రతలో లక్ష అనుకోని సంఘటనల నెదుర్కొనవలసి వస్తుంది. ఎందరి సహాయమో పొందినవలసివస్తుంది. అనుగ్రహమనా సంకోచం పెట్టకుని కూర్చుంటే ఎల్లా కుగురుతుంది చెప్పుకొ. పోనీ యివారో విషయమే తీసుకోండి. సంకోచం పెట్టకుని కూర్చుంటే కంపెనీ లేక ఎంత పోరింగ్ గా ఉండిఉండేదో చూడండి!” అంది. ఆదే విర్రులమైన సప్రస్.

“ఇవారో మధుకోసం నేనుకూడ మానుకోక పోవడం నిజంగా నా అదృష్టమే. మీ పరిధయం కావడం చాలా ఆనందంగా ఉంది.” అన్నాను.

“మీరు మళ్ళీ పారపకుతున్నారు. నా మైత్రిలో ప్రత్యేకత ఏమీలేదు. అంత చుట్టబడిమెనది కాదు. పరిధయం గొప్పేంకాదు. ఇక్కడ యివారో విధి. ఇందులో ఉపయోగం యిద్దరిదీను. ఇట్లా జుక్క పోతేనే అసహజంగా, విసుగుగా గడిచిఉండును.” అంది కల్పన.

“మీ కథ్యంతరిం లేకపోతేనేనొక్క సిగరెట్టు కాల్చుకుంటాను.” అన్నాను సప్రస్.

“మీరు బలే మాట్లాడితారు. మీరు సిగరెట్టు కాల్చుకుంటానంటే నాదేం అధ్యంతరిం? అదీ కాక అధ్యంతరిం పెట్టడానికి నాకే మధికారం ఉంది?”

“అట్లా అనకండి. సభ్యులి అనేది ఒకటి ఉంటుంది మీకు తెలీదు? అది అడ్డంబయిందని గ్రహించండి. నిజంగా మీరు వద్దంటే నేనా సభ్యులకోసమైనా విధిగా చూసేస్తాను.”

“అయితే తప్పకుండా కాల్చుకోండి. అయితే పొగమాత్రం యిటు వదిలే ప్రయత్నం చెయ్యకండి.”

“అంత చుట్టబడి కాదులేండి.” అంటూ సిగరెట్ ముట్టించాను.

రెండింటికాక ఏదో చాలాభావనలే మళ్ళీ బయలుదేరాయి. ఆ మిగిలిన భావ్యవస్తువులు అక్కడి వాళ్ళకి పంచి భారీ డొక్కులు మోయించుకుని బయలుదేరింది ఆమె.

అక్కడికి అరమైలుంటుంది ఆ ఏకరథాలు ఉండే ప్రాంతం. రైల్వేస్టాన్ ఉన్న కొండ దిగిపోతే యాకోమ్మకివచ్చి కలుస్తుంది. కాట్ల పోయేదానికి కూడా మార్గం ఉంది. రెండుకొల్లంకుని ఆమె కారులో నే బయలుదేరాలి.

చెట్లా, చామలూ మధ్యం రిలిజ్ వటూ చేసినట్టుంది. అక్కడే ఉన్నాయి రథాలు. గుడి గోవురాలలాగ ఉన్నాయి. వన్నెలు చిన్నెల చెక్కడాలన్నాయి. శిల్పదరుని మెచ్చుకొనినది. అనికూడ ఏకశిఖండాలే. ఏదూ ఉన్నాయో అని రెక్క పెట్టకపోవడం నాదో చిన్ని పారపాటు. ఏమేం ఎక్కడా ఎన్నిమెట్లు ఎక్కానో రెక్క పెట్టాలనుకుంటాను. తీరా, ఎక్కింతరవాతో, దిగిం తరవాతో జ్ఞాపకం వస్తుందావిషయం. ఆ రథాలు కూడా పొందవులకాలంవేసల అక్కడ దృష్టి వాకిరించేది ఏమను నిలబడికన్నట్టున్న చెక్కడం. అది అద్భుత ఏమను నిలబడితే ఉంటుంది చూరనించి చూస్తే.

మామల్లపురం చెల్లాలంటే మళ్ళీ చెవిక్కువచ్చి ఉట్టించే వెళ్లాలి. ఆ చోటకు అసే ఉన్న అడ్డ రోడ్డంట ముందుకు వెళ్లాలి. నువ్వు ఒక మైలుంటుంది. సముద్రపుటాడ్డునే ఉంది చేవికం.

అక్కడ మామల్లపురం అసే ఉండండేదని, సముద్రం వాయుకునిరావడంచేత అంతమైపోయిందని చెప్పాడు గైడ్. సముద్రంలో అరమైలుదరకు ఆట్టే లోతులేవల. అక్కడికి వడిలే జలాంతిస్థిమైన శిల్పాలింకా కొన్ని చూడవచ్చునట. ఏదో దేవాలయం లోలాకు నందివిగ్రహాలు వివేరియటే ఆగుడి ముందు పేర్చబడి ఉన్నాయి. ప్రైవేట్ కారంయట్టు తిరిగి వడిలే వెనుకవైపు రాలివ్యారంలానించి సముద్రం కనబడుతుంది. అక్కడినించి కిందికి నిటారుగా దిగితే సముద్రపుటాడ్డు ఒరుకుకొనిపోకుండా కట్టిన కట్టమీదికి దిగుతాం. కరటాలు పైకేదీనినీళ్ళు

చింది యీ ట్టుమీద పడతాయి. దేవాలయం ప్రక్కల నించి రాతిమెట్టుదిగి అక్కడికి చేరుకోవచ్చు. ఇదిలో చీకటికోణపు సుపాటంటిది ఒకటి ఉంది. లాంతరు తీసుకునితప్ప లోపలికి అడుగు పెట్టలేం. లోపల ఎత్తు రిక్కువే విశాలం తక్కువే. పొంతురంగని విగ్రహం ఒకటి వెళ్ళకల పరుంధిచెట్టిని స్థితిలోఉంది. వంగి దీపం పెట్టి చూడాలి విగ్రహాన్ని. బాడవుపాటి విగ్రహం అది.

శీవలింగంలో మహాబలిపురం పేరు చెప్పుకుని పరుగులేని దృశ్యం అక్కడి సముద్రం. కడలి చోచ్చు కుని వచ్చేయడంచేత సీమంటు దిమ్మలలో ఎత్తుగా ఉంటుంది. ఉత్పత్తుగాలేచే కరటాలు చిన్నచిన్న రాళ్ళుగుట్టలకు కొట్టకుని పది పదిపాదు అడుగుల ఎత్తులేని పైచిమ్మి తెల్లని వరుగు పువ్వులులా గాలుస్తూ ఆ రాళ్ళని అభిషేకంచేసే దృశ్యం హృదయంగా హృదయంతరంగా ఉరకలు వేస్తూ ఉంటుంది. ఎదురుగా అపార జలరాశి. రెండు ప్రక్కలా తిరిచివట్టు అంతులేకుండా చూసినంత మేర యిసుక. యిసుక వేవకాల సదుగుతుచెట్ల వనాలు. చూరాన కొంచెలు. ఎంతో పెద్దపెద్దరాళ్లు జలాల తాకిడికి చిచ్చిపీమై, కొంచెలు బండలై, రాళ్ల యిసుక రేణువులైపోయాయి. ఆ యిసుక, అవిష్కృత చేరుకోని రాళ్లు విరిధాకాలలో విరిగి పరిధాకాలవి గుట్టలు గుట్టలుగా యింకా జలాలలో ఆడుకుంటు న్నాయి. ఏ యంత్రాలు, పరిముట్టు ఉపయోగించి ఎంతో జాగ్రత్తగా మలచినా రావంత ముపుగాఉన్న రాళ్లు సహజంగా పడిఉన్నాయక్కడ. ఒక్కొక్క కరటమే వచ్చి రాళ్ళలో పేచీపడి ఎత్తైన బాడాలు కురిపించినట్లు స్పష్టమి సీతీకుంపరలు కురిసిపోయింది. ఆ సముద్రపు అందమే వర్ణించాలిగితే లేంజేయండి?

మైమరచి రెండుగంట లా యిసుక లో కూర్చున్నాం. ఎండగానేఉంది వైవ. అయినా అది తిన ప్రభావం ఏమాత్రమూ మమీద ప్రవర్తించలేక పోయింది. అది మా యిద్దరి గొప్పేంకాదు. అట్లా ఎండవి లెక్క చెయ్యకుండా కూర్చున్నావాళ్ళు చాలా నుంది ఉన్నారక్కడ. అసలు అక్కడికి వచ్చినవా ల్లేవగా వళ్ళు బుర్బిబాకుండా ఉండగలరు? రెండు గంటలూ ఒక్క చూస్తూ చూస్తూ ఉండితే దిద్దరమా.

ఎంతసేపు కూర్చున్నా తినివితిలేబట్టులేదు. వళ్ళిక తప్పుదుగా. అందుకని మనసు కట్టుకుని లేచి కార్చిదిగిరకి చేరుకున్నాం. ప్లాస్టులో మిగిలిన కాఫీ తాగుకుంటేగా అంది కల్పన.

“వచ్చినవారే ఎందుకు డింబుల్ దారిన పోదాం. ఇరవైమైళ్ళేగా ఎక్కువ. ఏమంటారు?”

“నరే. దానికేం దారిలో పక్షిత్తరంకూడ తిను

ల్లంది. దిగి చూడకపోయినా కొండయినా కనబడు తుంది.”

సాధారణంగా మహాబలిపురం రాదబ్బుకున్న వాళ్ళలో వైవధి మిట్టలమైనవాళ్ళంటే పొద్దున్నే బయలుదేరి పక్షిత్తరం చూసుకుని కురితస్తూ రిక్కడికి. మధ్యాహ్నం పన్నెండుగంటలలో ఎంతోగా పక్షం లాచ్చి ప్రసాదం వేరిస్తాయట. ఆ దృశ్యం చూసి యిటు బయలుదేరి యిక్కడ చూపివెళ్ళేటప్పుడు మేం వచ్చిన దారిన వెడతాడుట. కాని మాది దానికి వ్యతి రేకమైన పదతి. చేతుడిమీదకంటే ప్రసాదంమీద ఎక్కువ భక్తిగలవారి వర్గం మాది.

బయలుదేరాం. చక్కని రోడ్డు. వచ్చేదారి అంత బాగుండదు. ఇరంతా తాడుకోడు. చిన్న చిన్న పల్లెలు X గుచ్చున్నాయి. తొందర గానే పోతున్నాయ్ కాదు. మనవైపు గోడలో పోర్చి మాతాను యాగోడ్లని. వాటిలో పోలిసే ఎంత బాగున్నాయ్ యీ రోడ్డు. సాఫీగా సాగిపో గున్నాయ్ కాదు. ఎల్లాగయినా తిమిగుల తెలివి మెచ్చ రికినది. ఉభయ మద్రాస్ రాష్ట్రంలో ఎంత బాగు పడ్దాలో?

పక్షిత్తరం ఊర్లోంచి పోతున్నాం. రోడ్డు మీదకి ఉన్నాయ్ మెట్లు. వైవ దేవాలయం. తరు వాత చెంగల్వయి. కురీ పెద్దది కాకపోయినా తీగు వుగా ఉంది ఊరు. కొండల మధ్యనుంచి రోడ్డు మీదా, రైలు పట్టాల పక్కనా రైలుని తప్పించీ, ఊళ్ళకి ఊళ్ళు దాటాం. తాంబరం కారిటోరియం, క్రొంచేట యం. ఐ.టి. గిండి, నరుసుపట్టియో అన్నీ వరుసగా Xడిచిపోయాయ్.

మైలాపూర్ లో కల్పనని యింటిదగ్గర విడిచాను.

“లేవు ఆదివారం తప్పుకుండా వస్తారు కదూ? మా వాప్సు గార్ని పరిచయం చేస్తాను. మరచిపోకం జేం?” అంది నేటు దగ్గర భారత వాక్యం పలుకుతూ, కల్పన.

“తప్పుకుండా వస్తాను.” అంటూ గుడి వైకొట్టి వర్క్ మెంట్ కి దారి తీశాను. కాదు అప్పజెప్పి బస్ మీద బయలు దేరాను టి. ౪౩.

మర్నాడు రుగుకి నివేరించాను అన్నీను.

“పెద్ద గొప్పూ పోయావు పోసుకోనని. అందు కనే ఎవరి కెళ్ళేకు దీలైతే అప్పుడు పోవాలంటాను నేను. మరిద్దరం కలిసి యింకో గోడైన పోదాంలే. మొలైనికి చాన్స్. కంగ్రాట్స్.” అన్నాడు వేళా కోశంగా వచ్చుతూ.

"ఏమిటి భాన్స్. నీ మొహం. రేపు ఆదివారం కాఫీనూ, వాళ్ల వాళ్లుచో వారి పరిచయమూను. అంతేనా?" అన్నాను నాది తోరణి వచ్చుక.

"ఏమో ముండీముండీ." అన్నాడు ఎస్త్రా) లజర్లా పోజు పెట్టి.

ఆదివారం సాయంకాలం అయిన గంటలకు వెళ్లను వాల్లింటికి. కల్పనా, వాళ్ల వాళ్లు గారు వా కోసం ఎదురు చూస్తున్నాను. పరిచయ వాక్యా లయిన తరువాత వాళ్లమ్మాయిరి పడి పోతుండా కాపాడినందు కనేక విధాల కృతజ్ఞత వల్లడించాడు. మరిపి బతే సరదా అయినవాడు. ప్రతీది యాదీగా తీసుకోగల సామర్థ్యం గలవాడు.

మాటల సందిగ్ధంలో మా కుటుంబం సంగతి వాన్ని గారి ప్రసక్తి వచ్చింది.

"ఎవరూ?" అన్నా నాయన వాన్ని గారి పేరు విని.

చెప్పాను. ఆయన ఆశ్చర్యాలని కంతులేను.

"వాడి కొడుకునా! ఎంత వాడివయ్యావ్! ఇంతప్పుడు చూశాను విన్ను. మా యింట్లో మీ వాన్నిని గురించి అప్రమాదం తలపుకుంటూనే ఉంటాం" అంటూ నన్నె గాదిగా పరిశీలించాడు ఆయన.

నాకు మరిపోయింది. కల్పన ఒకసారి కళ్ళెత్తి చూసి కాఫీ కలవడంలో మునిగిపోయింది.

"అలా ఆశ్చర్యపడతావ్ మీ వాళ్లునోల వా పేరెప్పుడూ వివలేకుంటోయ్. రాజారావరి ఎప్పుడూ ....." అన్నాడు.

రాజారావుగారా? యాననా? కల్పనని ఆయితే నీ పెళ్ళాడో ఎరిగి ఉంటుందనిపించుట. వాళ్లు గారి ప్రాణమ్మే హామీ!

"వివకేం. వాళ్లు గారి నోట చాలాసార్లు విన్నాను. కాని వాగు పోయే పదేళ్ళయింది కదండి మీ విషయం జ్ఞాపకంలేదు కుమిందండి. లేకపోతే యాత్రాలోనే ఉంటూ వాడుకళ్ళలో ఒక్కసారి రాకపోతేనా." అన్నాను సంతోషం వెలిబుచ్చుతూ.

"మీ వాళ్లు పోయిందెరువారి మీ విషయాలేం తెలియలేదు నాకు. పోనీ ఏదోవిధంగా ప్రార్థన పరిచయం తెలిసింది." అంటూ ఎంతో సంతోషించాడు.

వాళ్లు గారి ప్రస్తావన కొంతనే వెంటెరువారే నమ్ము గురించి అంత అడిగి తెలుసుకుని అందించాడు నేనిందినాదీనందుకు.

"మీ అల్లుడు గారెప్పుడు వస్తా రీమధ్య? వారి పరిచయంకూడే చేసుకోవాలనుంది." అన్నాను మాటల సందిగ్ధంలో.

"ఎవరూ? అల్లుడా?" మూర్ఖు వచ్చినంత పనైంది ఆయనకి. కల్పన ముఖం రంగులు మార్చుకుంది.

మళ్ళీ వివరించి చెప్పాను.

"అండీ! అల్లాడే అండీ! మా వాగా బోనీ వేసింది నీకు. మ...హ...త...గా" అంటూ నవ్వుతూ దొడ్లి పోయి కాఫీ అంతా పేయర్మీద తిరగబోసీరాడు.

కల్పన లోనికే పరిగెత్తింది.

గెండ్లోసారి భూలోనయ్యాడు నేను.

అది మొదలు మా పరిచయం ఆభివృద్ధి పొందింది. పరిచయం మీకే తెలుసు. మధుగాడి తోగ్రస్యం కన్నకలయి మార్పుంది.

కల్పన తన చాతుర్యాన్ని గురించి నన్నెలా భూత చేసింది అప్రమాదం నాకు జ్ఞాపకం చేస్తూనే వేది. కాని నీ న మెటలు కొంతకాలం నాగివిచ్చాను.

ఒక తోజన ఏదో ప్రసక్తియిన మళ్ళీ ఆ విషయం ఎత్తింది. నాకింక ఉండవలసినది. సాగుకుం పే లాభం లేదు అమ్మాయి పొగరణచాలంటే చెప్పే య్యి వలసేందీ అడుగున్నాను.

"ఇదేమో అమ్మాయ్ ర మా స్యం ఒకటి చెప్పనా?" అన్నాను.

"ఏం. అబ్బాయ్. ఏమిటమ్మా అది" అంది విరాళోళంగా.

"అవాళే మహా బలిపురం నల్లీ వారిలో ప్లాట్ లైర్ కావేలేను. నీన్నేడిసింఛాలనే అల్లా చెబాను. అప్పుడు చూడవలసిందండీ అమ్మాయిని."

"అర!" అంటూ తెరిచిన నోరు తెరిచినట్లే ఉండేసింది.

కొంత నేపటికే లేచుకుని—

"అయితే నాదిగ్గి జాకీ రీసుకుని లైర్ మార్పుం అంతా హంబిగ్గ?"

"బర్త కాని వచ్చినట్లు ఏమీ లేకపోయినా అన్నీ మెసకు చుట్ట వెట్టుకుని నానాబాధా పడ్డాను."

"మాగాగా అయింది. పాపం లేకపోతే నన్నేడి పించి పోలికే పోదానుమకున్నావా. అవాహం మిసెన్ కల్పనా రావ్ అనగానే చూడాలి అబ్బాయి మొహం ఎల్లా ఉందో. అబ్బ! ఏం మునామాయ్ అది!" అంటూ నవ్వుతూ దొడ్లి పోయింది.

ధాన్య క ట క ము

శ్రీ పి. యస్. అవధాని

అంశమున జాన్మమును శ్రీ. పూ. మొదటి
శతాబ్దములో నాగరికీ వచ్చెను. ముఖ్యముగా
గుంటూరు, కృష్ణాజిల్లాలలో నెక్కువగా నాగరికమును
కూజిల్లాలలో జాన్మమునునును సంబంధించి ప్రాచీన
ముఖ్య భిక్షుప్రసాద, శ్రీకృష్ణము, అమరావతి, భాగ్య
కటకము, నాగార్జునకొండ, జగ్గయ్యపేట, నెగమవల్లి,
దండోలు, బుద్ధాము మొదలగునవి. దండోలున
పూర్వము నరసింహ, సుమతీ, భవదత్త, వంద్యుర
యనీ పిలవబడుచుండెడివారు. బుద్ధామును బుద్ధుర
యనీవారు. ఇప్పటి చైద్యంబాదు సంస్థానములోని
తెలుగుజిల్లాలలోగూడ జాన్మమును వ్యాపించినది.

ధాన్యకటకము కృష్ణానదీతీరమున గలను. దీని నే
ప్రస్తుతము ౨రణికోట యనుచున్నది. గొప్పకాశ్రు
కారులగు భావనిజేకును ఇంటిల మైత్రేయవాఘుని
కొరకు మూడువందలవేలముల ధారణి లభింపకు మంత్రి
ముల నుచ్చరించుచు తప మొనరించెను. కొంతకాల
మయిన తిరువాతి అచోకితేవ్యుడును ప్రత్యక్షమై
ధాన్యకటకమునకు మరలి వజ్రహాణికొరకు ధారణి
మంత్రిముల నుచ్చరించుచు తప మొనరించిన కార్య
సిద్ధుడైతే కాగలవని చెప్పి అప్పగించెయ్యెను. అంత
వజ్రహాణికొరకై తప మొనరింప వజ్రహాణి ప్రత్యక్షమై
అతినికోక మంత్రిము నుపదేశించెను. ఆ మంత్రిము
నుచ్చరించుచు అమరగుహకు పోగా కొంతకాలమునకు
గుహద్వారములు తెరువబడెను. ఈ అమరగుహ
యందు మైత్రేయును బుద్ధుని అవతారమున గలవని
ప్రతీతి. భావనిజేకును గుహలోనికి పోయి కార్య
సిద్ధుడయ్యెను. అప్పటినుండి అప్రచేతమును ధారణికోట
లేక ధాన్యకటకముని పిలువబడవారని ఒకకథ.

యేనాన్ ద్వాంగు అంధ్రదేశమునుండి నూట
అరవదిమైళ్లు ప్రయాణము చేసి టి. ఎ. కె. బి. రోడ్డు
నక విచ్చేసిన చెప్పబడలేదు. ఇదియే భాగ్యలక్ష్మమ్మ.

యువాన్ చ్యాంగ్ ప్రకారము దక్షిణ భారతము
తిపతి, నిర్మలా, మహాసముద్రమునకి దక్షిణమున కన్యా
మహారి అగ్రమువరకు అనియు, తూర్పున గంగాము
వరకు, పశ్చిముమున నాసిక్ వరకు న్యాసించబడిన
దేశమని తెలియుచున్నది. యువాన్ దక్షిణ దేశమును
క్రీ. తి. 649-40 లో దర్శించెను. ఈ రాజ్యముగా
కలింగదేశము ప్రవేశించెను. ఈ రాజ్యవిస్తారము
మౌనాని 800 మైళ్లు. బుద్ధుని నిర్వాణముయిన తరు
వాతి కలింగరాజున బ్రహ్మదత్తుడు బుద్ధుని అస్తికలు
కొనితెచ్చి అచట సోకన్తాపముఁ గట్టించెను. భావ్య
కలకము లేక అనురావతి అంగ్రదేశములోని మహా
నగరమున మొగ నదీమహాద్వీపలికినాడు.

కలింగ దేశమునుండి నైనాయాత్రికుడు 800 లేక
817 మైళ్లు నాయకుడగుగా ప్రయాణముచేసి
క్రై.ప.లో లేక బోనిల చేతను, బోనిలకు నైఋతిగా
800 మీలలో పా-లూ-మొ-లూ కి రియను పర్వతము
గలదు. జూలియన్ పండితుడు (Julien) దీనిని
‘వరుసుగిరి’ బో బొల్పునున్నాడు. దీనిని నిల్లకొండ
యని, భిమగిరి యని అంటారు.

కోసలమంకి యువాన్చవ్యాంస 900 పిలు లేక
150 మైశ్వలోనున్న అక-కా-లా (అంధ్ర)
నేలము దీనిను. తెలింగానరాజధాని సింగ-కె-లా.
దీనిని లింఘిల యిది జూలియక పంక్షినుకు పల్క
యన్నాడు. ఇది వేంగిపగరము. యువాన్చవ్యాంస
ప్రకారము అంధ్రము 3000 పిలు లేక 500 మైశ్వ
విస్తారము కలిపి, అంధ్రదేశము గొప్పరాజ్యమని,
అందు 30 వగరములూ, లక్ష మైన్యము, వేయి గజబలము
కలవని తెలియుచున్నది.

అంశముమంది యువన్ 1000 పిల్లలను
 టి-ఎ-కె. టి-కె జేయు చేరను. ఇదియే ధాన్య
 కలకము. భావరేకు దిద్దివారు. ఈతడు వాగా
 ధుమనిమితిమనకు సంబంధించినవారు. ధాన్యకలకము

6000 మీటర్లకు 1000 మైళ్ళ విస్తారము గలదని యువాన్ తెల్పుచున్నాడు. ఈ జేతమునకు తొట్టుం పు. పా. షి. లో (పూర్వశైలము), పశ్చిమమున అ. ఫి. లా. షి. లో (అపరశైలము) అనబడు సంఘా రామములు గలవు. ఈ జేతమునకు మహాంధ్ర మను పేరు గలది. ధాన్యకటక సంఘారామమునకు దక్షిణమున నూరుచైత్యములయొక్కను ప్రాకారములు గలవు.

క్రకదండ, కనకముని, కాళ్యపురు, గౌతముడు, మైశ్రేయుడు మొదలగువారిని మహాభద్ర కల్పమంగురు బుద్ధుని జ్ఞానోదయమయిన తరువాత కొన్ని మహోప జేతములు ఇచ్చెను. ఈతని అనుచరులలో కొండెన్ను, బప్పు, బద్రియ మొదలగువారు కలరని మధ్యమనికాయ మునుబట్టి తెలియుచున్నది. 'కొండెన్ను', 'బప్పు' నామములు నిస్సంశయముగా ఆంధ్ర వామములు కనుక వీరు ఆంధ్రులనియే చెప్పవచ్చును. బుద్ధుని జ్ఞానోదయమయిన తరువాత కలుసుకొనినవారిలో వాగరాజైన ముదలింగు దొకడు. గండవ్రాహ్మణము ప్రకారము మంజుశ్రీ ధాన్యకటకమునకు దగ్గరలో నున్న అడవులలో నుండెడివాడని తెలియుచున్నది. ఈతడు నాగులను జ్ఞాపియకముగోనికీ చూర్చెను. సద్ధిర్య పుండరికమునుబట్టి అర్యనా గార్తుడుడు నాగుల నుండి మహాయాననాత్రిములు తెచ్చెనని తెలియు చున్నది. నాగుల వంశమునుబట్టి, వాయుండు ప్రజేతము నకు ముదలింగునాగుని తరువాతి ముచిలీపట్టణముని పేరు వచ్చెను. నేడు దీనినే మనము ముచిలీపట్టణమని పిలుచుచున్నాము.

బుద్ధుని నిర్వాణానంతరము జాడభిక్షువులు తెగలు తెగలుగ విడిపోయి అజాతశత్రువు, కాలాకోకుడు, అశోకుడు అనువారల అవ్వర్యమున రాజ గృహము, వైకారి, పాటలిపుత్రములందు పధలు చేసిరి. బుద్ధుని జోధనలను పాశీలో తెసిటక, పిటక త్రియనుని, సంస్కృతములో త్రిపిటక, పిటక త్రియనుని అందురు. సుత్తిపిటకము, వివయపిటకము, అభిగమ్య పిటకముల నే త్రిపిటకములందురు.

జాడీమతముందు మహాయానము, హీనయానము గలవు. మహాయానము సేపాల్, టిబెట్, మంగోలియా, చైనా, జపాన్, కొరియావరకు వ్యాపించి నది. హీనయానము సింహళము, బర్మా, సయామ్ వరకు వ్యాపించినది.

కవిష్ణుని కాలముందు వసుమిత్రుని అవ్వర్యమున నొక సభ జరిగెను. అందు 500 జాడభిక్షువులు వచ్చిరి. వారు సుత్తిపిటకమునకు సంబంధించిన సూత్ర తిషణియు వివయపిటకమునకు సంబంధించిన వివయ విభాషము, అభిగమ్య పిటకమునకు సంబంధించిన అభిగమ్యవిభాషము రచించిరి. ఇరియే వీరి మొట్టమొదటి గ్రంథములు.

బుద్ధుని నిర్వాణమయిన రెండు శతాబ్దములకు జాడీలు రెండు తెగలుగ విడిపోయిరి. వీరినే బ్రహ్మ పికులనియు, సౌత్రాంతికులనియు పిలుచురు. బ్రహ్మ పికులు రెండు ముఖ్యతెగలుగ విభజింపబడిరి. వారు సర్వాస్తివాదులు, సమ్మతీయులు. సర్వాస్తివాదు లకు సంబంధించినవారు మూలసర్వాస్తివాదులు, కాశ్యపీయులు, మహీశాళికులు, ధర్మక ప్రియులు, బహుశ్రుతీయులు, తామ్రకాటియులు, విధిజ్ఞవాది నులు. సమ్మతీయులకు సంబంధించినవారు కురు కుల్లలు, అవంతికులు, వాత్సీపుత్రీయులు

సౌత్రాంతికులను రెండు తెగలుగా విభజింప వచ్చును: మహాసాంఘికులు, స్థవీరులు. పూర్వశైలలు, అపరశైలలు, హైనువతులు, లోకోత్తరవాదినులు, ప్రజ్ఞప్తివాదినులు మొదలగువారు మహాసాంఘికులు. మహావిరులు, జేతవనీయులు, అభయగిరివాసినులు మొద లగువారు స్థవీరులు. మహాయానమునకు సంబంధించిన వారు మాధ్యమికులు, యోగాచారులు. మాధ్యమికమును స్థాపించినవాడు అర్యనాగార్తుడుడు.

అర్యనాగార్తుడుడు విదర్భకు దక్షిణముగానున్న ఒక గ్రామముందు బ్రాహ్మణకుటుంబములో జన్మించెను. ఏడువంతులముల ప్రాయముననే నాశేంద్ర ముందు సరహుని కలసుకొనెను. సరహునే రాహుల ధిద్రువెందురు. ఎనిమిదవపిట రాహులరివద్ద సర్వాస్తి వాది సిద్ధాంతమును నేర్చుకొనెను. నాగార్తుడుడు జ్ఞాపియకమునుగూర్చి జోధించుచుండ నాగలోక కన్యలు ఈతని మతిజోధవిని సంతిపించి నాగలోకము నకుఁ గొనిపోయిరి. ఈతడు నాగలోకమునుండి త్రిపిట కములను, ధారణీలను పదునారు ఖండములను కొని తెచ్చెను. ధాన్యకటక సంఘారామమునుండి, 'తాం' జేతతి యొద్దనుండి మహాకాలతంత్రమును, కురుకుల్ల తంత్రమును సంప్లాదించెను.

యువాన్చాన్యాంగు అసురగుహ ధాన్యకటకము నకు దక్షిణమున కొలదిదూరములో గలదని పల్కు

యన్నాడు. పద్మసంభవుడు అసురగుహకు వచ్చి పాపమితలు ఒడ్డియొనయువండు నానలవద్ద కలసి తెలిసికొనినాడు. ఈ ఒడ్డియొనము ధాన్యకటకమునకు వాయవ్యముగా నున్నది.

‘నాగ’పదమును పూర్వము ‘నాయ’ అనుచుం డెడివారు. ఈ నా : నాయజనుడు, నయనిభుడు. ‘నాయ’ పదమునకు ‘కు’ చేర్చిన ‘నాయకు’ అవును. ‘నాయకు’ పదమునుండి ‘నీకు’, ‘నేకు’, ‘నాయకు’ పదములు వచ్చినవి. ఇప్పటికినాన ఆంధ్రదేశమునందు నాయకులు కలరు. వీరినిబట్టి ముదిరిందనానని రాజ్యము మిలిపట్టణముని రూఢియగుచున్నది. మిలి పట్టణము ధిట్టిప్రొలువ కనతిదూరములో కలను.

ఆంధ్ర సామ్రాజ్యమునందు అశ్వేకులు, ముల కులు కలరని ‘మిలిపాతియ’ తెల్పుచున్నది. ఇప్పటికి ఆంధ్రదేశముందు ములకనాటివారను బ్రాహ్మ ణులు కలరు. బుద్ధునికాలమందు అశ్వకప్రాంతము నుజానునితండ్రేచేరి పరిపాలింపబడినది. అశ్వకరాజ ధాని పోతిల. ‘పోతిల’ నే పోతన, పోతిలక, పోదన యుండును. పోదన నాయును బోదనలోనికి దిగి బోదన గా మారినది.

బుద్ధుడు అరిచి శిష్యులలో నొకడగు మహా కాత్యాయనుని అశ్వకమునకు పాదమతివ్యాప్తికై పంపెనని ‘విజయవర్ణనాఖ్య’ తెల్పుచున్నది. అమరావతి, ధాన్యకటకము బుద్ధుడు తిరిగివ ప్రాంత ములే. టిబెట్ సాంప్రదాయమున కాత్యాయని ధాన్య కటకముందు కాలదిక్పిష్టాంతమును వ్యాపింపజేసె నని తెలియుచున్నది. బుద్ధుడే పద్మసంభవుడుగా జన్మించెనని పద్మసంభవుని శిష్యులు పల్కు చున్నది. విజయగిరికులు బుద్ధుని జ్ఞానోదయమయిన పగునాదసంతత్యరములకు ధాన్యకటకముందు మూడవ గర్భదిక్రమును బుద్ధుడు త్రిప్పె ననుచున్నారు.

ధిట్టిప్రొలువపై కొన్ని రాసనములు వారికెనవి. ఇవి మాన్యుల ముందుకాలమువని చరిత్రకారు లను చున్నారు. ధిట్టిప్రొలువ కనతిదూరములో బుద్ధామను నొకయూరు కలను. వీరినే బుద్ధునితరువాతి బుద్ధపురి యనిరి. ధిట్టిప్రొలును కాలివాహనులకు ముందు గ్రామ్యకువంశియులు పరిపాలించిరి. వీరు తరువాతి నాగార్జునకొండకు మరలిరి. ఆంధ్రదేశముందలి మహా సాంఘికుల ప్రాముఖ్యతకు ఇహ్యకులు కారకులు. మహాసాంఘికులలో నొక సిద్ధుడగు నుదర్మనుడు బుద్ధునిజీతమును సమగ్రముగా వ్రాసెను.

మహాసాంఘికులలో శైలమతిష్ఠులొకరు. చైత్య శైలులు, అపర శైలులు, ఉ త్తరశైలులు శైలమతియునకు

నెందినవారు. కథావర్ణులో ఇవి చైత్యకము, అపర శైలము, ఉ త్తరావధకముని పిలువబడినవి. నాగార్జున కొండయందలి మహాచైత్యము చైత్యకులకు సంబంధించినది.

మహాయాన గ్రంథములు ఆంధ్రమహాసాంఘి కులచే రచింపబడినవి. నాగార్జునుడు ప్రజాపిత మితలను, అవతరింపకము, సద్ధర్మపుంసరికము మునలంద నానలవద్దనుండి తెచ్చెనట. బ్రాహ్మణ కలిసాహస్రికా గ్రంథము నాగార్జునుని రచనయని తెలుపుచున్నారని తాంనాగు ననుచున్నాడు. ఆ తాంనాగుడే అష్ట సహస్రికాగ్రంథము మహాసద్ధర్మకందురితరువారి రచింప బడినదినిగానె పల్కుచున్నాడు. ప్రజాపితమితలు ఆంధ్ర ప్రాకృతియుందు గలవని టిబెట్ సాంప్రదా యము ఈభాష మిలిపట్టణము, ధాన్యకటకము వద్ద నుట్టాడబడింది ఆ పారమితలో మూత్రాంతి యులు దక్షిణాపగమఃబుట్టి తథాగతుని నురజానంత రము దక్షిణమునుండి తొక్కునకు, ఉ త్తరమునకు వ్యాపించునని గలరు. మహాయాన కొద్దమతియు శ్రీ. పూ. మొదిటి శిశోబ్రమందు వ్యాపించెనని చరిత్ర కారు లనుచున్నారు. మహాయాన మతియును వ్యాపింప జేసినవారిలో ఆర్యనాగార్జునుడు, ఆర్యకేవుడు, అసంగుడు, వసుబంధు ముఖ్యులు.

ఆంధ్రదేశముందు మహాసాంఘికుల తరువాత బోధిసత్తులు బయలుదేరిరి. మొదిటి బోధిసత్తుడు మంజుశ్రీ. ఈతనిని కుమారుడని, కుమారభూతుడని నెప్పుదురు. కుమారిగా తిరుపతియందు ‘బాలా’ నామ ముతో పలిసెను. దుర్గగా బెజవాడనిద్రమన్న ఇంద్ర కీలపర్వతియునందు పలిసెను. ప్రసన్నపవాలోని మారదమన మూతము ప్రకారము మంజుశ్రీ ఇంద్రకీల పర్వతియునకు ‘మాడు’ని చంపుటకై వచ్చెనని తెలియు చున్నది. కనకదుర్గయే మంజుశ్రీ.

తరువాతి బోధిసత్తుడు అమితాభుడు. ఈతడు సరహుని కాలమునాటివాడు. సరహుడు అమితాభుని చూచి ధింకోలయందు నుభావతీవైపు తిరిగి చనిపోయె నని తాంనాగుననుచున్నాడు. ఈ ధింకోలయే గరణికోట లేక ధాన్యకటకము. మూడవ బోధి సత్తుడు అవలోకితేశ్వరుడు. వాల్మీకవాడు సమంత భద్రుడు. పద్మసంభవుని కాలములో ధాన్యకటక ముందు మృదుముతచ్చెను అపుడు అవలోకితేశ్వరుడు అమితాభునికి ప్రర్థిక్షిమై ధాన్యకటక సరస్సులో జన్మించెనని చెప్పెనట. “ధాన్యాకరస్య మహా నగ రస్య పూర్వేణ విచ్చిత్రి మూల్యుఃస పూర్వహం నామ మహావంశుంసం పూర్వ బుద్ధావ్యాపితం చైత్యం తథా గతిష్ఠితం” అని గంధప్ర్యాహు మే పల్కుచున్నది.

నంగనాచి

“కావ్యశ్రీ”

సముద్ర తీరంగాలు ఒకదానికొకటి పరంపరగా తరుముకొనివచ్చి—వచ్చిన పనేమిటో తెలియకుండానే—తిరిగిపోతున్నట్లు రజని మనస్సులో—చిక్కులుపడ్డ దారపు వుండల్లాంటి—అర్థం తెలియని ఆలోచనలు అనిలం గావచ్చి—వచ్చిన వెంటనే—మెరుపుల్లా మాయమైపోతున్నాయి విమలచేయబానికి తోచక తోచినదేదీ చేయలేక—ఆ రాత్రంతా, రజని మాటులో కూర్చున్న పురివేటగానిలా—జాగరణ చేస్తావుంది. “క్షాంతియ్య తాతను పెళ్ళాడారి” అన్న తండ్రి మాటలు మాత్రం—అవ్వ గూలుబాగ—ఎన్ని మాటలు వచ్చినా యేమాత్రం మాన్పులేకుండా—మాటిమాటికి జ్ఞాపకం వస్తూనేవున్నాయి “తన ప్రియుడు అమెరికానుంచి తిరిగి వస్తాడు. తానొక పెద్ద ఆఫీసరు భార్యయై—వలచి కలసించుకొన్న ఆ తియ్య లేపుల సంపారంలో—వంద సంవత్సరాల నుంచీర ముఖజీవితాన్ని అనుభవించుదామనుకొన్న తన ముగ్ధురస్వప్నాలన్నీ మృత్యువుప్థలు కావలసిందేనా” తిక్కించేకొట్టి యీ సమస్య బ్రహ్మపదార్థంగాగ మరీ క్లిష్టమైపోతూవుంది. “క్షాంతియ్య తాతను పెళ్ళాడారి” అనే విషయం—ఘోషి సుంద్రముగావుంది—అన్నంత సత్యంగా గోచరించగానే రజని ధైర్యం—తిక్కిపోయి యుద్ధానంతరం ఆంధ్ర పాత్రజ్యములాగ ఓణింపసాగింది.

అప్పటికి రాత్రి మూడుగంటలయివుంటుంది. రజని ఆలోచనలకు అంతరాయం కలిగించి దొడ్డి సున్నం తిలుపు నెయ్యిదిగా తెరచుకొన్న చివ్వ పియ్యింది. ఆ చీకటిలో యెవరో తనవైపు రావటం చూచి రజని కంఠాదవడి “ఎవరు వారు” అని అడిగింది. కాని ఆ వచ్చిన వ్యక్తికి “అరచి”పట్టుగానే విరిపించింది. దానితో ఆ వ్యక్తి స్తంభించిపోయి త్రాడుతెగిన గాలిపటములా దిగజారిపోయింది. రజని కింకా దవి తగ్గలేదు. ఆ సమయంలో యెవరు ఎవరిని చూచి యెక్కువగా భయపడుతున్నారో సరిగా

తెప్పటం వలెంకాదు. మరలా అడిగింది రజని. “ఎవరంటే మాట్లాడేవో?” మాట్లాడుతున్నదన్నమాటే గాని కనీసం లేవబారికూడా ధైర్యం చాలటంలేదు రజనికి.

“వే నక్కా” నెయ్యిదిగా ఎసిగింది ఆ వచ్చిన వ్యక్తి.

“పచ్చా! నువ్వా!” మూర్ఛనం గ్రులును దేవతలుగా భావించి ఉపాసించే సనాతనుడు—అమెరికా వారు ఉపచంద్రగ్రహాలను పృథ్విస్తున్నార—అన్న సంకతి విన్నప్పుడు పొందినంత—విప్లూకృత్యా లతో అడిగింది రజని.

“ఎక్కడకు వెళ్లావు?”

“అలా బయటకు వెళ్ళావు” తండ్రి పరుసులో ఉబ్బులు దొంగిలించి పట్టుబడిపోయిన కుర్రాడిలాగ విత్తిరపోయింది పృథ్వి. “ఎప్పుడు?” క్షమాగాలేచి కూర్చుంది రజని.

“ఇప్పుడే—నిద్రపట్టక—పెరట్టా బంది మొక్కలదిగ్గర కూర్చున్నాను” అంటూనే—సింహగర్జనవిని లేచిన శేడిపిల్లలా—కంపించిపోతూ గదిబా వెళ్లి తన నుంచందమీద పడిపోయింది పృథ్వి. రజని మనస్సులోని యాలోచనలు—గట్టులు త్రెంచుకొని ప్రవహించిన 1978 నోదావరివరదిలులాగ—పరవళ్లి త్రొక్కుతున్నాయి. “పచ్చి బయటకు వెళ్లిందెప్పుడు? తాను ఏదొకప్పుటినుంచీ మెలుకువగానే వుండే! ఒకవేళ—తన మనస్సు అమెరికాలోనున్న ప్రియునిపక్కకు పోయినప్పుడు—వెళ్లిటం వల్ల తాను గమనించలేకపోయిందా” అనుకొంటూ వుండగానే—ఒకవూహ—కంకళంకళగాథాంగకారంలో మొండిగా పనునించే పిరికి బాటసారి!—తిక్కుకున్న మన్ను మెరపుకొంతిలో—యెదురుగా ఒక మహోగ్రకాంతిని—కనిపించినట్లు—ఒక భయం కరమైన వూహ—వచ్చి రజని హృదయాన్ని ఛిన్నా

భిన్నము చేసివేసింది. “పచ్చ తిప్పువారి బట్టలేదు గదా” రజనీ ఇంకెంతో యిట్లుంటున్నాయి. రాత్రి అందియా పకకొప్పతర్వాత పదికొంటూ పన్నెండు గంటలులేక పచ్చ బయటకు వెళ్లటం పరధ్యానంగా చూచిన రజనీకి లీలగా బ్లావంకం వచ్చింది “ఇంత సేపూ—పచ్చ—పెళ్ల— బంతి మొక్కలవద్ద— వట్టి నీ—కూర్చుందా?” ఈ ప్రశ్నకు సమాధానము రాకముందే ఇంకెంతో సమయం లెండి పోయెను— తమకు మిగిలిన కులగౌరవము — శంకరుర్యాద — వాటిని చూచుకొనే తమకు తండ్రికి పెద్దచేయాలని తండ్రి చేస్తున్న భగీరథయ్యం— ఒక్కపాటిగా రజనీ కళ్ళముందు గ్లిగన తిరిగాయి. “నిజంగా తన చెల్లెలు చారితప్పే— యింకేమన్నావుందా— యిట్లు వల్ల కాజే—” రజనీ ముసస్సు గ్రద్ద తన్నుకుపోతున్న కొడిపిల్లలా తలతెరిచింది. మల్లా కాప్పేపటికి బుద్ధిచూసింది. “పచ్చ నిజంగానే నిద్రపట్టక— వట్టి నీ— పెంట్— కూర్చుంటేమో. అనవసరంగా అనుమానించటం తన మనోబోధ్యలాగిస్తే నూచిస్తూ లేమో. తనకుమత్రం నిద్రపట్టిం. కాదంటే తాను పనుకొనే— కట్టుమూడుకొని అలోచిస్తూ వుంటే— తనకోక బ్రేయవంటూ వున్నాకు కావట్టి. హాహ యిప్పుడెంతో బయ్యుకుడా అయివుంటు. పచ్చకు అనుమానించటం కేవలం తన మానసిక బలహీన తయే” అనుకొంటూ వుండగానే సన్నగా ముసుకు పడుతూ పనుకొవుండటంవల్ల ప్రక్కనున్న చుగు గారెయింట్లోనున్న గోడగిడియారం టంగ్లంగ్లమని కొట్టిన గంటలవో సరిగా తెలియలేదు రజనీకి. కాని యింకా సరిగా నిద్రపట్టకముందే చిన్న చెల్లెలు రను లేవటంవల్ల లేచిన రజనీ అప్పటికే తెల్లగా— తెల్లవారిపోవటం స్పష్టంగానే చూసింది.

రజనీతండ్రి కనకయ్య ఒరికి పెద్ద పెద్ద కుటుంబీకుడు. వ్రాత్యులవాటిది మిగిలినట్లు ప్రస్తుతి ముంటున్న పాత పెంకుటిల్లు ఒకటే. తాతలవాటి నుంచీ వత్తున్న కులపాగుడు— శంకరుర్యాద— అధారంగా చేసికొని — గ్రామరంజాయతీ హోస్టల్లో గుహస్థాగిరీచేస్తూ — చేయిచాపకండా — గొర్రెం గానే — ఇట్లుగా కొత్తరం చేసుకొన్నాడు కన కయ్య. కనకయ్యకు రజనీ పెద్దకూతురు. పచ్చిగన, తిర్వాగివాళ్లు. మగపిల్లలు లేరు. భార్యపోయి మాడు

సంవత్సరాలు కావచ్చింది. పెద్దవాళ్ళోడున్న పెద్దమామగిడ్డరకూ పెల్లిళ్లు చేయాలని భార్య వున్న పుటినుంచీ ప్రయత్నాలుచేస్తూనేవున్నప్పటికీ కట్టు యివ్వలేనికారణంవల్ల యంతరగత ఒక్కప్పికయినా సంబంధం స్థిరపర్చలేకపోయాడు కనకయ్య. అమెరి కాలోనున్న మేనల్లుడు చంద్రశేఖరరావు రజనీని ప్రేమించాడని — అమెరికానుంచి వచ్చినవంటనే పెల్లిచేసుకొంటాడని భార్యద్వారా విన్న కనకయ్య తనకేమీ తెలియవట్లుగానే — సంబంధాలకోసం వెనుకూ — శేఖరం రాకకోసం ఎదురుతెన్నులు చూస్తున్నాడు. “తనకూతురు శేఖరంభార్యయైతే— అట్టే యెంతమటుం — ఎంత అనందం — శేఖరం పెద్దజీవీసరవుతాడు— కానీ కట్టుం అక్కర లేకుండా చేసుకొంటాడు—” పెదవులు చాటకుండా లోలోనే ఆనందిస్తున్నాడు కనకయ్య. కాని యింతలో తాను బాకీవున్న దూపుబంధువు రెండవభార్యకూడా పోవటం— అతని సంపదకు వారసులు లేనికారణం చేత అతిమ మల్లా వివాహమాడ సంకల్పించటం — అతని కన్ను రెండు బాకీవున్న కనకయ్య పెద్దకూతురు రజనీమీదపడటం జరిగింది. రాయబారాలు జరిగాయి. ఇంతకుముందే డిక్రీ అయిపోయివున్న రెండు వేల రూపాయల అప్పుకూ ప్రతిఫలంగా తనయిట్లు వరులు కొని వెళ్ళిపోవటమా— లేక రజనీని మాధవయ్యకిచ్చి పెళ్ళిచేయటమా — అన్న విషయంలో కనకయ్య ఉత్తరపక్షమే నిర్ణయించాడు. రజనీ మాధవయ్యల వివాహం నిర్ణయమైపోయింది. మహూర్తం యింక మానుకోవాలమాత్రమే వుంది.

మదనాకు మద్యాన్నం చుగుగారి యింటి పనిమనిషివచ్చి వెళ్ళిపోవటం చూచిన పచ్చకట్టు ఎర్రబడ్డాయి. కలిగిని భావాలన్నీ మనసులోనే అగమకొని తెచ్చికొలువవుతున్నవచ్చి అడిగింది. “నిం! అక్కా! మల్లా వచ్చిందా ప్రణయలేఖ” సన్నగా నవ్వింది.

“ఇది ప్రణయలేఖకాదు పచ్చా నాపొడిటి మరణలేఖ”

“విధవ! యెంతవెబ్బంటేమత్రం యింతకంప కావరమా? ప్లంసారుల పిల్లలకు ప్రేమలేకలరాస్తాదా! అక్కా! యింతో నవ్విచ్చివలకునే! ఒక్కపారి వాన్నతో చెప్పితే సరిపోయేది. మల్లా మల్లా వచ్చేవికాదుగా యిటువంటి విధవ ఉత్తరాలు.”

“నిజమే అవునో! కాని మధు అంత నుచ్చుకు కాదనుకొంటున్నాను. నిజంగా నన్ను ప్రేమించాడేమో—”

“ఏం! చూడగా చూడగా కోరి వారి అయిందన్నట్లు నీకు మరి మారిపోయిందేమిటి?”

“అదికాదే—” పొగ్గగా చెప్పబోయింది రజని.

“కాక—వాడి ముఖం నా చేమిటి? ప్రేమేమిటి? ఆ పగువులో పేరు తిప్ప మరేమన్నా వుందా—మంచి—అనేది?” పద్య మాటలకు రజని ముఖం కొద్ది కొద్దిగా అరుదాగుదను కొబ్బొచ్చింది. పద్య మల్లా అంది. “ఒక వేళ నీకే మనసుపోయిందా వాడి మీదికి?” రజని నన్నగా నవ్వి నిట్టూర్చి అంది “పద్యా! నీతో ఒక సంఘి చెప్పాలనుకొంటున్నా నే”

“ఏమిటి?”

పద్య కంఠానుకటి సంభాషించుకొంది.

“మధు నన్ను ప్రేమించినట్లుగా రెండు సంవత్సరాలనుంచి ఉత్తరాలు పంపినూవున్నాడు—నిజంగా ప్రేమ కాకపోలే యిది యంతకాలం వుంటుందంటారా.”

“అందు కేమంటావ్” ఎనిమిదవ ఎవ్వర్లు సింపున్ విలివి పెళ్ళాడటంకోసం సింహాసనాన్ని పరిత్యజిస్తున్నాడన్న వార్త విన్నప్పుడు దర్పిలుకు కలిగి సంతి సందేహం కలిగింది పద్యకు.

“పోనీ—మధు అయినా సంతోషిస్తాడు—నన్ను పెళ్ళాడమని అడుగుతాను—” అతి పాధారణ విషయంలా చెప్పింది రజని.

“అ! నిన్ను పెళ్ళిచేసుకోమని మధుని నువ్వే అడుగుతావా?” తనకొడుకు తన క్షత్రువైనవారి నే ప్రూజిస్తున్నాడని తొలిసారిగా విన్నప్పుడు హిరణ్యకేపుడు పొందినంత—అబ్బురపాటు—గగుర్పాటు—సంకటపాటు—ఒక్కసారిగా పొందింది పద్య.

“అవును. ఏం అలా అడుగుతున్నావు?”

“అదుర్తార్థము—ఆ వ్యధిచారి—ఆ జూదిరి—ఆ త్రాగుబోతు—అ—అ—పొగదబోతుతో నీకు పెళ్ళా”—బోనులోనున్న ఆదనసింహంలా ఆరిచింది పద్య. ఆమె కిరీరం మంగలంలోని పేలాలులాగ—చిటపటలాడిపోతూవుంది. రజని బదువుగా నిట్టూర్చి

కాస్తేపాగి చెప్పింది. “బాగా అలోచించే .చుట్టాడు మన్నాడు పద్యా! మాధవయ్య తాతను పెళ్ళాడటం యెలాగా తిప్పుడు. ఆ పెళ్ళివల్ల నా యెలాగా ముఖంలేదు—మాధవయ్య తాతకు డా సంతోషించలేదని వాస్తవ్య కం. ఎందుకంటే సాధారణంగా ఆ స్థితిలోనున్న ప్రతి మగవాడూ భార్యమిది అమమ సంతో—తన మనస్సుతోబాటు భార్య వేదితాన్నికూడా వాకిం చేస్తాడు. ఇక మధుని పెళ్ళాడితే—అతను నన్ను కోరాడు. ప్రేమించాడు. కాబట్టి కనీసం అతినైనా సంతోషిస్తాడు. మాధవయ్య తాతకు వాస్తవ్య యివ్వ వలసిన ఋణం తీర్చేస్తే మధు నే పెళ్ళాడుతాను.” ఆమాటలు వ్రూర్చిగా వివరండానే దబ్బుతిన్న బురద పొములా పద్య చరచరా గదిలోకి వెళ్ళిపోయింది. అప్పటి ఆమె వడకలో ఒక తిడిబాటు—ముఖంలో ఒక కళవళపాటు—స్పష్టంగా గోచరించాయి. అంతలో వరదజల్లు వచ్చినట్లుగా పద్య చిటుక్కున తిరిగివచ్చి తీక్షణంగా చూస్తూ అడిగింది. “అయితే శేఖరం బావ నేంచేదామనుకొంటున్నావ్. అమెరికా నుంచి తిరిగివచ్చి యిదేమిటంటే యేంచెపుతావ్” “శేఖరం సంగతి జైవానికే విడిచి పెళునున్నాను పద్యా! నీకేంకా చెప్పలేదు. అన్నీ స్థిరమైపోయాయి. రేపు సాయంత్రంలోవుగా బాకీ తీర్చటంగానీ—ఎల్లండి నన్ను మాధవయ్యగారికిచ్చి పెళ్ళిచేయటంగానీ జరగాలి. బాకీతీర్చటం యెలాగాలేదుకాబట్టి—యీ పెళ్ళి యెలాగా తిప్పుడు. అందుకేగా నాన్న మొన్నవగా తాతగారియింటికి వెళ్ళాడు పెళ్ళిఖర్చుకు దబ్బు వేవటానికి. ఒక వేళ నే ననుకొన్నట్లుగా మధు అంగీకరిస్తే మాధవయ్య తాతకు బదులు మధు నామెదలో మంగళమాత్రం కడతాడు. కాబట్టి యిక శేఖరం బావమాట లేనేలేదు. బావ యివాళే వస్తాడని మత్స్య జ్యోతిషం చెప్పినా నేను నమ్మును.”

“అయితే మధుకు ఉత్తరం రాస్తావా?”

“కాదు. నేనే వెళతాను స్వయంగా—రాత్రికి—”

“అ! రాత్రికి—స్వయంగా—ఒంటరిగా—అరిసిద్దగరకు వెళతావా” ఒక్కసారి జడ విడిచికొట్టి “తోడురమ్మని నేమ్మి ముత్రం అడిగి. నేను రాను. మధుగాడి ముఖండాస్తేనే నాకు ఒళ్లు మంట. ఆ పాపిష్టిముఖం చూస్తే పండమహాపాతకాలా పట్టు

కుంటాయి" అనేసి తనం నిలబడకుండా వెళ్ళి పోయింది పద్మ. రజనీ తనలో తాను నవ్వుకొంది. "పద్మ అన్నట్లుగా మధు త్రాసుకోతు. జానకి కాక పోయినా—అరిసిం లే తనకు అనిత్యామే — కానీ పద్మలా తాను కుండ బద్దలుకొట్టిపట్టు చెప్పకలదా! అబ్బో—యేదీ తనకొక ధైర్యం? ఈ మెర్రిడినం చూసేకొబ్బలు మధు మరి ధైర్యంగా కలుసు లంపు తున్నాడు అని పద్మకయితే కలుసుచెప్పినదాన్ని పంపినవాడినీకూడా పట్టు రాశిట్టు కొట్టేది. ఈ పంగలి తెలిపేకొబ్బలు మధు పద్మమంటున్నా తల పెట్టడు. ఈకోజాల్లో పద్మలాగే వుండాలేమో" అను కొంటూవుంటే క్రిందిరాత్రి తాను పద్మనిరాద పడిన అనుమానానికి కారణం కేవలం తన బలహీనతే అను కొంది రజనీ. నిష్కలాంటి తన చెల్లెల్ని అనుమానించినందుకు నొచ్చుకొంది రజనీ.

ఆరాత్రి అహంకా పడింటులై వుంటుంది. రజనీ పద్మతో చెప్పి మధు చూసుకు బయలుదేరింది. "నాతో చెప్తుతావందుకు — మధు దిగ్గరకుకొకపోతే మహాపరుషుడంటా? బట్టె—నీయిద్దం" అంటూ రుసరుసలాడుతూ ముసుగుతన్ని పడుకొంది పద్మ. "తన చెల్లెలికి తనమీద యెంత ప్రేమ. తన ముఖంకోసం ఆమె పింగు ముసుతో యెంతగా ఆకాంక్షిస్తూ వుంది" అనుకొంటూ రజనీ ప్రహరిగోడ తిరిగి గేటులోనుంచి ముగ్ధపండిరిఅవతరించున్న మధు గది దొడ్డిపక్కంకోకి వెళ్ళి నిలుచుంది సిగరెట్టు కొలుస్తూ పడుకొని ఆలోచిస్తున్న మధు గజాల గలగలలు విని—యిటుచూచి—రజనీని చూచి — భగవంతుని చూచిన వాడికునిలా. సంభ్రహశ్చర్యాల్లో కొయ్యి బారి పోయాడు. కాస్తేపటికి తేరుకొని అన్నాడు "రజనీ—నువ్వో! రా రజనీ—లోపలకు రా" అరిసి మాటల్లో చంటిపిల్లాడిలాగ నత్రికూడా వచ్చింది. రజనీ లోపలకు వచ్చి తలుపు ఓరగానే గడియపట్టుకొని తలుపు ప్రక్కనే నిలబడివుంది. "ఇలా వచ్చి యీ సోఫాలో కూర్చో రజనీ—" యిప్పటికి పూర్తిగా సర్దుకొని అన్నాడు మధు.

"నేను కూర్చోవటానికి రాలేను మధూ."

"మరి..." తానేకో మహా తెలివిగా మాట్లాడి పట్టుగా పోజు పెట్టాడు.

"హాస్యాని కిది సమయంకాదు మధూ" రజనీ కంఠంలో కోపచ్ఛాయలు మందమందంగా వినిపించాయి.

"మరి దేని? సమయం? రాకరాక వచ్చావు. ఇన్నాళ్ళకు నీకు మనసు మర్చింది. రా రజనీ! యెంతి అనంద సమయం."

"మధూ! నన్ను నిజంగా ప్రేమిస్తున్నావా?"

"ఇంకా సందేహమా! మన ప్రేమసూక్ష్మగా ప్రేమిస్తున్నాను."

"అయితే ఒక మాట అడగనా."

"అదురు. ఒక పేరిటి? లక్ష అదురు" పారి జాతానికై అలిగి కూర్చున్న సత్యభామకు కృష్ణుడిచ్చి పట్టుగా హామీ యిచ్చాడు. "నన్ను పెళ్ళాపెళ్ళా మధూ" రజనీ గొంతులోని జీర ఆపకృతిలా కకోరంగా వినిపించింది. పెళ్లి అనేటప్పటికి మధు గుండెలు సుఖిల్లుమన్నాయి. ఎంతో శ్రమపడి మాయ చేసి లంఠించిన శివాజీ భైదునుంచి తప్పించుకొని పారిపోయాడని విశ్వస్యకు జొరంగజీటు పొందినంత విర్విగ్ధతను పొందాడు మధు. "ఇ...ల్లా..." మూలిగిపట్టుగా అన్నాడు. "అవును. ఏం అలా కంగారుపడుతున్నావ్" నిలవేసింది రజనీ. "ఏంటేను. పెళ్ళంపేను—" ఓడిపోయిన యంగుతుల్. ఏ.లాగ—నిస్సహాయంగా — చేతిగానితనంగా — చూశాడు మధు. "అవును. పెళ్ళాడారి. ఆలోచించటానికి కూడా క్యరఫి లేదు. ఇప్పటికా కావో యిప్పుడే చెప్పాలి" ఆమె గొంతులో గాఢద్యయ తొణికిసలాడుతూ వుంది. మధుకు ధైర్యం వచ్చింది.

"అంత తొందరేముచ్చింది రజనీ."

"నీకు తెలియనిదేమింది మధూ! మా నాన్న మృగవయ్యగారికి పెండువేలు బాకీవున్నాడు. అది డిక్లేటూడా అయిపోయింది. ఈ లోకువ చూచి మాధవయ్యగారు నన్ను తనకిచ్చి పెళ్ళిచేయమని పట్టుబట్టారు. చేయకపోతే యిల్లా రేపే వేలం అయిపోతుంది. తిక్కిన పిల్లలక్షేమం ఆలోచించి మానాన్న యీ పెళ్లి చేయటానికి అంగీకరించాడు మధూ!" ఆమెకంఠం దురభింధో పూడుకుపోతూవుంది. "మధూ! మా నాన్న బాకీ తీరిస్తే నన్ను పెళ్ళావటానికి సిద్ధంగా వున్నాను మధూ" శత్రుతుల్యుడైన

మధుని తనంతట తాను తనను పెళ్ళిచేసుకోమని అర్థం చటం రజనికి—తప్ప త్రాగితచ్చిన భర్తచేత తప్ప లేకుండా చేతన్నులుతింటావున్న యిల్లాలికి వున్నంత— కష్టంగా వుంది. రజని మామవ పెళ్ళి ముసలాది భార్య కాబోతూవుందిని తెలియగానే మధుమను కొక వింత యాలోచన తట్టింది. “అమె మార్తహను— తాను అపర జహాంగీను” లోలోపల నవ్వుకొన్నాడు. “నీవు నామీద ప్రేమ లేదుగా. ఇక నేను పెళ్ళాడితే మాత్రం నీవు కుఖమేమిటి?” “నా ముఖం నంగతి విడిచిపెట్టు మధూ! నవ్వు నన్ను ప్రేమించావు— నాంధించావు—కొబట్టి కనీసం మద్యయినా ఆనందిస్తా నుకోన్నాను” మధు చటకారంగా నవ్వు అన్నాడు. “నా ఆనందింకోసమా! కారు నీవ్వార్థం కోసం” ఆ మాటలు రజనికి కటువుగానే విరిపించాయి. అయినా తాపీగానే చెప్పింది. “కారు మధూ! నా స్వాస్థ్యంకోసమైతే విన్నే పెళ్ళాడ నక్కరలేదు చెప్పింటావా మృదయ్యగారుకూడా నీలాంటి లక్షాధికారే. ఏం? పెళ్ళి ఆనందిలో కష్టంగా వుండా.”

“నాకయితే యిష్టమే..” అర్జోక్తిగా చూశాడు “మరీ—” ఆ భర్తంతర మేమిటన్నట్లుగా చూచింది.

“హ వాన్న—”
“హీ! మీవాన్న—వద్దంటాడా.”
“వద్దవదు. కానీ కట్నం కావాలంటాను” నని నేను మధు.

“ఒక్క డెబ్బయివేలు—అవునా” మెచ్చు దిగ్గ రగా బల్లెవువోటు తిప్పి త్రోచుపాను చేయగలిగింది లేక బుడకొట్టింట్లు—యేదెంతలేక బాధగా నవ్వు అంది “మరి నవ్వు నన్ను ప్రేమించావుగా.”

“ఆమాట అక్షరాలా విజమే అనుకో.”
“అంత ప్రేమించినవాడవు మీ వాన్నకు నవ్వు తెచ్చి కట్నం లేకుండా పెళ్ళాడలేవా” సవాలుచేసినట్టగింది.

“అది నా నశంకాదమకొంటున్నాను రజనీ” నిర్బోధిమోటంగా అన్నాడు మధు పెదమొగంపెట్టి. రజనికి అరికాలింబు తలకెక్కింది. “అవును— పెళ్ళాడట మేలా నశమవుతుంది. ప్రేమించానంటూ అ

యదృకలాడి— చేరికందితే బాధ్యతారహితంగా అనుభవించి వదిలేయటమైతే నశమవుతుంది కాబోలు. ఇంతకాలంనుంచీ యింటిదుట్టూ యింతగా తిరుగుతూ వుంటే నిజంగా ప్రేమించావని ధిమించాను. కాని యింత గోముఖవ్యాఘ్రాని ననుకోలేను.” మధుకు కూడా కొత్త ముడుక్కుచున్నట్లంది—నిరసనగా అన్నాడు. “మహా చెప్పొచ్చావ్! నవ్వు మాత్ర మేంలేకావ్? ఎన్ని కబుర్లంపీనా ఒక్కనాడైనా నా నైపు కన్నేర్చి చూశావా? ఇప్పుడు మనది తాతను పెళ్ళాడవలసినచ్చింది కొబట్టి నామీద మహా ప్రేమన్నదానిలా నటింప నచ్చావు—నంగనాది—” నీరయనగా చూచి కొలుస్తున్న సిగరెట్టు నేలకేసి కొట్టి కొత్తి సిగరెట్టు పలిగించాడు. “నేను నిన్ను ప్రేమించావని పొరపాటుననాడా అవలేదు మధూ— ఈ పరిస్థితుల్లో ముసలాడినే కాదు—బ్రాసును పెళ్ళాడినా—అసలు పెళ్ళాడకబోయినా ఒకటే వాకు. పెలవ్!” అనేసి చటక్కువ తలుపుతీసి బయటకు వెళ్ళిపోయింది రజని. ఎప్పుటికైనా తన “వంట యింటి కుంటితే” అన్నట్లు గుండెల్లో నవ్వుకొని అన్నాడు మధు “మందిది నట్టి! కానీ ఒక మాట— నీవు నవ్వుకావాలంటే పట్టుకునిట్టు—రెండువేలు కాదు నాలుగువేలిస్తాను నాకు ప్రియురాలుగా మాత్రమంతు— పెళ్ళింటావా నీయిష్టం—” అప్పటికే నాలుగుబారలదూరం వెళ్లిన రజని వోకత్రిక్కిన పన్నుగాంకరిలా గిగుక్కున బిగుక్కు తిరిగి— సమద్రకరటంలాగ వచ్చి “మధూ! కొత్త కట్టి తెచ్చి మాట్లాడు. మనిషిగావుట్టాక మనిషిగా ప్రతికటం చేస్తుకో— ఒక వయోముఖనివకుంభమనుంచి పొందిన ప్రతిబిందువు విషయమాత్రమే అని నాకు తెలుసు మధూ.” అనేసి తారాజవ్వలా దూకుకుపోయింది రజని. పదిలక్షలనూపొయలవెరిల్లో ఛక్రప్రయిజా వచ్చిందిని తెలిగ్రాంవస్తే ఉచ్చి తిచ్చిబ్బయిపోతూ వున్న జూదగారికి చెనుడంటనే “క్షమించండి— మీకు కాదు” అని మరొక తెలిగ్రాంవస్తే యెలా వుంటుందో అలావుంది అప్పటి మధు మనసు.

అర్థం తెలియకుండా కంఠంపెసిన యింగ్లీషు పద్యాన్ని నిర్యోగ్యపరీక్షలోగ్రాసి ప్యాసయినట్లే— రజనిమృదయ్యగార్ల కళ్యాణం అయ్యిందంటే యిద్దరిందిపించారు. కవయ్యి పెదాలు నవ్వుతూ

పున్నా కళ్లు యేడుస్తూవుండేది. పద్మ ఒక్క పెట్టుక బావులుమరి యేడ్చేది. ఎంతమంది పూనుకోవెట్టి నా పూనుకోలేకపోయింది పెళ్ళినాడు. చివరకు రజని వచ్చి “హూహో ఏద్యా! నాకు లేనిబాధనీ కెందుకు — శుభమా అంటూ కళ్లనీర్చి పెట్టకమ్మా” అనేటప్పు టికి — ప్రపంచాన్ని జయించాలని ఆశించి తుదకు తన చేతులతోనే బహిష్కరింపబడిన నెవోరియన్ లాగ — పూర్తిగా ఓడిపోయింది పద్మ. పెళ్ళయిన మూడవనాడే రజని అత్తవారింటికి వెళ్ళిపోయింది. కనకయ్య యింటికి గూఢా, అరల్లగబాలమూరంకో ఆవతలిసిధిగావుంది మాధవయ్యగారి యిల్లు. రెండు మాడుకోబాల కోసారి రజని పుట్టింటికి వచ్చి చూచి వెనుకూవుండేది. రజని వచ్చిపర్యవస్తూ ఆమెకు జరిగిన అన్యాయాన్ని తలచి కలచి యేడ్చేది పద్మ పద్మ పెళ్ళిగురించి చూట్టాడేది రజని, ఒకసారి మాటల సందర్భంగా తగుమాట వచ్చింది అగ్గిరూది గుగ్గిలంగా భస్మమంది పద్మ “నాన! యింకా అటువంటి వేమాయివేస్తే చెప్పతీసుకోని పల్లె లాలగొడితానని కబురంపు” అంటూ పల్లె పటపటలాడించింది పద్మ. రజని సరదాగా పర్వ వేళాకోళంగా అంది. “ఇంక ఏమీ ముచిచిపోతాకులే! దగ్గరగా నువ్వున్నావుగా — మల్ల నీరూది పట్టిస్తాడు” రజని నవ్వు చూచి సనిందలేక నుంతురెట్టరిన్న అనువులిలా అదచింది పద్మ. “ఏమిటి! వారూదా — అసలు నానొక కన్నెత్తిచూడమను చెపుతాను — ఇంక యీతూల్లో ప్రతికి బట్టకపోతా — తల గొరిగించేమనగా” రజని నవ్వి అంది. “అవ్వంతటిగానా చెప్పే — అవ్వంలే మనసుకొను మనరావన్న ప్రతివాడి మాడలే — మా మరీడి నేం చెప్పానో మరి —” పెద్దలచింతల బయిరి ముద్దు పెట్టుకొంద రజని.

మాధవయ్యకు యేకంగామా పనిగాని తిరు బడిగానీ వుండదు. ఇంట్లో వున్నంతవేళూ పిల్లలు లేరని బాధపడిపోవటం — సిధిలోకి వెళ్ళి కనుమించిన వాడివస్తూ వీరిచి యెందుకో ఒకండుకు చీనాట్లు పెట్టటం మాధవయ్యగారి ముఖ్యమైసపనులు గ్రామాని కంతకూ సరికును కాబట్టి పెద్దగా చెబుటలే అయి పోకున్నాడు.

ఆచేత రజని కెందుచేతనో మనసు బాగాలేదు. దిట్టిరిగిరిప చంటిపిల్లలలాగ యేమీ లేకుండానే

మాటికాటికి గుడ్డిపకూతూవుంది. మనసు వున్నా ట్టుండి ఒక్క గంతులో ఆమెరికావల్లి వారింది. ఆ పరధ్యాసంలో బంగారు పన్నుకర టకటక కిబ్బంగానీ మాధవయ్య పిలుపుగానీ విసలేకపోయింది రజని. “ఏమే నిన్నే నే —” కొంచెం గట్టిగానే అన్నాడు మాధవయ్య.

“ఆ! పిలిచారా! వస్తున్నా” ఉలుక్కుపడి లేచి రిలుమంది.

“ఎందుకండీ పిలిచాడు?” ఇప్పుటికి పూర్తిగా మెలకువ వచ్చింది.

“ధర్తి భార్యను పిలవటానికేమాదా కారణం కావాలా” పెరన్న పెరన్న వున్న కోరరూపాల్లోంచి సన్నగా మువీమువీ నవ్వులు సవ్యాకు మాధవయ్య. మువీమి రెంపవ బాల్య మున్నట్లుగా ఆ వృద్ధునిలో తిరిగి యావనలక్షణాలు చాటమరించాయేమో! ఆ మాటకు రజని యేలా అర్థం చెప్పకుండాగానీ ముఖం మాత్రం గంభీరంగా మారిపోయింది. ఆ యెరుపు దివాన్ని తగ్గించుకోవటాని కామెకు కొద్ది క్షణాలు పట్టాయి. “చాల్లే — చెప్పగుమా — ఎందుకూ పిలిచాడు?” ఎంతో తియ్యగా మెల్లగా అడిగింది. ఆమె మాటల్లో నిండు భార్యత్వాన్ని — ఆహ్వాయరను చూపిరిగిన మాధవయ్య మనసు సంతృప్తితో పులకించింది. రజనిలో తన మొదటిభార్యను చూడగలిగాడు మాధవయ్య.

“మాకు — మన శేఖరాన్ని మంత్రిగురువు కమా — మనెయ్యగగడోవడ మేమిటి మీ మేనల్లి కొడుకే కమా — వాకు ప్వయానా వేలరిడిచిన పెద తొలిగారి మనుమడి కొడుకు — నీకు తెలిసేవుంటుంది. నాలుకేళ్ళక్రితం అతిన్ని ప్రభుత్వం దళవైకోసం అమరకో పంపించింది —” శేఖరం ఆ వెలుపుటికి ఆసని నేమన వివాలని అహమహమికో తహతిహ లాడిపోతూవున్న రజని మాధవయ్య చెప్పే పాత పురాణాన్ని విసలేక మగ్గలోనే ఆపుచేసి అడిగింది. “శేఖరం బావున్నాడా అండీ!” తాను చదువు చెప్పించి కొడుకులా చూడుకొంటూవున్న శేఖరం అంత గొప్పనా పియ్యకంటే మాధవయ్య నిలుపునా సంబంధడిపోతూవున్నాడు. మగ్గ మగ్గ తన కన్న కొడుకు అలాగ అయితేనా అనుకొంటూ నిట్టూరుస్తూ రజనివంక దీక్షగా చూస్తూవున్నాడు.

ఇంతలో రజని మల్లా అడిగింది “ఏమండీ! ఎలా వున్నాడు శేఖరం?” “దొరగా వున్నాడు—చదువు పూర్తయిపోయింది—యంతరిత్రమే వచ్చేశాడు— ముందుగా పెరిగింది యివ్వటానికి కూడా బయలు తేకపోయింది పాపం”. శేఖరం వచ్చాడనగానే— కనకాభిషేకం పొందినప్పుడు శ్రీ నాథకవికి కలిగినంత— అందింది కలిగింది రజనికి. “మన రాష్ట్రానికి అంతా పెద్ద యింజనరు అవుతాడట—లేదో యెల్లండ్లో వెళ్ళిపోవాలట—అందుకు లేకే మన యింట్లో రింగు ఏర్పాటు చేస్తున్నాను.” మన చరిత్ర కృతి స్వీకారం వాడు శ్రీ శృంగేజీవరాయలు పొంది నంత మహాపూర్ణాన్ని పొంది పొందిపోతూ బయటకు వెళ్ళిపోయాడు మాధవయ్య. రజని ముసుల్మాని అనందించారు గంగా యమునల్లా—తెల్లగా— నల్లగా— కలసిపోయి— అంతరిత్రాహిమలై ప్రవహిస్తున్నాయి. పిలిచిన మంపెంకుల్లా చెల్లాచెదిలై పోయిన అతికనిభావాలతో సతిమతిమవుతూవుంది రజని.

ఆ సాయంకాలం ఆవ్యాయ త్రిచిత్రంలో రజని పీఠవాదలో రేడియోమంతు కూర్చుని వుంది. మరెవ్వరూ లేరు. మనసు శేఖరంమీదికి పోవడంతో రేడియో వినలేక దాన్ని ఆపుచేసి ఆలోచిస్తూ వుంది. “శేఖరం బావతో మాట్లాడటం మెలాగి? మాట్లాడటండావుండటం మెలాగి? ఇదిపోయినమాధవయ్య భార్యలను పిలిచిపట్టుగా తననుకూడా “ఓన్నీ” అని పిలుస్తాడా? ఘోరం! ఏముఖం పెట్టుకొని తాను బావను—మీదమిక్కిలి కలచి కలపించుకొన్న ప్రియుని— కొడుకుగా భావించగలడు?” ఇలాంటి భావాలతో సంఘర్షణపడుతూవుండగా పీఠాలో ఎవరితో కేక వినిపించింది. “మాధవయ్యగారూ” అంటూ మల్లా కేక! “ఎవరువారూ” అంటూ రజని యింకా సున్నంబోకి వెళ్ళకముందే మధు శోభలకు వచ్చేశాడు. మధును చూడగానే రజనిముఖం— తుఫాను పట్టడోయేముందు ఎరుపెక్కిన ఆకాశం లాగ— గంభీర గౌరవార్థమంతా మైపోయింది. ముందుగా అరిచే ప్రారంభించాడు.

“మాధవయ్యగారింట్లోలేతని తెప్పలోనున్నావు కదూ! నీకాశ్రమ అక్కరలేదు. లేరని తెలిసే యిలా వచ్చాను.”

“అయితే మరెందుకు వచ్చావ్” కంటిమీద ప్రాకుతూవున్న తెగిని విడదించినట్లుగా నీక్కరంతో అడిగింది.

“నీతో ఒక ముఖ్యవిషయం మాట్లాడాలి.”
“అక్కరలేదు. తమరు వెంటనే వెళ్ళిపోలేమనిచిది.”

“ముందు నేను చెప్పేది విని తర్వాతి నీయిష్టం వచ్చినట్లుగా చెయ్” అంటూ ఆమె మాట్లాడితూనికి అవకాశం యివ్వకుండానే మధు ప్రారంభించాడు. “శేఖరం ఎల్లండి వెళ్ళిపోతాడు— మనంకూడా యెల్లండ్లో లేనిపోదాం— మీ రిద్దరూ ప్రేమించుకొన్నట్లు ఈ పూరివాళ్ళందరూ యెరుగుదురు కాబట్టి శేఖరమే నిన్ను తీసుకుపోయాడనుకొంటారు. నీకు శేఖరం చేసిన దిగాడు పగ తీర్చుకోవద్దు—పోలీసులు అతన్నే పట్టుకొంటారు. మన మీలోపులో బొంబాయి—” అతనిమాట లింకా పూర్తికాకముందే చెంపలు పేలిపోయేటట్లు ఛెళ్ళు—ఛెళ్ళుమని రెండు చెంపకాయలు తిగిళాయి. మధు పిడుగుపడినవాడిలా— మాడిపోయాడు. రజని— మహిషాసురమర్దినంవాటి కాళికాదేవిలాగ— మహోగ్ర రాద్రియాసిణియై మాధవసారి చేయొత్తి సిద్ధంగా వుంది. లంచం తిన్న గుమాస్తా పట్టుబడిపోయి అధికారిముందు నేరం ఒప్పుకొన్నట్లుగా నిస్సహాయంగా చూచి “రజనీ” బాధగా అన్నాడు. మరొకవారి చెంప ఛెడేలుతుంది. “నోరు ముయ్! ప్రేమ అంటే హృదయంలేని జంతువనో మెదడులేని యంత్రమనో అనుకొంటున్నావు కాబోలు నీయిష్టం చెప్పినట్లుగా ఉపయోగపడటానికి! బాగ్ కత్తి— పో బయటకు!” అల్లసాని పెద్దనామా య్యది పద్యకూలానికి వెరగింది వెనుదిరిగిన గజపతిలాగ ముఖం పైకెత్తకుండా వెళ్ళిపోయాడు మధు.

ఆ మరునాడు శేఖరం గౌరవార్థం మాధవయ్య గారియింట్లో విందు జరిగింది. గ్రామ పెద్దలు చుట్టుపట్ల నున్న ఉద్యోగులు చాలమంది హాజరయ్యారు. కాబోయే యింజనరు శేఖరాన్ని యెన్నో విధాల ప్రశంసించారు. అదేమీ శేఖరం చెవి కెక్కబండలేదు. కళ్ళు రజనికోసం దూరదర్శిని యంత్రాలులాగ నడుపుతున్నాయి కనీసం గొంతుకయినా వినిపించడమే అని శేఖరం మహోర్మింకతో నిరీక్షిస్తున్నాడు. కడుకు “లేవు వెళ్ళిపోతున్నాను— వెళ్ళిపోయేముందు

కదిసారి దర్శనమిస్తే సంతోషం—ఆకర్షించి పంపిస్తావని నమ్ముతున్నాను—” అని చిన్న చీటిగ్రాసి చతురేణిచ్చి పంపించాడు.

అలాగే నాథవయ్యతో చెప్పి రజని పుట్టింటికి వచ్చింది. రజని వచ్చేటప్పటికి కను విద్రవబోతున్నామంది. పక్క యేడుస్తూవున్నట్లుగా అనిపించింది రజనికి. కాని ఒంటనే లేచి కనుపించకుండా కళ్లు ముడుచుకొని బలవంతంగా చిరువత్స తెచ్చుకొంది పద్మ. కనకయ్య పద్మపెళ్ళిసంబంధానికి పొరుగున వెళ్ళాడు. అక్కా చెల్లెల్లిద్దరూ కాస్తేపు లోకాభిరామాలుగా పారాయణ చేసివలెర్యాది “శేఖరంతో మాట్లాడటానికి” వచ్చావని—చెప్పింది రజని.

“ఈ రాత్రే వెళ్ళకపోతే రేపు పగలు వెళ్ళకపోతా” అడిగింది పద్మ.

“నలుగురి కళ్ళల్లాను పడటం నా కిష్టంలేదు.”

“కళ్ళల్లా పడకపోతే పాపం కాకపోతుండా.”

“నేనే పాపకార్యం చేయటానికి అక్కడకు వెళ్ళటంలేదు.”

“అవును. పాపం అవకొంటే నువ్వలా చేయనే లేవుగా—తండ్రి సంగతి—ధర్మ సంగతి తెలిసికూడా—అర్ధరాత్రి వేళ పరపురుషునిదగ్గరకు—అందులోనూ యింతపనుండు ప్రేమించుకొన్న మేనల్లికాడుకు దగ్గరకు—ఒంటరిగా వెళుతున్నారంటే—యెంత పాపాసం” బాయబలా వాదించింది పద్మ.

“పద్మా—నన్ను అపార్థం చేసుకోకు.”

“నేను చేసుకోకపోతే లోకం చేసుకోదా—కట్టుకొన్న ముగగు చేసుకోదా—” జ్యోతిషం చెప్పింది పద్మ. “చేరీ! యిందులో నీకు తెలియని దాపరికమేమిలేదు. బావా నేను ఎంతగా ప్రేమించుకొన్నామో—మా తెలుగుంటి పొట్టు పట్టాయా దూస్తూ నేవున్నావు. బావ రేపు వెళ్ళిపోతూ వున్నాడు. ఒక్కసారి మాట్లాడటానికి రమ్మంటే వెళుతున్నాను. బహుశా యిక జన్మలో మరెప్పుడూ బావతో మాట్లాడవలసి రాదనుకొంటున్నాను పద్మా” బారిగా అంది. “అయితే బావదగ్గరకుంచి తిరిగి వస్తావా” పుల్లపుచ్చి కొరవడిచియట్లు—కకినంగా అంది పద్మ. “అంటే—” అర్ధంకాక తెల్లముఖం పెట్టింది రజని. “బావ రేపు వెళ్ళిపోతూవున్నా

డుగా—” అక్కోక్రిలో “నువ్వుకూడా” అన్నట్లు సాగ తీసింది పద్మ. అప్పటికి అర్ధమయ్యింది రజనికి. నుండెల్లో నుండుమారులు గ్రుచ్చివట్లుగా లోలోన కోదించింది. పద్మమీద కలిగిన అసహ్యంతో—కోపంగా “రాను—” ధీమాగా అంది రజని.

“అక్కడనే పడుకొంటావా—” మాట మార్చి పోటుపొడిచింది.

“అవును—” అదే కోపం—యేడుస్తూవున్న చంటినిదన్న పముదాయించలేక—విసుగు తీస తిల్లి “ఏను—చావు” అని వ్యతిరేకంగా అన్నట్లే—రజని మాటల్లో వ్యతిరేకభావం స్పష్టంగా మెరసింది.

“ఈ సంగతి వింటే పిల్లలకోసం తపసు చేస్తున్న మా ముసిలిబాదగా రేమనుకొన్నా—నాన్న వింటేమాత్రం సహించకు.”

రజని భర్త మండిపోయింది—చాచి చెంప మీద ఛెళ్ళుమనిపించింది. “పద్మా—పాడ్డా పద్మా లేకుండా నోటికి వచ్చివట్లుగా మాట్లాడకు. నీ మనస్సిందరి నిశ్చయం—యింత పాపభూయిష్టం అని నే నెప్పుడూ అనుకోలేదు. మంచిగా ఆలోచించటం నేర్చుకో” అధికారస్వరంతో మండిలించింది రజని. పద్మ పరాధవంతో—పొరువం పట్టలేక—కసిగా యేడుస్తూ ముగుగుగించి పడుకొంది. ఉరికిత్తును విధిల్లా వ్యాయమాత్రి తీర్పు చెప్పేముందు బోతులో వున్న హంతకుడు కంపించిపోయేటట్లు—యేకో మహాప్రమాదం వస్తున్నట్లుగా పద్మ భుమిలిపోతూ వుంది.

కనకయ్యగారియింటికి రెండ్ని అవతలవుంది శేఖరంయిల్లు. వృద్ధురాలయిన తిల్లి మధ్యగదిలో నిద్ర పోతున్నామంటే శేఖరం వసారాలో పడుకొని రజని రాకకోసం యేడుచున్నాడు. మెత్తని అడుగుల దప్పుకు పసిగట్టి యేడుచువచ్చి రజనిని లోని కావ్యానించాడు. “వచ్చావా రజనీ—రా—” రజని లోపలకు వచ్చి చాపమీద కూర్చుంటూ అంది: “నా హృదయం వీరిచివరర్యాలే రాకుండా యెలావుంటుంది బావా” శేఖరంకళ్ళల్లాకి మాడలేకపోయింది.

“రజనీ—నీ హృదయంలో యింకా నాకు తావుందా”

“అవసర ప్రశ్న! ప్రయోజనంలేని జవాబు కోసం యింకా యెందుకు మాట్లాడుతావా” శేఖరం నిలువునా నీరయిపోయాడు. “రజనీ యెంతగా మారిపోయింది. ఎంత తియ్యబిహులు యెంత కటువుగా వినిపించాయి” విస్తుపోయాడు శేఖరం.

“ఎంతవరకే చేశావు రజనీ”

“నేను చేయగలిగింది దింకే బావా”

“కాదు, నువ్వువద్దంలే యింతకాలం అగిరినాళ్లు యీ వాలునుకోవాలి అగగబోదుగా— నే నింక తిరిగి రానేరాననుకోన్నావా? నిద్రపా విన్ను పెళ్లాడి వసుకోన్నావా—వా మనిషి నీవు తెలియవా”

“తెలుసు బావా—కానీ పరిస్థితుల ప్రభావం— విధి—”

“కాదు, వన్నీ నుహనించావు. ఏదో పెద్ద అఫీ సరువయ్యగిరి—విన్ను మరిచిపోయావనుకోన్నావు” ఏదో తుక్రేకం ముందుకు వచ్చింది. ఆవేళంతో రజనీ చేతులుపట్టుకొని “రజనీ — యెలా మరిచిపోగలను రజనీ విన్ను —” దగ్గరకు లాక్కోవోయాడు. “శేఖరం! మూర్ఖుడవైపోను—చేతులు విడిచిపెట్టు—” అంటూనే చేతులు లాగికొని లేచి దూరంగా నిలుచుంది. “నీ చేతులు విడిచి యెలా బ్రతికగలను రజనీ”

“ఈ పరిస్థితుల్లో నేను చేయగలిగిందిమాత్రమేమింది బావా”

“మావయ్యగారికి విడాకులిచ్చేసేయ రజనీ! మీనాన్ని బులుం యెంత వున్నా తిరుస్తాను. విన్ను నేను పెళ్లాడితాను—విడాకు లిచ్చేసేయ రజనీ—” ఒకసారి రీక్షణంగా చూచి అంది.

“తిన్నయింటివాసాలను లెక్క పెడుతున్నావా బావా? నిన్నింత అభివృద్ధిలో! తెచ్చిన ఆయనకి యింత ప్రోహదా”

“కాదయ్య — కానీ — చేతులారా నా జీవితాన్ని నేను వాశేసం చేసుకోలేదు రజనీ—కావాలని నువ్వు నాశేసంచేయకు—రజనీ—”

“నిద్రపా మోహంలోపడి చివేకొన్ని పోగొట్టుకోకు బావా! నీవు అంతిమైన మృదనున్న మరొకరి కివ్వలేనట్లే మరొకరి కర్పించిన శరీరాన్ని నీ కలాయివ్వగలను బావా”

“నా గుండెల్లోని గుంటకు మోహండా మాట్లాడుతున్నావు”

“అవును బావా! నా గుండెలు చుంకితుండి మాడి మనయిపోయాయి”

“అంగుకే నేను చెప్పింట్లు లేయి. తిరిగి జీవితావదాన్ని పొందవచ్చు”

“కాదు శేఖరంబావా! యింతవరకు కళంకపడిన మన చరిత్రను జీవితంతో పవిత్రంగా చే నిలుపుకోవాలి. ఇక వామాట మరిచిపో బావా! ఈ మాటల్లో యేం అనుమానం—ఏదో అసంతృప్తి—స్వప్నంగా కనుపించా యిదివి? ఏమాలమంతో యింతవరకు అణచిపెట్టుబడిఉన్న—మనోబోధ్యులంగా ఒక్కసారిగా ఉదకి బతుకులు వచ్చింది. మావవయ్యగారిమైన అనుమానం — అనూయ — అతిన్ని చారి తెప్పించాయి. “రజనీ! నువ్వు నన్ను విజంగా ప్రేమించలేదు. అవునా — ఆ లోకాల్లో కట్టుం లేకుండా పెళ్లికొని ధయిపడి—పెళ్లాడుతాను కదా అని—నన్ను ప్రేమించినట్లుగా పట్టించావు. ఇప్పుడొక బహుధికారి భర్తగా వచ్చాడు కాబట్టి నా అవసరం తీరిపోయింది. నా అమ్మ అంగుకే యేప్పింది — పెళ్లి నాకు నా మాటయినా తలపెట్టకుండా కులుకుతూ తిరిగవటగా—యిప్పు పెళ్లిమయ్యగిరి నీ ప్రేమ. ఇప్పుడేదని చెప్పక యెందుకలా “పరిత్ర ప్రేమ” అంటూ దొంకరించుకుగా మాట్లాడుతావు—వంకనాదిలాగ శేఖరం ఒక్కసారిగా మావవత్యాన్నుంచి నాలుగు మెట్లు క్రిందికి దిగబారాడు. తనలో ఉల్లేకం పొందినట్లే తనలో ఏకాంతమంతా పొందుతా పని రజనీకి బాగా తెలుసు. అయినా ఆమె ముఖం కంఠవల్లక కందిపోయింది. “ఒకప్పుడు ముహూడా యిలాగే పెప్పిపోడిరాదు. ఇప్పుడు శేఖరంమాడా యిలాగే అంటున్నాడు. ఇక యిద్దరికీ లేదా యేమిటి? ఏమో లేదామాత్రం ప్రవేశంశంగానే వున్నట్లు తోచింది. శేఖరంమీది తనకు కోసంలేదు. కానీ బాధమాత్రం నిలువునా దహించేస్తావుంది.” అప్పటికే శేఖరం తానెంత అసభ్యంగా మాట్లాడేదో గుర్తించి లోలోన కొద్దుకొంటున్నాడు. తెలియక తప్పుచేసి తగ్గావ తెచ్చి తనమందు నిద్రపెట్టాడుతూ వున్న కొడుకును తల్లి చూచినట్లుగా చూచి బరువుగా నిట్టార్చి అంది. “ఇటువంటి మాటలు వివరలనీవస్తా

యనుకుంటే అదియి రాకపోదును బావా! నువ్వేమిన్నా నాకు బాధలేదు నిద్రించుకుంటుంటే అంతా బ్రతికిపోయింది నీకు నిద్రలేచింది మానవ హృదయ రహస్యాల అర్థం కావులే—” పైటచెంబతో కళ్ళు ముసురుకోవటం చూచిన శేఖరం వెన్నలా కరిగి పోయాడు. ప్రాణేశ్వరకుమారా అడిగింది. “కుమారుల రజనీ—” “అది నీ తప్పుకాదు బావా! పరిస్థితుల ఒత్తిడి మానవుడు లాంగకతప్పుడు. ఇప్పుడు నువ్వున్న పరిస్థితిలో యేమిగానున్నా నీలాగ చట్టి నూటలతో సరిపెట్టి పూనుకోవని నాకు తెలుసు. నువ యిద్దరిలో యే ఒక్కరూ యే తప్పు చేయలేదని అందరూ తెలుసు—అయినా యెందుకు మనకి భరింపరానిది కను. అనే బావా విధి—అనుకోకుండా వచ్చిన యీ విచిత్ర పరిణామాన్ని హృదయపూర్వకంగా స్వీకరించి మన చరిత్రను పరిశ్రం చేరాం బావా!” లేచివచ్చుకోసం మారాయుచేస్తున్న చంటి వాణిని అనుమత్య బారించినట్లుగా అనువయంగా అంది.

“రజనీ” అత్యంతవందనగా అన్నట్లు వారిగా చూడడం.

“నిమ్మలపూచే మైన ఆత్మగంధం— సంపూర్ణ మైన మానసిక స్పృహ మరణించిపోయింది బావా!” శేఖరం చాలాసేపు దీర్ఘంగా ఆలోచించి భారంగా నిట్టూర్చాడు. తర్వాతి కొన్ని క్షణాలవరకు యిద్దరి నుద్దాహరణం ఘనీభరించింది. చివరకు రజనీ నెమ్మదిగా అంది. “నిన్నొక వరం అనుకుంటున్నాను— కోరుకోకుంటావా బావా?” శేఖరం ఒకపారి ఆమె కళ్ళలోకి చూచిగామాలి అన్నాడు “కోరుకోంటావా—కాదు—అజ్ఞాపించు రజనీ” ఏం అనుకుంటుందా అని యెదురుచూస్తున్నాడు. రజనీ వచ్చుతూ అన్నది.

“నువ్వు అన్నచూట దాటవని నాకు నమ్మకం ఉంది. ఆ ధైర్యంతోనే— నువ్వు చెప్పినట్లుగా అట్లాపిస్తున్నాను—వదిలగారి హోదాలో.”

“వదిలగారి హోదాలోనా” విచిత్రపోయాడు శేఖరం.

“అవును బావా! నా నాన్న నా పన్నుకు కట్టుంబుచ్చి పెట్టి చేయలేదు. కట్టుంబుకుండా పెట్టి కాదు. పెట్టి కావటం ప్రాణమే ప్రధానమైతే నాచెల్లెలు

నాకు అక్క అవుతుంటే మోసాని నాధాయం. నా కుటుంబానికి మహాపాపకారం చేసినవాడవవుతావు. నాపద్యమే పెట్టాడు బావా—మన ప్రేమచిహ్నంగా యీ పరిశ్రమకార్యం కలకాల ముంటుంది.” శేఖరం శిఖండిని చూచిన ప్రాణదాహ్యకులాగ విశ్రేష్టమైపోయాడు. ఆప్రయత్నంగానే అన్నాడు. “—పచ్చివా—”

“అవును బావా! నా పచ్చి నిష్కలాంటి మనిషి! అందింలాగాని నుగాంలాగాని నాకు తీసిపోదు నువ్వంటే దాని కెంతో ముక్కువ.”

“అందరికోసంకాదు రజనీ—” పూర్తి కాకుండానే చలువట్టుక అందుకొంది రజనీ. “—కాదు— నాకు తెలుసు— నా అవంతుకోసం— నా కిచ్చిన వాగ్దానంకోసం పచ్చిమ చేసుకొంటావు. అవునా? ఈ జన్మకు నీన్ను నేనడిగేదీ—నువ్వు చేయవలసింది యివొక్కటే బావా” సర్వరాజు జానంలో ప్రాస దిని పడయగా పెట్టిపచ్చకు ఫలితంకోసం యెదురు చూస్తున్న దుశ్శృంగమనిలా యెదురుచూస్తూవుంది రజనీ. తన కిష్టం లేకపోయినా ప్రాణప్రాయాన్ని మన్నించటంకోసం పీఠమే ఆరణ్యాలకు వంపుతూ వున్న శ్రీరామకీలాగ గంభీరంగా నిజమని తీసిగా అన్నాడు. “అలాగే రజనీ— నీ అవంతు కోసం యివేకాదు ప్రాణత్యాగమైనా చేయగలను— పెళ్ళాపెతాను రజనీ” రజనీ అనంతానికి అంతులేక పోయింది. “సంతోషం! ఉద్యానంలో చేరి వెలుపు తీసికొని వస్తావుకదూ! ఈలోపునే మహారాష్ట్రం నిర్ణయించి తెలియపరుస్తాం— చాలా టయిమయ్యింది యిక వెళ్ళు బావా?”. “వెళ్ళరా! రజనీ! కానీ వెళ్లేయిండు మీ చెల్లెలిని ప్రేమించగలగి యీ ధిన్న హృదయానికి కలిగేటట్లు ఆకీర్షించి మరీ వెళ్ళు రజనీ” ఆలెనినూటలు— హేమాలయ పర్వతశిఖరాలు విరిగి మహాసముద్రంలోకి దూర్లిపడుతున్నట్లుగా— బరువుగా— నెమ్మదిగా బయటకు వచ్చాయి. “మీ రిద్దరూ మాళ్ళు చల్లెల్లారి” రజనీ నిండు హృదయంతో దీవించింది. ఆమె “వెలుపు బావా” అని చెప్పటంగాని వెల్లిపోవటం గానీ శేఖరం గమనించనే లేదు “పద్య—పద్య— ఆ పెంకిపిల్ల— ఆ రోడ్డి పిల్ల— తనోభారాగ!” యేవో అసంఖ్యిస్తీ యేవో ఆనందం— అతని నుండెలను గాలంలా పట్టుకు లాగాయి.

తన చెల్లెలిని పెళ్లాడటానికి శేఖరం అంగీకరించాడన్న సంతోషంతో — యీ కమ్మని కలుగు పద్మకు ఎప్పుడు చేతుదామా అన్న సంబంధం రజనీ మాదిడుకున్నో పుట్టింటికి వచ్చేసింది. చెల్లెలికి పట్టణోడున్న అదృష్టానికీ — చెల్లెలు అనుభవించబోయే శాంతి పాఖ్యాలకు — రజనీ మనసులో ఆవంపం సుమారు తిగుసుకొస్తుంది. అంతక్రితం పద్మ అన్న చూటులు గానీ — తనకు పద్మగొడ కలిగిన హేయభావం గానీ — జరిగినంభసగానీ — రవ్వం రియినా — చూచాయగావైనా కనుపించటంలేదు రజనీముఖంలో. ఆమె హృదయం రక్తసంబంధపు ప్రేమతో నాట్యమాడుతూవుంది — పరవల్లి ప్రోక్కుతూవుంది. సంతోషంతో వపువంటూ ప్రహరీగుర్మం చాటి దొడ్డిగుర్మం మెట్లెక్కబోతూవుంది. — రుండెలు గుల్లుతున్నాయి. “ఎవరా మాట్లాడేది.” మధుగారి పెరల్లో — ప్రహరీగోడ అనకిల యెవరో మాట్లాడుకొంటున్నారు. “ఈ పన్నెండుగంటల ఆర్థరాత్రివేళ యెవరైవుంటారు?” అని నిదావించింది. మధుగొంతుక సృష్టంగానే తెలుస్తూవుంది. ప్రహరీగోడకు దగ్గరగా వెళ్ళింది. రెండవ వ్యక్తి స్త్రీలా వుంది — విడుస్తూవున్నట్లంది. “పద్మ గొంతుకులా వుంది” అనుకోగానే రజనీకాళ్లు వణికియి. చూచుకుంటు ముంచెత్తాయి. తనకు తెలియకుండానే రజనీ వెమ్మడిగా ప్రహరీ తిరిగి — గట్టుచాటి మల్లెపందిరిచాటుకు వెళ్ళింది. రజనీ హృదయం బ్రద్దెలు కాబోయేమందున్న అగ్ని పర్యవంలాగ కుతకుతొడిచోయింది. “పద్మ — మధు మాట్లాడుకొంటున్నారు.” రజనీ హృదయం పాము నోటికి జిక్కిన కప్పగా గిజగిజలాడింది. “అత్తా! యెంత — ఎంత నాచి — పద్మ! ఎంత దుసుక్కరంగా నమ్మించింది — తన చెల్లెలు — శేఖరంతానకు కాబోయే భార్య — నిష్కలాంటి నునీ —” ఇంక ఆలోచించలేకపోయింది రజనీ.

“ఎన్నో చేదామని.” వెక్కి. వెక్కి యేడుస్తూ వుంది పద్మ.

“నేను చేయటాని కేముంది — చూడటానిగానే వుంటావు.”

“నువ్వు బొంబాయి వెళ్ళిపోతున్నావటగా” అన్న పద్మచూటులు విని రజనీ మెదకు తిరిగి పని

చేయటం ప్రారంభించింది. పాతమాట యేనో జ్ఞాపకంవచ్చి నుండెలు గతుక్కుతున్నాయి. ఒక్క గుర్వొడిచింది.

“ఎవరన్నాను?” కోపంగానే అడిగాడు మధు. “నీ చాటి చెప్పింది.”

“అవును. బకతాను. తెల్లనాగురూమునే బకతాను” పీతను తిరిగి రామరిచెంతకు పంపించేయమని బ్రతిమాలిపపుకు ముందోదిరి రావణాసుగుడు ధిక్కరించినట్లుగా అన్నాడు. “అయితే నా గతేం గాను?” దుఃఖం పొంగిపోతూ అంది. “నా కేం తెలుసు?” “నాకు నెలతప్పించరి తెలుసుగా” రజనీ గుండెలపై ఆటంబాయు పట్టెయింది. ఇక నిలువోలేక — క్రింద పడిపోకుండా — కూర్చుంది.

“అది నా తప్పగాను” — “నా చేనా తప్ప?”

“అవును! కొవ్వొక్క పన్ను కంప్యూటర్! పన్ను ని అనంబానికి వినియోగించుకొన్నావు. నీ కామత్పట్ట తీర్చుకోవటానికీ నాదగ్గరకు చేరావు. దాని ఫలితంగా గర్భవతివైతే అందుకు నేను బాధ్యుణ్ణిగాను.” పద్మ నోటిలో పమిట చెంగు కుక్కు కొని కుమిలి కుమిలి యేడుస్తూవుంది. “నేను లేవే వెళ్ళిపోతున్నాను — కావలిస్తే యిదిగో యీ డబ్బు పట్టుకొని వెళ్లి” అంటూ ఓరుప్పేగు నోట్లు పద్మ ముఖంమీదికి విసరి — కుంతల పుట్టిపప్పుకు మేవకను, పసికందును నట్టపిలలో వదిలి వెళ్ళిపోయిన విశ్వా మిత్రునిలాగ — ఎరరరా లోపలకు పోయి లేలుపులు చూసుకొన్నాడు మధు. రజనీ హృదయం — డిమాను త్రాడుతెగిన తెరచాపంగా — రెపరెపా కొట్టుకొంటూ వుంది. “నెల తప్పిన పద్మను — కమ్మగప్పి తన ప్రేమ రేపుని మెదకు గట్టటమా — ఈ సంగతి తండ్రి మితేయేం జరుగుతుంది” ఏ నా భావం — ధూమ్రా కాళాలు కలిపిన చోటులాగ అగమ్యులుగా వుంది. పద్మగుఃఖం చూడలేక రజనీ గుండెలు తిగుక్కుపోతున్నాయి. అనాలోచింకగానే మందుకు వెళ్ళి “పద్మా” అంది. పద్మ క్రుత్తిపడి రజనీని చూచి — తెలియరీ కట్ట చాటివచ్చిన మహాసముద్రం లాగ పొంగి పొరతెత్తిన దుఃఖంతో “అక్కా!” అంటూ రజనీ పొదాలపై వారిపోయింది. అన్ని భావాలను అధిగమించి రక్తసంబంధపు వాత్సల్య పోహార్ణాలు ఒక్కొక్కటిగా ఉబికిరచ్చి “చెల్లీ” అంటూ రజనీ పద్మను కాగిరించుకొంది.

మరునాడు “రజని—మధులో లేచిపోయింది” అనేవార్త క్షణంలో వూరంతా కుప్పకూలింది. గంటల్లో గామాలు దాటి ప్రాణిపోయింది. “మధు లోంబాయి పెళ్లాడు — పద్య కనిపించటంలేదు — కాబట్టి యిద్దరూ లేచిపోయారు” అని నిర్ణయించింది లోకం. కనకయ్య ఆవహనంతో సిగ్గులు మాత్రం చూడ లేకపోతున్నాడు. పద్య కుల్లికుల్లి యేడుస్తూవుంది. “నన్ను వదిలించింది—నమ్మించింది—సంగనాచి— నేను లేని యీ నాలుగిల్లా వాడితో... ఛీ! ఛీ! ఇదా పరిశ్రమేమి! దీనికోసమా యే త్యాగమైనా చేదా మనుకొన్నాను —” అమాయతో అసహ్యంతో పల్లి కొరికేడు శేఖరం! వెంటనే తల్లిని తీసుకొని ఉద్యోగానికని వెళ్ళిపోయాడు. “పిల్లలు కలుగలేదు సరి గదా పెళ్ళాం యిలా చేసినదేమిటా” అనుకొంటూ మాధవయ్య పడకడిలోకి వెళ్ళి “రజని పట్టుకుపోయిందిమనోన్న సగలు — ఉత్తరం — వుండటంమాది భిన్నుడైపోయి కంగారుతో వుత్తరం చదువసాగాడు. శ్రీవారికి నమస్కారాలు!

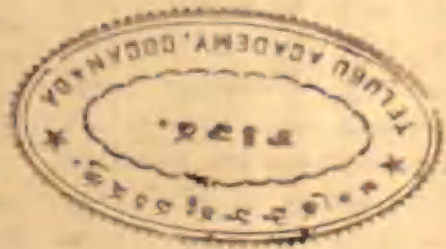
నేను వెళుతున్నాను. తిరిగి రాను. ఇందుకు కొరణం మీరు గారు. నేనుకూడా గారు. అయినా వెళ్ళిపోతున్నాను. పిల్లలకోసం రెండువేలు వదులు కొని నన్ను పెళ్లాడేరు. నావల్లనూడా మీకు పిల్లలు కలుగరని నా నమ్మకం. మీ రెండు వేలకు ప్రతిఫలం గా నూ చెల్లెలు పద్యమ పెళ్లాడింది! వెంటనే పెళ్ళాడింది! దానికడుపున పిల్లలు తిప్పకుండా వుండతారు. నాలో యే దోషం లేదనిపూత్రం నమ్మండి! తప్పులు చేసివుంటాను తెలియక — మీతోవున్న కొద్దికాలం లోనూ—! దయతో క్షమించండి! ఇట్లు

—రజని

మాధవయ్య ఉత్తరం పట్టుకొనివచ్చి కనకయ్యకిచ్చాడు. కనకయ్య సమధానం చెప్పకముందే “అలాగే అను నాన్నా—అక్క చెప్పించానికి నేను విప్పకొంటున్నాను” అంది పద్య. ఆనవాయితీ తప్పిం చాలని పద్య మెదలో పసుపుకొమ్మకట్టి తీసుకు పోయాడు మాధవయ్య. ఆ సాయంకాలం మాధవయ్య గారి పోలేరు గుండెలు బాదుకొంటూ పరుగెత్తుకు వచ్చి “పై పెరడు పోలిబాదిలో యేదో శవం వుందని” చెప్పాడు. చూచేటప్పటికి అది రజని శవం! “రజని లేచిపోలేదా” మాధవయ్య కనకయ్య మొగ మొగాలు చూచుకొని యేజేరు. పద్య లోలోపల వుటం పెట్టి ఎట్లుగా కుమిలిపోతూవుంది. పోలీసులకు తెలిస్తే అనవసరపు రధిన జరుగుతుందని—పాడుపడి పాతి బాదిని పూడ్చించేసినట్లు—రజని శవాన్ని అందు లోనే వుంచి—నూరిని కప్పించేడు మాధవయ్య. గుట్టుచప్పుడు కాకుండా రజనికి తిలోదకాలు వదిలేడు.

పెళ్ళియి ఎనిమిది నెలలు నిండగానే పద్య పకప తోనలాంటి కొడుకును కన్నది. పుత్రోదయానంద ముతో తిన్మయుడైన మాధవయ్య ‘ఆ నెలల సంగతి’ పట్టించుకోలేదు. “ఎంత కాలానికి దొరికాడు తనకు వారసుడు!”

నాటికి నేటికీ ప్రజల దృష్టిలో రజని “సంగనాచి”గానే కనబడుతూవుంది. పద్యమాత్రం ప్రతి కోణా ఉదయాన్నే “రహస్యంగా” పద్య ఫాలోకు ననుష్ఠరించి కొడుకుచేత నమస్కారం చేయించేది. ఆ “నమ్మించిని సంగనాచి”ని తలచుకొని యిప్పటికీ - యెలిజబెత్ ధర్మ—యంజనీరు—జాన్ చంద్రశేఖర్ పల్లి పటపటా కొరుకుతూనే వున్నాడు.

ద్రౌపది మాతృహృదయము

భారత భాగవతావిష్కరణములు

శ్రీ యస్వీ జోగరావు

మహాభారతము, శ్రీమద్భాగవతము శంకున వ్యాసకృతములయందు పలువురు పండితుల తలంపు, కాని శంకెలు కావ్యాంశరస్నాయువులను ద్విపించి అయా గ్రంథకర్తల కైవాడమును బట్టి యిచ్చుకైరి, నవ్యక కథాసన్నివేశములంపి అయా పాత్రచిత్రము, ఆ పాత్రలలోనుండి తొంగిమాను కలి యాత్మీయతయే బహుభా వాద్వికృతియకంటె భేదము నే ముగింపజేయుదున్నది భారతకైరి యిటు నటు జటిలములగు వ్యాసభట్టములను గణిగియున్నను భాగవతకైరి యంత గాఢపాకము గలది కాదు. ఇటు కైరిరిషయ ముద్రప్రతియ ఏకైక కథాసందర్భము నందు శంకెలు వెట్టొక్కసన్నివేశము భిన్నమార్గముల నడిచిపోయెదము. ద్రౌపదిపుత్రకోకభట్టము మహాభారతమున సౌప్తికపర్యయమున (ఏకాదశాధ్యాయము — శ్లో॥ 12, 14, 15 మొ॥), భాగవతమున ప్రభవమృంధమునను (పరమార్థాధ్యాయము — శ్లో॥ 42, 47 మొ॥) లెదు. ఆ పట్టున నా శంకెలు నామె మాతృత్వ మాచిక్చరింపబడిన రీతి వరు. అది ప్రకృతివ్యాసవిషయము.

భారతయుద్ధమైపోయినది. ఇక పాండివులనే కురుక్షేత్రమున ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యము. పాండివుల పట్టుబడి డ్రౌపది పట్టిన పంతుములెల్ల నెరవేరినది. ఆమె ఉల్లాసముపోరాశి నోలరాడుచుండిన సయమునది. కాని అప్పటికే యామెకోకకోకిలమున కోకయు కొంత లేకపోలేదు. అది పితృకోకము. తన పుత్రులగు హిడింబా మధ్యులవలె పుత్రకోకముమాత్ర మిప్పటి కెరుగ దామె. తన పతులకు జయము నిశ్చయమై యిక పట్టి రిపత్కరవిషయము నూహించ నక్కరలేని పరిస్థితి యామెది. కాని హఠాత్తుగా అశ్వితృమ సౌప్తిక పర్యయ నిర్వహించిన కళోరనుర్యార్త యామె కర్ణపుటముల బడినది. అపు డామెకు పుత్రకోకము

కన్న పుత్రహూతి యగు వశ్యితృమపై నాగ్రహ మెక్కువగా ప్రబల్యిల్లి పాండివుల అశ్వితృమను సవరి వారముగా వాణిషముచేయునన్న లా నే ప్రాయోప వేశముచేయుటగు ప్రతిప పట్టిన దని భారత మిట్లు చెప్పదున్నది:

‘తస్య పాపకృతో ద్రాక్షే ర్న చే దవిష్ట త్వయ నానే హ్రియ నే నానుబంధ్యయంధి నిక్రమ్య తీరితస్మి॥’
‘ఇహైవ ప్రాయ మశిష్యే తి నిర్వోధత పాండివాః న చే త్పిర మనాహ్ని తి ద్రాక్షిః పాపస్య కర్మణా॥’
— సౌప్తిక XI-14, 15.

ద్రౌపది యొక్క దైవ వోయులు ప్రతయలును బట్టింక భేదో కాని ఇట్లా ప్రతిపలు వట్టుటమాత్ర మామెయెవల సామాన్యమైన విషయమే విషయ నింతి ఘోరమైన ప్రతిపలు తన ప్రాణమే పణముపెట్టిన ప్రతిప నిదివరకామె తన తీరితముతో పట్టియుంచలేదు. ఆమె పంతయులు కల్లించి భిముకున్నాడు మహాభారతము ప్రకార ముననే యామె చే నియోగింపబడినాడు కాని కృష్ణార్జునులు, కర్ణజాతు నాతిని ననుసరించినట్లునా, అన్యవాశ్యితృమలగు ఘోరయుద్ధము జరిగినట్లునా, వ్యాసభగవానుడే దిగివచ్చి యా తగవును సరిక్కు రించినట్లును చెప్పబడినది.

భాగవతమున ద్రౌపది తన కొడుకులకోసము తా నేక్కుటయేగాని యొక ప్రతిప బట్టినట్లుగాని, అశ్వితృమను పాతిమార్గులవినదని యొకరి నాడికించి నట్లుగాని చెప్పబడలేదు. పైగా అతుంతిపుత్రులగు హంతకుల అశ్వితృమను తీయించినది. అన్యమతే అశ్వ తృమను హతమార్చ స్వయముగా ప్రతిపగొని బయలు జేరును. ఆ సందర్భమున వ్యాసు డెక్కడను అనతి రించును. అన్యసౌచికశ్వితృమను బంధించి ద్రౌపదికవిగు గొనివచ్చును. అపుడు కట్టెలుట కర్ణజాతువుడై అవాజ్ముఖుడైయున్న అశ్వితృమను వారి ద్రౌపది

ఎంత చెడినను నుడువుగనుడని కావల ననున్న
రిందినదట! ('వామస్వభావా కృపయా వనాను చ'
అని భాగవతము. అటు నా ద్రౌపది విశేషణమునకు
భాగవతవ్యాఖ్యాతలకు శ్రీధనుకు శోభివస్వభావ
యనియు, వీరరాఘవుడు అక్రొధన స్వభావ యనియు
అర్థములు చెప్పిరి). వెంటనే ఎంత హంతకు
డైనను అత డట్లు బంధముతో గొవిరావకుట
న హింస ని దై 'మృద్యతాం మృద్యతా మేష
బ్రాహ్మణోఽనితరాం నరుః' అనగా వినువుడు వినువు
డితఁడు (బ్రాహ్మణుడు, నుడువుకంటె వేరుకా డని
యన్నదట. తనువరి యుద్ధము నుపలక్షించి యిట్లన్నది:
'వరహాహ్వో ధనుర్విదూః సవిద్యోపసంయయః
అప్రీగ్రామశ్చ ధనతా శిక్షిరో యదయగ్రహాత్ ||'
'సవిష ధగవాన్ ద్రోణః ప్రహరూషేణ వప్తే
తస్యాత్మనోఽర్థం పత్న్యాశ్రీ. నాస్య గాద్విరమూఃకృషి.
—భాగ. ప్రథమస్కంధము, VII 44. 45.

అనగా, ప్రయోగోపసంహారే పూర్వకమున ధను
ర్వేదము పరహస్త్యముగా వామగ్రహముగా నీకు
నేర్పిన ద్రోణధగవాను డీప్రుక్రియాపమున గవ్వట్లు
యన్నవాడు, (అంగుచేతినే) వీరహతయున ఆయన
యర్థానికి కృపి పతి సమగమింపలేను. అని యర్థము.
అవెంటనే ధర్మరాజు మర్త్యింపించి :

'తద్ధర్మజ్ఞ మహాభాగ భవద్భిక్షారకం కులమ్
కృజనం వార్హతి ప్రాప్తంబ్రాజ్యం వంద్య మభీక్ష్యః'
శ్లో. 46.

(ధర్మజ్ఞ! మహాభాగ! మీవలన పూజ్యము
వంద్యమునగునట్టి గురుకులమునకు చేటు గలుగరాదు)

'మాకోడి తస్య జవనీ గౌతమీ పతిశేవత
యథాహం మృతవత్సార్థాకోడి మృగముభీ
మహాః'—శ్లో. 47.

(నేనెట్లు మృతవత్సార్థమై ఆశ్రయభిజ్ఞుడనై
నేమృమంటినో పతిశేవతయున కృపియు న జ్ఞేయవ
డగుడు)

'యోః కోపితం బ్రహ్మకులం రాజన్యై రజితాత్మభిః
తత్కులం ప్రవహ త్యగి వానుబంధం నుచార్పితమ్.'
శ్లో. 48.

[అజిల్లెందయులకు విరాజులవలన బ్రాహ్మణ
కులమునకు కోపము గలుగునో ఆ రాజకులమునే
తవోక్తిగాని దహించును] అని యన్నది.

అప్పుటి యామె మాటలలీకు ధర్మన్యాయదయ
న్వితము, నిర్వ్యగ్ధికము, సమభావసమున్నతమునైన
దనియు, ధర్మవాదును త్రిత్యులకు నివ్రాణ నామె
పథింపించిచిరనియు భాగవతమున నిట్లు చెప్పబడినది :

'ధర్మగ్ధం న్యాయగ్ధం సకరణం
నిర్వ్యగ్ధికం సమం మహాత్
రాజా ధర్మసుతో రాజాః
ప్రత్యవంద ద్వతో ద్విజః '
శ్లో. 49.

అప్పుటి కింకను భీము డొక్కతే అశ్వత్థామ
వధార్హుడని వాదించువాడుగా మిగిలినాడు. అతడు
చేయి చేసేకొనులోపున కృష్ణుడు కలగజేసికొనుటచే
అశ్వత్థామ రక్షింపబడెను. అతే భాగవత ద్రౌపదికథ
మతమైనది. ఆ పాత్రలలో భాగవతకర్త ఎంత మహా
న్నత మాతృభావము నిమిచ్చినాడు! ఎంత హృదయ
స్పందియైన సన్ని చేశుచుది!

అప్పుడు ద్రౌపది కుటుంబముతోరాజ్ఞి. అశ్వత్థా
న్యాయాన్యాయ విచారమునగుట కామె కధికారము
గలను. శివహంతకునకు శిక్ష ఉరికి తక్కువ మరిలేను.
ఈసందర్భమున ఆ మహారాజ్ఞయే ఆ నేరమున కర
యైనది. అదికాక ఆమెకు దోషియున వశ్యత్వానుకు
తమతమ తిక్కలపాటినుండి యొక పగ సరిపాటిగా
వచ్చుచుండినది. (ద్రోణుడు తన్నవమానించెంచి
గ్రువదుని పరాభరించును. గ్రువగు డా పరాభతము
సహింపబాలక యొక యుక్తముచేసి ద్రోణుని జంప
గల కొడుకును గృష్ణదుగ్ధియుని బంపినాడు. భారత
యుద్ధములో ద్రోణుడు తన ప్రతాపమును పొంచా
లరనై బట్టించినాడు. గ్రువగుని గవతేర్చినాడు.
గృష్ణదుగ్ధియుడు ప్రాయోపవిష్ఠుడైయున్న ద్రోణుని
కంతము తిరించివాడు. అశ్వత్థామ ఉపహంపితులతో
పాటు గృష్ణదుగ్ధియుని హతినూర్చినాడు). భాగవత
మున ద్రౌపది కా ప్రతీకారదృష్టియైన యున్నట్లు
చెప్పబడలేదు. అంగు ద్రౌపది ద్రోహి నొక మహా
రాజ్ఞిరతగాక మాతృత్వము మూర్తిధనించిన యొక
మహాదేవతవలె చాచినది. అందున ఆ మాతృత్వము
తన బిడ్డలనుమాత్రమే ప్రేమింపగలిగి వారి మృతికి
దుఃఖించు షామాస్య మాతృత్వము గాదు; ఏ తల్లి బిడ్డల
యెడలైన హేరాళముగా ప్రకటింపగల వాత్సల్యము,
ఏ బిడ్డలతిరియెడలైన సానుభూతి ప్రకటింపగల

యోధావర్తమును గల మహాదాత్ర మాతృత్వము. ఆరే మావర్తమైన మాతృత్వరహస్యము. మాతృత్వ మహిమ కది పరిపాడు.

భారతద్రావదిపాత్రలో రాజప్రవృత్తి గన్పట్టును. అందు పుత్రకోక మామెయిది ప్రాసముగా పరిగణించి ఆ ప్రాసం బలవతికారమై ప్రతీకారమునకు ప్రేరేపించి. భాగవతమున ఆసతి ఆతి మృగులమగు నా మాతృహృదయమునకు మరింత హర్షవము చేకూర్చినదా పుత్రకోకము. ఆ విషయమున భారతచిత్రణము లోకపాహుయ్యమైన నాధునికతకు చాల పన్ని హితముగా మన్నిచగలముగాక కాని భాగవతి చిత్రణ మా మహాగ్రంథరహస్యమునకు దగివట్లు లోకోత్తరమై ఆదివర్ణప్రాయమై యొప్పువచ్చుచి.

ఈ ద్రావది పుత్రకోకసంవిరస మొక్కటి చాలును భారతి భాగవతములు గెండు వేదకర్తృకములని పరంపరగా వచ్చుచున్నప్రామాణ్యమును సంశయించుటకు. భాగవతము అష్టాదశి పురాణములలో నొకటి. పురాణములెల్ల వ్యాఖ్యరూపితులని యొక అభిప్రాయము. కాని పురాణములలో ఒక కథయే భిన్న గ్రంథములందు భిన్నరీతుల వాఖ్యానింపబడుట తరచుగా గన్పట్టును. అవి యెల్ల వేదకర్తృకములనుట సమంజసముగా తోపను. విషయవికల్పకములు యటుండ నొక గ్రంథకర్త యొక జన్మలో నన్ని బృహద్గ్రంథములు ధ్వజవాలకవృత్తియులుగా ఆకులక్షరముల కాకరములైన యా లోకాలలో రచించి నన్ని నమృకమునకు దియ్యవాలనిమాట. భిన్నవ్యక్తుల చేతనైనను నవి యన్నియు నొక్క కాలమున రచింపబడి యుండవలసి తోచును. అందలి గాథలు జేయు వివిధభాగములం దుప్పత్తి తరతరముల జనుల వాలు కలవై నాని నాని పండితులచే చిత్ర విచిత్రములైన అభిమానిక వ్యాఖ్యానములకులోనై వ్యాసుని కాలమున వ్రతించి సంతతితములై పరిష్కరింపబడి గ్రంథ రూపము దాల్చి యుండవచ్చును. వ్యాసుని అనంతర ముండి దశక ప్రక్షిప్తములు చేరియుండవచ్చును. అందుచేతనే ఒక పురాణమునకును మరియొక పురాణమునకును అంత విభిన్నతయై వైకల్యము. అంతే కాని వ్యాసునిదంటి లోకోత్తర మనీషి, మహర్షి గ్రంథ గ్రంథమునకును తన యభిప్రాయము వట్లు మార్పుకొనడు. అయితే అతని స్వతంత్ర కృతిగా నెన్ని బడు

మన్ని భారతమునందలి వస్తువే భాగవతపురాణము నెండు మారితముండుట చూచియున్నాము. మరి భాగవత రచన ఆయన చేతియొద్దగనే నడిచియుండిన నా మాతృత్వ సంధించినది? కొందరు భాగవతి మరని పితవరదయై, అప్పటి కలిసి యభిప్రాయములు మారితముండవచ్చు నవకమృను. భాగవతము, భారతి మునకు విభరదనయే కావచ్చును. కాని మహా భారత రచనాకాలమునకే అసాధారణ మేధానిధి, అంతిన్యమును, స్థిరప్రజ్ఞచగు లోనిదును, సంయమి ప్రవరుతునైట్లు కన్పించు వ్యాఖ్యార్థురకును తన భారతిభావములను తానే భాగవతమును తగునాతి రచించి యుండిన నందింతి మార్పుంగీకరించి యుండునా? అది కాక భారతి భాగవతి రచనాత్రైలులో భేద మధికముగా జూపట్టుచున్నది. ఆ కారణము చేతను రండిటి భిన్నకర్తృత్వము నంగీకరింపుట లెస్స యనించుచున్నది. అనగా భారత భాగవతకర్త రీతిపురును వ్యాసభావ భేయులే కావచ్చునుకాని భిన్నవ్యక్తులై యుందురనుట. త్రైలివిషయము నుపేక్షించి వస్తువిషయమున ప్రక్షిప్తవాదమును పురస్కరించుకొని యా ద్రావది పుత్రకోకఘట్ట మిట్టి ప్రక్షిప్తభాగములలో నొకటి యనిన నవివచ్చును. అట్లైన భాగవతి ద్రావదిపాత్ర చిత్రణవిషయమునైన భారతకర్తకు లోక్యము లేదునుట నంగీకరింపవలసివచ్చును. నా యుద్దేశము భాగవతి ద్రావది భారతకర్తయగు వ్యాసుని సృష్టి కాదనియే. ఇందుల కింకోక యూహా యుపబలకముగా నున్నది. భారతకథ కనేక ముఖ్యపాత్రల పరస్పర ప్రతీకాంబాంధ ఆయువుపట్టుగా లోచును. ఆ కథలో ననేక నన్ని వేళములం దా ప్రతీకార తత్త్వస్వరూపము పరిస్ఫురించినది. గ్రంథకర్తయగు వ్యాసున కట్టి పన్ని వేళములను చిత్రించుటయం దతిహాత్రమైన బౌద్ధుక్య ముంకిపట్లు తోచును. మహాప్రథనసన్ని వేదప్రధానముల ఆ గ్రంథము రచన కది తగియున్నది. కాని భాగవతము రీతి వేరు. ఇందలి కవి యాత్మీయత వేరు, వివిధకథా సన్ని వేదవర్తనసానములందలి కావ్యనాగ్యయుగ వేరు. అవి ప్రాయముగ కరుణామూలకములై యుండును. ద్రావదిపుత్రకోకఘట్టము భారత భాగవతములందు తత్త్వవిధాన తత్త్వవిధాన సాధిక చే చిత్రంపబడినది. ఇది సంస్కృత భారతిభాగవతముల విషయము.

ఇక నప్పట్లున భారత భాగవతాంధ్రీకర్త లెట్లు వ్యవహరించిరో యందుకే పరికిలించుట అప్రస్తుతము గాదు. ఆ పట్టున భారతాంధ్రీకర్త లిక్కన మూల విధేయముగ నేరదన పొందినాడు. చూడుడు :

‘అశ్వత్థామోద్ధామ రణకరణ స్మరణంబు దిన చిత్రిం బుత్రిలపెట్టె నోపంబు దీపింప’ ద్రౌపది పర్య రాజాతో నిట్లునుచున్నది :

‘ధూరిమూ గాధవిదం
గూరినసరుమును నుట్టికొని నా సుతులం
స్మరణం దెగటార్చెను బా
పొంగంభుండు సుదురనూజాఁ జక్కనులీలన్.

‘అది యాఅని పెనుచిచ్చై
నుదిగె గాల్చుచోపింకె దీనిమాన్వ మపాయం
బు దలంప నొందు లేద
యర్జుయుని ముట్టకొని నామ మహాదుల దక్కన్.

‘నాయకులకుఁ బరిచి నేఁ డెట్లు
నేయింపక తక్కిలేనిఁ జెప్పెను విను మేఁ
బ్రాహ్మణపవేశయిన నీ
కాయ ముపేక్షింతుఁ జాము కారవనాథా’

—ఆం. భార. సౌత్రిక, II 31, 32 & 33.

‘వ్యాసమనిప్రగీత పరమార్థము’ నే ధరించి నాడు సోమయాజి. కాని భాగవతతత్త్వమును నవ నాదులతోను జీర్ణించుకొన్న మహాకవి పోతన తా నప్పట్లున మూలకర్త యగురుజాపెలతో నే నిడమయ ఆ యగురు చేయుటలో నే యొక యగు గొక క్రొత్తి యొగుపుతో నేసినాడు. ద్రౌపదిచే నశ్వత్థామ మధ్దే శించి యొక సంభాషణము చేయించినాడు. అది అమాంక మైనను మనోజ్ఞమైన భావ్య. చూడుడు :

‘అర్జునుండు తెచ్చిమాపిన, బాలవధ జనిత లక్ష్మ పరాజ్యభుంధైన కృపి కొడుకుం జూచి మొక్కి గున్విభావ యగు ద్రౌపది యిట్లనియె :

పరగన్ మా మగవారలందఱును మున్
బాణ ప్రయోగోప సం
సారణాద్యయుఁ విద్యలన్నియును ద్రో
ణాదాద్యుడే నభ్యసించి

చిరి, పుత్రకృతి మన్ని ద్రోణుఁడెపు నీ
చిత్రింబులో లేకముం

గరుడాసంగము లేక శిష్యుసుతులన్
భండింపఁగాఁ బాడియే?

ధూనుకుఁడెపు, బుద్ధి దయా
భూనుకుఁడెపు, కుద్ధ వీర భట సంకోచా
క్రీసరుఁడెపు, శిశుమారణ
మానురకృత్యంబు ధర్మమున నేరండ్రి!

ఉ శ్రీకంబున రాగు, శత్రువులరై
యంద్రావనిన్ లేరు, కిం
చి జ్యోహంబును నీకుఁ జేయరు బలా
శ్చేకంబుతోఁ జీకటిన్
భద్రాకాదులఁ దిన్ని పాపల రణ
ప్రాధక్రియాహీనులకా,
విద్రావపుల సంహరింప నకటా
నీచేరు లెల్లాడెనో!

అక్కట పుత్రశోకజరి
తాకుల భార విచక్షుచిత్తై
బొమ్మయ నాన్న భంగి నినుఁ
బోరఁ గిరీటి నిబర్హుఁజేసి నేఁ
గిక్కడ కీడ్చితెమ్ముట న
హింపనిదై ధవదీయమాత నేఁ
డెక్కడ నిట్టి శోకమున
నే క్రియ నేర్పుదుఁ బొమ్మయన్న నో!

—ఆం. భాగ. I., 126, 180.

ఇందలి కొన్ని భావము లరూపకములు, కొన్ని మూలమున ద్రౌపది యర్థవాదులతో సంభాషించిన సంవర్ణమునందలివే కాని యిం దొక క్రొత్తిదనమును దెచ్చుకొన్నది. ఆ సమయమున ద్రౌపది తన కడుపున జిచ్చుపెట్టిన యా ద్రోహిని పంకరింపక అతిని తిరి చండులను దలచి క్షమించుటయే చాలు, నైనను తన వంటి మహారాజు యిట్టి నీచుని పంకరింపరాదనక పూర్వ యర్థని మధ్దేశించి ‘...ధర్మమున నేరండ్రి, నీ చేరు లెల్లాడెనో, ధవదీయమాత నేఁ డెక్కడ నిట్టి శోకమున నేక్రియ నేర్పుదుఁ బొమ్మయన్ననో’ అని మాటలాడుట, ఆ యాడిన తీరుతో తన పుత్ర శోకాతురతయ, మాతృప్రేమయ, ఎదిరిపరిస్థితిని పామ ధూతితో గ్రహింపగల యుదారతయ మాత్రమే ప్రకటించి ద్రోహిని పల్లెత్తు పగుచుగూడక కారనించిన భంగి యామె మాతృత్వప్రతిష్ఠకు మరలెంత వన్నె తెల్పుచున్నది. అనగా ద్రౌపదిమాతృహృదయ విచక్షణ సంవర్ణమున సంస్కృతాంధ్ర భారతము లొక్క తీరుగను వానిని సంస్కృత భాగవతము, కాని వాంధ్రభాగవతము నతికేయిందుయ నున్నవనుట స్పష్టము.

వానరహస్తం

శ్రీ కొండముది శ్రీరామచంద్రమూర్తి

పాత్రలు: రామేశం, జానకమ్మ, రఘు, కల్పవృక్షమూర్తి, ప్రిడర్ శంకరం

అది ఊరికి దూరంగా, ఏకాంతకోసం, శివార్ల కో మూలలో ఎన్నడో ఇళ్ళెక్కులు కట్టించిన భవంతి ముందుగది. ఆగదిలోనుండి వంటింట్లోకి, వసారాలోకి రెండుద్వారాలు వేర్వేరుగా వుంటాయి. ద్వారాలు కనుక తెరిచి వున్నట్లయితే వీధిలో జరిగే రాకపోకలు, వంటింట్లోవుండే పాత్రసామగ్రి స్పష్టంగా కనిపిస్తుంటాయి. గదిలో మాత్రం ఓ బల్ల, దానికిచుట్టూ కొన్ని పేముకుర్చీలూ, పుస్తకాలబీరువా ఒకటి, గోడకు కొందరుదేముళ్లూ వుంటారు. బల్లపై కొద్దిగా ఒక పెద్దపైజా అద్దం, బిగ్ బెన్, మరో రెండు మూడు అత్యవసరవస్తువులూ క్రమవద్దతిలో అమర్చబడి వుంటాయి. ప్రస్తుతానికి సర్వత్రా ప్రశాంతమైన వాతావరణం కనిపిస్తుంటుంది.

1

* * వెళ్లి తొలగేసరికి, జానకమ్మ ఓ వడక్కుర్చీలో కూర్చోని, ప్రక్కనే చదరంగం ఆడుతూ ధీర్ఘంగా ఆలోచిస్తున్న తండ్రికొడుకులవైపు పరిశ్రావ పూర్వకంగా చూస్తుంటుంది. రామేశం ఓడిపోతున్నట్లు అతని ముఖ వైఖరినిబట్టి స్పష్టంగా పూహించుకోవచ్చు. చెదరినజట్టు, ముక్కుకొనలకు జారిన కళ్లద్దాలు, బొమ ముడివడిన అతని భ్రూయగ్గం ఆటలోని అతని పట్టుదలను, బాహ్య ప్రకృతిపై గల నిర్లక్ష్యాన్ని సూచిస్తుంటాయి. గదిలో వెలుగుతున్న

జ్యూలైట్ వింత కాంతుల్లో గలుపులోవున్న రఘు హుషారుగా కనిపిస్తుంటాడు. వంటింటి తలుపు, వీధి ద్వారం మూయబడివుంటాయి. కాని అప్పడప్పుడు గాలి చేస్తున్న సద్దు మాత్రం వినిపిస్తూనే వుంటుంది

రామేశం : రఘూ! ఇదిగో శకటు. ఇహ కడుపు నీ రాజాను చూద్దాం!

రఘు : ఓహో! అనుకోన్నంత పని చేశావు కడువాన్నా?

జానకమ్మ : ఓడిపోయావా రఘూ?

రఘు : (సవ్యూహం) లేదమ్మా! తిమాహుకు—

రామేశం : అట్లా హాస్యాశ్రమిటి రఘూ? ఆడిదల్చుకుంటే, సరిగా ఆడు. లేకపోతే కుర్చిగా చూసేద్దాం.

రఘు : అదికాదు నాన్నా ! మరి లేకటు నెవరైనా
మాడుగ్లకు పక్కకు కదుపుతారా ? నియ
మాలైన ఆట, నీతిలేని భార్య ఒకటే అని
మిత్రకమా చెప్పింది మొన్న !

రామ : (విసుగ్గా) నీయమాటా ! నీతుటా ! బ్రతుకు
లో భారంగా చేయడానికి.

బాన : ఆటలో అంత విసుగెందుకండీ ! అయినా
కుజ్జవాళ్లతో మీకు పంతాలేమిటి ?

రఘు : మొదటి రెండంటలూ నాన్నగారే గెల్చా
రమ్మా ! కానీ—

బాన : కానీ ?

రఘు : మిగిలిన రెండంటలూ నేను గెల్చుకున్నాను.
ఇది అయిపో ఆట.

రామ : (సంభాషణ మార్చాలని) అబ్బబ్బ ! గాలి
చాలా తీవ్రంగా వున్నట్లుండే ! వానగూడా
వస్తుండేమో కొంపతీసి.

రఘు : వస్తే రానూవచ్చు, లేకపోతే లేకపోనూ
వచ్చు, అన్నాడు నాన్నా నిన్న రేడియోలో !

రామ : అయితే మూర్తిరావడం అసంభవమేమో ఈ
రాత్రికి ?

బాన : బహుశా, శతనిధాలకు.

రామ : అంటే ?

బాన : ఎవరింట్లో ఏ ఏల్లి ఎన్ని కూనలు పెట్టిన
విషయం దగ్గర్నుందీ, ఏచేకంలో ఎందరు
జాతీయవాగులు మాత్రం చెయ్యబడిన విషయం
వలకూ మీకే అవసరమాయే ! మీన్నే పాతు
లెందుకు రాకుండా మానుకుంటారు లెండి !

రఘు : మూర్తిగారు వస్తే సరదాగా గడిచిపోతుంది
కదు నాన్నా కాలం ?

రామ : తప్పకుండా ! ఊరికి దూరంగా ఒకరితో
సంబంధం లేనట్లే ఇల్లు — ఇంటికి చుట్టూ
ఎక్కడి చూచినా మరుభూమి—ఇంట్లో
మున్నరే మున్నరు వ్యక్తులు. ఓహో ! చాలా
బావుంది కదూ ఈ ఏకాంతం ?

బాన : అర్థరాత్రి గొంతుపిసికినా దిక్కు దిబానీ
లేదు. ఎందుకొచ్చానో ఏమో యీ
భూతగృహాన్ని !

రామ : అవును మరి సంవత్సరాలరేరబడి తపస్సు
చేసివా నడిపట్టుంలో అంగుళమైనా స్థలం
వొరకలేదు. ఎంతకాలమని పరులపంచల్లో
తిలదాచుకోవాలి ?

రఘు : ఊరికి దూరంగా కావలసినంత భాగీస్థలం.
చాలన్నా వినకుండా వీచేగాలి. మన
బ్రతుకులు మనం బ్రతికడానికే ఇంతకన్నా
ఏం కావాలమ్మా !

బాన : వీసికోసం అప్పుతెచ్చిన పియ్యసంగతి ?
కాస్తా కూస్తా కాదు. వెయ్యిరూపాయలు
తిలయెత్తుకోగలమా మళ్లీ మనం ?

రఘు : ఈ చిన్న మొత్తంకోసం అంత విచారం
ఎందుకమ్మా ! ఒక్క మాడుసంవత్సరాలు.
ప్రమోషన్ కూడా వస్తుందని అంత అను
కుంటున్నారు. నెలకోపాతికచొప్పున కూడ
చెల్లినా నిలిపోతుంది.

బాన : ఇదంతా మా కుషింధితత్వానికే గా ?

రఘు : ఏమిటమ్మా !

బాన : కొడుకులసంపాదన తిలిదండ్రుల సౌఖ్యానికే
నాయనా ! ఎవ్వరూ కాదవదు.

రఘు : ఏమిటమ్మా నీ సందేహం ?

బాన : నీకూ ఒకయింటివాడివు కావలసిన వయసు
వచ్చింది. నలుగురితో బాటు సుప్రస్థ
ఓ కులమింటికొత్తది పెళ్ళాడే గోనెను
కొడుకులూ గం పెనుకూతుళ్లతో వర్ణిలే
అంతకన్నా మా కౌకులనిం దేముంది
బాబూ !

రఘు : పెళ్లి చేసుకుంటున్నవారంతా ఏం బావు
కుంటున్నారమ్మా ! నేను సుఖపడడం లేవన
డానికి ?

బాన : అదేమిటి రఘూ ఆలా అంటావు ? నీప్రే
సీ భార్య చిలకా గోరింకల్లా ఓ వది
కాలాలపాటు మా కళ్లముందు చల్లగా
మెలగాలనికానీ, లేకపోతే ఎందుకు
నాయనా మా జన్మరింకా ?

రఘు : (కొన్నవిసుగ్గా) ఏమిటి నాన్నా అమ్మ
లేచాదన్నం ? అస్తమానం నా పెండ్లిప్రాసు
తిప్పించి ఆమెకు వేరే భ్యాస లేవట్లుంది
మాస్తే !

రామే : రఘూ!

రఘు : అవును వాన్నా! రాత్రుల్లా కార్థావాలో ఆ యంత్రాలమధ్య బాధపడడం పగల్గూ పెండ్లికోసం కలవరించడం బాగా నేవుంది జీవితం?

(బయట తలుపు దవ్వడం)

బాని : గాలి కేలా తలుపు బూగిపోతున్నాయో!

రామే : కల్నల్ వచ్చాడట్లుంది రఘూ!

బాని : ఇంకేం కావలసివచ్చింది వింటే, వికేమలూ? [రామేగం వెళ్ళి తలుపు తీయగానే కల్నల్ మూర్తి యూనిఫాం లో వుంటాడు. ఎడమ చెయ్యి మొండిచెయ్యి. కొద్దిగా మిలటరీదిర్బంతో లోపలకు విసురుగా ప్రవేశిస్తాడు]

కల్నల్ : అబ్బబ్బ! ఏం గాలి! ఏం చలి! ఒక్క మైలు వడి చేపరికి ప్రాచీన గడ్డగట్టుకుపోతే! అందులోనూ గడుపులుపడిన ఈ కంకరబాట మీద!

బాని : పర్యాటకు. ఆ కోటూ అదీ ఆ వంశకు తగిలించండి.

రామే : అయినా ఊరు సర్దు మనేగేదాకా ఎక్కడున్నావు మూర్తి?

కల్నల్ : అనుకుంటూ నేవున్నా నాకోసం మీరంతా విరీషిస్తుంటారని.

బాని : (స్టాన్సులో కాఫీ కప్పుకోబోస్తూ) మూర్తి గారు కాఫీ తాగింతర్వాత అందరూ కులాసాగా కబుర్లు చెప్పుకోవచ్చు. కాస్త వారికి విశ్రాంతికలిస్తే ప్రస్తుతానికి.

రామే : నిరభ్యంతరంగా.

కల్నల్ : నాకోసం ఎందుకండీ మీ కందరికీ ఈ క్రిమి? రామేగం — అర్ధరాత్రి అతిథి మర్యాద లేమిటోయ్!

రఘు : ద్రవపదార్థం పుచ్చుకోవడాని కూడా అంత పెట్టుపరి చేస్తారేం కల్నల్? పోనీ శ్రోత్రవారవరైనా పున్నా సబబుండును.

కల్నల్ : (రఘును అప్పజే మాస్తా) అరె—ఇంకా నువ్వు చెప్పిన లేదా? కార్థానా అంత

నీకోసంకని పెట్టుకుని కూర్చుందనుకున్నాను! పగటిపూటా, రాత్రివేళా నువ్వు పనిచేయ వలసింది?

రఘు : కొన్ని రోజులు పగటిపూట పనిచేస్తే, మరి కొన్ని సమయాల్లో రాత్రివేళల పడిగాపులు గాయాలి! అంత యాంత్రిక జీవితం.

కల్నల్ : ఈ రోజు వెళ్ళేదే?

రఘు : ఇంకో గంటసేపు కులాసాగా కాలక్షేపం చెయ్యగలదు.

కల్నల్ : ఆలాగా! అయినా మీ బ్రతుకులకేస్తే. చెయ్యవలసిస్తే తలమునిగి పని. లేకపోతే అంతులేని విశ్రాంతి

రఘు : అదేమిటి మూర్తిగారూ ఒక్కసారి ఆలా అనేకాదు!

కల్నల్ : అవునోయ్! ఎదా రెంపీలేని వర్షాల్లో, అధికారుల ఆజ్ఞలు శరసావహిస్తూ చచ్చి చెడి పోతే చేపే సైనికుడికన్న మీరు సుఖంగా లేరూ? యుద్ధంలో జయించామనే అహం భావంతో పరాయి రాజ్యపు పాలిమేరల్లో మే మధికారం చెలాయిస్తుంటే 'వీరనా మా నేతాన్ని శ్రీకృష్ణానంకన్న వికృష్టంగా మార్చింది?' అని ఆ ప్రజలు ఏలా మానే వారంటావు మా వేపు? తిరిగిమా చేరైర్యం లేక ఆలానే నడిచి వెళ్ళేవారం! ఏమిందీ మా జీవితం—ఎండా వాసల కలవాటుపడిన ప్రాణులం మేము?

బాని : వానలో తపవండా గొడుగులుంచుకునే వారు కాదు మీరు?

కల్నల్ : గొడుగులు?—హ్లా! హ్లా! బావుంది! మూర్తి! చాలా బావుంది కదా? విన్నావా ఏమన్నా?—గొడుగులు! మేమూ—గొడుగులుంచుకోవాలట! హ్లా! హ్లా! అవున్నే—అది వాళ్ళకు సైనికుడి జీవితంకుకించి ఏం తెలుస్తుంది?

రఘు : కల్నల్! మా అమ్మగారు సామవయ పూర్వకంగా పలకాలని గానీ—

కల్నల్ : నాకు తెలుసు రఘూ! సైనికుడి హృదయం కర్కశం. కష్టపడడానికే అతడు జన్మించాడు!

చాడు. కాథపత్రున్నా నవ్యుడొకడే అతడు
కురచిస్తాడు. కంపలు కరిగేలా క్రమించినా
స్వార్థంకోసం కాక పరార్థంకోసం ప్రాకు
లాకుతాడు. కానీ ప్రతిఫలం? గుండుచెట్టు
కావాలి కావడం!

బాని : చెప్పిందిల్లా జరగలే దనిపిస్తుంది మీ విష-
యంలో ఆ మొండి చెయ్యి విషహీయించి-
(కాఫీ ఎల్లాదకుండాడెం చూచి రఘు చేతి
కిస్తుంది అతని కిమ్మమ్మట్లుగా)

కల్నల్ : (కోటు లోపలున్న పరికా న్నొకదాన్ని
చూపిస్తూ) అందుగ్గాను వా కిచ్చిన బహు-
మానం—ఈ పరికం. (తనలో తి వసుకుంటు
న్నట్లుగా) నాలోని యుగుత్వ మంతా నాకే
మైంది. ఇక చిరరకు మిగిలింది?

రామే : కాఫీ తీసుకో మూర్తి! మల్లా ఆలోచించు
కోవద్దు.

కల్నల్ : (కప్ప వండుకుంటూ) నీ కక్కల్లేదా రఘూ
కాఫీ?

రఘు : తినువాతి తీసుకంటానంటి. ఆ యంత్రాల
మధ్య ఏనాఁత్రం ఏమరుపాటుగా వున్నా
ఈ దేహం ఇక ఇంటికి కేరసెనంటూ
వుండదు.

బాని : అనుభవ మంటలేమిటి రఘూ?

రఘు : సరదాకన్నా ఆలా భయపడతా వెండు
కన్నా!

కల్నల్ : అవుంయ్యా! మీ రంత యాంత్రికపు మను-
షులు మరి. యాంత్రికమో, యాంత్రికమో
గాని, కాంతి - అని అనీ అవకముందే అంధ
కార మంతా మటుమాయ పై దీదీప్యమానం గా
దశదిశలా దీపకాంతులు ప్రజ్వరిల్లడమా?
కెక్కి—అన్నాలో లేనో? బ్రాములు గొణు
క్కుంటూ పరుగెత్తిడమా? కిల్లాన్ని ము-
సులోవైనా పూహించకముందే ప్రపంచపు
నాల్గు చెఱులకూ వ్యాపించడమా?
చెప్పొద్దూ నాకూ మొదట్లో ఈ యంత్రాలు
తంత్రాలమీద నమ్మకం లేదుకానీ జీవితంలో
ప్రత్యక్షంగా అనుభవించినప్పుడు ఏలా
కాదంటాను?

రఘు : ఆ మలవారు స్వాములు బోధించిన మాయ
లేనా? అంతా మోసం - దగా. కల్నల్!
అంతా నటన.

కల్నల్ : మోసమా? నేను ప్రత్యక్షంగా చూస్తేను.

రఘు : చూచావా నాన్నా! మూర్తిగారికి ప్రత్య-
క్షంగా అనుభవమైనవట ఈ మాయలు
మంత్రాలూ?

కల్నల్ : కవికట్టు పంగలి విన్నారా మీరు? ఇంద్ర
బాలం ఎప్పుడన్నా అనుభవమైందా
మీకు? బాని 'బుట్టలో గారడీ' చూచారా
మీరు?

రఘు : వాటిని చేయడ మంత ఘనకార్యం కాదీ?
కొద్దిగా పాదన కావాలి అంటే.

కల్నల్ : ఇది విన్నారా? ఆధారమేమీ లేకుండా,
నిప్పుహీయంగా గాలిలో ప్రేలాపే తాడును
పట్టుకు, పైకి వెళ్ళి అక్క డికస్వాత్తుగా
అబ్బుకొని కావడం—

రఘు : ఆలాగా! (ప్రక్కనే పేదలమీదున్న
అరటిపండ్లలో ఒకదాన్ని తీసుకుని కానా
లని తెచ్చుకున్న అతి విషయంతో కల్నల్ కు
క్షయబోతాడు.)

కల్నల్ : అరటి—! నాకెందుకు?

రఘు : మీరు చూ కీనాడిన్ని వింత సంగతులు వెల్ల
డించినందుకు.

కల్నల్ : (భార్యభర్త రిద్దరూ నన్నుగా నవ్యుకుం-
డడం చూచి) అంటే నామాటల్లో నమ్మకం
లేదా?

రామే : కోసం తెచ్చుకోకు మూర్తి నవ్యుతాలకన్న
మాట లవి!

కల్నల్ : (రఘు ఆ ఫలాన్ని యథాస్థానంలో
వుంచడం చూచి) కానీ యథార్థమిది. చెప్ప
దిలిస్తే ఆ సేకం విశదపర్చడచ్చు. కాని
నమ్మరు మీరు! అయినా ఇటుపై చెప్ప
దిలుచుకొనలేదు కూడా!

రామే : ఏమిటి మూర్తి—అదే పాడే యాదువాళ్లను
చూచి అంతగా ఆగ్రహించడం. (కుర్చీ
కల్నల్ కు దగ్గరగా జరుపుకుంటూ) పరి

గాని నిన్ను అడేలో 'వాసర హస్తం' అంటూ మొదలెట్టావు—అదేమిటి?

బాని : (ఆశ్చర్యంతో) వాసర హస్తం!

రామ : నిన్ను ఆ విషయంమీద చర్చ కూడా జరిగింది.

కల్నల్ : అత్యే! ఏమీలేదు. రామేశం— అవసరం గా కలత చెందకు. (భారీ అయిన కాఫీ కప్పును నోటిద్వారా పెట్టాకోతోలే) అరె! నిండుకున్నాదే? అవును. ఎప్పుడు ఆ విషయాన్ని గూర్చి తెలపానీవా అదేమిటో మరి మఱుపు కలుగుతుంటుంది. కారణ మనూహ్యం—

రామ : (కప్పులో మరికొంత కాఫీ పోస్తూ) సర్వ కాలాలూ నీ వెంటనే వుంటుందన్నావు?

కల్నల్ : అవును. ఏవేగ ఏ ప్రమాదం ముందుకొస్తుందో నీ చేతియంతో, సర్వ కాల సర్వావస్థల్లోనూ నావద్దనే వుండుకొంటుంటాను నాన్ని.

బాని : అంత అవసరమేమిటో!

కల్నల్ : చెప్పివా నమ్మకం.

రఘు : నమ్మకం విషయాన్ని తప్పకుండా నమ్ముతాం!

కల్నల్ : అయితే మాయ! నవ్వుకున్నావు కదూ?

రఘు : లేదే. ఆ హస్తం మీదది వున్నదా?

కల్నల్ : ఆహా.

రఘు : మాడగూడని రహస్యనా?

కల్నల్ : అంతగా మోజాపడి మాదివలసిందేమీ కాదు. (లేటు తిడుముకుంటూ) సాధారణమైన— సర్వసాధారణమైన— ఓ వృద్ధి వాసర హస్తం. ఎండా వాసలకు తిరిగి ఎంకింది. (ప్రక్కనే బల్లపై పెడుతూ) ఇదిగో!

బాని : (అత్రుతగా వంగి, పరిశీలించి) ఓహో!

రఘు : ఏమండీ—ఎండిపోయిన ఓ బొమిక.

కల్నల్ : మొదలే చెప్పాను కదూ! (గాలి రొద విస వస్తుంది. తిరుపులు కొట్టుకోవడం చూచి)

బాని : అబ్బబ్బ! ఇంకా తగ్గలేదీ పాడు గారీ!

రామ : అయితే ఈ పాత బొమికను గూర్చి అంతగా చెప్పకోవలసిందేమిటి?

కల్నల్ : దానిలోవున్న మహత్తు.

రామ : నిజం?

కల్నల్ : అ! ఒక సన్యాసికల్ల దీని కీమహత్తు సంక్రమించింది. చిన్నతనంలోనే సర్వసాధారణమైన తృణపాత్రంగా త్యజించి, ఈ విశాల విశ్వంలోకి సత్యావేష్టచంద్రై వెల్లిపోయాడతడు. దాదాపు ఓ పుష్కరంపాటు కనుపించిన ప్రతి వరాదా వస్తువులోనూ మూల బ్రహ్మాన్ని కనిపెట్టాలని ప్రయత్నించా జాతిజ్ఞానువు. ఆపాడువు ప్రయత్నంకర్మకు దాసులై మానవులు పరిధిమిస్తున్నారని విరూపణ చేయాలని—అంటే ప్రతివస్తువూ తన హేతువుకు కారణమైన మూలాలకి భిన్నంగా సంవరించినపుడు వశించక తప్పదని. అందుచేతనే అనామకమైన ఈ వాసర హస్తంలో చీకాక్షరాలను సంపుటిచేసి దివ్యమైన శక్తి కోకదానికి కారణమైతూ దైవాడు. ప్రత్యేకమైన వాసర హస్తానికి ఈ అద్భుతం లభ్యం కావటానికి తగిన కారణమేమీ లేదు. కాని తనకు దృష్టాంతమైన మొదటి తరువుకే ఈ మహత్తు సంక్రమింప చేయాలనుకున్నాడు. అందుచేతనే ముగ్గురు వ్యక్తులు తా మభిలషించిన మాడు కోరికలనూ దీని సాక్షుంచేత తీర్చుకోగలిగాడు!

[ఈ మాటలు విని బానికమ్మ కాక మిగిలిన యిద్దరూ పేలవంగా నవ్వుతారు]

బాని : వ్హ! తప్పకదూ!

కల్నల్ : కానీ— బ్రాహ్మక ముందుకొంది— వారు ముగ్గురూ కోవకు తా మా కోరికలను కోరక పోలేనే బావుండే దనుకున్నాను.

రామ : వారి కోరిక లేలా తీరాయి?

కల్నల్ : ఆ సానువు చెప్పలేదు. కానీ, చాలా సాధారణంగా, ఏదో సర్వసాధారణమైన సంఘటనతో ముగివడ్డలు అనుకొంటారు మీరంతా!

రఘు : మీ రమైనా ప్రయత్నం చేశారా?

కల్నల్ : (విచారంగా) అ!

రఘు : మీరూ మాకు కోరికలు కోరుకున్నారా?

కల్నల్ : ఆ!

రఘు : అభీష్టం నెఱవేరిందా?

కల్నల్ : (దగ్గరికతో) బాగా నెఱవేరింది.

రఘు : ఇంతవరేనా కోరుకున్నారా?

కల్నల్ : కోరుకున్నాను. మొదటివాడు తం మూడు కోరికలనూ కోరుకున్నాను. (ఏదో జ్ఞాపకం తెచ్చుకున్నట్లుగా) అవును. ఔనాను. అతని మూడు కోరికలూ నెఱవేరియ్యాయి. అతని మొదటి రెండు కోరిక చేయిలో వాడు తెలియ. (గంభీరంగా) మూడవది మాత్రం అతను కోరుకున్నది మరణాన్ని.

రఘు : బావుంది చాలా బావుంది. అయితే దుష్టు రీతి లేమీ కలుగజేయని కోరికలనే కోరుకున్నారా మీరు?

కల్నల్ : (కొద్దన్నట్లు మాలుగుతాడు)

రామే : మూర్తి! నీ అభీష్టం నీకు సిద్ధించింది తర్వాతి అది నీకు నిరూపయ్యాలేగా! ఇంతా నీ సంతకం చెందుకు దానికి?

కల్నల్ : దొరకనే. ఇదివరలో అమ్మలనుకున్నాను. కాని అమ్మలేనేనా బహుశా ఇష్టం. దానిమూలంగా జరుగవలసిన కేసు సమస్తం జరిగిపోయింది. అదీగాక దీ స్నేహ్యుని కొంటాని? కొందరు కాకమ్మ కథంటూ ఎగ తొలిచేస్తే మరికొందరు మెసగావంటూ ఎమ్మ దూషించారు. ఒకరిద్దరు కొనాలని ముందుకు పోగితా ఫలితం పరీక్షించి గాని మూల్యం ఇవ్వరట! (వత్సరంగా ముగ్ధురూ)

జాని : మీరు మరో మూడు కోరికలు కోరినా సిద్ధిస్తాయా?

కల్నల్ : (ఆ హస్తాన్ని చేతుల్లోనే వుంచుకొని మెల్లగా) తెలియ — వాడు తెలియ. (అకస్మాత్తుగా వచ్చిన ఆవేశంతో) కాని ఇక కోరుకుంటే నా పతివాన్నే కోరుకోవాలి.

రామే : (తొందరగా లేస్తూ) అదేమిటి! ఏం చెయ్యి కోరుకున్నావు?

కల్నల్ : ఏంలేదు. ఏదీని విధిలో పోరేస్తాను.

రామే : విచ్చినాడా! నీ కవసరం లేకపోతే వాణ్ణి వదిలి!

కల్నల్ : (పిచ్చిగా వత్సరూ) నీకా? నీకేనా? ఇప్పుటికే పాపంతో బరువెక్కినా చేతులు బాగ పున్నాయి. దీన్ని వాశనం చేయనీ వమ్మ. అలా జరుగకపోతే తదుపరి ఫలితాలకు మాత్రం నేను బాధ్యుణ్ణి కాదునుమా!

రామే : ఇప్పుడేగా నీ తీసుకోదున్నాను. ఏమంటావు రఘూ?

జాని : ఎవరో వజ్రాలూ, వైదూర్యాలూ పిథిలోకి విసిరినీ బయటవున్న సులకనూ మట్టిని ఇంట్లోకి తట్టలకొద్దీ తెచ్చుకున్నాడు!

రామే : (కల్నల్ దగ్గరున్న ఆ హస్తాన్ని తీసుకుంటూ) అదికాదు నీ కోరిక...

కల్నల్ : (అపార్థం చేసికొని, తీవ్రంగా) ఆను. ముందు వెనుక బాలోచించి ఏ పనికైనా వకుం వినియ. అదికాదు కోరుకునే పద్ధతి.

రామే : మరింకేది?

జాని : పాముతో చెలగాటలాడితారనుంది?

కల్నల్ : నే చెప్పదలచుకొన్నది కూడా అనేకమన్నా! అతన్నివుడు నేను వారించకపోయివున్నట్లైతే ఏదో ఒక ఆఘాతకాండం చేసేవాడు. కోరవలచినపుడు కుడిచేతిలో వస్తువు నుంచుకొని ధ్యానిస్తూ రెవరైనా. అది లెండు కత వికీ బుద్ధి పొవమిందా!

రఘు : ఇంతా శ్రేతాయుగపు కట్టకథలావుంది మాస్తంలే నాన్నా — రాజులుడిలా ఓ పది చేతులు, (బహుశా వాల్లముఖాలు, హను నుంతుడి కున్నట్లు ఓ చేర్చ వోక, కోరుకుంటే డిలా వుంటుందంటావు?

రామే : చాలా బాగా చెప్పావు రఘూ! నీ కోరిక కూడా...

కల్నల్ : (ఆవేశంతో) ఆగండి! కోరుకోవలసిన సుఖ వైది కోరండి. రామేశం — మళ్ళీ బ్రతిమాలుకుంటున్నా దాని కోరిక పోవద్దని నామాట వివదల్చుకోకపోతే నేనీ గవసర్నాటిం తర్వాత కోరుకో. ఏదీ నాకోరు!

రామే : మూర్తి! అవకాశంగా కలక చెందదు. అంతా సర్వంగా జరుగుతుంది. (వచ్చివ్వ పోతాడు.)

కల్నల్ : ఏమిటిది?

రామ : తీసుకో మా ద్రి! (అతని చేతిలో బలవంతంగా పెట్టాడు).

కల్నల్ : వెళ్ళొస్తాను అమ్మా! రామేశం చెప్పినా విశేషంలేదు. కనీసం నువ్వైనా కనిపెట్టి వుంటావు కదూ? రఘూ! జాగ్రత్త. వెళ్ళొస్తాను.

[యూరీ వెల్గెపోగానే రామేశం ద్వారం కూసేసి మెల్లగా రఘు దిగ్గరకు వస్తాడు.]

రఘు : ఇదివరలో చెప్పిన కథల్లాంటిదయితే ఇహ మనం యూరీగారికి ఉద్వాసన చెప్పటం మంచిదేమో!

జూని : మీరెవరో అతనికి ముట్టజెప్పారా?

రామ : వస్తేంటున్నా, బావుండవని బలవంతంగా పిన్నమొత్తం కట్టజెప్పాను.

జూని : ఈలా ముందుచెనుకలు చూడకుండా ఖర్చు పెట్టడం—అప్పులు తీరలేదంటూ తర్వాతి మళ్ళీ మనమే బాధపడడం—బాగానే వుందిరేమో?

రామ : ఇప్పుడు దిసిసిస్తోంది నాకు, దాన్ని మనమెందుకు తీసుకున్నామా అని.

రఘు : కీర్తి, ధనం, మఖం కొనుక్కొనడానికి.

జూని : ఎందుకోల్పించి పెడితే కాని దీనిలో పాతయిందే చెప్పవలసివుంది.

రఘు : ఈ కథలలాని కంఠటికీ ఎక్కువ చక్కతగా వుండాలని కోరుకో నాన్నా! ముఖ్యంగా ఈ అప్పులవాళ్ళ బాధ లక్షకు తప్పించుకోవచ్చు.

జూని : వయసాల్పిరా కుర్రతనం వదిలేడింకా.

రామ : రఘూ—నీం కోరలో కూడా అర్థంకాకుండా వుంది. మనకేం లేకపోయిందనీ!

రఘు : (మాతృవదనంలోకి చూచి) నాన్నా! ఈ ఈ అప్పు లన్నీ వదలిపోవడం నీకు సంతోషమే కదూ! కోరుకో నాన్నా—వెయ్యి రూపాయలు కావాలనీ.

రామ : (వచ్చుతూ) నిజంగా?

రఘు : కోరుకో నాన్నా — ఇంకా సంతోషమెందుకు?

జూని : అమానుష కేంద్రలతో మనకేమిటండీ సంతోషం!

రఘు : కోరుకో నాన్నా.

రామ : (నిదో నిశ్చయానికి వచ్చిపట్టి, ఆ వానర మాస్తాన్ని కుడిచేత్తో గట్టిగా పట్టుకుని) నేను—నేను, వెయ్యి రూపాయలు కావాలని మనస్ఫూర్తిగా కోరుకుంటున్నా. (ఈమాట లంటూనే రామేశం ఒక్కసారిగా అటేచి ఆ మాస్తాన్ని జారవిడుస్తాడు).

రఘు } : ఎందుకటేచారు?

రామ : (భయం భయంగా) కదిలింది. అది... అది... నా చేతుల్లో — నా చేతుల్లో నే పాములా మెరికలు తిరిగింది.

రఘు : ఛా! ఛా! కదిలీ మెదిలని ఓ పాతబొమ్మకను చూచి ఏమిటి నాన్నా అలా భయపడ్డారు?

జూని : అపాయ పేరూ జరుగలేదుగదా?

రఘు : ఏదివాన్నా దబ్బు? మంత్రాలకు చింతకాయలు రాల్చాయా?

రామ : నిజంగా కదిలింది రఘూ!

రఘు : సరిసరి! (గడిచూరం చూచుకొని) అగ! పది దాటిందివాన్నా! ఇప్పటికీ చాలా ఆలస్యమైంది. ఇక వెళ్తాను అబ్బ! ఎంత సంతోషంగా గడిచింది నీపాటుంత్రం!

జూని : పెండ్లికనలే వస్తావుకదూ?

రఘు : పాస్యమైనంతవరకు ముగోళదయానికల్లా వస్తాను. నాకోసం నిరీక్షిస్తూమాత్రం వుండకండి మహా! నాన్నా — మీరు నిద్రలేచేసరికి మీ మంచంవూడ ఆ వెయ్యిరూపాయలూ వుండవచ్చుకాని ఆ విషయాన్ని గురించే ఆలోచిస్తుండకండో? టై. టై.

జూని : భద్రంగారా రఘూ! (తలుపు చెయ్యటానికి వెళ్ళి గడియలు సరిగా వుండేట్లు గమనిస్తుంది) ఈ ద్వారాలు చాలా దిగుడుగా వున్నాయనీ.

రామ : క్షమాస్తాన మనవాడిచేత బాగుచేయిద్దాం బ్రదర్!

[ప్రక్కగదిలోకి వెళ్ళబోతున్న వాడల్లా పూరకనే అద్దం ముందుకువచ్చి నిలబడతాడు. అద్దంలో చూడగానే అతినివాలకం చూడకుంది. క్రమంగా మనిషి కంపిస్తాడు]

రామే : (పెద్దగా అరుస్తూ) బావో! బావో...

బావ : (వెళ్ళబోతున్నదల్లా అని) ఏమిటండీ?

రామే : (తిసుయించుకొని) ఆ! — ఏమీ లేదు. ఏదో కొన్ని — కొన్ని ముఖాలు కనుపించాయి అద్దంలో చిక్కరింకా.

బావ : మరి చిన్నపిల్లలవుతున్నావు.

[అతినిచేయి వుచ్చుకుని ఆమె ప్రక్కగదిలోకి తీసుకుపోతుంది. అతి దామె నమిసరిస్తున్నా వెనుకకు ధియం ధియంగానే చూస్తుంటాడు] —తె.

2

* * బంగారుకిరణాలు నలుచెనలో ప్రసరిస్తుంటాయి. అదేగది. కిటికీకి దగ్గరగా బల్ల ఒకటి వుండి అందుమీద కొన్ని ఫలాలు, కాఫీ అమర్చబడి వుంటాయి. జానకమ్మ బల్లదగ్గరగా ఏదో పనిలో నిమగ్నమై వుంటుంది. రామేశం కిటికీలోనుండి బయటకు చూస్తుంటాడు. వీధి ద్వారం తెరిచి వుంటుంది

రామే : ప్రతినిత్యం ఇంత ఉదయమే అంతిమారం నుంచి రఘు నడచిరావాలి.

బావ : ఏడు వాటినిబ్బండి. ఈసరికి వస్తావుండాలి.

రామే : అర్థగంటపైగా వస్తుంది నీటిచి రం వడానికి. తిప్పకుండా ఈపాటికి ఈ పాలిమేరలు సమీపించి వుండాలి.

బావ : ఇంకో పదినిమిషాల్లో ఇంటికి చేరుకోవచ్చు.

రామే : ఇంతకూ వాడికి ఫలహార మేం చేశావు?

బావ : నిన్న ప్రాద్దునే అడిగాడు 'పేష్యం ఇడ్డీ' చేయకపోయినావా? అని. (బల్లమీదకు

యదాలపంగాచూస్తూ) ఆరే! ఇంకా ఈ పాడుబొమిక ఇక్కడే వున్నది? చూర్తి గారి కల్లబొల్లి కబుర్లను సమ్మివందకుమకోవాలి.

రామే : ఆ! ఆ! వాడూ—వాడి కథలూ! వృద్ధులైన ప్రతివారికి మతిచాంచల్యం తిప్పదనుకుంటా

బావ : మీరు కాఫీ వుచ్చుకోండి. తినికోసం నీరీక్షించడం వాడికి మతిరాచూ ఇవ్వమండను.

రామే : మరి నీవు?

బావ : పిల్లవాడు రాకుండా ఏమిగండి?

రామే : బావీ—నన్ను అలానే అనుకోరాదు!

బావ : ఏమండీ, ఈ కలికాలంలో కోరికలేలా సిద్ధిస్తాయంటారు?

రామే : ఏమిటే! రాత్రెల్లా వాన్నిచూస్తే అలా చిస్తున్నావా?

బావ : మీ పలవరింతులు నిద్రపట్టనిస్తేవా.

రామే : రాత్రెల్లా దుస్వప్నాలతో బాధ పడ్డాను బావో!

బావ : అడిగాక ఒకటే గారితోడ తుఫానేమో నడుకున్నాను.

రామే : వాకేమీ తెలీదు. నిద్రపట్టకుండా నువ్వే చూత నమిథించాను.

బావ : ఆ పాడు బొమికను గూర్చి ఆలోచిస్తూ రాత్రెల్లా గడిపారా? వెయ్యిరూపాయల కోసం! అడిగాక మూర్తిగారు చెప్పనే చెప్పారు కదా—ఒకవేళ మీకోరిక నెరవేరితే అది చాలా స్వాభావికంగా జరిగి పోతుందిని.

రామే : అయినా కోరికలకు దాడులువున్నాయి.

బావ : ఇక అది నెరవేరదు కూడా! (బయటకువచ్చి నివ్వకు. ఆమె ఒక్కసారి ఉరికిరిపడుతుంది) ఏమిటండీ?

రామే : ఉత్తరా లేవనూ వచ్చాయేమో!

బావ : ఉత్తరమేసండి వచ్చింది.

రామే : (నవ్వుతూ) అందులో ఏమంటుంటుంటావు?

బావ : ఏమండీ—! ఏమండీ—! బహుశా—!

రామ : బహుశా ఏమిటి ?

జాని : బహుశా అందులో వెయ్యిరూపాయలుంటే

రామ : (అరుర్తా నడచుకుంటూ) ఎంత సిచ్చిదానవు బావో! వాని నువ్వే తీసుకో ఆ ఉత్తరం.

జాని : (ద్వారంవద్దకు వరుగై, ఉత్తరాన్ని తీసుకుంటూ) చాలా బరువుగా వుండండి.

రామ : ఏదీ? (ఉత్తరాన్ని తీసుకుంటూ) ఏదీ నాకళ్ళద్వారా?

జాన : నన్ను దిగువకుంటారా ఉత్తరం ?

రామ : ఓహో! దాన్ని ముట్టవద్దుమూ! ఏదీ నా కళ్ళద్వారా.

జాన : లక్ష్మీపేరు వివేచికి మనుషుల మనసులు మార్చాయిగామోగు.

రామ : కొద్దిగా నాకళ్ళద్వారా వెలికి పెట్టా.

జాన : (కళ్ళద్వారిత్రా) ఇదిగోనో, ఉత్తరాన్ని మీ చిత్తమొచ్చినట్లు చించకండి.

రామ : ఏమీ ఫర్వాలేదు.

జాన : బ్యాంకి నోట్లంశవచ్చునండీ.

రామ : (ఉత్తరంమీద, అందులోనుండి ఓబురారు ప్రతం ప్రైతీవీ) బావో! నువు సిచ్చిదాన వయ్యవు. నన్ను సిచ్చివాణ్ని చేశావు. (అతికు చగువుతాడు) అయ్యా! మీరు ఇల్లు కొనగలండులకై పుచ్చుకొన్న వెయ్యి రూపాయలకూ పంపినవడ్డీ మాకు ముట్టినది. అందుగ్గాను ఇచ్చిన ఈ రసీదును తీసుకో వలసింది.

[వారిద్దరూ ఒకరివేపు ఒకరు చూచుకొంటారు. జానికమ్మ కిటికీవద్దకు వెళ్ళి నిలబడుతుంది]

జాని : ఇదంతా ఆకల్నలో మాటలు నమ్మినఫలితం?

రామ : అత నో కబుర్ల కామయ్య.

జాని : మీరందులో బ్యాంకి నోట్లన్నయ్యమ కున్నారు.

రామ : నేనా? నే ననుకొన్నదీ...

జాని : మన తెలివి తక్కువతనం రఘుకు తెలిస్తే ఏలావుంటుందంటారు ?

రామ : నువు చెప్పవని నాకు తెలుసుగా!

జాని : (చిరిపిగా చూస్తూ) అలాగా! అయితే తిప్పకుండా చెప్తాను. రఘు వేళాకోళంగా నవ్వుకుంటే ఎంత బావుంటుంది! నిన్న రాత్రి మీ చాదస్తం చూచి నా డెంతగా నవ్వుకున్నాను!

రామ : అయితే అది కదలేదంటావు? ప్రమాణ ప్రాత్రిగా చెప్తున్నాను. ఆ వానరహస్తం నా చేతుల్లో పాములా మెలికలు తిరిగింది.

జాని : (కిటికీగుండా బయటికి చూస్తూ) మీరు చెప్పింది నిజమంటారు?

రామ : అవును. దానిమూలంగా నే నెంత బాధపడు తోందీ నూడా నీకు తెలుసు. అయినప్పదూ ఎంగుకు నమ్మలేవు?

జాని : (బయటికి చూస్తూ నే) నమ్మలేను.

రామ : ఎందుకనీ అని.

జాని : నమ్మకేకల్గింకాని విషయం కాబట్టి.

రామ : రఘు వస్తున్నాడా ?

జాని : లేదు.

రామ : బహుశా విస్తుంపవచ్చు. ఎంగు కలా చూస్తావు!

జాని : ఏమీ లేదు. ఎవరో ఓ పెద్దమనిషి. నల్లకోటాటి తోడుకున్నాడు...

రామ : అయితే...

జాని : మన యింటియందు తారట్లాడుకున్నాడు లోపలకు రావాలన్నట్లుగా. ఇంకా ఏదీ నిద్రియించుకోనట్లంది పాపం!

రామ : పిధిలో నాళ్ళ రాకపోకల్నిగూర్చి ఏమిటి బావో అంతి క్రద్ద?

జాన : అతిను మన యింటి వేసే చూస్తున్నాను. లేదు లేదు—చెప్పిపోతున్నాను. (అత్రుతగా) ఏయండీ—అతిసో స్తీ పెరులా కనిపిస్తున్నానండీ.

రామ : ప్రయోజనం?

జాన : చెప్తే నవ్వుతారేమో! అతికు ఆ వెయ్యి రూపాయలనుగూర్చి మాటలాడ్డానికి వచ్చి న్నట్లే...

రామ : ఏమిటి జానకి అంత వెర్రితాగుల్లాని పోతున్నావు. అతడు పల్కిపోయాడా?

జాన : ఆ! పల్కిపోయినట్లే. లేదండి... అతడు మళ్ళీ వెనక్కు తిరిగాడు. ఏదో నిర్ధారించుకొన్నట్లున్నాడు. ఇతే వస్తున్నాడండీ! ఏమండి!

రామ : ఏమిటి జానకి అంత ఆనందం. అతను పోవడం వంటాడు.

స్తీషర్ శంకరం : (బయటనుంచి) రామేశం గారిల్లికి వాంకి.

జాన : లోపలనుండి!

స్తీషర్ : (లోపలకు వస్తూ) ఎన్ను స్తీషర్ శంకరం అంటారండీ.

రామ : కూచోండి దయచేసి.

స్తీషర్ : (గాబరాగా) కూచుంటాను — ఎందుకూచోయా? తప్పకుండా — ఆహా — తప్పకుండా.

రామ : (సంభాషణ విధిలేక సాగించవలసివచ్చిందన్నట్లుగా) బయట గాలి చాలా బావుంది కదండీ స్తీషరుగారూ!

స్తీషర్ : ఓ — అవును — ఔనాను. (కొద్ది నిశ్శబ్దం. చూట్లాడానికి (పయత్నిస్తున్నట్లు) నా చేయి శంకరం — సేను వచ్చిన పని...

రామ : బహుశా మీరు మా రఘుకోసం వచ్చివుంటారు. కూర్చోండి. ఇంకో కొద్దిసేపట్లో వచ్చేస్తాను. మేం కూడా వాడికోసమే వస్తున్నాం!

స్తీషర్ : (అడ్డు తనల్లా) అయ్యే..... లేదు. (కొద్ది నిశ్శబ్దం) సేనా అక్కడినుంచే వస్తున్నాను.

జాన : అయితే మీరూ వాడూ కలిసే రావలసింది..

స్తీషర్ : లేదు — లేదు. సేనా — వంటరిగానే వచ్చాను.

రామ : ఏమియినా మాలో చూట్లాడాలా?

స్తీషర్ : సేనా — మీకో సంగతి చెప్పాను.

జాన : (అకస్మాత్తుగా) రఘూ శేమనా జరిగిందా? చెప్పలేమనా తగిలాయా? బాగా తగిలాయా చెప్పులు.

రామ : తొందరపడి నిర్ణయాలు రాకు జానకి! స్తీషరుగారిని చూట్లాడనీ. మీరేమీ చెబువారై తీసుకురాలేదు కదండీ?

స్తీష : శుమించాలి.

జాన : వాడికి గాయాలు తగిలాయా? (స్తీషరు ఔనన్నట్లు తలచావుతాడు) బాగా?

స్తీష : చాలా తీవ్రంగా.

జాన : (బాధగా) ఏమండీ!

రామ : రఘువు బాగున్నట్లుగా వుందా?

స్తీష : అతని కంటువంటి బాధలూ లేవు.

జాన : భగవాన్! (ధీర్ఘవేపు చూస్తుంది. స్తీషర్ చెప్పినమాటల అర్థం గుర్తించగానే) ఆ! అంటే?

[స్తీషరు ఆమెవేపు చూడలేక తలవంచుకుంటాడు. రామేశం మెల్లగా ఆమెను ఒక మర్చిల్ కూర్చోబెట్టి స్తీషరుకూ ఆమెకూ మధ్యగావచ్చి నిలబడతాడు]

రామ : జరిగిందేమిటో చెప్పండి స్తీషరుగారూ?

స్తీషరు : రఘు తన ప్నేహితుల కందరికీ ఏదో కథ చెప్తున్నాడు. ఆ కథ ఇక్కడే జరిగిందట. గతి రాత్రి. ఆనవ్వులో, ఆ సంతోషంలో ఎంతో చేతున్నదీ పూహించుకోకుండా — ఇంతలో ఓ యంత్రంలో చిక్కుకుపోయాడు. (జానకిమ్మ బాధగా దుఃఖిస్తుంటుంది)

రామ : నిజమే! యంత్రమే — అతిన్ని — పట్టుకుంది. ఒక్కగా నొక్క కొడుకు. అబ్బా!

స్తీషరు : మా యజమాని మీకు తన మృదయపూర్వక మైసానుధూతి అందితేయ నుని నన్ను పంపాడు. తీర్పులేని ఈ వికటాన్ని...

రామ : నిజమే. తీర్పురాని — వస్తం!

స్తీషరు : ఇంకో చిన్న సంగతి మీకు చెప్పాలి. సేను వారి సేవకుణ్ణి మృతిమే — వారు చెయ్యి నున్న పని చెయ్యడం తప్ప —

రామ : తీర్పులేని కష్టం!

స్తీషరు : (కవరొకటి బల్లమీద పెడుతూ) మా యజమాని ఈ దుస్సంఘటనకు పూర్తి బాధ్యత

మీ కుమారుడినే నంటున్నాడు. కానీ మీకు జరిగిన పక్షావధి, రఘు చేసిన నీతికు ప్రతిఫలంగా కొంత మొత్తం మీకు మట్టచెప్పబలిచాడు. (ద్వారంవద్దకు వెళితాడు).

రామ : మాకు జరిగిన—పక్షం! (అకస్మాత్తుగా—ధియంతో) ఎంతి?

ప్రసన్న : వెయ్యి రూపాయలు! (వెళ్ళిపోతాడు).

[జానకమ్మ గుఱుం పెద్దదొతుంది. ఆమె వేషేనా చూడకుండా రామేశం తనలో తనే నవ్వుకుంటుంటాడు. పిచ్చిగా నవ్వుతున్న రామేశాన్ని చూచి, ధియంతో జానకమ్మ తన గుఱుం తానే చూసుకొని ధిర్మను చేరబోతుంది]

3

* * అదే గది. కానీ వస్తువు లన్నీ చిందరచందరగా పడివుంటాయి. పడకున్నట్టిలో పడుకుని రామేశం మగతగా తనలో తానే ఆలోచించుకుంటుంటాడు. శూన్యంలోకి చూస్తూ జానకమ్మ కిటికీవద్ద కూర్చోని వుంటుంది. బల్లమీదనున్న క్రావ్వాత్తి దీపం చివరి నిశ్వాసాన్ని వదుల్తోంది.

రామ : (కళ్ళు తెరిచి, దుట్టుప్రక్కల పిచ్చిగా చూస్తూ) జానకి! జానా!

జాన : ఆ!

రామ : ఎక్కడున్నావు?

జాన : కిటికీవద్ద.

రామ : ఏం చెప్తున్నావు?

జాన : కూనయ్యలొక చూస్తున్నా.

రామ : ఏం లాభం జానకి? ఏం లాభం?

జాన : ప్రతిరోజూ ఆ అడ్డదారిపండానే నడిచి వచ్చేవాడు. అదిగో ఆ చెట్టుక్రిందనే మనం ముగ్గురం కూర్చుని ఛాట్ మాడూ తీయించుకున్నాం.

రామ : వారం రోజులయిందా బాబు మనసు విశేషి—ప్రేమంత?

జాన : నాకు తెలిదు.

రామ : అయినా మనకు కాలంతో ఇంకేం పని. ఆరిపాయ్యయి మన ఆశ లన్నీ.

జాన : రాదు కదూ మన రఘు తిరిగి? ఈ ఇంటికి రాదు నాకు. ఏమండీ—నా బంగారు కొంప నిజంగా మాయమయ్యాయా? మన సులో మాట చెప్పకొనడానికైనా లేదా మన రఘు?

రామ : పిచ్చిదానా ఆలోచనలకు కూడా దూరమయ్యాడు. ఇంకా ఎందుకు ఆ నిరీక్షణ? కిటికీ మూసివేయ! అసలే నీది వాతప్రకృతి.

జాన : కానీ రఘు వుండేవోట ఇంకా నల్లగా ఉంటుందిగా!

రామ : అవును. మనసు విశేషి కాళ్ళరంగా వెళ్ళిపోయాడు.

జాన : నా వరాల తండ్రి!

రామ : ఇంత చిన్న వయస్సులోనే కోరిక లన్నీ తీర్చుకొని—

జాన : ఘో! మన కోరిక లన్నీ—(ఒక్కసారిగా) ఏమండీ?

రామ : ఏమిటి జానకి?

జాన : (మితిమీరిన ఆశ్రుతో) ఆ హస్తం! ఏదీ ఆ వానిరహస్తం?

రామ : ఎక్కడ? ఎక్కడుంది? దాని అవుసరమేమిటి?

జాన : నాకు కావాలి! దానితో మన అవుసరాలు పూర్తిగా తీరలేదు!

రామ : అప్పటినుంచి. నేను దాన్ని చూడలేను—ఎందుకూ!

జాన : నాక్కావాలి! చూపండి ఎక్కడుందో.

రామ : (బల్లక్రింద చూస్తూ) ఓహో! ఇక్కడ. ఇక్కడుందని! దీని ప్రయోజనం? (అక్కడే దాన్ని వదిలి పెడతాడు.)

జాన : దానితో మన కందుకు ప్రయోజనంలేదా?

రామ : ఏం ప్రయోజనం?

జాన : ఇంకా గండుకోరికలు మిగిలేవున్నాయి.
 రామే : (ధీమంతో) ఏమిటి?
 జాన : మనం ఒక్కసారి కదూ కోరుకున్నది?
 రామే : (నిమగ్నంగా) అది చాలదూ?
 జాన : లేదు. ఇంకోసారి కోరుకుందాం! (ఆ మాటాన్ని తన చేతుల్లోకి తీసుకుంటూ) తీసుకోండి దీన్ని త్వరగా. ఊ!
 రామే : ఏం కోరాది?
 జాన : ఓహో! ఇంత మందబుద్ధుడేమిటి? మనకు ప్రామాణ్య సత్యమే రావాలని కోరుకోండి.
 రామే : అది ధృగవంతుడా! మరి ఎరిందలేదు కదా నీవు!
 జాన : తీసుకోండి. త్వరగా కోరండి. (దీనంగా) బాబూ! రఘూ! ఎక్కడున్నావోయి?
 రామే : జానీ! వెళ్లు. కానీ ప్రశాంతంగా పనుకో. నీవేం చూట్టాడుకున్నావో నీకే తెలియదా వుంది.
 జాన : మనం అభిలషించిన మొదటికోరిక నెఱవేరింది. రెండవదిమాత్రం...
 రామే : వాడు మనను విడిచిపోయి వావావు వారం కాచిచ్చింది. కనీసం మన మా మృతదేహాన్ని వా మావనం తటస్థించలేదు.
 జాన : అవన్నీ వాకవసరం. వాక్కొవలసిందల్లా 'అమృత' అంటూ వారఘన వన్ను పిలవడం!
 రామే : నేనా వానర మాస్తాన్ని ముట్టుకోలేదు జానీ!
 జాన : ఇదిగో! ఇదిగో! కోరుకోండి.
 రామే : జానీ!
 జాన : కోరుకోండి!
 రామే : (ధీమంతుడున్న భార్య అవస్థను చూడలేక) నేను — నేను — వా ప్రభువును. సత్యమైతే తిరిగి రావాలని కోరుకుంటున్నాను. [అరుస్తూ ఆతడా వానర మాస్తాన్ని క్రింద పడేశాడు. దీపం ఆరిపోతుంది. గదిలో అంతా అంధకారం, తిరుమరుకుంటూ

ఓ మర్రిచూసుకుని ఆతడెందులో భూలబుడతాడు. జానకమ్మ త్వరత్వరగా కిటికీ వద్దకు వస్తుంది. కిటికీలోనుంచా చంద్రకిరణాలు లామెమీద పడుతుంటాయి]
 జాన : రఘు రా లేదా?
 రామే : దియూమయ్యగిరి ధృగవంతుడా!
 జాన : ఫలితం క్యూమేనా? (ప్రకృతి అంతా విరిగిపోగా నే వుంది? (కిటికీ మూసేస్తూ) బాధించేను ఈ శనితారిక నిమ్మమోజునాలు.
 రామే : రిజమే! గతించిన ఆ మధుర వసంతాలను జ్ఞప్తి చేసుకుంటూనే ఇక మనం కేవలం తాలు గదిపాలి?
 జాన : (ధర్మమనవిసిస్తూ) మనలోవున్న సంకోచం అరిపోయింది. బాబును చూచుకుంటూనే బ్రతుకులు గడిపేవారం! మనం మళ్ళీ బ్రతుకు మొదలెట్టలేం? ఈ మావస్థలో ఈ అంధకారంలో తిరిగి ఆకాశరేఖలు వెలుగులేవు — మన కపాత్యమైనవని.
 రామే : (సమదాయంపుగా) మరణానికి చాలా దూరంగానే వున్నాం జానీ! అంత విరాళ అవసరం...
 జాన : ప్రతిక్షణమూ మనకోక యుగం!
 రామే : జానీ! ఎంతనీకే కటికచీకటిలో వుండాలి.
 జాన : కటిక చీకటి మృతమే కాదు. ఈ ప్రళయ శ్మశానాల పొలిమేరకూడా!
 రామే : దీరమేదీ? అగ్నిపెట్టె ఎక్కడ? మనం చీకటిలో వుండకూడదు జానీ! (దీపం చరిగింది, తగ్గిపోయింది) ఎందుకంటే బాధ పడతావు? వెళ్లి కానీ ప్రసాదించి. బాధను కోరికేనైనా తుర్చిపోవచ్చు.
 జాన : మేలుకోవ్వా, నిద్రపోయినా, పనిచేసినా: పొటపొడినా, వారఘనావద్ద వుంటేనే మనసుకు తృప్తి, ఆత్మకుశాంతి!
 (విధిద్యారంభం దీర్ఘమై పీఠం వున్నప్పుడు)
 రామే : ఎలుకల్లా. ఇల్లంతా ఎలుకల మయం! ఏమిటి? (తలుపు దప్పుకు పెద్దదాతుంది. ఆమె బయలుదేరుతుంది తలుపు తీయడానికి రామేశం ఆమెను బిగ్గినీయకుండా) ఆరు?

జాన : (ఆవేశంతో) వా పిల్లవాడు! వాడే వా రఘు! మర్చిపోయాడు ఓ మైలు దూరం వదిలి రావాలన్న సంగతి. నన్నెందుకు పట్టుకుంటాడు? వా పిల్లవాణ్ణి నే వాచో నించాలి. వదిలండి!

[అంగులేకుండా తిలుపువర్గ శబ్దం విని స్తుంటుంది. ఒక్కోసారి పెద్దగా—మరో సారి సన్నగా—మృదువైన కోర్కె విశ్రాంతిలో]

రామ : అరి ధిగవాణ్!

జాన : (ధిర్ఘ పట్టుమండి విడిచిపోతూ) ప్రయత్నిస్తూ నన్ను బంధించడం!

రామ : తిలుపు తీయవద్దు జానకి!

జాన : నన్ను వదలరా?

రామ : నన్ను ఆలోచించుకోనీ ఒక్కక్షణంనీపు;

జాన : నన్ను పంచుకు పుట్టిన వాపిల్లవాడి ప్రేత రూపం చూచి నేధియవద్దానని మీరు పంచే మీస్తున్నారా? నన్ను వదలండి. (తిప్పించు కొని ద్వారంవద్దకు పరుగెత్తుతుంది) బాబూ! రఘు! వస్తున్నా వాయనా—నీకోసం—మీ వాన్న గారినికూడా ఎదిరించి వస్తున్నా వాయనా!

రామ : తిలుపు తెలువద్దు! జానకి! తిలుపు తెలువద్దు. (ఆమె తిలుపు తెలువబోతుంది. కానీ గడియ బామె కందిపు)

రామ : (అకస్మాత్తుగా) హస్తం! ఏదీ ఆ వానర హస్తం! (క్రిందంతో వెదకుతాడు)

జాన : ఏమండీ! రాయా? తిలుపు రావడంలేదు. మీ కుర్రవాణ్ణి వా కందియ్యడానీ రాలేదు!

రామ : (ఆవేశంతో) చూడవకోరీ ఇంకా మిగిలే వుంది! (తిలుపువర్గను ముగించి పెద్దచైవ్య శ్రుతిగా వివరస్తుంటుంది)

జాన : మీకు వినిపించటంలేదు! అశబ్దం? మీ ఒక్కగా నొక్కకొడుకు మిమ్ములను పిలుస్తూ...

రామ : అక్కడకుంది? ఎక్కడ పడిపోయింది?

జాన : రాయా? సహాయంచేయరా? తల్లి విడిచి పేరు చేస్తారా?

రామ : ఎక్కడ పడిపోయిందని? కనుపించడంలేదు వాక్కనుసరిం...

జాన : (శబ్దం పెద్దదవడంచూచి) రఘూ! రఘూ! వాటితిండీ! కొద్దిక్షణాలు ఓసక పట్టు! నీ కన్నతల్లి వ్యయనా తిలుపు తీస్తోంది వాయనా! అగడియ వ్రాడింది బాబూ! వస్తున్నా...

రామ : భగవంతుడా! (వానరహస్తం కనిపిస్తుంది) అమృతయ్య!

జాన : (గడియదీస్తూ) రఘూ!

రామ : (మోకాల్లిపై అని ప్రార్థనాస్వరంతో) అతను మరణించాలని కోరుకుంటున్నాను. (అకస్మాత్తుగా శబ్దం ఆగిపోతుంది) అతను మరణించాలనీ, అరిచి అత్యంతంగా వుండా లనీ కోరుకుంటున్నాను.

జాన : (తిలుపుతీసి) రఘూ!

[జానకి వెలుగులూ, నిర్జీవమైన శ్రవణతీ మాత్రమే ఆమెకు దృష్టోదరమౌతాయి. ఆ వృద్ధుడాలాగే ప్రార్థనలో మునిగి వుంటాడు ఆమె ద్వారబంధాన్నానుకొని స్మృతివుండే దాకా ఆలానే వుండిపోతుంది].

* W. W. జాకబ్స్ రచన ఆధారంగా

కోహలుని నాట్యశాస్త్రము

శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యకావ్యి

చివరి యధ్యాయమున నాట్యశాస్త్రమునా :

“కోహలాదిభి రేవం తు వత్సికాండీల్య దిత్తిలైః”

అని గలదు. మొదటి అధ్యాయమున :

‘కాండీల్యం వైవ వాత్సిల్యంచ కోహలం దిత్తిలం తిథా’
అని గలదు. కోహల, దిత్తిలులు భరతుని పుత్రులుగా
చెప్పబడినారు. ఇట్లే తింకు (వంది), తాండాయని,
తాండుకు అనునారలు కూడ భరతిపుత్రులలో
లెక్కింపబడినారు. వీరందఱు భరతుని సమకాలీను
లని మనము భావించి తీరవలె నని భావము. తింకు
లేక వంది చెప్పిన నాట్యశాస్త్ర మొకటి గలనని సంప్ర
దాయ వచనము గలదు. ఇట్లే కోహల, దిత్తిలులు
గూడ నాట్యశాస్త్రములను రచించినారు. ఈ గ్రంథ
ములలోని కొన్ని విషయములు ఈ నాట్యశాస్త్రము
లోనికి వచ్చినవి. ఏకాదశాంశములు నాట్యమున గల
వను అరవ అధ్యాయములలోని శ్లోకము స్పష్టముగా
కోహల విరచితము :

“బ్రహ్మేవకవిః, శక్రః ఇవ ప్రయోజయితా,
భరతి ఇవ నాట్యశా నూచార్యః,
కోహలా వయ ఇవ నిటాః
అష్టరస ఇవ సుఖమారోపకరణం,
స్వాతికి వాచనద్ధరిత్, నాందవ ద్దీతజ్ఞః”

(అ. భా. I. 48)

అని అభినవపుత్ర మనువుకు కోహలును ఆచర్య నటు
డని, అతి ప్రాచీను డని, భరతి సమకాలీను డని స్పష్ట
ముగా తెలియుచున్నది. భరతు డెంత ప్రామాణి
కుడో, కోహలును గూడ ఎంత యగుటచే అభినవు
డితని శ్లోకముల నతి గౌరవముతో ఉదహరించుట
గలదు. ఇట్టి ఉదాహృతిభాగములను కొన్నిటిని
జాగ్రత కోహలకృతి నాట్యశాస్త్ర మెంత ప్రభావ
మైనదో తెలియగలదు.

నిఖట్టనకరణమును వ్యాఖ్యానించుదు :

“ఉన్న మనం దినమనం స్యా దంగస్య నిఖట్టనమ్”
—ఇతి కోహలా” (అ. భా. I. 108)

అని అభినవుకు కోహలుని నిఖట్టనలక్షణము వాచా
దించెను.

“వోలక ప్రకరణ రాసకప్రభృతే ప్రదనంగ్రహీ
తం. తథాపి నాట్యరూపత్వాత్ కోహలస్తు బ్రహ్మీ
తవ పరిహారస్య సమావత్వాత్”

(అ. భా. I. 178)

అని యొకచో ననినాడు. తాండవ విధానావసరమున
“తదుక్తం కోహలేన—

‘సంధ్యాయం వృత్తయః శంఖో ర్భక్తావా నారదః
పురా,
గీతవాంస్త్రీ పురోన్మాథం దిచ్చిత్ర ద్వయగీతక
వకారాభినయం వీత ప్రత ప్రండుం చ సోఽబ్రహ్మీ
నాట్యోక్త్యాభినయే నేదం వత్సి యోజయ తాండవమ్’
ఇతి” (అ. భా. I. 182)

అని చెప్పినాడు. కౌవ్యలక్షణమును చెప్పవేళ :
“యథోక్తం కోహలేన—
‘లయాంతర ప్రయోగేణ రాగైశ్చాపి వివేచితమ్
నానారసం సువిర్యాహ్యకథం కౌవ్యమితి
స్మృతిమ్—ఇతి” (అ. భా. I. 184)

అని కోహలుని విరచనమును వచించినాడు.
“ఏకాదశ అంగప్రమేయమాగ్ర నిష్పీడితాగ్రము
ర్మత్తిర్ధని లక్షణోఽపి కూవ్యభాస్వరవిద్యుదాద్యభి
యవిషయే స్వత్రాచార్య ప్రవాహసిద్ధిః కోహలవిభ
వోఽపి హస్తః సంగతో భవతీతి హస్తాంతరాణ్య
త్యేప్రయోగే” (అ. భా. II 26)

అని అభినవుకు కోహలుడు ప్రపంచించిన విశేష
హస్తములను ప్రామాణికములుగ నే గ్రహించినాడు.

“కోహలాది కాస్త్రులక్ష్య ప్రవాహసిద్ధి మపి
చిత్రాభినయం నూచయతి” (III. 7)

అని ఇరువదియైదవఅధ్యాయమున పల్కుచు అభివ్రుకు కోహలుని కాస్త్రమును ప్రామాణికముగా పంకిరించుచు, హస్తాంతరవినియోగముల నిద్రుచు కోహలుకు భరతునకు సహితము ప్రామాణికుడే యని చెప్పినాడు. ఈ నాట్యకాస్త్రమునకు కోహలుని గ్రంథము పూర్వగ్రంథము మాత్రమే గాక, కొంతవరకు మాతృక యని గూడ పుష్కరుచున్నది.

“అసంయుతాః కరాహ్యతే” అని నాట్యకాస్త్రమున కన్పించుచుండగా, “నాచ్యేతి ఏవ, కోహలాదిభిరన్యైవం దర్శనాత్” (అ. భా. II. 85) అని పల్కుచు కోహలుకు చెప్పిన ఇతర సంయుత హస్తములను గూడ స్వీకరించవలె నని అభివ్రుకు మూలమునకు భిన్నముగా వ్యాఖ్యానించెను. పాత్ర ప్రవేశానంతరమున ప్రయోగవలనమును కోహలుకు చెప్పినాడని “వలవీకేతి కోహలేన ప్రయోగవలనా ద్వ్యవధిత్వం” (అ. భా. II. 180) అని అభివ్రుకుడనినాడు.

“తిథావోత్తమ పరిగ్రహే ద్వ్యవధి కోహలేనోక్తా. స్వాదుత్తమానాం ద్వ్యవధి చతుర్గుణ సమన్వితా త్తతోజ్జేషనిపాతాభ్యాం యస్మాత్పాదవ్యయం భవేత్ ఇతి” (అ. భా. II. 183)

అని కోహలుకు ద్వ్యవధి నిర్వచనము గావించినాడు. ప్రచ్ఛన్నకామితమున గతిని వివరించుచు మిత్రపుయోగగతిని అభివ్రుకుని నుపసించి, కోహలు దీపటగుభిద్రయను గ్రువాతాలమును చెప్పినాడని పరిశేషము. (అ. భా. II. 142).

“తిథావ కోహలముఖాః కలా తేవిర్ధద్వయలక్షణేన సర్వకోత్ఫుల్లకాదినా రాద్రాజా పరిక్రమ మాహుః” (II. 144)

అని రాద్ర పరిక్రమమున పర్వనకమును కోహలుకు విధించె నని గలదు.

“అత ఏవాత్ర విలంబిత లయేన లఘుత్రయేణ ద్రుత లయేన సుకుష్ఠతమాత్రేణ చ విరామేణ జంభితీ కాభ్యో లయః కోహలేన దర్శితః” (II. 146)

అని కగుణలో జంభితీకను కోహలుకు విధించెనని నాడు. భిన్నావకమున ధారాలయను (II. 148), రథగతియందు ఖంబధారాలయను (II. 151), కాండు కీయ గమనమున ఖంబజ హేలావిలంబిత లఘుయయ ముల గతిని (II. 155) కోహలుకు విశ్లేషించెనని గలదు. పిటినిబట్టి కోహలుకు ముఖ్యముగా నాట్య

మును, నాట్యమునకు సంబంధించిన గీతావోద్యములను వివరించె నని స్పష్టమగుచున్నది.

భరతుకు దశరూపకాధ్యాయమున ప్రధానముగా పదివిధముల రూపకముల నే గ్రహించినాడు. కాని ఇతర రూపకవిశేషములకు గూడ గతి కల్పింపవలెంచి

“ఉక్తవ్యాఖ్యానే తు కోహలాదిలక్షిత తోటక నట్టకరాసకాది సంగ్రహః ఫలం” (II. 407)

అని అభివ్రుకు కోహలుని మరియును తనకు ప్రామాణికముగా చెప్పినాడు తోటకా ద్యుపరూపకములను సహితము నిర్వచించిననాడు కోహలుకు. అంకత్రైవిధ్యమును సాధించుటకు:

“తిథావోక్తం కోహలేన—
‘త్రిధాంకోఽంకావతారేణ మాడయాంకముఖేనా అర్జోపక్షేషణం మాదా బహ్వర్తః సూత్రవందిభిః.

అంకస్యాంకాంతరే యోగస్త్యవతారః ప్రకీర్తితః విశిష్టముల లంకస్య స్త్రీయావా పురుషేణవా యదుపక్షిప్యతే పూర్వంతదింకముఖ దివ్యతే ఇతి” (II. 417)

అని కోహలుని శ్లోకములను ప్రమాణికములుగా ఉపహరించెను. మాలిక, అంకావతారము, అంకముఖము, ప్రవేశకము, విష్కంభకము అను విగుతేరగులుగలవని చెప్పియు “తిథావ కోహలోఅర్జోపక్షేష పంఛక ముక్తవాక్” (II. 421) అని అభివ్రుకుడనినాడు.

“నను కోహలేన ముఖాంకస్య చాయ మంతి రాంతరే విహితః,

‘మగ్ధ్యమపురుషునియోజ్యో నాటకముఖసంధిమాత్ర సంచారిః

విష్కంభకోహి కాభ్యో నాటకయోగే ప్రవేశకవతో ఇతి. తిత్కథ ముక్త మంకాంతరానుసారీతి? ఉప లక్షణార్థ మేత దిద్వికామః” (II. 484)

అని చెప్పినపుడు కోహల సిద్ధాంతమునకు భిన్నముగా చెప్పట అభివ్రుకునకు సమ్మతము కాదని స్పష్టమగుచున్నది. కాని:

“యత్తు ‘శృంగార్షహస్య కరుణై రిహ కైశీ హ్యోతో ఇతి కోహలేనోక్తం తి న్మ్యనిమతివిరోధా దుపేక్ష్య మేవ” (II. 452)

కోహలుని నాట్యశాస్త్రము

అని యనునపుడు కోహలుని మతమును అభినవపుడు విరాకరించుచు గ్రంథ సమన్వయమును ముఖ్యముగా పెంచి నాడు.

గంధ మను పీఠ్యంగమును :

“వదనాం సంబద్ధానా మంతే యత్సృజ్య త్పరీక్ష్య సంబంధః
సంబద్ధ మివాభాతి హి తద్గంధో నాను పీఠ్యంగమ్”
(II. 459)

అని కోహలుడు నిర్వచించినాడు. పీఠ్యంగు నాయక విభేదమును:

“పి తమాధమమధ్యాభి ద్యుక్తాశ్చ త్పరీక్ష్య త్పరీక్ష్య తా
పీఠ్యంగ్యాభిహార్యా నా నా పీఠ్యంగ్యాభిహార్యా”
(II. 459)

అని కోహలుడు స్పష్టీకరించెను.

ఇరువదియొక అధ్యాయంతమున వభినవపుడు కోహలుని నాట్యశాస్త్రముగా భావించి:

“సాహచర్యాభినయధ్యానా త్ప్రీత్యైవ ఏతద ధ్యానవర్యంతయే కర్తవ్యతా యాహాభినయనాం విధయతైః సమ్యగ్యిజ్ఞేన ఇతి వదిత్ కోహలాది శాస్త్ర లక్ష్య ప్రవాహసిద్ధి రుప చిత్రాభినయం నూనయతి” (III. 77)

అని పరికినాడు. కోహలశాస్త్రములోని విషయము గూడ ఇక్కడ అమర త్రింశతేయవలె నని భావము. ఇంతటితో నాగక :

“తత స్పృహహరిణా సంవర్తమామి, మధూ త్సంప్రదాయవిశ్లేష ఇతి”

యనినాడు. సంప్రదాయ విశ్లేషము జనుగకుండా చేయుటకై కోహలశాస్త్రములోని లక్షణోదాహరణ ములను 38 స్లోకముల విచ్చియున్నాడు. ఈ స్లోకముల వలన కోహలుని శాస్త్రము కారికాయాపమున గలవని, భరతుని గ్రంథములోని విషయముల నే నిస్తుతముగా, విశేషముగా కోహలుడు ప్రపంచించెనని, ఇందులో కన్పించని విషయములు సహితము కోహలునిచే వివ రించబడినవని, ముఖ్యముగా నాట్యమునకు జేరిన విషయములనే కోహలుడు స్మరించినని తెలియ నగును.

“అ న్యే పుంసంత్యం వర్తయంతి శ్రుతీనామ్. తథా చాహ కోహుః—

‘వ్యావృత్తంతి కేచి దుదాహరంతి శ్రుతీః శ్రుతిజ్ఞాన విచారవిషయేః

షట్పక్షిభిన్నాః ఖలు కేచి దాసా మావంత్య మేవ ప్రతి పాదయంతి ఇతి” (పే. 367)

అని కల్లినాగుడు సంగీత రత్నాకర వ్యాఖ్యలో నని నాడు. ఇది సంగీత విషయకమైన వాక్యము. కోహ లుడు నాట్యముతోబాటు సంగీతమును గూడ చేబట్టెను.

“యథాహ మతంగః ‘ధరత కోహలాదిభి రాచారైశ్చైవ తతిలప స్యానిష్ఠత్వా క్షేచిత్క్షణగామాశ్రిత ఏవాను మితి మన్యంతే...” (పే. 164)

అని కల్లినాగు డిమటచే మతంగునకన్న పూర్వమే కోహలుడు గలవని చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది.

నాట్యమున వర్తనలు కొన్నిగలవు. ఈ సందర్భమున :

“గ్రంథకారేణానుత్రానా మపి తాపాంస్వయాప పరిజ్ఞానార్థం కోహలాశ్చైవ కాశ్చేవ వర్తనాః కథ్యంతే. యథా—‘అథన వర్తనాః...”

అని 39 స్లోకములు సంగీత రత్నాకర వ్యాఖ్యలో (పే 675 - 679) కల్లినాగునిచే ముద్రాపరిపూరితవని. ఈ కారికలలో నందికేశ్వరుని శాస్త్రమే గాక, కీర్తి భరుని గ్రంథము గూడ కోహలునిచే ప్రస్తుతించబడు చున్నది.

ఇదిగాక చాలకము అని కొన్ని గలవు. పిటిని నురించి తెలిపికొనిగోరి శార్దూలయుని ప్రశ్నించగా కోహలుడు 50 చాలకములను వివరించుచున్నాడని కల్లినాగు డుదహరించినాడు (పే 680). ఈ స్లోక ములవలన చాలకము అసంఖ్యేయము అని తెలియవచ్చు చున్నది. సదాశివ భరతియున సహస్రసంఖ్యాకము లగు చాలకములు వివరించబడినవని ఈ స్లోకముల వలన నే గాక,

“కరచేదక రత్నాఖ్యం లక్షితం తిక్తురారితా” (పే. 687)

అను పంక్తిద్వారా కూడ తెలియవచ్చును. సదాశివ భరతిమైన తిర్వాత, ఇందలి విషయములను సంక్షేప ముగా చెప్పిన వారిదాదుల శాస్త్రములు బయలు చేరినవి

“పునోదంత్యధ్యయం తిక్తు నిర్దిష్టం పూర్వహరిభిః” (పే. 682)

అనియు, ‘ప్రాచ్యహరిభిః’, ‘మనీషిభిః’ ఇత్యాది పదిములను ప్రస్తుతించుచు, పూర్వ శాస్త్రకారులను కోహలుడు స్మరించినాడు. కాని

“విశ్వేంగాటక బంధాఖ్యం మతంగ ప్రయవాద హ” (పే 684)

అను పంక్తిలో మఠింగుని శాస్త్రమునకు గూడన గలదు. మఠింగునే కోహలుని స్మరించె నని చెనుక చెప్పిరి.

“తిర్వంగర స్వక్తికాగ్రం తిరుద్దివ్వుం ముమంతునా”

(పే. 686)

“ముమంతునా తిరుద్దివ్వుం కర్తయుగ్మ పక్షిర్లకమ్”

(పే. 688)

ఈ పంక్తులలో ముమంతుని శాస్త్రమునకు గూడన రీయబడినది. ఇతడు ముమంతుడా? లేక ముబంధువా? ముబంధువు గూడ వార్తికాదులను రచించె నని కొంద రనిచారు.

“తిర్వస్వక్తిక త్రికోదాఖ్యం త్తేమరాజేం లక్ష్మీరమ్”

(పే. 688)

అను పంక్తిలో నభివేపుని శిష్యుడగు త్తేమరాజా ప్రస్తుతించబడినాడు.

“నవరత్న ముఖం తిత్రి ప్రాహలోహిత భిక్తకః”

(పే. 689)

అనుచో లోహితభిక్తు అను మరియొక శాస్త్రకర్త కన్పించుచున్నాడు.

చాలకముల నన్నిటిని వివరించినవిన్నుట కోహలుడు కొన్నిశ్లోకములను చెప్పి ధ్యానియవయము మపసంహరించినాడు—

“ఇతిపం తపతాంశ్రేష్ఠ యదాదివ్వుం స్వయంభువాలక్షణం చాలకానాం పై ప్రత్యుపాది మయాధునా ఏతేపాభాగ్య విజయప్రస్తా వామరథూరుహఃర్రాః జేవానాం భూసురాదాం దహర్థిదానాంప్రియంక అవంతి మంబలగ్రహాగ్రీలా విధిమమంపనాః సృతలక్షణవిశేషేణ ప్రాణవర్తస్వమేవ దక్రాః యథార్థం తే ప్రయంతైః స్యుక్తిక్రిమంగలదాయ బహునాఽత్రకిముక్తేన సంధ్యాకారేభు సర్వదా వానాసృతికలోల్లాసకాలివోఽపిమహేశ్వరుః అలవద్విక సంజ్ఞాస్తే సంకీర్ణా నేమా లక్ష్మీతాః

అత్యంతవల్లభా శ్చైర సిద్ధానాం వాకినా మనీ అనో వియుక్తాయుక్తశ్చ హస్తావృత్తశ్రయాః ప్రసంగాదుప్రసంగేన కోహలేన మయోదితాః ప్రతయథాలక్షణ మాఖ్యాతా మునికార్యాల తిర్వస్వతః॥

ఇతి కోహల శార్థాలసంవాది సంగీతమేరా యుక్తాయుక్తవృత్త హస్తాశ్రయ చాలకభేద ప్రభేదలక్షణం నామ ద్వితియమాహ్నికం సమాప్తమ్” (పే. 689) శార్థాలమునీ, కోహలుడు అనువారల సంవాదిరూపమైన సంగీతమేరువుమండి ఈశ్లోకములు గ్రహించబడినవని శక్తివాను చెబుచున్నాడు. కాని “కోహలేన మయోదితాః” అని ఇచ్చట చెప్పటము గమనించిరి మేమి ఈశ్లోకములను కోహలుజే రచించె నని చెప్పుగలమా?

మఠింగుక, కీర్తియగు మొదలగునాడు కోహలునకన్న సర్వాధిములు. కోహలుడు భరతుని శిష్యులలోనివాడేగాక, భరతునివలె ప్రామాణికుడని, నట శ్రేష్ఠుడని సంప్రదాయము చెప్పుచున్నది. కాని పై కారికలలో మఠింగ, కీర్తిసంగులు స్మరించబడుట ఆశ్చర్యకరము. తర్వాతి వారి చేతులలో భరతుని గ్రంథమున కేగరిపట్టెనో, అట్టి స్థితియే కోహలుని శాస్త్రమునకు గూడ సంభవించెనని దీనివలన తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతరుల చేతులలోబడిన కోహలుని గ్రంథమునా వాయా సందర్భములలో ఇతరులు స్వేచ్ఛగా రిమకు నోచిం కారికలను బోధించియున్నాడు. ఈ కారికలను నమ్మి కోహలుడు కీర్తి భరతులకంటె సర్వాధిమ డని నీశ్చయించుట ప్రామాదికము.

కోహలు డొక నాట్యశాస్త్రకర్త. ఈతని నాట్యశాస్త్రములోని ముఖ్యవిషయ మంతయు ప్రస్తుతి భరతిగ్రంథములోనికి వచ్చినట్లున్నది కావుననే కోహలుని శాస్త్రము చాలవరకు విస్తృతమై, నామ మాత్రావశిష్టమై ముంకు నేకు కన్పించుచున్నది. రూపకమునకు జెంగిన విషయముల కోలి? కోహలుడు పోయినట్లు కన్పించదు

జ్వలితజ్వాల

‘ఉషశ్రీ’

శ్రీలాలి మామమ్మ మర్రి కడయగా గోడమీద
చేలాకుతూన్న రెండు భాలోల్లో ఒకటి ఆమెను
మానీ జాలిపడుతున్నట్టూ, రెండోది పోగడచేస్తూ
న్నట్టూ ఆమెకు గోదరిస్తున్నాయి.

శ్రీలాలి చేతులు గజగజలాడుతున్నవి.

శ్రీలాలి చేతిలోని ఉత్తరం రెపరెపలాడు
తున్నది.

ఆమెకోరిం ఆపానిమ స్తం కంపించిపో
తున్నది.

మనసులో ఎవో బాధలు రేగి గుండెలోని
తూట్లను వెలికి కలచిపారేస్తున్నవి.

చేతిలోని ఉత్తరాన్ని అతి ప్రయత్నంమీద
నిలిపి పట్టుకుని చూడసాగింది.

ఆమె కన్నులు ఉత్తరంలోని అక్షరాలను గుర్తు
పట్టలేకపోతున్నవి.

ఏదారాన్ని గొంతులో పూడ్చి, కనుగొలుపుల్లో
నొక్కిపట్టి ఉత్తరంలోకి వృష్టి పోనిచ్చింది.

* * * *

నాన్న గారికి!

నమస్కారాలు—ఈ పాడులోకంనుంచి వాకు
విముక్తి లభించి మైశాం కాలకు పోవటానికి తగిన కృషి
చేస్తూన్న ఈ సమయంలో నా అంతిమ కర్తవ్యాన్ని
నిర్వహించటానికి ఈ ఉత్తరం వ్రాస్తున్నాను.

ఘానోశంలోని మానవుడు అనుభవించగలిగి
నన్ని భోగాలూ గుచియాకాను; భరింపలేని బాధల్ని
నహించాను. నన్ను ఇంతటి నీచుణ్ణిగా తియ్యారు
చేసిన మీగుండెలో చిమ్మ రగిలించటమే నా ఆఖరు
లక్ష్యం.

వాకు జ్ఞానం వచ్చిందిమొదలు మీరు నామీద
ఎంతమాత్రం శ్రద్ధవహించలేదు; ఏ విధ మయిన

బాధలూ తీసికోలేదు. మీకోక కొడుకు ఉన్నట్టూ—
వాడు మీరక్షణలో పెరిగి, పెద్దవాడు కావలసినట్టూ,
వాడి భవిష్యత్తును దిద్ది తీర్చవలసిన భారం మీదే ననీ
విచక్లనాడూ మీరు భావించలేదు. మీ మనసులో
—ఏమిటంలో—అటువంటి బుద్ధిభ్రష్టి నా నేనింతటి
దొర్భాగ్యుడయ్యేవాణ్ణి కాను.

కాను కానీ...అయినందుకు ఇప్పుడు నాకేం
విచారించేదు. ఇలా నా నెంకట్రాయుడు చాదరికొడుకు
ఇంతి దిగవ అయ్యాడని లోకం ఘోషిస్తుంటే మీ
వి. యల్. పట్టా మీకు వాంతినివ్వాలరా; మీంపు
సామాదీరుడు మిమ్మల్ని ఓదార్చాలరా; మీస్థితి
గతుల్నిచూసి చుట్టూ చేరే వాజమ్యులు ఒక్కరేనా
ఈఅపవాదునుండి కాపాడగలరా? అలోచించండి...

అసలు నేనేం చేశానని నన్నుంతటి అభోగి
పాలు చేశారు? నేణంలో పేరుప్రతిష్ఠలు సాధించు
కున్న నెంకట్రాయుడు చాదరి కొడుకు జాబుదూ,
నోరుదూ అయి ఉరుకోక; నాంతకు నూడా అయ్యా
డని లోకానికి తెలిసినప్పుడు నూడా మీరు గంభీర
మానముద్రతో బ్రతికగలరా!—అసంభవం.

ఆ మరుక్షణంలో మీ గుండె మఠికుతలాడి
క్రుశ్శలం ఆరంభిస్తుంది. పటపట పట్టుకొలుపుకుని,
గుండెలో గిజగిజలాడితే ఏం ప్రయోజనం పొందొ—
వాకు బాగా జ్ఞాపకం—

తన, మన భేదం తెలుస్తున్నది మొదలు మీరు
నన్నెవ్వడూ దిగ్గరకు చేరనివ్వలేదు. నాకోసం
ప్రశ్నకేించి రెండుగడులతో చాచావేయించారు.
అక్కడే నా అవసరాలు తీరుతుండేవి. అక్కడికే
ప్రివేటు మేస్తారు వచ్చేవాడు. మైన్కూలు ఇదుపు
ప్రారంభించేషుకు ఏ అల్లరి చేసినా అది మర్రతనంగా
పోయింది. అక్కడనుంచి మేస్తారిలో నేను చేకా,
కేరమ్మ పండం చేసి ఆడుతున్నా నని మీకు తెలిసినా
మీరు ఏమీ ఎరగనట్టే ఉరుకున్నారు. నేను

మార్గాలు ఎక్కేస్తున్నాననీ, దడువులో చవటవపు తున్నాననీ ఫిర్యాదులు వచ్చినా మీరు భారతీయ చెయ్యలేదు. రెండుమాడుసార్లు అమ్మకూడా మీ ఆశ్రయమే మాసి ఏడుస్తూ నన్ను మందలించింది—”

ఇంతవరకూ లిగబడిన దుఃఖం చీల్చుకువచ్చింది, లీలావతికి. ఆమె కన్నులనుండి ధారాపాతంగా కన్నీరు ప్రవహిస్తున్నది. చెంకుతో కన్నీరు ఒత్తుకుని దిగువసాగింది.

“...మీమీద ఉండే గౌరవంవల్ల కావచ్చు, —నా సామాన్యకార్యాలకు ధియపడి అయినా అవచ్చు—నిన్ను మార్కెట్ ప్రైవేట్ వరకూ—పరిశీలకులకు రాకపోయినా — షెయిల్ చేసే వస్తువులేక పోయింది, వారికి.

అది మొదలు నాదురభ్యాసాలకు అంతులేకుండా పోయింది మాంధి ప్రాక్టీసు ఉన్న అడ్వోకేట్ కోడుకునీ, నగరంలో సంవత్సరమున రాయకుల చాదరి మంజులీ అయిన వాకు లిలాపాతకూ, విశోదాలకూ అడ్డమిటి? నామీద మీరు ఏవిధమయిన చర్య తీసికోవవచ్చు... ఇంకా ఆలోచించాలా.

ఆ రోజుల్లో...

మనయింటి దానీదాని మనవరాల్ని నేను బలవంతంగా గదిలోకి లాక్కుపోయి అనుభవించటం మొదలుపెట్టాను. ఎరిగిఉండి నన్నేమీ అనకుండా కొన్ని వందలరూపాయలతో దానినోరు కట్టేసి పోయింది. అంతలో నాజీవితం పూర్తిగా జారిపోయింది. అంతవరకూ —కాదు— ఇప్పటికీ —నాకు మీరంటే ధియమే. ధియంతిప్ప మరోభావం మీమీద నా కన్నులూ కలగలేదు; ఇంక కలగనిక్కలేదు.

ఆ ధియంలో కూడా మీరు నన్నేమీ చెయ్యలేరనే ఢిమా కూడా ఉంది. ఆ సంఘటన తరువాయి నేను పూర్తిగా మారిపోయాను. ఒక్కోకోణ రాత్రి మూడుగంటలవేళ ఒళ్లుతెరిసి మత్తులో కాలుదిగి మేడమెట్లు ఎక్కుతుండగా—నాకోసం కళ్లల్లో ఒత్తులు వేసుకు కూర్చున్న — అమ్మను కాగిలించుకున్న మూర్ఖుణ్ణి.....”

వణుకుతూన్న చేతుల్లో ఉన్న ఉత్తరాన్ని పట్టుకోలేక పోయింది, లీలావతి.

“చిట్టి!—”

అది వెర్రికేక వేసి, కుర్చీలో నవకుక్కవారింది. వెక్కి, వెక్కి ఏడిచింది.

“ఇంతకన్న తుమ్ము మంటాడా — అందుకే తినివేళ్ళను అనుభవిస్తున్నాను. ‘పశ్చాత్తాపంతో’ హృదయాన్ని మౌనం చేసికోవటంకంటే ప్రాయశ్చిత్తం వేరేలేదు! అన్నాను, బదిలీనారాయణంలో కనిపించిన సాధువు. ఆ వాక్యంలోని బలం, దాని సత్యం ఇప్పుడు అర్థమవుతున్నది.

నాలానే మీరూ ఈభాగను అనుభవించి తీరాలి. మీవల్ల నే నే నింతటి దౌర్భాగ్యుణ్ణి అయ్యానని తెలుసుకుని, పశ్చాత్తాప పంచాగ్ని బాష్పాదుఃస్థిలో మీ హృదయం మాకుతూంటే నా భాగ్యం కోరికయినా తగ్గవుంది.

మీరు కూర్చునే పడకకుర్చీ కదులుగా ఉన్న గోడమీది వటరాజరాజేశ్వరుని పాలరాతినిగ్రహం వైపుమాస్తూ, నుండేలమీద చేతులుంచుకుని చెప్పండి:

మన పక్కనీటిలో ఉన్న ప్లీడరు శుభ్రాభివృద్ధి మనవరాని సుహాసిని మన ఇంటికే వచ్చినప్పుడు, నాగడి గడపలోంచి కదులుతూండగా దాన్ని వేసుకోవలకు లాగుతుండగా మీరు మాకారు మాసీ చూడవట్లు వెళ్లిపోయారు. పురుషస్వర్గ అంటే ఏమిటో తెలిసి ఆయావసరాల నామంది తాత్కాలికంగా ఏదోసుఖాన్ని పొందింది. పొందినా దాని జీవితం ముందు ముందు ఎలా మారుతుందో చూసించారా? రంజేశ్వరీకం కావోయి అది అలచోదారులో అవుతుంది. నేను పురుషులైతేకపోయాను; అదేమిటి తనభర్తకు పరిచయంచేసింది. ఆ ప్రభవదాని మెంతుడని తెలుసుకొనే నాకు వెర్రితొంది. నకిరోడ్డుమీద వాణ్ణి పొడిచేసి దాన్ని తీసికెడదామనుకున్నాను. కానీ, నాలోని ఏ దౌర్భాగ్యమో నన్ను నోక్కేసింది; అది మళ్ళీ కనిపించకపోయిందా అనుకున్నాను. రెండు, మూడుసార్లు కలకత్తాలో నాకు తారసపడ్డారు. కానీ...అయితే ఆ వెళ్లి తమ చేరిమీరుగానే జగించారటగా.

ప్రపంచజ్ఞానాన్ని కలిగించటానికే ఉపయోగపడని వెళ్ళవచ్చిగోలె రెండు, మూడున్నంతలో నాకు వెళ్ళికి అర్థమే? ఓ నలభైఏకరాల ఆస్తీ, అయినా లక్షలు నిలవా ఉన్నంతలో నాకు సుహాసినిలాంటి

శ్రీకృష్ణ భర్త కాగలడా? తరితం అంటే దీగిలా, అవులేవా? — చెప్పండి — అలా అనుకునే నన్ను ఇలా చేశావా; అలానే మీరు రావుపాపాన విడుదల పొందినట్లు వాడు.

మహానీసి — నన్ను ఆ రాత్రి వదిలివేలే ప్రార్థనగా విడిచేస్తే మే మిద్దరం చిలక — గోరింకల్లా ఉండేవాళ్ళంకాదు; అప్పుడు వాటివితం యంత ధండాలుగా ఉండేదా? అలా మమ్మల్నివదిలి వదిలే నేనంత మంచివాణ్ణిగా చూడేవాడినో ఈ ప్రారా?

బ్రతికుండగా దాన్ని కుంభిపాక వరకంలోకి గ్రోసేతాడు; నన్ను వందవవసంలోకి పంపించాడు.

విజయం —

ఆరాత్రే — మీరు బహుశానుంచి పదింటికి తిరిగి వస్తూనే, వాగిడిలోకి వచ్చి వదిలూపాయలనోట్ల కట్టలు వాముందుపెట్టి, 'తెల్లవారేసరికి ఈ రాత్రిపు సరిహద్దులు దాటిపో' అన్నాడు.

తాగుకు, మంచలకి అలవాటుపడ్డ వాళ్ళ ముందు పదిహేను వేల రూపాయలతో స్వేచ్ఛాలక్ష్మి వచ్చి చిలకకి వరిస్తుంటే, పద్దెనిమిదేళ్ల యావన ముడిలో ఉన్న నేను తిరస్కరించకలవా — తక్షణం — అమ్మతో కూడా చెప్పకుండా — రైలుకు బయలుదేరాను.

అనంతరం ...

నాలుకేళ్ల గడిచాయి....

ఈవాడు ఈ ఉత్తరం గూడలో వా ఆఖరు శ్వాసను అగ్ని కలలోగ్రంథా మీమీసకు పంపుతున్నాడు. సందేహంలేదు.....

ఈకోణకు తప్పించుకోగలిగినా వారంలోల్లా అయినా నేను పోలీసులచేతుల్లో ఉంటాను; కోర్టులో నన్ను విలకెట్టి, మీవంటి మరొకలాక్షుడు నన్ను దీక్షగా నిరూపిస్తే, ఉరిశిక్ష వాకు ప్రసాదిస్తాడు. చాలాకేరం ఋణవయితే మరొకశిక్ష లభించడం సాధ్యంకాదు.

అశిక్షను నేను చిరువెచ్చుతో స్వీకరిస్తాను. ఈ ఉత్తరం మీరు నిడుపుకొన్నప్పుడు నా అంతిమార్థ పాంచీ ఆనందం.....

అమ్మా!....."

లిలావతి పాదాలమీది ఉత్తరంలోని ప్రతి వాక్యం ఆమె హృదయన్ని ప్రేమకూర్చు అగ్ని కర్యతలం మధ్యకు విడుదలన్నది; ఆమెకన్నులలో నీరు ఇంకిపోయింది.

* * * *

"అమ్మా!

ఈ ప్రపంచంలో నన్నెందుకు పోలేదావు. నేను చేసిన పాపాలన్నీ ఒకయెత్తూ, నిన్ను ఏడిపించినాక యెత్తూనూ. ఒకవేళ విజయంగా వరకము చేత ఉంటే — అది ఉండితీరుతుంది — ఉండకపోతే నాలాటి పిల్లల పాపానికి నిష్కర్మతీరేదు — అక్కడ నేను తలవాల్సి యనుభవ్యరాశి ఇదే కోరుతాను :

"మహాప్రభూ! భర్తయూర్తి!

ఈ పాపిచేసిన పాపాలన్నీటికి భూలోకం లోనే శిక్ష లభించింది. ఈలోకంలో నేను ఉండి వలసివంతకాలం అమ్మను ఏడిపించిన మహాపాత కానికి శిక్షను ప్రసాదించు.

నవరూపాలూ మోసి, నానాయాతనలూ పడికని పెంచిన కన్నుకల్లి ఋణాన్ని తీర్చుకోగలవాడు లేడు. లేకపోగా, పన్నెండేళ్లు వచ్చేవరకూ ధూమిరూప కాలు మోపనివ్వకుండా, పొత్తిళ్లలో — చేతుల్లో పెంచిన ఆహుతిచేరి హృదయంలో ఆరినిదిమ్మ రగుల్కూరినవి మహాపాపిని. నేపాడింది పాటగా, అడింది అటగా పాగినిచ్చిన అమ్మలందరూ సుంకు మాగుంల సుచ్చింకుకు అనుభవించవలసిన శిక్షను నిర్మాక్షిగ్యంగా విధించు. ఇదే నేను వరింగా యాచిస్తాను....."

లిలావతి హృదయం భిన్నాభిన్న మయిపోయింది. ఆమె కన్నుల్లో దైవ్యం మూర్తీభవించింది. కేరీం లోని ప్రతిఅవయవం మహాభాగతో సంకోచిస్తున్నది.

"అమ్మా!

ఈ పనివాడి అంతిమ వందనాను అందుకో అమ్మా. అమ్మా! ఒక్క వాగ్దానం చేస్తున్నాను. ఆయన వా కంటి అన్యాయం చేసినా నీరూప వాకుండే ప్రేమ కొద్దీ, ఏసమయంలో అయినా సరే నేను నాతిండ్రి చేగుచెప్పను. నీకోసం — అమ్మా! — నీకోసం ఆయనగౌరవాన్ని పాడుచెయ్యను....."

రీతివలన స్వప్నవలన పరిమితమైనది. కాని
మీది ప్రతిభలను గానికని పరిమితమైనది. గోడ
మీది పోయినట్లు ఒకదానినిగా పోయిన గూడుకను
తూర్పుది.

2

నాకు తెలుసు రీతివలన—

నాకే కాదు—నీకు తెలుసు రీతి—

మనమునది, రీతివలనగానూ ; పాపం !
నీకొకటికంటే మరలనం పోలేదు.

నాకు ఏడుగురుపూర్వం నీ గర్భం
పడ్డాడో నాటిమంచి నీకు కాంతిలేదు ; ముఖంలేదు.

నాకిది తరం నన్ను మార్చి, మనిచేస్తుంది
మనమే కాని ఆతరం నిన్నే మునుపలాడింది,
మిరిల లాడిస్తుందిమోలేదు. నిజం రీతివలన ! మనమి
ఎదుటివాడేమీది ఎంతిచ్చేనా--అభిమానంఉంటాయో
వాళ్ళను అంతకంత బాధిస్తాను — ఆ విషయం
బాధించేవాళ్ళకు తెలియ—తెలియండా నే హింసిస్తాను.
అలానే నీ ముందులదికను నీకు తెలియ వెన్నో విప్పి చెప్పి
నీలో నిండుకుంటూ ఉన్న కాంతిని భిన్నాభిన్నం
చేశాను; నీకుండెలో మల్లీ చిచ్చు ముట్టించాడు.

ఏదో ఒకకోణం ఇటువంటి ఉత్తరం వస్తుంది
నేనుమోలేదు కానీ తప్పక మునున నిండుకుంటూ
నీకొకడుకు చిక్కుకుని తీరతానని నాకు తెలుసు.
ఆ చిక్కులో అంతర్వర్తిగో, మహావేదనలో పశ్చా
త్తాప పడతానని నాకు తెలుసు.

అటువంటిది నీకు తెలికపోతే నువ్వు ఎంతో
ప్రకారంగా జీవితాధ్యాయాన్ని ముగిస్తా వను
కున్నాను. నీ నుదుట ఆ అవ్యవస్థకూడా లేకుండా
చేశాడు, నాకు.

రీతి ! నిన్ను చూస్తే నాకు జారీ, అసహ్యయా
కలుగుతాయి. ఒక్కగాను ఒక్కకోడుకును కని
నువ్వు ఏమాత్రం ముఖాన్ని అనుభవించలేకపోయావు.
నీతోపాటు నేనూ ఆ జీవన అనుభవించాను.

రావునా హెబ్ వింకట్రాయుడుచూడని ఇంతటి
కీర్తి—ప్రతిష్ఠల నెలా అర్జించాడో తెలుసా ?

తెలుసు ననుకుంటావు నువ్వు.

నువ్వు కాలపెట్టిన వేదానికేదం మంచిది
నలుగురూ అంటూంటే ఉచ్చి, తిచ్చిబ్బయి పోయే
దానిది ; ఒకవిధంగా అది సత్యమే కావచ్చు.

నువ్వు వచ్చిన వేదానికేదమో, నువ్వు పాదం
ఉంచిన పుణ్యక్షేత్రా నాకీర్తి ప్రతిష్ఠలకు కారణం
అని అంటే అంగీకరించటానికి నాకు అధ్యంతరం
లేదు.

నువ్వు ఈయంటికి వచ్చిన దిగ్గజ్జుంచీ—కాదు
—నిన్ను పెళ్ళాడిన నాటిమంచి నాకు నిద్రలేచి,
తిరుగుటం పనియిపోయింది. నిన్ను కాపరానికి తీసి
కొచ్చిన మొదటికోణాల్లో కూడా నేను రాత్రి పనీ,
పన్నెండూ వాటేవరకూ వచ్చేవాణ్ణి కాదు. వచ్చివా
ఏదో ఎదుర్కొనేమనుకుంది పుస్తకాలు తిరిగేస్తున్నట్లే
ఉండేవాడిని ; ఏప్రధానవిషయం మీదనో అనుమానం
వచ్చి బృహద్భింతాలు పరికిలించేవాడిని.

వేదానికి ఆకోణాల్లో నాకంతటి ప్రావీణ్యం లేదు ;
పనీలేదు. లేకపోయినా ఆ అలవాటు తిప్పిందికాదు ;
తప్పకపోగా అవంతరం అది అనివార్యం అయింది.
ఇంతలా నాకు నీతో మాట్లాట్టానికి కూడా తీరిక
లేకుండా చేసింది. ప్రేగా ఆకోణాల్లోనే నేను చద
రంగం అభ్యాసం చేస్తున్నా నేనూ, మరి తీరిక
చిక్కేదికాదు.

నేను కోల్పోయింది వస్తూనే సదాసరి లక్ష్మీవారా
యగళాస్త్రిగారిలో, నరసింహమూర్తిలో తీసికొచ్చే
వాడిని. నరసింహమూర్తికి చరంగం బల్ల కనిపిస్తే
‘మహారాజయోగం’ పట్టబోతున్నా ఒక ఘడియ ఆగ
మంటాడు ; కాస్త్రిగాడుకూడా అంతకు తీసిపోను.

నీకు తెలిసిన ఈ విషయాలుచెప్పి నిన్ను విసి
గించనులే, ఒకందుకు నిన్నుభివందించక తప్పదేమో
రీతి ! ఈ గడపలో అడుగుపెట్టింది మొదలు గతిం
చిన రెండుదశలలో నువ్వు సాంసారికముఖం అను
భవించకపోయినా అది మూడోకంటినానికి తెలియవ్వ
లేదు. నేనెంత గంభీరంగా ఉండేవాడినో నువ్వు
అంత కలకట్టాడుతూనే ఉండేదానిది.

నాహృదియంలో ఏ చోటాచాలం రులుకుని
పోగలు పెగలు చిమ్ముతున్నదో నిహృదియంలోనూ
అదే వర్షం ఇంజకుంటూన్నదని నాకు తెలుసు.

ఈకోణం చెప్తున్నాను రీతి ! ఈకోణం
చెప్పేవాణ్ణి కాదు ; కామకానీ ఇంకా ఈ విష

యాన్ని యిలానే ఉంచి నీ అజ్ఞాత కేదనకు లగ్నించక పోవటం వాటిదంటే; లేదు కవకనే వివరిస్తున్నాను—విను.

నీకొడుగు భావించినట్లు — నువ్వు పశ్చాత్తాపంతో ముదిరి, మళ్ళీ పశించాలని నేను కోరింటుంటేదు. నీపాపానికి ప్రాయశ్చిత్తింగా నీ హృదయంలో భోగి మంటలు రగిలించటం వాటిని అభ్యుత్థం కాదు.

రావుపాపాల్ వెంకట్రాయుడు చాడరి ఇంత గౌరవనీయతీవితాన్ని పాఠించుకోవటానికి—విజంగా—కారణం నువ్వు రీలావతి! నిన్ను కాక నేను మరెవరిని వెళ్ళాడినా పాపానికి సుఖాలనుభవించా, అందరిలానే పిల్లల్ని కసి, వాళ్ళకోసం ఆ ప్రీతిపాపెట్టి, నేను చస్తే ఈ ఆ ప్రీతివలనా పిల్లల వెంటకరెత్తాలో అవి ఏమిస్తూ ఉండేనాడివి.

అటువంటి ప్రమాదంమంచి నన్ను రక్షించిన నీకు శోభార్పిస్తున్నాను.

* * * *

నిరుసురువు రీలావతి—

నువ్వే కాదు,—నేనూ నిరుసురును.

నిరుసురును కానీ నాకీ విషయం తెలిసిపెట్టు నీకు తెలిసేపోవటంవల్ల నే తృప్తిగా కాలం గడిపావు. తెలియకెప్పుడేదు కవకనే వా అత్యగౌరవశ్రీ శిర్మల చెప్పలేదు.

ఒక్క విషయాన్ని—

విష సప్తకేవిషయాన్ని వా కంఠంలో కాలమాటంగా వాడుకోవటంవల్ల నే ఇంత జరిగి, మన దాంధ్ర్యం ఆదర్శంగా అంచనీ ప్రయోగజేసింది.

మరిచిపోలేదు రీలా నేను—నువ్వు మరిచిపోలేవు—అలాగే నాయంకాలం కాలేజీనుంచి వచ్చే సరికి మా వసారాలో ఒక సౌందర్యలహరి స్థిరపాదా మిలికలె మాన్యురి ఉన్నది. ఆ లహరిని చూచి ఒక్కక్షణం నా మనసు దోగిపోయిపోయింది. ఆ సమయంలో ఆ పాదామరి ప్రక్కనే కొడుమేళుంపంటి పురుషుడొకడున్నట్లు వాడు తెలిసే. తెలిసికంటే నేంకంటే అచేరివంగా నిలబడి పిచ్చిగా నీలైపు చూడలేపోయాడి.

అప్పుడు నిన్ను, మీమామయ్యనూ మా వాళ్ళు అప్పున్న నిరుకలించాడు. ఆక్షణంలో మీ మామయ్య

తోటాటు నీ సౌందర్యానికి కూడా నేను అంజలు లర్పించాను. మీ రెండు కొచ్చాలో వాడు తెలిక పోయానా, నేను ఏమిమకున్నానో అనే అయింది. తొలి చూపులోనే వా సర్వస్వం నీకు అంకితం అయి పోయింది. అంతవరకూ 'చదవి' అంటే అసహ్య పడే వెంకట్రాయుడు ఆక్షణంలో తన హృదయాన్ని నీచేతుల్లో ఉంచటానికి సిద్ధపడ్డాడంటే నమ్మగలవా?

మీ మామయ్య మాంచినవ్యవహార—ఈ త్రి కర్మక హర్తవనం వా తోహాతు సరిగా వ్యక్తం చెయ్యలేదు—ఎరుటివారి కన్నుల్లోంచి ఇంగితాన్ని పసిగట్టాలను. ఆయన నన్ను సర్వతోముఖ పూజాపాలోకి పడిపించే ప్రయత్నంలో పడ్డాడు.

నేనే కాదు రీలా—అ నేమిట నీ సౌందర్య, లావణ్యాలకు సమ్మోహితులవుతాడు. ముదర్పనాల్లాంటి నీ కనుపాపలు, చిరునవ్వులో పొట్టులుపడే నీబుగ్గులు శ్రీ శుభల ముకుపుటాలకయినా త్రాశు పోనీయగలవు.

* * * *

నీకు జ్ఞాపకం ఉండి ఉంటుంది:

నువ్వు కాపరానికొచ్చింది ప్రారంభం ఏ అరు మాపాలలో, సంవత్సరానికి ఒకసారి మనమేడవనుక బొడ్డో పూలమొక్కలమగ్గ పోఫాలో మాన్యురి కలుగుచేసేవాణ్ణి. అలాంటి పిచ్చి వేకాలలో పోఫాకి శిరోచివరా ఇద్దరం మాన్యురి వాళ్ళం. నేను మానంగా నీకన్నుల్లోకి పిచ్చివాడిగా మాన్యురి కాలంగడివాను. అటువంటి సమయాల్లో నువ్వు ముందుగా పిచ్చి చాదిరి; పొట్టులుపడే నీబుగ్గులు నన్ను కవ్వించేవి. నీకన్నులు నా హృదయంలో పురాస్కృతులను తెలికి, గిరిగింతలు పెట్టేవి. అయినా నా నిరీకరప్రకారంతో నిలిచేదికాదు. దౌర్బల్యంతో నువ్వు వాదిగ్గరగా జరిగేదానివి. రెండు, మాకుసార్లు కాగిలించు కొనేందుకుకూడా ప్రయత్నించేదానివి...అంటే... అప్పుడు నీ అంతరాలలో వా కన్ను కొపా లుడయించేవో తెలిసికోగలను.

నీ కన్నుల్లో అంత కై పెక్కించే అతీత కత్తి, సౌందర్యం లేకపోతే నువ్వు నా యిల్లారిని కాలేక పోయేదానివి; ప్రహరణంవల్ల అయినా ఇంతకాలం ఈ యిల్లారి ఉంచనిచ్చేవాణ్ణి కాదు, రీలా...

* * * *

అలా... అలా...

మీ మానయ్య నిన్ను ఎదుటపెట్టి వ్యవహారం నిర్వహించాడు. నాకు నేనే సర్వాధికారి కావటంవల్ల నా అనే ఆర్థికత లెక్కా నాకు లేకపోవటంవల్ల, నా అభిరుచి నిన్ను వినిపించటంవల్ల నేను నీ పానీ గ్రహణం చేయటానికి సమ్మతించాను; అదే నిమిషంలో మీ మానయ్య మినిర్దిరి చేతులూ కలిపేశాడు. ఆ కంప్యూటర్ ఎంత ప్రభవించాను!

మరొకరి ఒంటరిగా రాక ఇంకొక్క తెలి కలెను అప్రం చేసికొని వ్యవహారం పోగిస్తే కుమనా ప్రవర్తనకు వచ్చేవాడు కాదు; కాని లీలా..... ఆ క్షణంలో మరొకరిలా కే నువ్వు కలిపించావు నాకు.

అనిరకాలంలో... కాదు.... అదే రాత్రి... ఆ రాత్రి... నాకు జన్మజన్మల స్వర్గముఖాన్ని ప్రసాదించావు లీలా...

గోప గడియారం తొమ్మిది గంటలు కొట్టింది.

అంతవరకు ఏదో సిద్ధా. పాటి చెప్పకుపో తూన్న మీ మానయ్య అంతలో లేచి చుట్ట ముట్టించి ప్రకాశతారాలు చూడాలి, వస్తారా? అన్నాడు. నాకు ఎవ్వు వచ్చింది; నా కంటే సినిమాలున్నీ లేదు. అందులోనూ సినిమా చూడాలంటే నాకు చాలా విషయాల కుదరాలి. అందుచేత నేను రానన్నాను. నువ్వు కూడా 'ఓను' అనాలని అనుకున్నాను, అనుకోవటమే కాదు—అంటావని వమ్మాయ... నమ్మకస్తే నువ్వు ఆ చేశావు; అనేసరికి నా నుండే దివసం లాగింది; నా ముక్కు కురికింది. మీ మానయ్య ఏమంటాడో, ఏమనుకుంటాడో అని అనుచూచినాను కానీ ఆయన అసగుండా, అనుకోకుండా నిర్భయ పోయాడు.

మినిర్దిరి మిగిలిపోయాం—నా నాళు రప్పటికే దీని గదిలో నులుకుతున్నాను. కొంతసేపు నిర్భయంగా గడిపాం. ప్రసంగం ఎలా ప్రారంభించాలో అర్థంకాక తికమకపడుతూన్న నన్ను మా కాలేజీ విషయా లడిగి ధియంకరిమైన నిర్భయాన్ని నీమృదు భావనలతో భేదించావు. అలా గంట, గంటన్నర గడిపాక నువ్వు ఆపులింత లాభంభించావు. చేతికందిన స్వర్గం జారిపోతూన్నదని ధియంపడ్డాను. కానీ—నీ ఆపులింతలు అభివయ మని ఆ విధానం తెలిపింది.

కర్వించే చిరునవ్వులో తెచ్చిపెట్టుకుని ఆపు లిస్తూ, చిటికెలు వేస్తూంటే అది అభివయం కాదని ఎలా అనుకోను. అయినా అప్పుకు నువ్వు అలా ప్రకర్తించటం : క్షణంలో ఆర్జించింది. నాలో ప్రకో లెస్తూన్న ఉల్కి ప్రభుమయన ఆకాంక్షను లాగించి, తెచ్చుకొట్టింది.

‘మీరు మేడమీన గదిలో పడుకోండి’ అన్నాను.

‘భవనాలేను. ఏమయినా చెప్పండి, మీకు కూడా నిద్రకొచ్చేవరకూ ఉంటాను’ అన్నావు.

అంటూనే ఆపులిస్తూ పైట బాల్చేకావు. ఉరికి, ఉరికిందే నీ సాంవిధ్య దర్శనంలో నన్ను ఉప్పొర్పుటి చేయటానికి చేయగలిగినంత కృషి చేశావు.

ప్రకాంత మయన నాలోవరణం! ఏకాంతం! మా ర్షిధినించిన లావణ్యంహా!

ఇరవై వసంతాల యౌవనంలో ఉన్న నన్ను తెచ్చుకొట్టటంలో ఆర్జిర్య మేటికే! అయినా మరికొంత సేపు ఏకో మాట్లాడుకున్నాం. మాట్లాడుకున్నంత సీతూ వా ద్విధి ఏ అజ్ఞాతమయిన అనుభూతులతో సమో పరితిపిస్తూనే ఉంది; అనుభూతివాంధ్ర నన్ను గిరుగిస్తున్నది. నువ్వు నెమ్మదిగా లేచావు...

నీకు పడకగది చూపించేవెసంతో నేనూ లేచి అడుగులు వేశాను.

అంతలో నాభుజంమీద నువ్వు చెయ్యివేశావు; మెత్తని, విచ్చరి నీ కిరీరస్వర్గతో నా కిరీరంలో చల్లనిదియుక్తు ఉద్భవించి, విచ్చుబడింది; ఆ రిలంపే చేటికే నన్ను కురికిస్తుంది లీలా!

మేడకున్న పదిహేనుమెట్లూ స్వర్గపోనానాల్లా ఉన్నాయి. ఎలానో పడకగదిలో మంచందగ్గరకు తీసికొనివెళ్ళేసరికి నీవి నిద్ర క్రమ్యుకోచ్చేసింది. ఆ మైకంలో నా చేతిని వదలలేక నన్ను కూడా మంచం మీదికి లాగేశావు. సరిగ్గా మంచానికి దగ్గరేఉన్న స్వీకరించాడు నీ ఎడంకాలు పాములా పాకేసింది.

గదంతో చీకటి... ఆ చీకటిలో లోహిణి — కుక్రతారలు నీ కన్నులు మెరుస్తున్నాయి; అంతలో అప్రమిస్తు

స్నాయు...ఈనాటికినీ పృథ్విలో...రీలా..." అని పక్కా నవ్వాడు. రావుసాహెబ్ వెంకట్రాయుడుచూడరి.

అంతవరకు — పద్దెనిమిదివసంతాల నవవధువులా భావనచేసికొంటూ, నిత్యలోకాలలో విహరిస్తూన్న రీలావతి హృదయం చివుక్కునన్ను ఒక్కసారిగా సంధివనంలో కల్పరూపానికై (చేలాన తీయబడిన పూతీల పోయి అమాంతం పుటుక్కున తెగిపోగా పాతాళంలోకి పోతున్నట్టనిపించింది; రెండు చేతులూ ఆమెను తెలివంతా నుండెలలాంచి కన్నులపైకి నడిచింది.

ఆపాదించు ప్రకం మహామృగంలాగా ఉలికిపాటులా కదిలిపోతున్నది. నుడికాలలో తిరిగి రానియాకులా భ్రమిస్తున్నది మనస్సు; గిలగిలాడుతోంది హృదయం.

"ధనుషంకు రీలా—

రావుసాహెబ్ వెంకట్రాయుడుచూడరి మహామహిమవాహనుడయిన యదుగర్భరాజే; అయినా యదుగర్భరాజు సామాన్యులు సోహించేటంత భయం కలుడూ—భూగడూ కారు

ఒకానొక మానవునితీరింలో ప్రమాదవరమైన వ్యాధి అంకురించినప్పుడు కైదువుకు కత్తులూ, కత్తెలూ తీసి విడిచి చేస్తాడు. కత్తులతో చీర్చి, మూడులతో నుకుమారం ర్యాన్ని పొడిచి వైద్యుణ్ణి కుక్కలకు పంపామా?

అలానే యదుగర్భరాజు కూడా చేసినపాపాలకు నిష్కృతి చేస్తాడు—అంతే!

వాయుస్థానాన్ని అధిష్టించేవ్యక్తి—పాతాళభ్రమోగం ఋజువు చేయబడినప్పుడు — దోషికి ఉరి తీసేను ప్రసాదిస్తాడు; అంతలో ఆ జడ్డీ హంతకుడా?

అంతే రీలా—కొంచెం సంతోషించుకో. నుదురు మీదిపట్టే చిగుచెయట కుడుదుకో. మన బాంధవ్య తీరికాన్ని ఒక్కసారి మననంచేసికొని ఆనందిద్దాం"

అంటూ లేచి కిటికీవైపు నడిచి, తేలులోంచి చుట్టతీసి ముట్టించాడు.

రీలావతి దేగను మాసిన పావురంలా కణిపోతూ అలానే మృత్యువుది.

* * * *

"చరిదువాయి నలక్షణం గా మన వివాహం అయి పోయింది. నీ — నాన్నే హీతు లందిరూ వచ్చారు. ఝామ్మంటూ ఉరేగింపులూ, కచేరిలూ, మేజు వాణీలూ....ఎంతో శోభాయమానంగా ఉంది ఆరోజు! భారతదేశంలో వైవాహికవ్యవస్థను నిర్మించిన మూర్తి కాదును ఎంతటి మహామేధావి....ఈ వ్యవస్థను ఋషులు నిర్మించారంటారు పెద్దవాళ్లు; ఋషులు గవికనే తర్జిసభిస్తేనటు చేసి నిస్వార్థదృష్టితో ఉదాత్తంగా నిర్మించాడు; కవికనే అది ఇంతికాలం సక్రమంగా నడిచింది—ఇప్పుడా దర్ప దీనికిలే.....

ఆరోజు రాత్రి...

ఏ రాత్రికోసం మనిషిలో యావనం అంకురిస్తున్నదాది హృదయం ఉద్విగ్నమైతూ ఉరకలు వేస్తూఉంటుందో—ఏరాత్రి మానవుని తీరింతలో నూతనోషస్సులను ప్రకాశింపజేసుందో—ఏరాత్రి రెండు పవిత్రతల్లిలకు దివ్యానుసంధానం చేస్తుందో— ఏజేకో ఉదాత్తమనోజ్ఞస్వృతులను రేకెత్తిస్తుందో— అనాద్యననగోచరానుభూతి పరంపరలను ప్రసరిస్తుందో—...ఆరాత్రి... రీలా.... నీ విసేలకవరి బంగంలో మల్లెలు ముడిచారు. అనంతాకాళంలోని నీలికాంతులమధ్య తరక సమయంలా నీ బడలో మల్లెలు మెరుపున్నవి. నువ్వు ఒకూర్కారంగా, బహు విమర్శారంగా నిలబడ్డావు. పాముకూపంలాంటి వీరలోంచి నీ అనయభవర్యస్యం నన్ను ఆకర్షిస్తున్నది.

నే చూచుకొంటి బుగ్గలు...

ఆ బుగ్గలలో...

అనుబాధరాలు....

వద్దు రీలావతీ—నువ్వు ఆరాత్రి...ఆల్లసాని ఉపహాసం విమోచిం!

ఒకటి, రెండు శ్మశాలకన్న నిన్ను నిలబెడి నీయలేకపోయాను. అనంతం నా రెండుచేతులతో నిన్ను దగ్గరగా తీసికొని నిలువుబద్ధంయందు నిలబెట్టి, చిలిపిగా చూపుకునేలుతో నీ ముక్కు చితిర ముట్టించాను. అద్దంలో నీ ప్రతిరూపం కన్నులు మిలమిల

లాడించింది. నీ వదనంలో ప్రశస్తానందం అనిర్వచనీయంగా బాస్యం చేసింది.

నీ బుగ్గ వా పెదవులపై ఉంచునూ, నీ కుడి చేతితో నాతల త్రివ్యకున్నావు.

ఆ రాత్రి—

ముద్దల పరిమళాల్లో...

తాకుతూన్న రావణ్యలహరీల్లో...

పట్టిన చిరుచెరుబల్లో...

మనం అనుభవించిన అమరమృతాన్ని స్వల్పతీ సేమకు రిప్పించినా వాలో పులకెత్తుకున్నది—
రీలా."

[అంటూనే ఆమెను తన వక్షానికి ఆగుముకున్నాడు. మొదటిరాత్రి అనుభవాలను నెమరువేసి తానే రీలానికి పొంగిపోయింది; ఆతిని విశాలమయిన వక్షస్థలంపై ఆస్పికలెల వైకెత్తి, ఆ మైకంలో అతిని పెదవులకు బుగ్గ ఎత్తించి. సంబ్రాముకు చాచి మునివేళ్లు మూత్రమే ఆమె బుగ్గపై గిలిగిలెలు పెట్టినవి; ఆ గిలిగిలెతోనే చాచరి ఆమె తలను ప్రక్కకు తిప్పించి:]

"చ ముగదటిరోజు కూడా నిన్ను అలంకరించి పంపారు. నేను మధురస్వా సోపానాలపై నీకోసం విరేక్షిస్తున్నాను. చివరికి చివలతలా మత్స్య లోపల ఆకుకు పెట్టావు. అనాడు కూడా నీ యుఖంలో నును సిగ్గు తొంతరలు నాల్గూడుతూనే ఉన్నాయి. నేను ప్రేమిస్తూవుంటా నిన్ను పలిచాను. మత్స్య మాపులతో కిక్కిరిస్తూ నిలబడిపోయా వేకాని కదలిరాలేను.

నేనే నీదగ్గరకు వచ్చి ఆతిథ్యమానుణ్ణి అయి వోయింది నీ కన్నులలోకి చూస్తూ ఉండేపోయాను. మత్స్య ఎంతో నేపు నిలబడలేకపోయావు. అరచేతితో నుగురు ఓగిందుకునిపెట్టి పంపిరిమంచాన్ని అనుకున్నావు. ఏకో చెప్పలేని బాధ మత్స్య అనుభవిస్తున్నట్లా వాకు అనిపించినా నీ జగన్మోహన పొందంబ్రమణిలతో నేనది ప్రహించలేకపోయాను. అదొక ప్రణయభింగియ అనుకుని నిన్ను దగ్గరగా తీసికొని ముద్దాడాను. మత్స్య వణికిపోయావు...సిగ్గు...అనుకున్నాను. అంతలోనే నీ కన్నుల నీరు తిరిగింది. పరికిలించాను...

'రీ కా రం—తల నొప్పి'

అన్నావు మత్స్య—హాదిరిపోయాను నేను.

'ఫరవాలేదు....భయపడకండి'

అంటూనే మత్స్య అవలినివైపు తలపు తీసుకుని వెళ్ళావు.

అనుసరించాను.

అక్కడ నీకు వాంతి అయింది. తెడురుతూ గదిలోకి వచ్చి ద్రావ్యులపక్క మాటలో నీళ్లు గ్లాసుతో తెచ్చియిచ్చాను. మత్స్య కుద్రింగా పుక్కిరించి లోపలకు వెళ్తూ—ఇన్ను ఆసరా చేసుకుని—మంచం ఎక్కావు. మూలనటూ పడుకున్నావు.

వాకు చాలా భయం కలిగింది.

తలపుతీసి యింట్లో చెబుదామని వెనుతుండిగా మత్స్య నెమ్మదిగా దర్పట్టుకొట్టి పిలిచావు. నేను వెనుదిరిగేసరికి ముక్కుమీద పేలేసుకుని, బాధతో ఎవ్వుతూ, చెయ్యి ఉబి వెనక్కు రమ్మన్నావు. నేను తలపులువేసేసి నీవగ్గం గా వచ్చాను.

అప్పుట్లో నా కంఠ గా తెరిసిపడుతూ లవి.

అదేదో అధికమయిన అనురాగంవల్ల అంతురించే వ్యాధి అనుకున్నాను...

ఆ రాత్రి కొద్దిక్షణాలబాధతోనే మత్స్య హాయిగా నిద్రపోయావు. వాకు ఆరాత్రి ప్రాణాలన్నీ నీమీదే ఉన్నాయి. కన్నుమీద రప్పవాలేదు.

ఆ మరునాడూ నీ అలోగ్గం అలానే ఉండిపోయింది. వా హృదయం నీకోసం ఎంత తిపించి ఉంటుందో ఉహించగలవా? రీలా...

నాలుగోరోజున మత్స్య ఇంట్లోకి రాకుండా వచ్చారు. నీమీద అపారమయిన అనురాగంతో ఉన్న నేను ఎంతో బాధతో కారేజీకి వెళ్ళిపోయాను.

ఆ తరువాత మనం ఉత్తిరాలద్వారా కలుసుకున్నామే కాని అంతకుముంచిన జీమీ జరగలేను. చదువులో పట్టుదల వహించబంతో నేను దృష్టిని మరల్చుకోక తప్పిందికాదు. పరీక్ష లవుతుంటేగానే వద్దామని ఎంతో ప్రయత్నించాను; కాని అదేరోజు రాత్రి బండిలో నాకారేజీకుర్రాళ్లు కాశ్మీరయ్యాత్రి పెట్టారు. ఆ తిరగటం తిరగటం రెండునెలలుపట్టింది.

కాశ్మీరదేశపు నిశ్చలసౌందర్యం వా హృదయంలో అవందింపోటు విరహాన్ని కూడా చేసింది;

అందమయిన ప్రతిభుష్యంలోంచి నీ కన్నులు నన్ను అహ్వనిస్తూనే ఉన్నాయి. అందుచేతనే కాశ్మీరు నుంచి వచ్చానే—ఎవరెంత గట్టుపట్టినా దిసకుండా— నీకోసం మీ బుల్లో దిగాను. మధ్య అంతరితం కోణనే మీ మేవమావకూతురు పెళ్లి పెళ్లవన్నారు; నేను గడపలో కాలు పెడుకుండగా విపారాలోంచి ప్రక్క గదిలోకి వెళ్ళటం చూశాను, చూసినా మీ చెల్లెలేమీ అనుకున్నాను. ఆ ప్రాటకు మీ అమ్మమ్మ గారి బలవంతంమీది ఆగిపోయాను; ఆరిక ఎంతో ఆహ్లాదాన్ని, ఆదరాన్ని కనబరుస్తూ 'రాగానే కాదు ప్రాయస్తా—ఎచ్చి తీసికట్టు వాయవా' అన్నారు. ఆవిడ ఎంతయింది. ఆకాలపు మనుషులకు హృదయాలండేరి, కనుకనే నువం ఈ ప్రాటి ముఖంగానయినా ప్రతికున్నాం. ఆ సాయంకాలం మీ చెల్లి అంది :

“అక్కయ్యను చదువుకోవద్దన్నారట గా మీరూ?”

తెల్లకోయాను; వారికి ముత్రం చిరునవ్వు జవాబుగా యిచ్చాను. కాని రీ! మధ్య చెప్పు—నిన్ను బి. ఏ. పూర్తి చేయకున్నానే కాని జానియర్ చదువుకూ మానకున్నావా?...

* * * * *

ఇరవైకోజాలు... మానవుని జీవితప్రమాణంలో ఇరవైకోజాలు తెక్కలోకి రావు. జీవితస్వప్నంగా భావించుకోన్న అర్థాంగి ఆలంకరభాగ్యాన్ని కోరుతూ దీక్షతో తపస్సు చేసేవాడికి ఇరవైకోజాలంటే ఇరవైకోట్ల సంపత్తురాలు కాదా?

పోస్తుమాన్ వక్త్రంలే పొంగిపోయేనుండే— అతను మా మేపెదాటిపోతూన్నప్పుడు విరిగిపడిపోయే దంటే నమ్మగలవా? అలా కోణా ఆశి—నిరాశి!

ఆఖరికి ఓకోజాన నుమ్మంముందు నిలబడ్డాడు. ఎగిరి గంటెసి వెళ్ళి అందుకుని చూశాను—చూశానంటే! పూర్తిగా నీరసపడిపోయాను. ఆ ఉత్తరం వాన్నీపాతుకు వ్రాశాడు. వాడు విభాఖపట్నం ఆనుపత్రిలో స్టర్లగా పనిచేస్తూ, కాపురం ప్రారంభించాడు. క్రొత్తదింపతున్న వచ్చి చూసిపొమ్మని వ్రాశాడు; అజ్ఞాబులో వాడి భార్య విన్ను కూడా తీసుకురమ్మని మూడుపాల్లు హెచ్చరించింది.

ఆ కాదుతో నిన్ను కలుసుకునేందుకు బయలుదేరాను. తెలతెల్లవారుతూండగా మీ గడపలో కాలు పెట్టాను. తొమ్మిదిగంటలబండిలో నిన్ను తీసుకు బయల్దేరా లని ఊహ.

కానీ —

ఆరోజానా మధ్య అక్కడ లేవు. మీ అమ్మమ్మ గారే నాకు మామూలు ఆదరాన్ని ప్రసాదించి ‘పెద్ద మేనత్రిగారు గృహప్రవేశం చేసుకుంటూ స్వయంగా వచ్చి తీసికట్టారు నాయవా’ అంది.

నేను సగంవచ్చి విభాఖపట్నం బయలుదేరాను. రైలు దిగుతూండగానే వాళ్ళిద్దరూ కిలకల నవ్వుతూవచ్చి నన్నెంతో యిదిగా చూస్తూ, నీ కోసం కాస్తేపు ఆగాడు. తెలిసే నేను ఎన్ని ఊరుకున్నాను. నీరుంచి ప్రశ్నించటానికి వాడు సిగ్గుపడి ఉంటాడు. ఆవిడ ముత్రం చారిలో రెండు, మూడు పార్లు ప్రశ్నించినా నేను ప్రసంగకోరణిలో ఆవిడను విరిపించుకోవట్లే పాగాను.

ఇంటికి చేరేసరికి వాడికి హాస్పిటల్ నుంచి అర్థంటుగా కలుసు వచ్చింది; వాడు ఆమెను లోపలకు పిలిచి అన్నీ పురమాయించి వెళ్ళిపోయాడు.

పానంచేసి నేను బట్టలు కట్టుకుంటుండగా ఆరిక వద్దన పూర్తిచేసి పిలిచింది. భోజనం చేస్తుండగా:

“అయన్ను అసలు కదలనిచ్చేదాన్నికాదు; నేను ప్రసవానికి సంబంధించింది; పాపం ఆ అమ్మాయి కయినా అంత పెద్ద వయసులేదు. అయినా అద్భుత వంతురాలు! పద్దెనిమిదో ఏడు నిండకుండా పురిటి కొచ్చింది; కూడా ఆ అమ్మాయి చెల్లెలే వచ్చింది. నేను రెండుమూడుపార్లు వెళ్ళి పలకరించి ‘మరేం భయంలేదమ్మా, ఆయనతో నే చెప్తా’ అని దైర్యం చేప్పిరచ్చాను. తొలికానుపేమో కాస్త చెతురు...”

అంటూ ఆవిడ కులాసాగా చూట్టాడేస్తూ, రెండుమూడుపార్లు నిన్ను తీసుకురావంతుకు నామీద కొంచెం కోపంకూడా న్యక్తం చేసింది. నేను ముత్రం పెదవి కదపలేదు. భోజనం ముగించి, వాటిల్లోకి వచ్చే సరికి తాంబూలం సిద్ధం గాఉంది. చాలా ప్రయాణం చేసినచ్చాను. ఆ గదిలో విగ్రాంతి తీసికోండి.

అని ఆవిడ వంటింట్లోకి నడిచింది.

నేను నిశ్చయించుకొని వాడు వచ్చాడు; వాడు
లోపల కొద్ది సేపుగానే

‘తల్లీ—పిల్లలకులాసా?’

అని ఎంతో ఆశురతతో అడిగింది.

‘ఆ అమ్మాయికి ఎంత మునుకొరమో పిల్లనుకన్న
తల్లి అంటే.

‘భయపడకు, భయపడుతున్నాను. మొదటి
కానుపు కదూ!

చాలా శ్రమపడ్డది. కొత్తగా వచ్చిన తల్లీ
దాక్తరు సాభాగ్యులమ్మ చాలా శ్రద్ధతోనుకుంది—
అసలు తల్లికి ప్రమాదం వస్తుంటేమో అని భయపడ్డాం;
కానీ ఇద్దరూ దిక్కారు. ముగిస్తే పుట్టాడు.”

అన్నాక, వాడి కోలు విప్పింది—అప్పుడు
వాడు భోజనం చేశాడు. భోజనం అయ్యాక:

‘ఏరా, కనీసం మా చెల్లితో వెళ్ళివారు
తీయించుకున్న ఫోటో లేదుట్రా?’

అన్నాడు.

నేను నవ్వుతూ అందిచ్చాను.

రిమలపాకులను మన్నం రాస్తూన్న అమ్మ ఒక్క
సారి ఫోటోలోకి చూసి, నన్ను చూసి ఫోటోను
పరిశీలిస్తూ:

‘ఎంత మోసం చేశారు, అన్నయ్యగారూ’

అంది.

నేను చెల్లితోయి వెలియాడుతున్నాను.

‘ఇంక దాదలేదు. కాస్తేపు ఆయన విశ్రాంతి
తీసుకున్నాక మనం హాస్పిటల్‌కి వెళదాం’

అంది.

నాకోసా అర్థం కాలేదు.

‘నువ్వు అప్పగించుకుంటున్నా, వెంట్రోయిందూ
అంత అందియిందూ అమ్మాయి—అంత తెలిసయినది...
నీ అప్పగించే వేరే చెప్పాలా? నువ్వు చాలా అమ్మాయి
చేశావురా, కనీసం అవిడను పురిటికి కంపుతూన్నట్ల
యినా వాకు ఉత్తరం వ్రాయాలింది. అయితే నేం,
ఇప్పుడు వెళ్ళి చూద్దాం’

అన్నాడు.

అప్పటి కర్తవ్యమింది—ఆ ఫోటోలో ఉన్న
అమ్మాయి, ఆ రోజున పురుడుపోసుకున్న అమ్మాయి
నువ్వేనని...”

[అని ఆగి చుట్టూ విసిరేసి కిక్కిరించి నొక్కివెళ్ళు
కూస్తోంటోకి చూడసాగాడు. రీలావతి గుండెలో
చలనశక్తి కీడిపోయింది. ఆమె కిరీటంలోని ఏ అవ
యవమూ చైతన్యంతో లేదు. ఆమె కన్నులు యాంత్ర
కంగా నడుస్తున్నవి. ఆమెకు విడవటానికయినా శక్తి
లేదు. ఆమె కనులయెదుట విభావపట్టు అనుపరితలో
ఉయ్యాలలో నీరుతూన్న పసికందు కనిపిస్తు
న్నాడు.]

“అప్పుడు వాడితో నేనన్నాను:

దాక్టర్ భాయి! మర్రింకా అనుభవం సంపా
దించాలిరా. ధర్మమైన అమితమయిన అనురాగంఉన్న
భార్యకు ప్రసవవేళ అందులో ప్రథమ సంతానం—
ఎంత ఆనందం కలుగుతుంది. స్త్రీకి మాతృత్వం ప్రసా
దించే గర్వ, గౌరవాలను ఇంగ్లీషు చదువుకున్న
వాళ్లం అర్థం చేసికోలేమురా.

ఆ సంతోషానికి తోడు నేను కూడా ఎదురుగా
ఉంటే ఆమె తల్లికొలేక స్వల్ప విహీనురాలు
కావొచ్చు—మరేమయినా కావొచ్చు. అసలు నేను
వచ్చింటూ కూడా ఆమెకు తెలిసివ్వకు. నేను రానని
చెప్పాను. కానీ రాకుండా ఉండలేకపోయాను.
కారణం నీకు తెలుసు—నీ ఉత్తరం కూడా వా
రాకకు కొంత ప్రోత్సాహం యిచ్చింది. నేను వచ్చి
ఆమెకు కనిపించకుండా వెళ్ళిపోయానంటే కూడా
ఆమె మునుపే పరిపరివిధాల పోతుంది. భోజనం
మా నేనీ వెళ్ళి వాళ్ళను కాపాడావు. అదే సదివేలు—
అన్నాను. వాడు నా నాదానికి లొంగి ‘సరే’ అని
ఆపాటి స్వల్పవిషయం తెలిసంగుకు సిగ్గుపడ్డాడు.

* * * * *

ఈ లోకంలో ఇటువంటి సంఘటనలు అనే
కాలు జరుగుతాయి. ఇంతకన్న విపరీతమయినవి,
హృదయవిచారకమయినవి జరుగుతాయి, ఇతివరలో
జరిగాయి సత్యవతిని శింకనుడు ప్రేమించాడు.
సత్యవతి శింకనుణ్ణి విలచింది. దాశిరాజు మరణం
లించాడు—కూతురు ధినివ్యభుక్తోసం. అంటే గాడు—
ఆమెకి వ్యాధిభగవానుడు పుట్టాడని తెలుసు. కానీ
శింకనుడికి ఈ సంగతి తెలియకనే వెళ్ళాడాడా? తెలి
కనే కావొచ్చు.

ఇలాటివిన్నీ కథలంటాం మనం; నీ జీవితగాథ
విన్నవాళ్ళు ఎమ్మగలగుతారు. చిత్రమయినది లోకం
రీలా—

ఆ సాయంత్రమే బయల్దేరి నేను నేరుగా యింటికి వచ్చి అన్నీ సర్దుకుని మరునాడుదయం మేల్ లో మదిరాసు చేతుకున్నాను. అక్కడనుంచి మీ యింటికి ఉత్తరం వ్రాశాను.

‘నాకు రెండు సంవత్సరాల వరకు ఇక్కడ నుంచి కదలటానికి నిలుపబడినీ. ఈ రెండేళ్లు నాలో పాటు నువ్వు కూడా నిరహాయితన అనుభవించాలనీ, అప్పటికి నేను లాయరు నాతాననీ, అవగానే నీతో సంసారజీవితం ఆరంభిస్తా ననీ’ వ్రాశాను.

ఆ ఉత్తరానికి జవాబుగా నే ‘అమ్మాయికి ఆరోగ్యం అనీ, కూడు, నాలుగు మాపాలలో నేను తండ్రిని కాబోతున్నాననీ’ వ్రాశాను. అప్పుడో నువ్వు వారని కోరిక కథను వ్రాసేదానివి.

నువ్వు వ్రాసే ప్రతికథనూ నాలో ఎంతో ఆనందాన్ని కలిగించేది. ఉత్తరాలు వ్రాయటంకూడా కళగానే భావించే నాకు తిరిగి భార్య దొరికిందని సంతోషించాను.

నిజంగా కళ్ళ మేకాను లీలా?

నీరుండేమీద చిట్టిగాకు పకుకుని నీ సొట్టలు పడే బుగ్గలలో గిరిగింతలు పెక్కున్న కోజులలో ఆరు మాపాల గర్భవతి మనస్తత్వంతో, కాబోయే తల్లి ఉపాలతో... ఎంతకళ్ళం... తేలులు వ్రాసుటం! కానీ ఒక్కసారి దొరికిపోయావ్. నాకు తెలుసు — ఎప్పుడో అటువంటిదిన్నీ వేళం సంభవిస్తుందని.

అప్పుడు నీ చిట్టికి విషజ్వరం తిగిలింది. నాకు బలికి బయట పడతాడనీ ఆశలేదు — కానీ నాకు కోలుకున్నాను. ఆ జ్వరం కోజుల్లో నువ్వు వ్రాసిన ఉత్తరం దిగువుతా:

డిజర్!

ఈకోజన కూర్చుని ఆలోచిస్తూంటే చిట్టిగాకు నా వడిలోంచి ఎగిరి మీదగ్గరకు రాబోయి క్రింద పడ్డాడు.

వాడికి వారంగోజులనుంచి జ్వరం కాస్తానే ఉంది. కూసినన్ను తెరవటంలేదు. ఒళ్లు సలసల కాగిపోతోంది. నాకు దిక్కుతాడనీ ఆశలేదు. ఒక్కసారి వచ్చిచూసి వెళ్ళింది.

నిజంగా ఆ ఉత్తరం అందుకోగానే బయల్దేరి వస్తే ఎంత ప్రమాదించేది. ఆ ప్రమాదా లేమీ రాకుండా

ఉండటానికే నేను రెండేళ్ళవరకూ రావటానికి నిలు లేదని వ్రాసేశాను. సరిగ్గా మన వివాహం జరిగిన ఎనిమిది నెలల ఇరవై నాలుగురోజులకి నువ్వు ప్రసవించి ఎట్టు మీ మామయ్యవ్రాస్తూ, ఇదేం విపరీతంకాదనీ, మనం ముందు కలుసుకున్నారాననీ లెక్కించాలనీ మూడవగా వ్రాశారు.

మఖంగానే ప్రసవించావనీ, మొదటి కానుపు మగబిడ్డ ఎయినా ఏమీ శ్రమలేవనీ వ్రాశాను. నేను బ్రహ్మానందం చెందినట్లు ఉత్తరం వ్రాశా. ఓసారి వచ్చి చూసి వెళ్ళుకుని వ్రాశారు. ఒక పేజీ నేను వస్తానని అనుమానం కలిగితే ఏదో పక్షత్రయంగాని కాంతి తతంగం చేద్దురు. అయినా నాకు రావటానికి తీరిక లేదుగా.

* * * * *

నేను చిట్టిగాడికి రకంకాల వస్తువులు, బట్టలు బహుమతులుగా పంపుతూనే ఉన్నాను. నువ్వు చిన్నిచిన్ని కథలుగా ఉత్తరాలు వ్రాస్తూనే ఉన్నావు. ప్రతి ఉత్తరంలోనూ ఒక్కసారి — ఒక్కసారే—వచ్చి చూసి పొమ్మని వ్రాసేవారని నా ఉత్తరాలు నిన్ను బారించి, బోల పాడుకూనే ఉండేవి.

వార్ లెక్కనూ, ఎక్సెంటిస్ ట్రెయిన్ అయాక ప్రాప్తిను ప్రారంభించటానికి సన్నాహాలు పూర్తి చేసికొనివచ్చి విన్నూ, నీ చిట్టినీ ఈ యింటికి తెచ్చాను.

ఇంట్లోకి రాగానే చూవంకాన్ని గురించి, వంశ మర్యాదవిషయించి వివరిస్తూ మేడ పైభాగం అంతా నీ స్వాధీనంలో ఉంటుందనీ, నాకు తెలియతయ్యకుండా నువ్వు మేడ దిగరాదనీ కావనంగా చెప్పి నా ఆ ఆభిప్రాయం నీకు అందనివ్వలేదు.

జీవితంలో ప్రభుత్వమంగా నువ్వు నాకు ముఖాన్ని దివిచూపినాడే నీకు శియ్యాగారంగా ఏర్పాటు చేశాను.

లీలా! విన్నూ చూసినప్పటికీ నా మామయ్యం ఎంత పొంగిపోతుందో అంత వ్యాఖలపడుతుంది. నీకు నేను ఆఖ్యాగియంచేస్తున్నా నేమో అనిపించింది. అప్పుడుమాత్రం బాధపడ్డాను. పడ్డానుకానీ ఆలోచించినూస్తే నువ్వు నాకు చేసినదానికంటే నేను

నీకు ఎక్కువేం చేయగలిగానో చెప్పు. నేను చేసింది నీవుచేసిన దానితో పలుం గా అయినా తూటకుండా అది.

అయితే ఇంతకూ కారణం నీ సౌందర్యం.
సామ్రాజ్యాలను నాశనం చేసింది — సర్వతో ముఖ ప్రతిభా సంపత్తిను నేర్పడాన్ని సర్వనాశనం చేసి పది — ఏక ప్రాణులుగా సంపరించేవారిమధ్య బద్ధ చైత్రాలను రేకల్పించి తలలు తీయించేసింది... ఇంకా ఇంకా ఎన్ని ఘోరాలకో కారణం సౌందర్యం — రీలా — నీ సౌందర్యం అంతటి ఘోరంగా చెయ్యలేక పోయినా అంతిమ అమానుషమే చేసింది.

అది నిన్ను నాశనం చేసింది — నన్ను పీల్చేసింది.

నీ కొడుకుని కరమద్రిష్టాల్నిగా చేసింది.
అప్పుడే వికసించిన చులాచిత్రపు పూలనోటను తోధ చెప్పండి. తోటంతా ఆ ఒక్క పువ్వుతో కల కలలాడుతూన్నట్లుంటుంది - అనే నులీ అక్కా - చెల్లెల్లిద్దరికీ కాలపినచివపుకు కొద్దిగా పేచీ తేరుతుంది; అది తుణిక మే అయినా, తగి తీరుతుం దంటావా? ప్రాకృతిక సౌందర్యంలో నే ఉంది విషం రీలా!

వికవికలాడే గోడును చిన్నెత్రాను కోరలో ఎంత విషం! పక్షవిప్పి అమతూన్నప్పుడు దాని రాజససౌందర్యానికి ముగ్ధుల ముయిపోతాం. అది ఒకే ఒక్క కాటు వేస్తుంది. తుణుంబో కైవల్యప్రాప్తి పాము విషం కవక సర్వము క్రి లభిస్తుంది.

కానీ... నూపసౌందర్య విషం! నెమ్మది నెమ్మదిగా పనిచేసి కుళ్ల బెతుతుంది. పాములోని విషం పాముని ఏమీ చెయ్యలేదు. సౌందర్యవిషం సౌందర్య వతి నే కలరిస్తుంది.

రీలా,
ఆ రోజు నీకూ జ్ఞాపకం ఉండిఉంటుంది. ఉండకపోవటానికి సావకాశం లేదు. జీవితంలో మధుర స్మృతులను మరువలేనట్లే విషవిషన్ని వేగాలనూ విస్మృతిపాలు చెయ్యలేం.

* * * * *
పరిగ్గా మన గోడ గడియారం తొమ్మిది గంటల సలకై నిమిషాలను మాపుతూండగా నువ్వు మొదటి సారి మేడ దిగావు. రాత్రివేళ తొమ్మిది గంటలు

దాటక నువ్వు మేడ దిగటం అనేది కాపురాని కొచ్చిన ఆ వాలు శీట్లలో జరగలేదనుకుంటాను.

ఆ మేడమెట్లు ఒక్కొక్కటే దిగుతూన్నప్పుడు నీ కన్నుల్లో ఎంతటి ఆనా— అనంపం ఉంటానో, నీ మౌనతనం ఎలా ప్రభుత్వమవుతో ఉంటుందో, నీ మనస్సు ఎటువంటి అనుభూతులకు స్వాగతి సీతలు అలవిస్తూఉంటుందో, నీ కిరీటంలోని ప్రతి అవయవం ఏదిఏం గా పులికిస్తూంటుందో తీహిందగలను రీలా! అనుభవించలేకపోయినా భావించగలను కాదూ?

అనాటివరకూ ఎన్నడూ రాత్రిభోజనాల అనంతరం నేను నీతో మాట్లాడేవాణ్ణి కాదు. నాకు పని లేని రోజులే లేవప్పుడు నీతో మాట్లాడుతూ కూర్చునే సావకాశం ఎక్కడుంటుంది చెప్తా? విరంతరం నాతో నా స్నేహితులెవరో ఒకరు ఉంటూనే ఉంటే వాడుకదా— అలాంటప్పు డింక తీరిక కూడానా.

ఒకవేళ భోజనానంతరం కాస్తీపు కూర్చున్న నువ్వు నీ చిట్టిని తీసికొని వచ్చి:

‘మామండీ, మన చిట్టి మికోసం ఎలా ఇళగా చూస్తూ పిచ్చుకున్నాడో, వాడికి నాన్న అనే చేరు కూడా వచ్చేసింది.’

అనేదానిని. నేను అలానే కూర్చుని పవ్వుతూ:

‘జూస, ప్రతివాడికీ కన్నతండ్రుమీద మన కారం ఉండాలిందే. వాడికిమాత్రం ఆ అద్విష్టం చిక్కేటట్టు లేను, పాపం! అనేవాణ్ణి.

‘నిన్న మధ్యాహ్నం అడ్వోకేటు మచ్చా రావుగారింటికీ వెళ్ళాను. వాళ్లి చూడో మనవరాలు పుట్టిపోనా. అక్కడి అందరూ మన చిట్టిని ఎత్తుకు ముద్దాడినారే. వాళ్లి రెండో మనవరాలు చిట్టిని తీసి కళ్ళి వాళ్ళ యింట్లో బొమ్మలన్నీ చూపించింది; అక్కడే ఉంచేసుకుంటామంది, వాళ్లి రెండో అమ్మయి లలితి.

అని నువ్వు చెప్తూన్నప్పుడల్లా:

‘తిప్ప తప్ప రీలా— కష్టపడి నవమాసాలా మోపి కని, నా నా యా తనలూ పడి వాణ్ణి పెంచినదానిని నువ్వు. ఆ ఆనందాన్ని నువ్వే అనుభవించాలి; అందులో నేను భాగస్వామిని కావటం ఆవశ్యాయం కాదూ?

వాడు నీ కొడుకు. నీ చిట్టి, ఏ శ్రేణు లేకుండా వచ్చే ఆనందాన్ని, ఫలాన్ని నేను భరించలేను బీవా, అందులో ఏమాత్రం వాకు హక్కు లేదు

అనేవాణ్ణి నువ్వందా!

అటువంటప్పుడు నువ్వు ఎంతో గర్వంతో పొంగిపోయావానిది. అదింతా నీకు నేనిచ్చే శ్రేణు గానే భావించేవానిది. నిజంకూడా అంతే. అలానే వాడికి ఇందువు చెప్పకుంటూ భోజనాలవేళ వాడుండు వాడి విద్యాప్రదర్శనం చేయిస్తూ ఆనందించేవానిది.

నీ కళ్ళయందు వాడి భరిష్టగ్రుణ్ణి జడ్డి— అంటే కాదు. అలానే ఆనందించేవానిది. నీ ఆనందాన్ని చూసి నేనూ సంతోషపడేవాణ్ణి. ఈ ప్రపంచంలో ఎదుటివారి ఆనందాన్ని చూసి ఏడిచేవాళ్ళనూ, వారి ఆనందానికి భంగం కలిగించేవాళ్ళనూ నేను తీసుకుంటే వాళ్ళంటే వాకు పరమ అసహ్యం. గొంగుళిపురుగుల్లా చూస్తాను నాల్గిని. అలానే వా ఆనందాన్ని చూసి ఓర్వలేనివాళ్ళనూ, సంతోష నాకా విహార వేళ తుపానులు రేపేవాళ్ళనూ నేను తీసుకుంటే వదిలలేను. దానికి కారణం ఉంటుందని నీకు తెలుసు కాదా?

ఆరాత్రి నువ్వు మేడమించి దిగుతున్నావు. నీకు జ్ఞాపకం ఉండిఉంటుంది. అంతకు అయిదు రోజులముందు చిట్టి గాడికోసం రెండుగడులతో దాబా కట్టించాను. అందులో ఒక గదిలో విశేషం ఏమీ లేదు. రెండవగది నిర్మించబడంలో మేస్ట్రీ కాస్త శ్రమపడ్డాడు. ఆ గదిలో ఏ తుణుంలో ఏం జరుగుతున్నదీ తెలిసికోవాలనే కుకూళులం కలిగితే వా అభీషు గది కిటికీ తెరిస్తే చూడగలగాలి. ఆ గదిలోంచి వా పడకగదిలో నడిచే కథ కనిపించాలి. ఆ విద్యా గంలో కాస్త శ్రమ లేకపోలేదు. అయినా అదో శ్రమా?

అభిలలో కావ్యరంగర సౌందర్య లీలా విలాస విభ్రమంతో ఆవిర్భవించిన నిన్ను ఎదురుగా ఉంచుకుని ఒక్క తుణుంకూడా తీరిక లేకుండా జీవించటం కంటే భూగర్వరకం వింటుంటుంది బీవా!

జరిగింది! జరుగుతుంది! అయినా జరిగినదీ చెప్పకుండా!

వా ఆజ్ఞాపాదం ఆరాత్రి నువ్వు రెండు కప్పుల ఓవల్లిన్నూ, బ్రెడే, విస్కెంటుతో వా గది

గదిపలోకి వచ్చావు. నువ్వుంటో విచ్చోయి నిలబడ్డావు. గదిలో నేను లేకపోవటమే కాక ఎవరో కొత్తనువ్వి పోఫాలో పడుకుని ఉంచబడినది అంతో కలకు కారణం.

* * * *

[లీలావతి నుండే నువరుబలాడింది ఆమె కన్నుల ముందు స్వస్థం ప్రకాశిస్తున్నది ఆమె హనస్సు అన్ని సంవత్సరాల వెనుక్కు నడిచింది]

కిలకిల నవ్వింది మనస్సు—

ఫకాల్న పలకరించింది హృదయం—

మిలమిల మెరికాయి కన్నులు—

బుగ్గలలో నుదులు అప్పడంగా ఏర్పడ్డాయి!!

సర్వాంగాలూ పులకించివా అడుగు కదిప సేక పోయింది లీలావతి.

ఎదురుగా పోఫాలో సిగరెట్ పీలుస్తూ, కగి రేగిని జాతులోకి వేళ్ళుపోనిచ్చి, గోడమీది కలాప్రతి మలను అలోకిస్తున్న దిగ్విమోహన చూపుకు కనుపించాడు. ఆమె పదిములు తణివరి— నిశ్చెసిందింది.

ఆ నిట్టూర్పుకు ఉలిక్కిపడి, ఆలోచనాపూర్ణ శరవేళు శికలాలను చిన్నా భిన్నంచేసి, ఆమెచైత్రు మాన్తూ:

‘లోపలికి రావచ్చు’ అన్నాడు.

లీలావతి నుండే పొంగిపోయింది.

మనస్సు మెరిమెరిలాడుతున్నది.

తుణుకాలం ఆలోచన సాగలేదు.

నుండేను చిక్కబట్టి మనస్సు ఆలోచించ సాగింది.

నిర్దిగ్గా తొమ్మిదిగంటల పలకెలయిదు నిమిషాలకు రెండుకప్పుల ఓవల్లిన్నూ, బ్రెడ్డు, విస్కెంటు తీసుకురమ్మన్నాడు. అన్నీ సిద్ధం చేసుకు వచ్చేసరికి అయిన లేదు.

ఏమిటి విశేషం?

ఎన్నివిధాల ఆలోచించినా ఈ ‘తిలస్య’ చేపవరహస్యం ఆమెకు అందటంలేదు.

అయినా ఈ మన రమ్మని పీలుస్తున్నాడు వెళ్ళిక రమ్మను.

సభ్యులి కదిలబంటుంది—

సంవిక్రమి అగమంటుంది—

వాగదర్శక వచనమంటుంది.

దాన్ని త్రోసిరాజంటున్నప్పుడు ప్రధానం.

రీలావతి అడుగు వెనక్కు వచన లేకపోయినట్లే, ముందుకు సాగలేకపోయింది. పంటకాలువ మధ్యలో ఉండిపోతే వరిమొక్కలా ఉంది ఆమె స్థితి.

“లోపలకు రావొచ్చు; కామేశ్వరరావు తీరితంలా ఎవరి స్వాగతాన్నీ, ఎవరి ఆతిథ్యాన్నీ తిరస్కరించలేదు.” అన్నాడాయన.

అడుగులు గడపదాటి గదిలో రీలావతి ప్రవేశ పెట్టింది. వెళ్ళుతూనే అడుగులు వేస్తూన్నది. ఆమె హృదయం ఆయనవైపు వగుతున్నది. మనస్సు నిర్భయంగా ఆలోచిస్తున్నది.

తీరితంలో ఏమీ సంవత్సరాలమంచి కన్న కొడుకు వివా ఏపుడువస్తున్నా ఎరుగని ఆమెకేరీరం — స్వర్గంలోని ఆనందానుభవాన్ని గురిచూచిన రీలావతి కేరీరం పులకరెత్తింది.

ఆమెకు తెలియదానే ఆమె ముఖంలో మల్లెల నిలిసింది; చెక్కిళ్ళలో నులులు వత్తుతున్నాయి. ఆ క్షణంలో ఆమె తూర్తిగా అసహనం!

కామేశ్వరరావు సోఫాకొడుగుగా ఉన్న మేజా మీంచి విగ్గిపోతూ, అగ్గిపెట్టి తీసి పట్టించేశాడు.

రీలావతి తలవాల్యుకునే వచ్చి చేతిలోని ప్రేమబామిద పెట్టింది.

కామేశ్వరరావు వెనక్కు వ్రాలి:

‘ఇలా కూర్చోవచ్చు’

అని తనప్రక్కగా చెయ్యి చూపాడు.

రీలావతి వణికింది. వణుకుతూనే!

‘ఆ ఆయన?’

అంది.

‘ఆయన?’

అని పక్కా వచ్చి:

‘మైఖేల్ జడ్జి వచ్చాడట. రాత్రి ఒంటిగంట దాకా రావచ్చును. వచ్చినా వాడితో నీకేంపని? వాడిపెళ్లం ఉండగా’

అని విస్కట్ తీసి కొరికాడు.

రీలావతి హృదయం కుదుటపడింది.

కూర్చున్న పెద్దమనిషికి తానెవరో తెలియదు. తను వెంకట్రాయుడుచాదరి భార్యని మాత్రం ఈయనకు తెలియదు.

అయితే రాత్రి ఒంటిగంటదాకా రావని తనతో ఎందుకు చెప్పలేదు. బహుశా కింది కూర్చుని మాట్లాడుతుండగా ఫోనులో వార్త చేరినవేమో.

మనస్సుకు సంబంధించిన అజ్ఞానబాధతో కామేశ్వరరావు కేరీరం చేయటంకంటే హృదయాన్ని కరిగించే వాంఛానుభూతిని పరిపూర్ణచేసికోవటం అత్యంత అయింది.

కూర్చున్నది రీలావతి!

జంతుకూనే కూర్చున్నది!

సోఫా ప్రక్క ఉన్న కిటికీలోంచి మల్లెలవాస వలు నుమ్ముమంటున్నాయి. తొలగించిన తెరల్లోంచి చల్లగాలి మల్లెల మత్తుతో వచ్చి గిరిగిరితలు పెడుతున్నది. పైన ఫాన్ రీలావతి హృదయావాంఛతో సులంగా గిరిగిరి తిరుగుతున్నది.

కామేశ్వరరావు మనస్సు పనిచేయటం మానేసింది. అతనిచేతులు మేజామీది కప్పును తీసి రీలావతి పెదవుల కందించాయి. ఆకాశేత్రాలలో ఆమె అతనివైపు చూస్తూ పెదవులలో దప్పిస్తున్నది.

అతని కుచిచేయి కదిలింది. కదిలిన చేయి ఆమె బుజంమీద వ్రాలింది—రీలావతి చేతిలోకి వచ్చి కప్పు మేజామీదికి నడిచింది. ఆమె పెదవులు అతని పెదవులను తేరుతూ వణుకుతున్నవి.

“రీలావతి, సరిగా అడేసమయానికి నేను వీధి నుమ్ముంలో నిలబడి బటన్ నొక్కాను. నువ్వు యుంట్లోనున్నావని ఎండిన చింతకులా చలించి పోతూ వచ్చి తలుపుతీశావ్. నేను లోపలకొస్తూనే:

“వరీచడ్, నువ్వు నామాట మరచిపోయి నిద్రి పోతావేమో అనుకున్నాను. మైమికి చెప్పినట్లుగా తెచ్చావు. పైకి పోయివదలకో” అన్నాను.

నిశ్చయించుకుంటే పొంగిపోయి ఉంటుంది.

అనాథ ప్రథమ దినసాంతి వేళావ్యాప్త పుష్కలాంధ్రకాంభోజిగోమూర్తి పర్యవసరార్థాన్నిబట్టిగా వినబడిన తెలతో స్నేహాయం నజగజలాడిపోయినా, నావాక్యాల అందులోని సూచనలన్నీ నీకన్నుల్లో మెరిసి నిన్ను కుదుట బరిచాయి.

మత్స్య చేదనప చేయి వాకు తెలిలేదనే అనం దంతో మత్స్య మేమెట్లు ఎక్కడి ఉంటావు— అంటేవా?

అప్పుడు మత్స్య విడిచిన నిట్టూర్పుతో ఎంత అనంతం—అంత ఆనందవా ఉన్నది.

జాను—నిర్దానం!

కొన్నిరోజులనుంచి అన్నపు మెరుగు చూడ జోమకొని మరిసికి ప్రసాదపేతంగా భోజనం నిర్దం చేసి, రజితపాత్రలో వడ్డించి, బంగారపు పువ్వుల వీలమీద కూర్చోబెట్టి, సరిగ్గా కంచంలోకి చెయ్యి పోనిచ్చేవేళ, కంచంతినేసి, ఆ మనిషిని తిన్ని తగి లేస్తే పడేబాధకూడా నీబాధకు సరిగాదు లీలా.

కానీ—అంతా తెలిసిఉండీ నే ననుభవించే బాధో పోల్తులవా?

వా బాధను ఎరిగినవాడు ఒక్కడే ఒక్క డున్నాడు. వాడు అడుగో! మత్స్య ఈ మేడలో అడుగు పెట్టింది మొదలు ఏచలనమూ లేకుండా ఒకే స్వర్ణభంగితుతో ఉన్న పటరాజకాక్షేయగుడు.

నీకూ తెలిసి ఉంటుంది.

తెలియటమేకాదు ఇద్దరలోకూడా ఉంటుంది. ఆరాత్రి వచ్చింది అతిథి తెల్ల వారున్నామనే లేచి నిశ్చి పోనాడు అయితే వాడు నాలోకూడా చెప్ప కుండా చెల్లినట్లు నీకు తెలియదు. అంత జరిగినా, జరిగినదానికి వాడుకూడా నీ అంతా బాధ్యుడే అయినా నేను ఆ ప్రసక్తి లేకుండా వాడితో ఆరాత్రి గడిపేశాను. నిద్రకు లేస్తూమాత్రం అన్నాను— 'ఈ నిర్వాల్లన్నీ చూచివేసి. ఆవిడ కాలేజీ ఇరువు రుడివివా వంటకాలలో బాగా ఆరితేరింది. ఇప్పు డెవన్నీ తెచ్చినావిడే మా శ్రీమతి'—అంటే—వాడి ముఖంలో కత్తివాటకు నెత్తురుయక్క లేదు. ప్రాణ స్నేహితుడికి అంతకంటే తక్కువ ఎంతవారి? అందుకే వాడి అంతరాత్మ వాడిమొహాన్ని వాకు చూపనివ్వ కుండా, తెల్లవారున్నామనే కదిలించేసింది. వాడు మళ్ళీ ఈయంటికి రాలేకపోయాడు.

ఇప్పు డెదుగుతున్నాను లీలావతీ—

నీకు నమ్మకం ఉన్నా, లేకపోయినా ఈ నట రాజరాజిక్షేయమిది మొహం చూసి చెప్ప—నీకు కొడుకు

పుట్టినందువాయి మళ్ళీ మత్స్య సాంసారిక సుఖాన్ని అనుభవించావా?

అవి రావునా హెచ్ దీర్ఘనిశ్వాసం విడిచి ఒక్క సారి కిటికీదగ్గరకు నిశ్చలమై మళ్ళీలో మున్నున్నాడు. ఆమె కనుగొలకుల్లో అకుక్కుపోయిన ఆఖరి కన్నీటి చుక్కలు గెండు ఒడిలో రాలివది. అతనికి సమా ధానంగా తల అడ్డంగా ఉండింది.

“వాకు తెలికేకాదు లీలా— మానవుడికి లేద తంబో అవసరమయింది తిండి— ఇద్దా మాత్రమే కాదు. తదంతిమయైన మానసిక వికాస, సంతృప్తులు. ఈ అవసరాలను ప్రభుత్వాలు గుర్తించనూలేవు, రాజ కీయవర్గాలు తీర్చనూలేవు. మానవుడికి— మానవుడికి మర్యాదంతే సంబంధాదులననుసరించి వారి కారీరక, మానసిక పరిణామాలమీదా అవి ఆధారపడి ఉంటవి. ఇవి తీరనవ్వడే మానవుడు ఉప్పుతు దవుతాడు. ఈ ఉన్నతతర గెండువిధాలుగా నివారించబడుతుంది. ఒకటి చికిత్స.

గంజవది కళ.

చికిత్సలో లేదితం అజ్ఞాతంగా నాశనమవు తుంది, లేదా మరికొన్ని విచిత్రకోగాలనుకూడా సంక్రమింపజేయవచ్చు, అలానే నాశనంచేసినస్థితులు కూడా ఉన్నాయి. చికిత్సతో ప్రపంచం అంటే ధిమం, అనియ్యం ఏర్పడతాయి. అందువల్ల చికిత్స అసమర్థమనేగాని ఉత్తమపాధసంమాత్రం కాదు.

ఇంక కళ—

ఇదే నిన్నూ, నన్నూ రక్షించింది.

మనం కొత్తగా కాపురం పెట్టిన రోజుల్లో ఎంగోతుంది మన యింటికి విందులకు వచ్చేవారు. అలా వచ్చేవారిలో ఆ నేకులకు సంగీతంలో అభివినేతం ఉండేది, కొందరికి చిత్రకళలో ప్రావీణ్యం ఉండేది, మరికొందరు అభినయంలో విప్రులు. అసలు ఏదో ఒక కళలో అభివినేతం లేనివారితో వాకు పరిచయమే ఉండేదికాదు.

మత్స్య వీణమందు కూర్చుంటే భారతివ.

ఈ యింటికి మత్స్య వచ్చేవరకూ నీకు వీణా వాదనం వచ్చునని వాకు తెలిసే తెలియదు. నీ సామాను సర్దిస్తూండగా మన సుబ్బులు చెప్పింది:

బాబాయ్, మీకు ఏద్రాంతి కావలసివచ్చినప్పు డెప్పుడయినా అవిడకు కలుగుచేస్తే వీణ మీటి మీ

హృదయతంత్రీస్పందనతో కొంత చెమటపడ్డది. దీనిలో ఆదివి చాలా బహుమానాలు కూడా సంపాదించాడు—అని.

అప్పు డెదురున్నాను అనంతంలో—నీ జీవితంలో నిన్ను వెన్నంటి ఉండేందుకు ఒక 'విద్యసహచరి' ఉన్నదని. అప్పుడు నేను పట్ట తొట్టి... లీలా...

అంగుళి ఒక్కోనాడు మధ్యాహ్నం కాఫీ మేసిమిడకు వచ్చి:

'లీలా, ఒక్కసారి హృదయతంత్రీస్పందనం చేస్తావా?' అని అడిగిచేవాడి.

వాలుగైదుసార్లు నవ్వు ఎంతో కుమారులంతో దీని తీసిదానిది. నాకు తెలుసు అప్పటి నీ హృదయ వేదన. ఆ తెరువాయి నీలో అంత ఉండేదికాదు.

కాని లీలా—నా అదృష్టమేకాదు నీ భాగ్యం కూడా. నిజం—దీని పేరు విన్నంతలో వారి పోలిపోయే కూతుర్ని కన్న ఉదా మహేశ్వరంగారు ఈ పోలిక ప్రాక్షీను మార్పటం, ఆయన చతురంగంలో ప్రవేశించుకొవటంవల్ల మా ఇద్దరిమధ్యా ఆత్మీయత ఏర్పడటం, ఆయన ఆరవయ్యాపడి దాటినవాడు కూడా అవటంచేత నేను కాస్తంత ఆలస్యంగా వచ్చినా లోపలకు వచ్చి, కూర్చుని, నీతో ఏదో ప్రపం గిస్తూ, కొంత కాలక్షేపంచేసి ఆకీర్షిద్దా ఉండటమే కాక ఆయన కూతుర్ని నీదగ్గర వీణాభ్యాసానికి తీర్చటం—ఆ అమ్మాయిపేరు పద్మావతి కాదు, టౌను—ఆమె సంస్కార, సంప్రదాయాలకల కుటుంబంలోంచి వచ్చినందువల్ల నీ దగ్గరనుంచి దీని నేర్చుకుంటూనే, నీకు సంస్కృతి, కావ్య, నాటకాలు విరివిస్తూ విలరించేది ఒకసోజన...

ప్రీతానుజిత పలుత్వి మహానుజీతు....'

అనే క్లోకాన్ని ఆ అమ్మాయి వ్యాఖ్యానిస్తూ ఉండగా నేను పైకి వచ్చాను. ఆ సమయంలో నీ ముఖం ఎంత మౌనమయిపోయిందో గుర్తుంచా లీలా?

ఆవకాశానికి ఆహవాదపలుత్విం శిఖరైవ పేక్షితం—

అని పద్మావతి ఎంతవక్రంగా విగించింది... ఇంతకూ ఎందుకు చెప్పావంటే ఇలాటివన్నీ నీకు కొంతవరకూ కాలాన్ని గునించడండా వ్యయం చేసేయటానికి, నిర్బంధంగా తీరించటానికి, తీరని మన

అవసరాలకు మార్గంతోలు కావటానికి కారణమయ్యాయి.

అయినా అప్పుడప్పుడు నీకు కొంత ఆరోగ్య భంగం కలిగేది. కలిగినా అది విడుదలచే నావికాళం ఉండేదికాదు. కాబట్టి ఉంచేవార్గం నాకు తెలుసు. తెలియటానికి కారణం రోగానికి మూలధాతువు విడితితూర్వం కావటమే.

డాక్టరు వచ్చేవాడు. డాక్టరమ్మలు వచ్చేవారు. ఏదో రోగనిర్ణయం చేసేవారు. ఇంజక్షన్ల వేవాల్సి—ఎర్రరంగునీళ్లు, పసుపురంగు నీసాలు వచ్చేవి. ఒక్కసారి నీ దర్జంలోకి నూది దిగనిచ్చేవాడేకాదు, ఆ నీళ్లు నీచేత త్రాగించేవాడే కాదుగా? ఆఖరుకి ఓనాడు డాక్టర్ లలిత నన్నే అడిగింది—నచ్చేది పోరుకున్నాను.

జ్వరం తగిలిన మూడోరోజున నేను నీదగ్గర కొన్నిగంటలు ఉల్లాసంగా గడిచేసరికి నీలో ఒక కొత్తకాంతి, మాతనోత్సాహం, ఒక ఆకారం గోదరించేవి. మరువాడు నీకు పథ్యం యిచ్చేయటం జరిగేది. ఇంతవరకూ నేను పొరబడ లేదనుకుంటాను?

అని నవ్వాడు.

లీలాతి విషాదాచ్చాదితదనసీమలో ఒక దిగవోసనల్లి అంకురించింది. ఆమె హృదయంలో లేకుండాదిరేక గిరిగింతలు పెట్టింది.

"లీ., మనజీవితంలో సంధ్యారాగాలు ప్రసరిస్తున్నాయి. ఆ ప్రయిత మార్యకాంతులతో నీ—నా ముఖాలు శోభాహినా లవుతున్నాయి. ఈ సమయంలో ఒక్కసారి మన భార్య జీవిత చరిత్రాధ్యాయాలను స్మృతిద్వక్కులతో పరిచిదుకుని ఉపసంహారం వ్రాసుకుందాం.

"అ. లీలా!

ఉమామహేశ్వరంగారు చెప్పేవారు గుర్తుందా? ఈ ప్రపంచ నిర్వహ్యానికి హేతుభూతిమయినది ఒక్క శిష్టబ్రహ్మమేనని, ఆ శిష్టం ఆకాశంనుంచి ఉద్భవిస్తుందని, దానినే భౌతిక ఋషులు 'బ్రహ్మ'కార్యగా భావించారనీ, ఆ శిష్టాన్నే 'ఉద్భి' అంటారనీ, ఈ శిష్టంనుంచే సృష్టి, స్థితి, లయ కారులనిర్వహించారనీ, వారయాలకంగానే ఈ భువన

భవనం, ఈ భవనంలో ఎంతైనా అందమైన చిత్రాలు... ఈ పరిణామాలూ ఏర్పడ్డాయి...

నువ్వు ముందే వచ్చే...

తెచ్చిబట్టినా దిగిపోయిన చిన్న క్రియాశీలమైన ఎండ్ కాంట్రీగా వేదాంతాలు బానిసారీ, ఆ భావనలోనే అపరీక్షితులైన పాపాత్మక రాసుభూతి వారికి కలుగుతుందని మహేశ్వరంగాను చెప్పవచ్చును విశేషం అంటారు. ఆ విషయాల అయిన చెప్పవచ్చునామో లేదో ఎంత విశ్వసించదగినదిగా కనిపించేది లేదు—అదంతా ఇప్పుడు చెప్పవలసిన అవసరం ఏమిటని సందేహిస్తావేమో! గజంగా దాని అవసరం ఉంది.

దృష్టికర్తకి లయం చేసే బాధ్యతకూడా ఉంది. ఈ రెండుంటికి ఒక్కడే బాధ్యుడు కావటం ప్రాకృతిక విషయం. అదే రీతిగా కన్న సంతానాన్ని పోషించుకోనే అభిలాషతో పాటు హతమార్చే అధికారం కూడా వారికే ప్రసాదించబడింది. ఆ విషయాన్ని అంగీకరించగలవనకుంటావా?

నువ్వు—వేమో అంగీకరించకపోయినా అది జరుగుతూనే ఉంది.

తెచ్చుట నిల్లల్ని కనగానే ఆకలివేడిలో మింగేస్తుంది. పాము న్నెత్తను పెడుతూ కమ్మమూనుకుని నుటకేస్తుంది. ప్రాంతజంతుజాలంలోనే కాదు—ఈ నియమం మానవజాతిలోకూడా ఉంది.

కుంతి కర్ణుణ్ణి గంగలో పారేసింది.

గంగ ఏడుగురు కొడుకుల్ని మహాప్రవాహంలో వదిలేసింది.

అంత చెప్పక్కర్లే పోనక్కర్లేదు. మనయొంటికి విచ్చే సోమేశ్వరంపుగానీ అక్కయి భర్తతో కాపురం చెల్లవని విచ్చేసిన మూడోయేట పిల్లవాణ్ణి కని పోస్టిల్ గోవిందార పారేసింది, ఎరగత్రా?

అంగురేరి కన్నవారికే చంపుకునే హక్కు కూడా ఉంది లేదా?

అని దుబ్బ ముట్టించాడు రావుసాహెబ్.

లేదానిది దీనివంటి మౌనమవుతున్నది. ఆమె కన్నులు దృష్టిని కోల్పోతున్నవి. ఆమెనుండే వేగంగా, ఉపద్రవిగా, మందంగా పాగుతున్నది. ఉచ్చాస—విశ్వాసాలలో భంగం తెలియలేదు.]

“వచ్చాను లేదా!”

ఉత్తరం వచ్చిందిన్నానే ఆ పట్నానికి వెళ్తాను. వారంతోజాలు ఆ పట్నంలో ఉండి విషయాలన్నీ తెలుసుకున్నాను. అవన్నీ నీకు చెప్పి విన్నించా వేధించటం నాకెంతమాత్రం ఇష్టంలేదు. అక్కడ జడ్జి వాక్లెవ్ మేజర్. వాడి ఇంటిదగ్గరే బస చేశాను. అలాగే రాత్రి భోజనాలయాయి. అతని భార్య నీలానే చదువుకున్నది, తెలివయినది, ఎంతో నేర్చుకలదీనా. అంతవరకే.

ఆ రోజు రాత్రి భోజనాలయాయి.

చేతులు కుదుచుకుంటూ వాక్లెవ్ వచ్చేసరికి పోలీసువ్యవస్థ మేజారుని తిమలపాకులకు నున్నంరానీ, ఈ నెలలెని పట్నంలోఉన్నాయి. చుట్టూ నుగుంధ్రవ్యాధి అన్నాయి. ఒకమూలగా కిటికీదగ్గర ద్రావ్యరూపిద ఏనుగుతోచంబోలించి అగరువత్తుల పొగ బయల్దేరి జాయిగా నూమీదకు వస్తూన్నది. ఇష్టం తిమలపాకులు ఎములుగున్నాం; దుబ్బముట్టిస్తూ వాడి ముఖంలోకి చూశాను.

వా గుండె ఝల్లుమంది.

వాడి ముఖంలో నాకు అదోవిగమయిన ఆవేదన ప్రస్ఫుటంగా గోచరించింది. బయటగా, వేడిగా నిట్టూర్పుకు.

వేమో దలించాను.

దలించాను కానీ—దలించినట్లు మూడోకంటికే తెలియదు.

ఏదో విషయసంఘటన వాడు చెప్పబోతున్నాడనుకున్నాను. జడ్జీకవక ఆ నురువాడో, ఆనాడో ఏదయినా ఉరికిక్త విధిస్తున్నాడో, విధించాడో అనుకున్నాను. అయితే అటువంటిదానికీ వాడు బాధ పడవక్కర్లేదు; అప్పటికే వాడికలం ఎన్ని తెలలనో తీయించేసి ఉంటుంది కనక వాడికదే బాధ కలిగించకూడదు.

“ఏమిటి విశేషం?” అన్నాను.

వాడు అటూ, యటూ పరకాయించి చూశాడు. ఇల్లంతా విశ్చిబ్దంగా ఉంది. ప్రక్కగదుల్లో పిల్లలు నిద్రపోతున్నారు. వంటింట్లో ఆవిడ భోజనం చేస్తున్నది.

అయినా నాకు అక్కడి కూర్చోలేకపోయాను. మేడమీదకు వదివరున్నాను. నేచి వాడు అడుగులు వేశాడు. వాడి చెవికాలే ఎడిచాను.

మేడమీద గదిలో రెండుక్షణాలు కూర్చున్నాం. మానోట్లో చుట్టలు లేకపోలే ఆ గదిలో చైతన్యంగల రెండుప్రాణులు లున్నట్లుకూడా తెలుసుకోలేదు.

వాడు లేచాడు—నేచి ద్రావరు చూచునీటికి ఈ కవరు—

వాణ్ణిలో ఉంచాడు.

నేను తియ్యబోయాను.

వాడు వాచేరిని పట్టుకు ఆపేశాడు.

నేనురైలు దిగేవరకూ ఆ కవరు విప్పవద్దన్నాడు.

అక్కడినుంచి దాదామీదికి తీసుకువచ్చాడు. ఇద్దరం పైకి నడిచారే.

ఎక్కుతూండగానే వాడు దాదామ్యులో కూలబడ్డాడు. ప్రక్కగా కూర్చోమని సంజ్ఞచేశాడు.

అప్పటికింకా శరణంగుడు ఆకాశంలోకి రాలేదు. రకరకం ఎత్తుత్రాల కాంతులతో నీలకాశం విగనిగలాడుతున్నది.

“చూశావా...ఆకాశంలోని నక్షత్రాలు...” అని అగి నిట్టూర్చి:

“దివ్యలేజన్వీని దీనవదనంమీద అంకురించిన సృష్టికణాల్లా ఉన్నాయిరా అసంతాకాశంలోని అగణిత తారకాగణాలు...అవి ఎప్పుడూ ఆమె జడలోని చుల్లెమొగ్గలలా కనిపించి ఎంతో శాంతిని కలిగించేవి. కాని ఈనాడు...”

తప్పుదురా వెంకట్రాయుడూ!

సంఘవృష్ట్యా నాకూ — వాడికి ఏ సంబంధ బాంధవ్యాలూ ఉండకపోవచ్చు; లేకపోయినా నైతికంగా ఆలోచిస్తే వాడు నాకొడుకు. ఆకారంలో నేకాడు కొన్ని అలవాట్లలో కూడా వాడు నాకొడుకు! కానీ...పరిస్థితులు చూడూ.

వాణ్ణి రేపు ఉరి తీయటానికి తీర్చివాటి. అలాకాకుండా నేను తిప్పించగలను; కలిగిన ప్రయోజనంలేదురా. వాడిని విడుదలచేసినా వాడు

దారిలోకి రాడు. మరికొన్ని ఘోరాలు చేస్తాడు వాడిచేరికి ఇంక బాగుపడదు. వాడికి అనునయం మృత్యులేవలె కాగిలిలో చే...

ఎంతోసేపు అడిగాను, నీరిండి ఎవరని?

వాడు తిండిపేరు అడిగేసరికి ఉగ్రుడై దూషిస్తాడేకాని పేరు చెప్పాడుకాదు. తన తల్లినిగురించి, తల్లి ఘనతనుగురించి చెప్పాడేకాని తిండి విషయం చెప్పలేదు. తల్లినిగురించి అంతచెప్పకకూడా తెలిసికోలేవంటే మూఢుణ్ణి కాదుగా...

వాడి ప్రతిమాదడా నాగుండెలో గుండు మూలలా మెదులుతూనే ఉంది. వాణి అధోగతి నేనే బాధ్యుణ్ణి నమ్మక తిర్చలేదు. కాలేజీలో చదివే రోజుల్లో ఇంతదూరం ఆలోచించగలమా? ఆ వేడిలో .. .. .”

అంటూ వాడు తలవచ్చేసి ఒక గంటసేపు ఏడ్చి ఉంటాడు. వాడి గుఱం నా గుండెను చీల్చేసింది.

పుత్రగాత్రపరివ్యంగసుఖాన్ని సన్నయిధిట్టారకులు వర్ణిస్తే, ఆ అత్యురలకు దూషాన్ని చూపించాడు వాడు. నిజంగా కన్నులిండి చూడడూ వేరేవ ఈగొడ్డు వాడికింక ఆర్థమవుతుంది లీలా?

అయినా వాడివేదిన నాకు ఆ దుఃఖాన్ని విరరిమా, నా హృదయాన్ని మెలిదిప్పేసింది లీలా.

ఆ మరునాటింక నేను ఆగలేకపోయాను.

నాకు వాడిచ్చిన కవరుమాట గుర్తేలేదు.

బెజవాడల్లేవన్నో బట్టలు మానుస్తుండగా జేబులోంచి బైటకీ వచ్చింది.

ఎంతో ఆశురతతో విప్పి చూశాను.

అది నేను భావించినట్లు ఉత్తరం కాకపోగా, కొన్ని ఉత్తరాలకట్టలోపాలు ఒక ఛాట్...అన్నీ చదివాను...అంకులో వాడూ — ఆ అత్తాయి తల్లి ఉన్నారు. ఇరిగో ఈ ఉత్తరాలూ, ఛాట్ నీరి:

“ఇప్పుడు చెప్ప లీలా!

వాడు నీ కొడుకో?

మన కొడుకో?”

అని రావు సాహెబ్ వెంకట్రాయుడు చొదలిచుట్ట వివేచేశాడు.

దీర్ఘరాత్రం

‘ఆరుద్ర’

ఏకాంకిక

* * వింధ్యకు ఉత్తరాన — అగస్త్యుని ఆశ్రమం. మునిమాపువేళ. ఆకు అల్లాడడంలేదు. ఆశ్రమం అట్టు దికి పోతున్నాది. లేళ్లు భయపడి, పడుక్కొని కాళ్ళలో ముట్టలు దాచుకుంటున్నాయి.

దూరాన, దర్బలు ఆకులూ కోసుకొని, తీసుకొస్తున్న అంతేవాసులు వైదికగీతాలు పాడుతున్నారు:

‘అదితే మిత్రవరుణే తమృశయ
దోవ్వయం చక్రమాకచ్చిదాగః
ఉర్వశ్యామ భయంజోశ్రితి
రిందమానో

దీప్తా అభినశంతమిహః—’

వాళ్లు దగ్గరకు వచ్చారు.

ఆశ్రమం చుట్టూరాడన్న గభీర భీతిని, గంభీరతని చూసి వాళ్ళు వైదికగానాన్ని ఆపినేళారు.

ఒక ఆశ్రమవాసి: ఆశేళాశం? — అదితినీ, మిత్ర వరుణులనీ ప్రార్థించండి. దీర్ఘ తిమ్మనందుండి మనల్ని కాపాడమని వేచింది.

ఒక అంతేవాసి: అమృతమితిగా వస్తున్న ప్రార్థన అలవాటు చొప్పున వల్లిస్తున్నాం. అంతేకాని, ఇప్పుడు మళ్లీ దీర్ఘతమ్మిం వచ్చేవా,

చెప్పేవా? కళ్లుమూసుకొని పడుక్కొంటే తెల్ల వారిపోతుంది.

ఆశ్రమ : లేదయ్యా! కినుమానేట్టుంది. ఇది చీకటి రాత్రుల పరంపర మనల్ని అవరించేట్టుంది.

ఇంకొక అంతేవాసి: ఏమిటంత మందుకొచ్చే? వేరొక ఆశ్రమవాసి: అగస్త్యులవారు మళ్లీ ఒకరిని పాట్లపెట్టుకున్నారు.

మరొక అంతేవాసి: ఇంకో వాతేపివా?

1 ఆశ్ర : కాదు. మందువే యిటుద్దీ.

2 అం : ఆ యిటు వేం చేశాడు.

1 ఆశ్ర : ఇంకేం చెయ్యాల్సి. అగస్త్యులవారి ఆగ్రహం తెప్పించాడు.

1 అం : ఆ, తో! పడింది. — మరి చెప్పక్కర్లేదు మహామభావుడు మండిపడ్డాడు. ఆ యిటు ఒక్క కాపంతో దగ్గం చేశాడు.

2 ఆశ్ర : అవును అంతే.

1 అం : ఇందులో కొత్తేమింది? పాడిన పాటేగా ఈమూర్తిం దానికి ఆశ్రమం అట్టుడి పోవాలా?

1 ఆశ్ర : ఆసలు సంగతి నీకు తెలియదు. ఆ యిటు భార్యపుత్రులు పగబడితే మనజేంకాను.

1 అం : యిటులేద! అల్పవీర్యులు! ఉఫ్ ఆ ఊడేస్తే ఎగిరిపోతారు. వాళ్ళే భయపడినందుకు?

2 ఆశ్ర : అంతేవీగ్గా కొట్టి పారేయ్యకు. ఆ యిటు భార్య చెయ్యి ఎదురుబలంతో పుట్టింది.

3 అం : అలాగా!

1 ఆశ్ర : ఆమెను పుట్టివ మూడుడు ఇందుడింతో పరాక్రమకంతుడు.

3 అం : అయ్యోబాబో! అయితే ఇబ్బంలే.

2 ఆశ్ర : ఇబ్బందా? ఇబ్బంది—మృత. తల్లి కొడుకు
బిడ్డయ్యా తలచుకొంటే — నిర్రే తల్లిదండ్రీ
పోతుంది.

1 అం : ఉవ్! ఆవు. అగస్త్యులవారు ఆశ్రమంలోంచి
వస్తున్నారు.

1 ఆశ్ర : అ. ఏమిటి వెలుగు! అస్తమించుకున్న
మాకుగకు అగిపోయాడా?

1 అం : అగస్త్యులవారి లేజరు!

2 ఆశ్ర : అదీకాబోలు.

2 అం : కాదయ్య! అదిదెబ్బో వస్తున్నది. అమె
మేని తలతల!

1 ఆశ్ర : అహ! ఎవరా అందగతై!

2 అం : ఏమిసాందరింగి!

1 ఆశ్ర : చూశావా! ఉదయిస్తున్న చంద్రుడిలాగ
అమె ముఖం సంతి ఎర్రగాఉందో!

2 అం : అమెదెనుకవచ్చే అతి దేవరు? విశాలమైన
మైఖం. — కంపలు తిరిగిన వర్షా అతి
దేవరు?

2 ఆశ్ర : ఇలే వస్తున్నారు.

1 అం : వాళ్లు అకులతీసి అకుగు వేస్తూఉంటే ధూమి
దిద్దరిలుతోంది.

2 ఆశ్ర : ఆ ధూమగుమాస్తే ధియమేస్తోంది.

అగస్త్యుడు : (ప్రవేశించి) ఎందుకూ ధియం!
నేనుండిగా మీకేం ధియంలేదు.

1 అం : నిజమేగాని కురుదేవా!

అగ : సంతోషించకండి. వాతాపిని తీర్చిం చేసు
కొన్నవాణ్ని, నమ్రత్రాన్ని జోహోనన పట్టివ
వాణ్ని నన్ను ఎదిరించేదెవరు.

2 అం : చిత్తం గురుదేవా!
[ఏడీ ఆ అగస్త్యుడే! అంటూ తాటక
వస్తుంది. అమెతో అమెగుమరుడు మారీయ
దున్నాడు]

తాటక : ఏడీ?—నాధిర్తను దంపినవాడే! ఎక్కడ?
అగస్త్యుడేక్కడ?

అగ : నేనే అగస్త్యుణ్ని!

మారీయడు : నీవేవా! నా తండ్రిని వధించినవాడివ.

అగ : అవును నేనే!

తాటక : ఎంతవనిచేకావయ్య మునీ! ఎంతపాపం
బడిగ లేవయ్య! ఇది నీకు తగునటయ్య!

మారీ : మావాన్న వెండుకు చంపావు చెప్ప!

అగ : చంపకగివవని చేశాడు. చెయ్యకూడని
పాపం చేశాడు.

తాటక : ఏమిటయ్య ఆ పాపం. ఇ దేవీయ?—మీ మును
లంతా కలసి ఇంగ్రుడి పాపాలను కడిగివ
ప్రాంతమేకదయ్య ఇది. అంత గొప్ప
యంగ్రుడుచేసిన అంత మహాపాపమే
ఈహోటపోగా లేనిది, నా ధర్మచేసినదే
వటయ్య నిన్ను కష్టపెట్టింది.

[అగస్త్యుడు పోతోతాడు.]

మారీ : ఆగు! జవాబు చెప్పి మరీ కరుణ.

అగ : నాకు వేళవుతోంది. నా యం సంస్థ
వార్పాలి. అనులే.

మారీ : మా అమ్మ అడిగిన ప్రశ్నకు జవాబుచెప్ప

అగ : ఇప్పుడుకాదు అదియ. నేను జపం చేసుకో
వాలి. దానికి అడ్డురాకు.

మారీ : మా అమ్మ ప్రశ్నకన్నా నీజపం నాకు
ముఖ్యంకాదు.

అగ : ఎవరికో మాట్లాడుతున్నావో తెలుసునా?

మారీ : తెలుసు. చెప్పవుగా నీవే అగస్త్యుడవని.

అగ : అయితే అడ్డులే.

మారీ : లేవను.

అగ : అయితే నీ తండ్రికి పట్టికలే నీకూ పడు
తుంది.

మారీ : చాలించు నీ ప్రతాపం. నాదగ్గరా! బలం
లేని, వోల్ల వారికలేని నా తండ్రిని
చంపం అనుకొన్నావు నన్ను చంపం!
నీ తరంకాదు.

అగ : ఏమిటిరా నీ పొగడు.

మారీ : ఆ పొరికి ఈపొరు ఎంతో ఈ పొరికి ఆ
పొరూ అంతే. మా అమ్మ అడిగినదానికి
జవాబు చెప్పవం.

అగ : నాకు కోపం తెచ్చించాడు కనుక నీ తిండిని
ంంపాను.

తాటక : నువ్వు నాకు కోపం చెప్పిస్తావు కనుక నిన్ను నేను చంపిస్తే—

మారీ : నువ్వెందుకయ్యా నేనుండగా, నీ అజ్ఞ అయితే ఈ జడవారిని నిమగ్నంలో కనబడకుండా చేసేస్తాను.

అగ : ఏమిటిరా అంటున్నావు. ఈ మా పణ చెప్పకో.

మారీ : మా నాన్నని చంపిందామని నీ మామగారి చెప్పవలసిందిపోయి మమ్మల్ని నేడుకోపం బావా? ఓరి నీ—

అగ : లేవరా అద్దం, లేస్తావా లేదా!

మారీ : లేవపోలే ఏం చేస్తావు!

అగ : నిన్ను కేసిస్తాను.

తాటక : ఏమిటి?

అగ : రాక్షసుడివలె నా అనుష్టానానికి అద్దం వచ్చినందుకు రాక్షసుడయ్యేటట్లు కాపం ఇస్తాను.

తాటక : ఇస్తావు. ఈ భూములలో జనపదాలలో మునిగడాలలో నీ కాపం చెల్లుతుంది కాబట్టి కాపం ఇస్తావు. పెద్దరికమిచ్చినందుకు లోకులకు నీ విచ్చేది కావాలా?

మారీ : నీ కాపానికి నేను జనుస్తానవా? ఇచ్చుకో!

అగ : కాపం ఇస్తానన్నా నీకు భయంలేదా. నా కాపంవల్ల నీకు యక్షత్వం పోతుంది. రాక్షసులకు వస్తుంది. అంటే పురప్రవేశార్హత నీకుండదు. అలకావరంలో అడుగుపెట్టే యోగ్యత పోతుంది. యక్షరాజు నిన్ను చేరనివ్వడు. జనపదాలలో అడుగుపెట్టే వీలుండదు. అందరూ బహిష్కరిస్తారు. నలుగురితో కలిసి సుఖించే అవకాశం ఉండదు.

మారీ : నా కండ్రోకన్నా అది నాకెక్కువ! మా నాన్న లేని అలకాపురం నాకెందుకు? నీవు మా నాన్నని చంపినట్టే నిన్ను నేను చంపుతాను. ఆయన్నెలా చంపావో చెప్పు.

[మారీయకు ముందుకళతాడు. అగస్టుకు కనులెర్రచేస్తూనే వెనుకకు వెళతాడు.

అక్కడికి వస్తున్న లోపాముద్ర 'ఆ!' అని అరుస్తుంది]

అగ : ఏమిరా! నన్నే చంపదూకుతున్నావు. నీకు విధిగా కాపం ఇవ్వాలి. నువ్వు రాక్షసుడివి! నువ్వు రాక్షసుడివి!

మారీ : ఏమిజిత్తులమారివిరా నువ్వు! నన్ను రాక్షసుడిగా ప్రకటించావు కనుక ఇప్పుడు ఆశ్రమవాసులూ అంలేవాసులూ అందరూ కలిసి మూక ఉమ్మడిగా చంపవచ్చునా! కానీ చూస్తాను. నీ కోరిక సఫలం ఎలా అవుతుందో?

తాటక : కపించావుకవియ్యా మునీ! నా మహారుణ్ణి కపించావు. సరే — నీకూ ఒక మహారుణున్నాడుగా! వాడు ఎలా ముగలుగుతాడో నేను చూస్తాను.

లోపాముద్ర : ఆ! అయ్యో!

తాటక : ఏవయ్యా లోపాముద్రా! నీ కోతుకుంటి వాడు కాదా నా కోతుకు? నీ భర్తలాంటి వాడు కాదా నా భర్త. నాకుమట్టుకూ నీకుంజే అనురాగం వాత్సల్యం ఉండేనా? నీ భర్తని నిలచెట్టి సమాధానం చెప్పరుని ఆవగడంలో నా చేమైవా తప్పందా?

లోపా : (హట్లవదు.)

[తాటక కెంపకురులు ముందుకు వేస్తుంది. పనుక్కొన్న లేడి లేచి పారిపోతుంది. అగ స్తుకు పక్కకు తొలగుతాడు.]

అగ : రాక్షసుడి రిల్లివి! నువ్వు మారంగా ఉండాలి.

తాటక : నా భర్తని హననంచేతావు ప్రతీకారం చేస్తాను. చేయక పోయినా.

అగ : ఆరు—ఆవేళలో నీ చెవిరింపుకి అర్థం తెలుసుకోలేకుండా ఉన్నావు.

తాటక : నాకు తెలుసు. నాలాంటి అడిదేకనుక నీ భార్యకే తెలుసు. స్త్రీ తన భర్తని ఎంత ప్రేమించుతుందో, ఆ ప్రేమకోసం ఎంత త్యాగం చేస్తుందో నీ భార్యకే తెలుసు. నీకోసం రాజభోగాలనీ, భాగాలనీ విడ

నాది, అడవులకి చేరిన అడవి అమె. ఆమెకే నా మనో వేదన తెలుసు.

లోపా : (కళ్ళల్లో నీళ్లు తిరుగుతాయి)

తాట : వాభర్తవి దంపదమేకాక, నా కొడుకుని కపించావు. మునీ విన్ను వదలి పెట్టను. అమ్మా లోపా ముద్రా! నన్ను ఆర్థంచేసుకోగలవు. నీకు అన్యాయం చేర్చామని కాదు. నాకు న్యాయం కలగాలనే నీ నీవని చేయబోతున్నా.

[అమె చేతులుచాచి ముందుకు వెళుతుంది.]

[అమ్మ నాకు వెయ్యి ఏనుగుల బలం ఉంటుందని మా నాన్న గుకేశుడికి వదం ఇచ్చాడు. ఆ బలం అంత ఇవ్వకు నా చేతులో కేంద్రీకృతం అవుతుంది. అంత సత్తువతోనూ నిన్ను...

[అగస్త్యుడి మెడదగ్గరికి ఆమె చేతులు వెళి తాయి. లోపా ముద్ర 'అ' అని అడ్డొస్తుంది. అగస్త్యుడు పక్కకు తొలగుతాడు. తాట అగిపోతుంది.]

అగ : రాక్షసి!

తాట : నేను రాక్షసివా? నన్ను కపిస్తున్నావు.

అగ : అవును. నువ్వు రాక్షసివే. నువ్వు రాక్షసివే!

[ఆ తపోవనంలోనివాళ్లంతా అప్పటికే ఆ చుట్టూ చేరారు. వాళ్లు, నోట్లు తెరుచుకొని ఇది చూస్తున్నారు.]

లోపా : (కళ్లు మూసుకొంటుంది.)

అగ : అశ్రమవాసులారా! చీకటి పడింది. ఎవరి కుటీరాలలోనికి వారు వెళ్లి పొంది. రాత్రుళ్లు వెలికిరావడం మనకి తగదు. ఈ రాక్షసుల వల్ల నా సాయంసంధ్యావందనం భంగమయింది. అందుకు వాళ్లు అనుభవిస్తారు. (అగస్త్యుడు చెమటకు ముళ్ళుతాడు. అందరూ అతణ్ణి అనుసరిస్తారు)

తాట : సరే కానీవయ్యా! నేను రాక్షసిని అయ్యాను. నా కొడుకు రాక్షసి. మేం వెలిఅయ్యాం నీ నీతి! బాహ్యులమయ్యాం. నీమాలే ఈ చుట్టుపక్కల చెల్లుతుంది. నునుల్ని దూకి రాలివ్వరు. అంతే నా! కానీ.

నీమాట చెల్లే ఈ మలవకయాశీదేశాలలోని జనులంతా మమ్మల్ని నిందిస్తారుగాని వాళ్ళనీ నిన్నూ దూరకే బోవివ్వను.

నా బొందిలో ప్రాణ మున్నంతవరకూ మమ్మల్ని వీడిస్తాను. దారుణుకొట్టి బాధిస్తాను. ప్రతీకారం చేస్తాను. నాయనా మారీదా!

మారీ : అమ్మా!

తాట : నా ప్రతిజ్ఞ నెరవేరేటట్లు చూడు.

మారీ : అది నెరవేరకపోలే నా బ్రతు కెందుకమ్మా!

[వీళ్ళిద్దరినీ తప్పించి — అంతా నిర్దవం అయింది. చీకటి పడింది. కుటీరాలలోంచి వేదపఠనం విసవకుతోంది.]

ప్రవనోహం శివాం రాత్రీం

భద్రే పారమశీ మహి

భద్రే పారమశీ మహి.

మారీ : రాత్రి తెల్ల వారదా? వీళ్లు బయటకు రారా అప్పుడు చెప్తా వీళ్ళపని.

తాట : (అగి) వేదగానం ఎంతగానందో విను.

[కుటీరంలోంచి వివవకుతుంది!]

వియస్యాః పారం దద్ధ్యశేషయో యువద్యశ్యే మన్యాం నివిశేతే యదేజతి! అర్హిష్టానై ప్ర ఉర్వితిరుస్వతి రాత్రి పారమశీమహి - భద్రేపారమశీ మహి.

మారీ : అమ్మా! 'మేము భద్రంగా ఆవలిగట్టు చేరుకొనుముగాక' అని ప్రార్థిస్తున్నారు. వీళ్లు త్వరలోనే పరలోకానికి చేరుకొంటారు. చూడమ్మా — ఎవరో మునిబాలకుడు వస్తున్నట్లుంది. వాణ్ని ఆవలిగట్టుకు చేరుస్తాను.

[కెవ్వమని కేక.]

తాట : చేరుకొన్నాడు అద్దరి.

మారీ : పరలోకంలో నాన్న కాంతిస్తాడు. (అలోచించి) అమ్మా — ఈ మునిబాలుడు నాన్న ఉన్న బోటికి ఆవలీలగా చేరాడు. మనకొ అద్విష్టంకూడా లేదమ్మా!

తాట : నిజమే నాయనా మనం అన్నివిధాలా దురదృష్టక్షంతులమే!

[గుడ్డగూబ అడుస్తుంది. కీచురాళ్ళు గీపెడుతున్నాయి. చీకటి చిక్కవైంది] — తెర

కలగూరగంప

వజ్రహస్తదేవుని బన్నిడి శాసనములు

శ్రీ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రి

అనంతవర్మయను నెరుగు వామయగల మూడవ
వజ్రహస్తమనిచే నీయబడిన యీ శంకు తామ్ర
శాసనములు వరసన్నపేటకు తూర్పున 3 మైళ్ళ దూర
మునఁగల "పెద్ద బన్నిడి" యను గ్రామమున భూమిలో
వ్రేరికినవి. ఆ భూమి పొడువడియుండి వర్ణవసాయమున
కమకూలమగునట్లు త్రవ్వబడుచుండగా నొక మూర
లోనున నొక కుంబిలో వ్రేరికినవి. తామరాపల్లి
గ్రామవాసులు విద్యాప్రియులు వగు గొద్దు రామన్న
వాయుడు లక్ష్మీనారాయణ వాయుడుగార్ల వలన
వాడు లభించినది.

శాసన స్వరూపము

ఈ శాసనములు ఐదేసి రాగిపట్టాలమీద చెక్క
బడినవి ఒక్కొక్క శంకు పొడవు 3.4 అంగుళములు
వెడల్పు 3.3 అంగుళములు. శంకుల యంచులదగ్గఱ
గల రంధ్రములద్వారా 3.5 అంగుళముల వ్యాసముగల
రాగి కడియము వొప్పించి శంకులు బంధింపబడినవి.
ఆ ముద్రకపైని నువ్వెత్తుగా వండి విగ్రహమును
దాని ప్రక్కలందు చంద్రుడు వాగరి అంకు
శము శంఖము మత్స్యశియును పోతపోయబడినవి
శాసనములు మొదటిపెడను ఆఖరిపెడను వ్రాయుక
విడువబడినవి. శాసనగ్రంథము వశంపకుండుట కీర్తి
యుపకరించును. అందులు గ్రంథమున్న భాగము
కంటె వెత్తుగా దళసరిగా నుండుటచే శంకురాపిడి
వలన ఎత్తురముల కతగుదులరాదు. దానిచేతనే పెక్కు
శతాబ్దములు గడిచినను నీ శాసనము లీవాడు చెక్కి
నట్లు స్పష్టముగా నున్నవి. శాసనములరిపి ప్రాచీన

వాగరిలిపి దీనిచే వండివాగరియనియు వండివాగరి
యనియు వర్ణవహించును. భాష సంస్కృతము గదిష్ఠ
పద్యాత్మకము.

శాసన విషయము

శా|| 3|| 979 శ్రీ|| 3|| 1057 సంతకర్తవమున
చైత్రమాసమున "వహ్మారి" (బన్నిడిగ్రామమును)
శా|| 3|| 982 శ్రీ|| 3|| 1060 మకరమాసమున "సమూర"
మాఖ్యగ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానము చేయ
బడినది. దత్తగ్రామములలో మొదటివానిలోనున్న
వహ్మారికి సరిపడు గ్రామములు చిన్ని బన్నిడి, పెద్ద
బన్నిడి, కోటబొమ్మారి సంతబొమ్మారి యను నాలుగు
గ్రామములు కలవు. శాసనములేమో పెద్దబన్నిడి
గ్రామమున లభించినవి. గ్రామసీమలు చెప్పకుండుటచే
నే గ్రామమో సరిగా నిర్ణయింప వలసివడదు.
అయినను ఈ గ్రామమున నే యీ శాసనముతోగూడ
లభించిన శాసనమునందలి సమూరమాఖ్యగ్రామము
"జడూరు" అనుపేర నీ పెద్దబన్నిడికి అరమైలు దూర
మున నే కలగు కావున దత్తగ్రామము బన్నిడిగా నే
నిర్ణయింపవచ్చును.

విశేషములు

మాడవ వజ్రహస్త దేవుని యనంతవర్మ మహా
రాజుచే దానముచేయబడిన శాసనములు ఇప్పటికి
అయిదు బయలుపడినవి. శా|| 3|| 982 శ్రీ|| 3|| 1060
కార్తీకమాసమున శుద్ధ తదియ "వహ్మాయ" గ్రామము.
శా|| 3|| 982 శ్రీ|| 3|| 1060 ఉత్తరాయణ పుణ్య
కాలమున "అవలెం" గ్రామము. శా|| 3|| 982
శ్రీ|| 3|| 1060 కార్తీక శుద్ధ ద్వాదశిని "అరసవిల్లి"
గ్రామము. శా|| 3|| 982 శ్రీ|| 3|| 1060 మకరమాస
మున "సమూరమాఖ్య" గ్రామమును దానమీయ
బడినవి. శా|| 3|| 979 శ్రీ|| 3|| 1057 చైత్రమాసమున
వహ్మారిగ్రామము దానము గావించబడినది. ఈశాసన
మున తిథి తెలుపుటలో "వందాదనిధి" యని

కలగు. మూడవ అక్షరమును దిక్కారమున కర్త మేదియనెదరు. నందాద్రినది యనికొని వాందాగ నిధియనికొని చెప్పుటకు బగులుగా తప్పు చెక్క బడినది. ఈయూహ సరియగుచో బమ్మికిశాసనమున్నటి కుపలబ్ధములలో మొదటిదినియు జడూరు కాసినము చివరిదినియు తెలియవలెను.

ఈ కాసనము లన్నిటియందును వంశానుక్రమము వర్తనశ్లోకములు గద్యములు కూడ అనుపూర్విక తిప్ప కుంప దానవిషయ ప్రారంభమువలన నొక్కరికి గానే బమ్మికి శాసనపాతమును బోలియు యున్నది. ఈ యొకకాసనము లొక్కచేతిలో ముక్కిర్చుములైనచే యని లిపియు చెప్పవచ్చును.

ఈ మహారాజు వియద్యురునిది 960 కకాబ్దమున (11 శా 1088 లో) పట్టాభిషిక్తుడైనాడు తన రాజ్య కాలము 19వ యేట నొకకాసనమును 22వ యేట నాలుగు కాసనములను తేనెనది మునుపప్పును తెలిసి కొనుదున్నాము. ఈతని రాజ్యకాలమేమో ముప్పది మూడేండ్లలో తేనాకారిని కాసుకామ్యునినా రాజ్యం మహిమంజరే త్రింశద్వత్సర మగ్రసగ్ర యకపావర్ష త్రియే జాధికమ్" అను రాజరాజదేవేంద్రవర్మ కొడిలా కాసనములనను అనంతవర్మ చోడగంగుని కాసనముల వలనను తెలియుచున్నది. మూడేండ్లకాలములలో నైదు కాసనములు చేసిన మహారాజు ముప్పది సంవత్సర ములే దానములును జేయజేలేదా? చేసినను ననియున బట్టములు కాలేదా యని సంశయ ముదయింపక మానదు. అనంతవర్మ చోడగంగుని కొన్ని కాసనముల వలన నీ సంశయమునకు సమాధానము లభించుచున్నది. కొన్ని కాసనములు రెండేండ్లలో మొదటిది నందనాగరి లిపిలో సంస్కృతిభాషలో గద్యముగాను, రాజ రాజానంతవర్మ వర్తనములు మాకు శ్లోకములతోడను గలను. రెండవ కాసనము అనేక శ్లోకములతోడను స్వల్ప గద్యముతోడను సంస్కృతిభాషలో తెలుగు కన్నుపిలిచిలోను నున్నది. మొదటి కాసనము చోడ గంగదేవుడు భొన్నగ్రామము 9కవర్షములు 1008 కాగా మిషమాసముందు బహుళ పంచమి అదివార మున వావాగోత్రముల బ్రాహ్మణులు మాకువందల మందికి దానముచేసినది. రెండవదియు 1008 మిష మాస బహుళ పంచమి అదివారమున వావాగోత్రముల బ్రాహ్మణులు మాకువందలమందికి చోడగంగుని వీతామహుడైన వజ్రహస్త దేవునిచే భొన్నగ్రామము

దానమిచ్చబడగా దానికి అక్కడ గారగ్రామముందు చేరి ఉన్న ముంపవట్టు గ్రామమునకు నుపాంత ముగా తూలుపు గ్రామమునండి కొంత విడిదీసి 88 పరిమితముయిన త్రేలెలమును భొన్నగ్రామ వివాసులకు 9క 1084 వత్సరములు కాగా ఉత్తరాముని పుణ్య కాలమున చోడగంగునిచే దానమిచ్చబడినది. మొదటి కాసనము, వజ్రహస్తని యిదిర కాసనములవలె లిపి, పరిమాణము, కవితిలలో సమానముగానే యున్నది. మహా భామస్తుకున్న సంధి విగ్రహియాపురయ నునుకు దామోదరునిచే లిఖితము. మహాక్షరాళివల్లే మూడవ ముక్కిర్చుము. వజ్రహస్తదేవుని కాసనములు కొన్నింటిలో కావ్యకర్తచేన ఉత్కిర్తకుని చేయను లేవు. భాద్రపాడు కాసనమున మహాకాయస్థ సంధి విగ్రహియాపురయస్వమానువా దామోదరేని లిఖితం మహాక్షరాళి మంక మోజస్వమానువా వల్లే మూడవ ఉత్కిర్తితిం అని కలగు. దీనినిబట్టిమాడ వజ్రహస్తని కాసన గ్రంథ రచయిత ఉత్కిర్తకులే కొన్నికాసన గ్రంథ రచయిత ఉత్కిర్తకులని స్పష్టపడుచున్నది. మఱియు కొన్ని మొదటికాసనము అనంతవర్మ చో డగంగునిచే వ్యయముగ భొన్నగ్రామము దానముచేయ బడినట్లు చెప్పుచున్నను రెండవ కాసనము వజ్రహస్త దేవునిచే మొదల త్రితే బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చ బడిన దానికి పరిసరముననున్న తూలుపు గ్రామము నుండి 88 పరిమితమైన భూమిని కలిసి భొన్నగ్రామ వాసులకు దానము చేయబడినదిని చెప్పుదుంకుటచే భొన్నగ్రామము మొదటి వజ్రహస్తనిచే దిత్రయి నదియే యని తెలియుచున్నది. కాని యీ దానము తెలుపునట్టి వజ్రహస్తని కాసనము మన కుపలబ్ధము కాలేదు.

ఇప్పుడు మఱియుకదిక్కు విడిదీయవలసి యున్నది కొన్ని మొదటికాసనము ననుసరించి అనంత వర్మ చోడగంగునిచేతను, రెండవ కాసనము ననుస రించి అతని తాత వజ్రహస్తనిచేతను; అందు వా దానము హరనయననియొద్దగన చంద్రగిరి 1008 కతా బ్దమున నీయబడుట సంభవము కావేరదు. వజ్రహస్త దేవుడు 9క 960 మొదలు 88 సంవత్సరములే రాజ్యము చేసినట్లు అతని కుమారుడు రాజరాజ దేవేంద్రవర్మ కొడిలా కాసనమున్నను అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొన్ని రెండు కాసనములందును నరసింహదేవుని కెండు పట్టుపు తాతాకాసనమునను గూడ స్పష్టముగాగలదు.

ఈ 999 లో రాజరాజ దీక్షోదవర్షము జరిగి యున్నది. కాబట్టి గాజగూరగంప 999 లో జరిగినవర్ష లో మగంగజేత్రము పట్టాభిషిక్తులయిరి. కాబట్టి లోమంగజేత్రము పట్టాభిషిక్తులయిన వారి సంవత్సరమును మజరాత్రును జరిగియుండుటయు గ్రామము కావడమునకు సభికారము జరిగియుండుటయు సంభవించినా? అను సంశయము కలుగుచున్నది. సాధారణముగా నొకరాజ మరణానంతరము యితరులను పట్టాభిషేకము జరుగుట కుదరనిదైనను, ఒకప్పుడు బహుకాల రాజ్యపాలనములేని వివిధరాజులు తమ ప్రతి పక్షములను రాజ్యాధికార మధ్యగించినను వారు మరల రాజ్యాధ్యక్షికారములు వెర్రుట సంభవించరు. కాగా ఈ 1000 లో మజరాత్రును వాడములేనదియు తెలియుట ప్రమాదము. కావడగంభ రచయిత పేరును తెలియజేసినాడు, అది కవిలహరియనును దాని తేటపద్యములలోను జరి మజరాత్రునిది మూలమునుండుగా "నందన కావడగంభము కంఠరేఖ మజరాత్రుని వాడమునది యుద్ధ" పదమునందగా దీక్ష 1000 సంవత్సరము దానిని కొనిపాలను. దాని విస్తృతమునందునుగొన్న మూలమునును, మజరాత్రజేత్ర కాలమునకో యా గ్రామము వాడములేనదియుండు వానిననును విస్తారమునయు కొనిపాలను లేదులే లోమంగజేత్రము అ గ్రామమును తోనే వాడములేనది కావడము తెల్పించినాడు తగువారి బహుకాల చరిత్ర పరిశ్రమమునకుల రివతరేదే వా గ్రామము ప్రార్యము దత్తములేయిండుట విస్తృతముగా లేరిన కొని అ ప్రమాదమును విస్తారములకై యా గ్రామమునకు తిరి పరిమిలేక్షితమును కలిపి మరల వాడములేనది కావడమును స్పష్టముగా వానిననును పొందుపజేరినాడు. నందనకావడమునన్ని "ఈ 1000 వ ముచ్చికాడు పోయి మజరాత్ర జేత్రవర్షము" అను రాజ్యమునకు అంతరముప్రార్య మెక్కడో ముచ్చికాడురానిలే దత్తముయినది అనియు 1000 ఏడవే మరల వాడములేయిండుదియు సంవత్సరము లేనకొనివలసియున్నది.

ప్రెగంభమునకుల మజరాత్రజేత్రులే కొన్ని గ్రామమునాది వాడము లేయిండుదియును వాడ కావడము ప్రార్యకాలముననే జరిగిందినదియును మూలమునను. ఇదికొక "పదిగాడు" "పరిక్షిపట్నం" మదిరాదు మూలమున కొనివడము మూలముల జరియు వానియందులి రిపి ప్రాచీన వాగియేకాని యా కావడరివరే స్పష్టమైనదికొనియును శ్రీ మల్లం

పది పోయివేలవర్షముగాని దీక్షోదవర్ష కంఠము కావడరివరగమున జరిగియున్నాడు. వానితో నదిని యెప్పటికీ మూడవవ ప్రమాత్ర జేత్రునిని గొప్పది వాడ కావడమును బయలుపడియు విస్తరియగుచున్నది. ఇంకను గూర్చుకుని తెలియజేయుచున్నా? కలగూరగంప.

వింత విషయము

ఈ మహారాజ విషయమున కొక్క వింత విషయము తులసి పుట్టుచు పోయింది కావడమునందును, నందనకావేత్రుని కేయలప్రతి తామకావడమునకులను తెలియజేయుచున్నది. దాని నీ కొరిది మజరాత్రునియన్నది.

లో. అనర్థమును వికలమేగ సహజాకావేత్రుని మహా ద్విభావ! యేనావ్యాకాశ రివ్వక రివహిమా పూర్వ వివర్తనలని! లేనకారిని కామకావ్య రివ వా రాజ్యం అహిమంబలే! రివర్తనలని ముచ్చికావ్ర యేనా వర్తనయేనాధి!.

లో. రివర్తనలనిమహారాజ్యం మజరాత్ర మహారాజే! గావ్యాని విహరియ్య గూర్తరకేయ ఇవా రివ!

(రాజరాజ దీక్షో వర్ష కొనిపాలనము.)

ఆ ర ర సా య న శా ల
ము క్తా ల, కృష్ణ

ఫి ఫి ర ము 1925.

ప్రశస్తాయుర్వేదోపధములకు
నిలయము, ఏమందుకావల
సినను మాకు వ్రాయుడు,
నమ్మకమైనవి లభింపగలవు

అయుర్వేదభాషగా

వేటూరి శంకరశాస్త్రి,

ఎ. ఎం. ఏ. పి.

Consulting Physician

౧. తతి: కామార్థ వాద్యైశుంభావ్యయ సమవృత్తి
వాచాం లిపయ మహాశివ్యాం బాత: శ్రీ వజ్ర
హస్తో మోది (14) ఈవశంతి మతిభిషణ
యశినిం శివ్యాభిజమానప్రత్యస్త్రీం శతమబ్దకా
వతి మహాలయత్ ||

(అపరితవర్మ చోడ గంగదేవుని మొదటి కొన్ని
శాసనము)

౧|| తతి ప్రదీయనందితో వజ్రహస్తస్త్రయ స్త్రీంత
మబ్దకావ్యహి ముదివహిత తివ్యవర్మ శి శ్లోకా||

శ్లో|| వ్యాప్తే గంగకులోత్తిమవ్యయశివా దిశ్చక్రవాపే
శశి ప్రవ్యాతా మలి వేషయస్య భువన ప్రహృద
సంపాదివా | సిందూరై రతి సాంధ్రపంకపటలైః
కుంభస్థలేపబ్దకే | హ్యలించంతి పువ: పువశ్చ
హరితా మాధోరణా నారణాన్ ||

శ్లో|| అనురాగేణ చుడినో యవ్యకక్షో ముఖాబ్జయోః |
అసీ శే శ్రీ సరస్వత్యై వసుకూచేదినా జగిః ||

శ్లో|| సనాదుతి: శేవల మద్ధితో డసి స వజ్రహస్తస్త్రీ
కలింగవాభ: | శోవజ్రహస్తాదపర: పురివ్యాం
వజ్రం తతిద్యారయకుం సమర్థ: ||

(అపరితవర్మ చోడగంగదేవుని రెండవ కొన్ని
శాసనము.)

వరసింహదేవుని కంకుపట్టు తామ్రశాసన
మందు.

శ్లో. కాస్త్రార్థ నిట్టరయత్త్వి మదంతికారి
సర్వార్థివర్త పరితోషణ హేతువర్గః
ఆచారతోప మునిపుంగవ మారిచారీ
తస్మాదధూన్యవశతో భువివజ్రహస్తః.

అను శ్లోకమును, దాని తరువాత ననా మతే వ్యాప్తే
గంగ కులోత్తిమవ్య అమ శ్లోకములును గలవు. పై
గ్రంథములకు వజ్రహస్త మహారాజా గగనమునందే
పడుచున్న పిడుగును కేంద్రీక చే వారించిపట్టె తెలియు
చున్నది. పై విషయము సాధారణముగా రాజుల
వర్తనములవంటి పొగడికలు కాక యశార్థవిషయమే
యనుటకు గొన్ని ప్రమాణములు కలవు.

ముఖలింగాలయమునను, పార్వతీ పురము
తాలాకాలాని నిలకంతేకారాలయమునను వజ్రహస్త
దేవుని శిలాప్రతిమలు గలవు ఎదిమ ముంగాలు
గొంచెము వంచి నిలిచి యాశోహకున కాశోహణ
సౌకర్యము కలిగించు నొక యేమగున, దాని నడుమభాగ
మునకు సరిగా కుడిచేతి గొప్ప నిస్త్రీంశయము శేల
నాని అర్చనలయముగా ద్రిప్పుటడిం కుడిచేతి నొక
చిన్న బల్లెమువంటి ఆయధమునుదాల్చిన శిలబద్ధ

యగు ఉన్నత పురుషునిగ్రహమును గల ఆ ప్రతిమలు
మూడవ వజ్రహస్తదేవునివే యని శ్రీ రాశ్మిబండి
సుఖ్యారావుగారు శ్రీ గొడవర్తి రాయరామగారు
మొదలగు చారిత్రికులు నిర్ణయించిరి. కుడిచేతదాల్చిన
ఆయధము ఇది యది యను పేర నిర్ణయించ నమవుగా
లేదు. అదియే పిడుగు వదంచిన కేంద్రీక కావచ్చును.
అరసవిల్లి మూర్ఖాలయమునందును గోడిలో నొక
గజామూర్ధుడు వాయుపాణియు నగు పురుషుని
శిలానిగ్రహము గలను. వజ్రపాణి యగు దేవేంద్రుని
ప్రతిమ యని యా స్థలనామలంగురు. ఆ మూర్త్యదేవుని
దేవేంద్రుడు ప్రతిష్ఠించెననియు తెప్పగురు. ఆ
పురాణగాథను నునము చారిత్రికాంశముగ గ్రహించిన
నా ప్రతిమ వజ్రహస్త దేవునిదినియు వాతకు శేల
బట్టిన ఆయధము వజ్రముకాక వజ్రమును వారించిన
కేంద్రీకయనియు తెలియగలను. వజ్రహస్తదేవు
డీ యరసవిల్లి గ్రామమును దేవాలయపరిచారమల కిచ్చి
పట్టు కాసము కలదుకదా? కావున నా ప్రతిమవలనను
అశిని విరాసము తెలియుచున్నది.

ఈ యశినిపాఠము తిదిభీమారము నెక్కడ
జరిగినవనుటకు శాసనాధారములుగాని గ్రంథాధార
ములుగాని కావరా లేదు. విషమ ప్రభలమగు జన్మక్రి
యొకటి మహేంద్రగిరిప్రాంతమున గలను. కలత్తూరా
మందిపాకొండ (మహేంద్రము) పైని గోకరేశ్వరా
లయము మొదలగు దేవాలయములు అక్కడ పండి
పాండివులచేతను, గుంతి ద్రావణులచేతను నిర్మింప
బడిన ఆలయములను ప్రతిష్ఠింపబడిన శివలింగములును
గలవు. అది పాండివులచే నిర్మిం. బడిన ఆలయము
లగునో కానో కాని ఇటుకలు, సున్నము, కలర,
లోహము వీరియు లేక నులచిన పెద్ద పెద్ద తాతిలరక
లొకదాని పై నొకటిగా చేర్చబడిన శేవల శిలమును
ములు. వానిలో నొకదాని పై నొకప్పుడు పిడుగు
పడగా నొక నుహారాజా దానిని వారించెట. అంతట
వాలయము భిన్నముకాక యథాతూర్వస్థితిలో నే
జేటికిది నిలచియున్నది. ఆ ఆలయపరిభోగమున
నా పిడుగుపాటును నూచించుచు మూర్ధికాంతి ప్రస
రించు చిన్న పగులునూత్రము కలదు. ఇది ఇక్కడి
కింవదంతి. మునిమూర్తచారి యగు నా రాజనాథుడు
తపఃప్రభావముగలనో ద్విషదంతికారియగు నా రాజ
కంఠీరవుడు శివార్థిభీమాతిముననొ యశినినివారిం
చుట మాత్రము నెక్కడే యెయుండును. ఆ రాజ
నాథుడు ముప్పదియై యశోవిభూషితు డగు మన వజ్ర
హస్తదేవుడే యని వేరుగ చెలప నక్కఱలేదుగదా?
ఇంకను భూగర్భమున నివసించునన్న శిలా తామ్ర
శాసనము లద్వివక్షియుని దృష్టి గోదరుములగుచో నింక
ని మహారాజా విషయమునను నిగిర మహాప్రభువుల
విషయమునను జెట్టి చింతలు ప్రకటములు అగునో!

ఏరువ రాజ్యము

శ్రీ కొత్త భావయ్య చౌదరి

ఏరువనాడు, కడప కర్నూలు జిల్లాలయం దివుడు చేరియున్నది. ఈదూరు, పొత్తినీవాటి కరికొలా న్యాయ తెలుగు చోళరాజులను కమ్మవాటి తెలుగు చోళరాజును 12 వ శతాబ్ది ప్రాంతమున తూర్పు చాళుక్య దక్రవర్తులకు సామంతులై పాలించుచుండగా, నీ యేరువనాటి తెలుగు చోళరాజులు పశ్చిమ చాళుక్య దక్రవర్తులను విధేయులై పాలించుచుండిరి. ఏరుగూడ కరికొలాన్యాయులే.

క్రీ. శ. 1121 సం॥ ప్రాంతమున నీ ఏరువ రాజ్యమును ఏరువ తొండయరాజును మహా సుండలై కన్యకు పశ్చిమ చాళుక్య త్రిభువనుకుల్లి దిగుదాంకిను డిగు ఆరవ విక్రమాదిత్య దక్రవర్తికి సామంతుడుగా పాలించుచుండెను. ఆ కాలములో తూర్పు చాళుక్య రాజులు బలహీనులైయున్న సమయము గనుపెట్టి తొండయరాజు మున్నగు సేనానుల బంపి యిరిచు ఆంధ్రరాజ్యములో చాల భాగ మాక్రమించుటయే గాక, తూర్పు చాళుక్య దక్రవర్తుల సామంతులగు విల నాటి చోళరాజులను గూడ లోబరచుకొనెను. గాని యిది దాదాపు 17 సం॥లు మాత్రమే సాగెను. తిర్వాత మరల సది తూర్పు చాళుక్యులకే లోబడెను— ఇది దాదాపు 1186 లో ననవచ్చును. ఏరువ తొండయరాజు కాలములో బహు పర్యవసరంతుడై యుండి ద్రాక్షరామము వరకును జోయి రాజ్యమును కయించియుండెను. ఈయన క్రిందనే గాజోలు ఆర వల్లి నాయకులు సేనానులై యుండుట గాఢేక, ఏరువ తొండవి దక్షిణ భూభాదంతులని పెండ్లివని యుండిరి. అట్లే పెంపాలివాడు, కొమరపల్లి నాయకు ఏరువరాజ్య మూల స్రంభులని పేరొందిరి. ఆలఘువర్ల పద్మనాయకులు, ఏటాకూరి నాయకులు గూడ నీ యేరువ రాజ్యముక్రిందనే నాయంకరములు గల్గియున్నట్లు వారి ప్రాశస్త్యులవల్ల తెలియవగుచున్నందున నా కాల ములో ఏరువరాజ్య మెట్లు విస్తరించి ప్రతిభావంత యుగమొనర్చి తెలియవచ్చును. ఇట్టి నాయకుల ప్రజ్ఞాబలనిశేషములవల్లనే సర్వవిరాజోక్తు యుద్ధ యునకుగా వీరిచే జయింపబడినట్లు. అందుచే వారికి ఏరువరాజ్యప్రాపనాచార్యులిరువముగూడ విధించిరి.

తొండయరాజు మహాదేవుడు మైలమనేని శ్రీ భీమేశ్వరాలయమున నొకదానము గావించి, చా. ప. 46 సం॥ లో నొకదానకాసనము ప్రాయించెను.

పశ్చిమ చాళుక్య దక్రవర్తి శైలపకేతుడు నిని పోయినపిమ్మట ఆంధ్రదేశమునందలి దక్షిణభాగమును

జయించుటకై కాశీయ గణపతిదేవ దక్రవర్తి 1195 ప్రాంతమున ప్రయత్నించి కృత్కృత్యుడైయ్యెను. అప్పుడే యేరువరాజ్య మాయనకు లోబడెను. 1260-95 సం॥ల మధ్య కాశీయ రాజ్యము దుడమనేని పాలించెను. ఆ కాలములో నీ యేరువరాజ్యమును పాలించిన రెండవ తొండయ రాజు మల్లిశేఖరవోడులు స్వతంత్రులగుటకు ప్రయత్నించిరి. అప్పుడు దుడమనేనిసేనానులగు గోప గన్నా రెడ్డి అంబయనేతుడు విడిహాని నాయకులు దండె యాక్రమింపి, తొండయరాజును యుద్ధమున సంహరించి తిరుగుబాటును ఆణచినైదిరిగాని వారిరాజ్యము వారిం చినట్లు కనబడెను. తిర్వాత భీమరాజును పతిడు దీనిని పాలించుచుండిగా పట్టలచేళ్ల సేనానాయకుని బంపి యాచరినప్రాంగములు వారింపబడినట్లు.

కాశీయ వీరప్రతాపగుప్త దక్రవర్తి యీ రాజ్యమును గూడ తన సేనాధిపతులలో నొకడగు జుట్టయలంగ గంకారెడ్డి పాలనలోనుంచి యేరువ వారిని తొలగించినట్లు కనబడుచున్నది. ఇది దాదాపు 1808 ప్రాంత మనవచ్చును. భీమరాజునకు బ్రాహ్మంబ యను భార్యవల్ల “చాహాల్లి నారాయణ” దిగుదాంకితుడగు దామరాజు జనించినట్లు రెండవ అన్నదేవ తోడుని తామ్రకాసనములో చెప్పుబడుటవల్ల నాతిడు వీరప్రతాపగుప్తునికి లోబడి యొక సామంతసేనానిగా వ్యవహరించి ననవచ్చును గాని రాజ్యాధిపతిగా నున్నట్లు కొనరాదు.

దామరాజునకు లక్ష్మీదేవి యను సతీమణియందు పోమరాజు జనించెను. ఈతని కాలములోనే 1828 లో తురుష్కులు ఆంధ్రభూమిని ఆక్రమించుటకై ప్రయములు పల్చి జయించిరి. 1833 సం॥వరకు తురుష్కు లాంధ్రభూమిని ఆక్రమించి, నానాధిముల ప్రజలను బాధించి, యిచేక దుర్భాగముల గావించి పాలించుచు వచ్చిరి. ఈ కాలములోగూడ నీ యేరువప్రాంతము వారికి లోబడియుండును.

మునునూరికొండయ, బ్రాహ్మ నాయకుల యన్య తీయ ప్రతిభానిశేషములవల్ల ఆంధ్రదేశములోని నాయకులంద రేక మై మరల యుద్ధములు వాగించి ఆంధ్రదేశమును మహమ్మదీయుల బారినుండి రిముక్తి గల్గించిరి. ఏరువరాజ్యమూ సేనానులలో అన చోతారెడ్డి క్రిందకు వచ్చే ననవచ్చును. పోమ రాజునకు మారాంబవల్ల జనించిన అన్నదేవ తోడుడు ఆరవి సామంతుడుగా నుండియుండును. ఈయనకు “అర్జిగండరగంప” యను దిగుదమున్నట్లు చెప్పుబడినది. ఈయనకు ఇరుగాంబవల్ల భక్తిశ్యం తోళుడు జన్మించెను. ఈతిడుగూడా అనచోతారెడ్డి కాలములోనే యొక సేనాధికారిగా నుండెను.

భక్తికర్మచోడుడు

ఈతడు తన పూర్వ రాజ్య సంపాదన కొరకై కాబోలు చలమప్రభువు (నరసాచార్యుడు) అనపోతాచార్యుని సహాయముతో అనపోతారెడ్డి నెదిరించి వారికి జరిగిన యుద్ధములో అనపోతాచార్యునికి సాయపడెను. మూరవరంపల్లె జరిగిన యొక యుద్ధములో విరాన్న పోతారెడ్డి జయింపబడెను ఇది 1869 లో జరిగెను. భక్తిరాజు సుబ్బరెడ్డిపాలకుడగు ఫిరోజ్ షా షాహునుగూడపాండి, వేదగిరి 1 రాజసభయమును గూడ తీసుకొని కామవూరిలో నూతనరాజ్యమును స్థాపించుటయెను. ఈ వ్యాపకము దాదాపు 1876 లో జరిగి 1878 వరకు జరిగియుండునని కొందరు దిద్దిత్రుల విశ్వాసము. ఈ భక్తికర్మచోడుడు తన కుమారుడగు భీమరాజునకు అనవేమారెడ్డికుమార్తెను వివాహము గావించి రాజ్యమును స్థిరపరచుకొనెను. ఈతడు చిన్న తనయన ననేక యుద్ధములందు బాల్గొనెను. పాండి ధర్మపద్ధి అజయిని, ధరణిపాడుపద్ధి సింఘాపతిని, పెదికొండపద్ధి దిబరొళ్లాన్ మున్నగువారిని, మూరవరంపల్లె విరాన్నపోతుని (కుమారగిరికొడుకు), అత్తిలిపద్ధి యితని కైత్రులను, కాకరపర్తిపద్ధి కర్నూరుకై నైవ్యమును (విజయనగరాజు) జయించెనట. ఈయన అన్నియంటియును రాజేసిల్ల అన్ని నేవులు, భీమరాజును యిరువది తనయుల గాంచెను. ఇతడు కొన్ని ఆగ్రహారములను నేవ బ్రాహ్మణుల కొసంగి పేరండెను కంపెర్లకొలను, పెనివావాడు, అత్తికూరు, ఆముదాలపల్లి యనునవి ఆగ్రహారముల గ్రామములు—1435 లో నితడు మొదటి ఆగ్రహారము నిచ్చెను—భక్తికర్మచోడుడు చనపోయినంతవేల రెడ్డిరాజులు బండుకుడుకు భీమరాజు రాజ్యముక్రమించి పాలించి వారంభించెను. ఈతని పాలనము కొద్దికాలమే జరిగెను. పోడుకుడు అనదేవ చోడుడు రాజ్యభాగము గోగురున్నును, అతని కోరిక నిరాకరించుటవల్ల నీ యిరువదినకు జైరము పోచ్చయ్యను—భీమరాజునకు అనవేమారెడ్డియను, దర్వాతి వచ్చిన రెడ్డిరాజులును సాయపడుదుండెరి. అనదేవ చోడుడు చలమ ప్రభువు వేదగిరి వాడైయుంచి, సుబ్బరెడ్డి రాజును ఫిరోజ్ షా షాహునుగూడ తీసుకొని యనేక యుద్ధములు జరిపి, చివరకు రాజ్యస్థితికార మొనర్చెను—ఈ చలమరెడ్డి ప్రభువుల జరిగిన యుద్ధములలోనే అనవేమారెడ్డి, మరొక యుద్ధములో కాలయవేముడు ఇనిపోయిరి. అనదేవ చోడుడు 1888 సం॥ ముందే కామవూరి రాజధాని చేసుకొని పాలించజొచ్చెను—

రెండవ అనదేవ చోడుడు

భీమరాజు కుమార్తె వేదాంబికను అల్లాడరెడ్డి పెండ్లాడియుండెను. అందుచే నీతి దినదేవచోడుని రాజ్యమును పాలించుటకై ప్రయత్నించుచుండెను. కాటయవేముని నైవ్యమును తన యాధీనములోనికి తెచ్చుకొని చివర కితడు 1417 లో గొప్ప యుద్ధమును సాగించి అనదేవచోడుని జయించి, సంహరించి రాజ్యమును రాజునుపొందివరకెడ్డి రాజ్యములోనే గలిపి వైచెను. అనదేవచోడుడు చినివాడులో బ్రాహ్మణుల కొక ఆగ్రహారముచ్చెను ఈయన దానకొననములు 1888, 1418, సం॥ ముల వాటిని త్రిపురాంతకము పాల కొల్లు గ్రామములలో కనబడుచున్నది.

ఈ అనదేవచోడుడు ఏనుండిరాజు పోషియించు యిరువదికొనతీమణివల్ల వీరభద్రరాజును కుమారుని గాంచెను. అతడుగూడ 1417 లో జరిగిన యుద్ధములోబాల్గొని యంగి మృతినొందినట్లు కనబడుచున్నది. అప్పటినుండి నీ యేగువంశంకుల రాజ్యమును, వంశమును తిరిగి తలయెత్తిలేను—భీమరాజు రెడ్డిరాజుల నేనాధీపతిగా మెలంతుడు ననేకయుద్ధములలోబాల్గొనుచు ప్రసిద్ధిపరచింపింట్లు కనపడెల్లా తాల్గి ప్రాస్తుటూరుకొననమువల్ల తెలియుచున్నది. ఈతడు చివరవాడు దక్షనాట్యము, మర్రియములు, వేంగి, కలింగ మున్నగునేశములన్నియు నొక్కనాడే తురగాయాలుపై వాడికవైచిని యంగు చెప్పబడినది—ఈతడు ప్రత్యేక రాజ్యమును పాలించుటకు ప్రయత్నించినట్లు కనబడును. ఇతడు చివరవాడు అల్లాడరెడ్డిపద్ధిని నైవ్యాధికారిగా నుండెను. ఏకవ వంశములో సింగరాజునందకు కమ్మవాటిలో నొక అధికారిగా నుండెను. ఈతని కాలము పరిగా దిది యుటలేదు. ఈతనికుమారుడగు కేవలరాజు అయినావతిలో నొకకొననము వ్రాయించుచు తన వృత్తిలోని చిలుమూరుగ్రామసూరిని కొంత నేవులకు దానమిచ్చింట్లు వ్రాసియున్నాడు. ఈ వంశము కమ్మవారిలో కలిసిపోయియుండును. 1877 ప్రాంతమునకు రెడ్డిలో కలిసిపోయిన యేగువంశములు కొందరు కనబడుచున్నారు. వీరారెడ్డి, జంగారెడ్డి, కొండారెడ్డి, వేంగి, తిమ్మారెడ్డి మొదలగువారు కలిగిరి తాలూకా మాటలంట్లే గోపాలస్వామిదేవకయ్య పునరుద్ధరించిరి.

గ్రంథ విమర్శనము

పాణినిసూత్ర వ్యాఖ్య

శ్రీ మణిలూరి వీరరాఘవాచార్య విరచితము : ప్రథమద్వితీయ సంపుటములు (నాగరికీ) ఉదాహరణ శ్లోక సమంచితము : మద్రాసు ప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ ప్రచురణ : ప్రథమ సంపుటము : వెల : రు. 12-12-0. ద్వితీయ సంపుటము వెల రు. 18/-

పాణిని స్యుష్టమున అష్టాధ్యాయ వివరిత రచనముచే వరదయియును, భాష్యరచనముచే పరిపూరితమును, ఉపబృంహితి మొదలైనవి. అష్టాధ్యాయమున పాణినిమనిచే నిర్దేశమైన మాత్రక్రమము మాత్రీకృతములగు వివిధ శాస్త్రములయందును పై విలక్షణముగ వ్యాకరణ శాస్త్రమునగు బహుళ ప్రయోజనములను సాధించుచున్నది. కావున యిహోపదిష్టముగ వ్యాకరణము న్యాయము చేయుట చాతులకు విధియైనది. మాత్రంక యంతయు ముఖ్యముకొక శాస్త్రము, లభావకాలము కాని ఆ ప్రాచీనాధ్యయన పద్ధతి, చాతుల ధారణాశక్తి, శాస్త్రపరిజ్ఞాన సామర్థ్యము, రక్షించివేయుట వచ్చినది. అష్టాధ్యాయ మాత్రక్రమముగ 'కాశికావృత్తి' వంటి వ్యాఖ్యలు వెలయింపఁ బడినవి. శ్రమసహిష్టజైన కాలము గలిగించినది. సుఖాభిరామ పెరిగిన కొలది మనీషాపాలనము పనిలుట సహజము. పరిశ్రమాలములగు చాతుల యుపయోగమునకు భట్టిశ్రీ దీక్షితులు అష్టాధ్యాయ వివరితములను పాఠముగ విభాగించి 'సిద్ధాంతి కాముదీ' అను వృత్తి రచించిరి. సంజ్ఞాపరిభాషలు, సంఘట, శిష్టాధికారము, అన్యాయములు, ప్రోక్షత్యములు, కారకములు, సహసములు, తిదాశ్రమ విధులు, తద్విధములు, క్రియలు, కృత్యములు— సువిధిక్రమలై వర్గీకరింపఁ బడుట వలన వ్యాకరణ తిర్థము సులభమగుచున్నది. నాటినుండి యాపేక్షితోదలము వ్యాకరణాధ్యయనము 'కాముదీ' కామధేనువువలె నున్నది. కాలక్రమమున బట్టి వేటికి కాముదీకూడ నురదగుచున్నది న్నితి వస్తువుచున్నది.

శాస్త్రపాఠము— సూత్రపదవిభాగ, తిద్ధివర్ణన, ఉదాహరణ ప్రదర్శన, ప్రక్రియాకథన, ద్విప్రయోజన విచారాదికముతో గూడనై శాస్త్రవాసనావాసిత

బుద్ధులగు నుత్తమాధికారులను కొందఱను విశేషించి, సామాన్యముగ సుకుమారబుద్ధుల యాభిముఖ్యమును గడించుకొనుట యగును. కావున నే లక్ష్యపరిజ్ఞానము చాలని సాహిత్యపరులును, లక్ష్యపరిజ్ఞానము చాలని వైయాకరణులును, విర్యగుట తటస్థించుచున్నది. లక్ష్యపరిజ్ఞాన సహకృత లక్ష్యపరిజ్ఞానముతో నైకకారికముగ చాతులను పుష్కలములను జేయగల పాఠకమునును, దేశికులును నేను మృగ్యులగుచున్నాము.

మణిలూరి వీరరాఘవాచార్య విరచితమున ప్రకృత గ్రంథసరణి పరిశీలించినచో ఈ యవర్ణమున గొంత నివాసించునదివలె వోచుచున్నది. భట్టిశ్రీ దీక్షితులు చేసిన 'సిద్ధాంతి కాముదీ' రూపమున పాణిని మాత్రవృత్తికి కావ్యములనుండి యుదాహరణములను వివరింపఁబడు సూక్ష్మముతో నీగ్రంథము 'పాణిని మాత్రవ్యాఖ్య' గ రూపొందుచున్నది. ఇందు రామాయణము, రఘువంశము, కుమారసంధిము, మేఘ సందేశము, కిరాతాజిత్వము, శివపాలన, వైష్ణవము అవర్ణ రాఘవము, భట్టికావ్యము, ఉత్తరరామచరితము, భోజనంపుపు, భారతీయంపుపు, భోజనరితము, విశ్వ గుణాదర్శము, వల్లీపరిణామంపుపు, యామునముని స్తోత్రరత్నము, సుభాషిత త్రిశి, స్మృతావిజయము— ఈ గ్రంథములనుండి పుష్కలముగ లక్ష్యరాశి స్వీకరింపఁబడినది. ఇందు సంజ్ఞాప్రకరణ సంధితయ శిష్టాధికారావ్యయప్రకరణములకు వ్యాఖ్య వ్రాసినది ప్రకాశికులు తెలుపుచున్నాడు. ఉదాహరణములగు కావ్యశ్లోకములు హృదయరంజకము లగుటచే పాఠనమునుమనంపి మాత్రతాత్పర్య ద్విప్రయోజనాదిక శాస్త్రనిచార పరిశ్రమమును మఱపించి యనాయాసముగ లక్ష్యపరిజ్ఞానమును గలిగించుట ఈ వ్యాఖ్యాప్రయోజనము. అనాయాస లక్ష్యపరిజ్ఞానముచే లక్ష్యపరిజ్ఞానమును పరినిష్ఠితులగును. సిద్ధాంతి కాముదీకి అంగ్రహవాదములును వచ్చినవి. దేశిక నిరపేక్షమును నిసర్గహాసములగు శాస్త్రనిషఠములు భాషమాత్ర పరివర్తనముచే తేటపడుననికావు.

సంస్కృత వ్యాకరణాధ్యయనమును - అట్టి భాషామూల గ్రంథములకంటె లక్ష్యపరిజ్ఞాన

దృష్టిచే నిబంధింపఁబడిన యిట్టి గ్రంథములే, సుకరమును జేయఁగలవని నిశ్చితముగ చెప్పవచ్చును.

ఉదాహరణ శ్లోకములలోని లక్ష్యములు గుర్తించుట కనువుగ పెద్ద యక్షరములలో ముద్రింపఁబడినవి.

సూత్రములకు, వార్తికములకు, ఉదాహరణ శ్లోకములకు, ఉదాహృతపదములకు - విడి విడిగ నీయబడిన అనుక్రమణికలు ఈ గ్రంథమును అధ్యయనాధ్యాపన వేళలయందు సులభోపయోగమునకుఁ చెప్పుచున్నవి.

పురుషార్థ సుధానిధి

శ్రీ సాయణాచార్య విరచితము; మద్రాసు ప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయప్రచురణ: నెల 14-0-0.

పరిణామ గుఱుమరు జగత్తులో పురుషునిచే శ్రేయస్సాధనములుగ సంపాదింపఁదగినవి పురుషార్థములు. ధర్మార్థ కామ మోక్షములని పురుషార్థములు వాలును. అర్థ కామములు లౌకిక శ్రేయస్సాధనములని, ధర్మమోక్షములు అలౌకిక శ్రేయస్సాధనములని, స్థూలముగఁ జెప్పవచ్చును. ప్రవృత్తియందు కామమునకు అర్థము సాధనము. నివృత్తియందు మోక్షమునకు ధర్మము సాధనము. అర్థము కామమునకు వలె ధర్మమునకును సాధనము. ధర్మానిరుద్ధమయిన కామమునకు పురుషార్థ ప్రతిపత్తి కలదు. మనీషుల యాచరణమునందు, అర్థ కామములు కెందును ధర్మమునందే పర్యవసించునని మహాత్మి మూర్తి. గుఱునివృత్తి ద్వారమున అత్యంతిక శ్రేయోరూపముగ మోక్ష మొక్కటియే నిజమునకు పురుషార్థమని చెప్పఁదగినది. తిత సాధన మగుటచే ధర్మమును, ధర్మమునకు సాధన మగుటచే అర్థమును పురుషార్థ వ్యవధిక్రమ నందినవి. అలౌకిక పురుషార్థోపాయమును దెలియుటకు సాధనము కాన ప్రతికే వేదమని వ్యవహారము (వేత్తి అనేన ఇతి వేదః).

‘ప్రత్యక్షేనానుమిత్యానా య న్నూపాయో నమ్యుతే వినం విదంతి వేదేన తస్మాన్వేదస్య వేదతా’

వేదము లనంతములు అనంతా వై వేదాః నానా భాషోపబృంహితములు. విప్రకీర్తి ధర్మోపదేశములును. కాన నిర్ణయపర్యవసాయియైన బోధము కలుగుట అరిదియని పరమ కారుణికులును అతీంద్రియద్రష్టులునగు మను వాక్యన ప్రభృతులు ధర్మకాస్త్రీతిహాస పురాణ రూపమున వేదార్థములను వివరించిరి. ‘ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సమపబృంహయేత్ బిభేత్కల్ప శ్రుతాన్వేదః సూనుయం ప్రతీకేదితి’

పూర్వోత్తరకాండములుగ విభాగింపఁబడిన వేదముయొక్క పూర్వ భాగమునందలి యర్థమును ధర్మకాస్త్రములు ప్రకాశిత మొనర్చుచున్నవి. ఇతిహాస పురాణము లుత్తర భాగమునందలి వేదాంతార్థములను వివరించుచున్నవి.

సామాన్యముగ విషయమును తత్త్వమాత్రముగ నుపన్యసించినచో నది విమట కింపు గలిగింపదు. మనస్సుయొక్క అంతరాళమును ప్రవేశింపదు. సుఖాద బోధమునకయి సమచిత దృష్టాంతములుగ విహితానుష్ఠానమువలన నిట్టి యిష్టావాప్తియని, తదితరమువలన నిట్టి యనిష్టావాప్తియని, పూర్వ వృత్తాంతములను ప్రవర్తించినచో శ్రోతల కాభిమత్యమును శ్రద్ధయును గలుగును. ఇతిహాస పురాణ రచనల తత్పర్యమిది.

ఆ పురాణములును పదునెనిమిది. ఒక్కొక్కటి సహస్ర సంఖ్యా పరిమితము. వానినెండు ముపపురాణములును గలవు. వీని సమగ్ర పరిశీలనము, తత్త్వరస్య నిర్ణయము, ప్రతి యొక్క నికేని సాగ్యముకాదు. దీనిని పర్వోల్లంఘించి వేదభాష్యప్రవేశితయుగ శ్రీ సాయణాచార్యులు సామాన్య జనానుగ్రహమునకయి పురుషార్థస్వరూపము విశేషమగునట్లు భారతమునందే పురాణములనుండి ఉపాఖ్యానములను క్రోడీకరించి ‘పురుషార్థ సుధానిధి’ అను పేర ఈ మహాగ్రంథమును నిబంధించిరి. విజయనగరరాజ్యమును స్థాపించిన బుక్కరాయల ప్రార్థనముపై విద్యారణ్య మాధవులు తిరు సోదగుఁడగు సాయణాచార్యుల ని కార్యమునందు నియోగించినట్లు ఈ గ్రంథమున కలదు.

సాయణాచార్యులు గ్రంథరచనోద్దేశ్యమున కనురూపముగ పురాణములనుండి ప్రసక్తములైన యుపాఖ్యానములనే గ్రహించెను. విస్తృతిములైనవానిని సంగ్రహించెను. అప్రసక్తాంశములను విడిచెను. అధ్యాయముల మొదలు నిరూపింపఁ దలఁచిన ధర్మమును, తదాచరణ పరిహాసములవలని యిష్టానిష్టముల అవశ్యంభావ్యతను ప్రతిజ్ఞ చేసి, ఉదాహరణముగ నుపాఖ్యానమును ప్రవర్తించి, అధ్యాకూంఠమున విహితానుష్ఠానబోధమును సుప్రతిష్ఠితి మొనర్చెను. ఈ పద్ధతి హృదయంగమముగ నున్నది. అధ్యాకూద్యంతి శ్లోకములను విడిచినచో విడి పురాణములనుండి కూర్చిన సంకలనగ్రంథము. ఈ సంకలనములో మొత్తిము పురాణములలో పురుషార్థములకు సంబంధించిన ఉపాఖ్యానములన్నియుఁ జేరినవి. ఈ గ్రంథమును జదివినచో ఈ దృష్టితో మఱి పురాణములను జదువ నక్కఱలేను. ఇది తెనుఁగులో వచనరూపమున అనువదించివ్వఁదగిన ఉత్తమ గ్రంథము. ధర్మస్కంధమున నలవడియైదు, అర్థస్కంధమున నిరవది

మూడు, కొమ్మింధమున పడమూడు, మూడు
స్థింధమున పందొమ్మిదియుగా మొత్తి మీది కేత
ధ్యాయ పరిమితియు.

పరిష్కరణములోఁ గొన్ని యెడల అపాధు
పాఠములను గ్రంథమువలెను పాధు పాఠములను దీలవలెను
జేర్చిరి చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది. ఉపాఖ్యానముల
కాకరములు నిర్దేశింపఁబడినవి.

—కేళిధర శిర్ప.

అ జ ం తా సు ం ద రి

గేయ వాటికలు: రచన: శ్రీ పి. వారాయణ
రెడ్డి; ప్రచురణ: అణగ శ్రీ గ్రంథమాల 1870/1 జన
రత్ బహర్ సికింద్రాబాద్. వెల రు 0 12.0.

ఈ గ్రంథంలో అజంతా సుందరి, సుగాత్రి,
ఋతువులరాణి అనే మూడు గేయ వాటికలున్నాయి.
ఇందు తొలి వాటికలో రచయిత ప్రతిపాదించ దల
చిన ప్రధాన విషయం;

‘సంయోగ మే లేని

పాందిర్య మే మిన్న’—

ఈ ‘సంయోగ’ శిల్పానికి తగిన అర్థస్ఫూర్తిలేని
కారణంగా ఈ పంక్తులు కొంత అయోమయంగా
వున్నా

‘మాధు లిష్టయించెదెను

సంభోగ మఖము

నే నియోగ మాధుర్య లి

లావిపాక

మనధిరింప నట్లాడెద’—

ఇత్యాదియః వ్యాప్తిలో వున్న యితర కవుల
ప్రవచనాలను దృష్టిపఠానికి తెచ్చుకుంటే శ్రీ వారా
యణ రెడ్డిగారి అభిప్రాయ మేరితో మనకు బోధ
పడుతుంది. ‘సంభోగంలేని సంయోగ వాంఛ’ అనేది
ప్లాటోనికే ‘తా’ అనే పేర వాక్పాత్రిక జేతలనుంచి
దీసుకునియైన విదేశీ సభన. అలాంటిది యేమో వుం
దనీ, ఇది బోధాస్పదమైన అభిప్రాయమనీ వాక్పాత్రిక
మానసికశాస్త్రవేత్తలే యేవాడో దిన్ని కొట్టె
పారవేశాడు. ఈ భావాన్ని బట్టకు యింకా మన
వాగు కొందఱు ప్రాసించుచున్న వుండటం చిత్రంగా
అన్నది. ఈ భావాన్ని సమర్థించటానికి ‘విరహం
రసైకస్థాన’ మన్న ప్రాచీనాలంకారికుల వాక్యాలను
ఉటంకేందయత్నించుచున్నాడు. రతి (‘శిర్ప’తోను
మాలేర్తమనః ప్రవణాయితం’— సాహిత్య దర్శ
ణము.) శ్లాఘాభావంగా లేనిది విప్రబంధం సహితం
లేదనీ తిలలంకారికుల వాక్యాలను నిస్సరింపజూస్తు
న్నాడు. మానవ దృష్టావ మేమిటో అర్థంచేసుకోవడా

అంతిగ్భుఖులై ఇలాంటి ఉహాగావాలకు దీగిలే సాహి
త్యానికి ప్రహసనకానికి సంబంధంలేకుండా పోతుంది.
ఇప్పటికే ఆస్తితి చాలావరకు ఏర్పడిపోయింది.

కళాకారునిలో గాని మరి యే బ్రహ్మాంపె వాయ
కునిలో గాని ‘రిరంప’ ఉండేతగుతుంది. నిర్బంధమైన
పద్ధతిని దాన్ని ఫలితానికి తెచ్చుకుని జీవిత
సాఫల్యం పొందటమేలూ అనీ యోజించాలిగాని,
కళలద్వారా ఆ ఆటను తీర్చుకోటానికి ప్రయత్నిం
చటం అనేక జాలప్యాకరములైన పరిణామాలకు దారి
తీస్తుంది. కళాకారుడు స్త్రీల కున జఘతోరు వర్ణన
లతో ఈ తాపత్రయం తీర్చుకుని నునివడినది మేరిటో
అర్థంచేసుకోలేకుండాపోతాడు.

ఇందలి కథ: ఒక కల; ఆ కలలో ఒకశిల్పి
ఒక దివ్యపాందిర్య స్త్రీ స్వయాపాన్ని ఉహించుకొ
వుంటాడు. ఆ స్త్రీ ప్రత్యక్షమౌతుంది. కవి దానితో
కామవాంఛ తీర్చుకోటానికి ప్రయత్నించుతాడు. అది
బుద్ధిగాదిరిచెప్పి అన్యకృష్టమైపోతుంది.

‘సంయోగ మే లేని

పాందిర్య మే మిన్న

స్పృహియే తిలకు సుం

కుష్టిర ప్రసాదించు

ప్రతిఫలము వాళించి

బ్రతుకకు కళాశిల్పి.’

అని నే పూర్వకం మొకటి శిల్పిని ప్రబోధించుతుంది.

‘అంబు గంగాశేన

సమన్వితయ్యు నిశేచామ’—

అని ఆ స్వప్న సుందరిని వర్ణించాడు. ఇందు రచయిత
అభిప్రాయ మేరిటో గాని బహుచిత్రంగా వుంది.

‘నీను బగువు చేతి వెల

తెమరించె వోరాణి!’

ప్రస్తావన వే వాత్రికభావాన్ని ర్యక్తంచేయ సంక
ల్పించి రచయిత అశీలస్ఫూర్తకమైన ‘తెమరించు’ అనే
శిల్పాన్ని వాడి జాలప్రసూన కలిగించుచున్నాడు. శిల్ప
జాలాన్ని యేజుకోవలంలో కవి యింకా పరిణకుడు
కావటానికి ఇది ఒక ఉదాహరణ.

రెండవ వాటికను పింగిలి మారన కళాప్రాణో
దయంలోని సుగాత్రీ శాలిమల ప్రణయగాథను
ఆధారం చేసుకుని రచించాడు.

ఋతువుల రాణి అనే మూడవ వాటికలో వసంతి
కాంతి శిశిరుని బహుత్కారం నుంచి తప్పించుకుని
మాధవుడు రాగానే (మధు మాసం రాగానే) అతిని
పరివ్యంగ సఖ్యాన్ని అనుభవించి ఆనందించుతుంది;
ఇందు కవి ప్రతిపాదించు పరమార్థమేమో లేకపోయినా
కొన్ని వర్ణనలు హృద్యంగా వున్నాయి.

“అను నన్నియ జెలుగు
కోక సవరించి
కొప్పులో మందార
కుసుమాలు ముడిచి
పంకు మోదుగపూల
దండలల్లేవరకు
ఇంతి వేరాయె (పియు
దెంతగా వేచెనో!

* * *
ప్రతిపదాన రసవిణులు
నలికించే ప్రియురాలా
ప్రతిదృగందలూన కలపు
ప్రసరించే జవరాలా
పూల చేలయొక సారిగ
కేలంటుదును రావే
నీలి కళ్ళలోని రసా
స్వాలు మాచెను రావే —

కౌరవార్పణము

పద్యకావ్యం; రచన: శ్రీ ఎన్ని అప్పారావు
భాషా సేవక సమితి కంపెనీ; విశాఖ: వెల
రు. 0-8-0.

‘పెటకు మాటలు వాల్చి పేర్చి మాటలు గూర్చు
స్వార్థపరుడు ప్రజా కవీయట
విపదావికే గారివానికే గాల్చును
నుగదీసాణుకు ‘కవి కోకిలమట’
అక్షర భేదము లరయంగ లేని నీ
రసును ‘పదకవితా రత్నమంట
భవ్య శబ్దార్థ సంబంధ మెందక మేర
మీరు వాతకు ‘కవిమిత్రుంట’

ఇది ఈ కావ్యభోదణి—ఇది విమర్శనమంట —
దీనికి శ్రీగంటి జోగి సోమయాజులగారి ఉపోద్ఘాతము
కలదు.

‘కవియొక్క సహాయంతో రచనయొక్క అంత
రార్థమును, గమ్యస్థానమును గమనించుటకు ప్రయ
త్నించి’ శ్రీ లంకామందిరం గారొసంగిన యోగ్యతా
పత్రికముచూడ వొకడు కలదు!

భీమేశ్వర శతకము

రచన: శ్రీ వారణాసి ప్రాచీన్ స్థావర: వెంకట
రామా అండ్ కో లింగ్స్ బ్రాంచీ, ఇతిరబ్రాంచీలు:
వెల రు. 0-8-0.

రచయితకు అటు సంస్కృత శబ్దాలనూ ఇటు
తెలుగు శబ్దాలనూ సవ్యపాచిలా చాలవం చెయ్యగల
సమర్థత వుంది:

‘చటు లాహుధ పయోగోదర మహా
దంపప్రగర్థా న్యసిన్
పటు యుంఘా పవనా త్రిభువన వద
ద్యాగ్రహోపితా నోకే హ
స్ఫుట గామయ్యుక, వల్లకియగుర ని
స్ఫూర్తి న్యైరోక్తప్రస్తుతున్
నలరాజా! స్తుతియింపలేని కొఱు
న్మన్నించు భీమేశ్వరా!
‘మాదూశ్శుని బుగిజేసిని కొరా!
పూరింటినా దైవ్యభో
గాన స్తుండెల కోలగొల్పెనని నీ
కన్నేసి కన్ను పుకన్
మాన న్నూదియొనర్చినాడె ఎకటా!
వాకమి మా రింక నీ
తోడన్ రాచిని మేనబూదికె నా
తోడొనా భీమేశ్వరా!

సుమాంజలి

కథల సంపుటి: ప్రచురణ: నవ్యసాహితీ సమితి:
వివేక వగర్, చిక్కడపల్లి, హైదరాబాద్.
వెల 0-10-0. ఇందుఅయినారు ప్రముఖరచయితల
కథలు అయినవున్నాయి. శ్రీపాలరమ్య రామారావు,
శ్రీమతి అత్తిలి స్వరాజ్యలక్ష్మి, శ్రీగరటి కోట
శ్రీనివాసులు, శ్రీ సోమంచిరామం, శ్రీ ఇసుకపల్లి
లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి, శ్రీ కందుకూరిలింగరాజు.
వివిధరచయితల వ్యక్తిత్వాన్ని ప్రతిబింబించుచువుండ
టంచేతి రచనలు మంచి వైచిత్ర్యం కలిగి ఆహ్లాదాన్ని
కలిగిస్తున్నాయి.

రాగజ్యోతులు

నేయసంపుటి: రచన: శ్రీ రావెల్లి వెంకట్రామా
రావు: ప్రచురణ: తెలంగాణా రచయితల సంఘం
భువ్వంపేట్టు: వెల రు. 0-4-0.

— తె. మా.